પરોપકારાય સતા વિભૂતય
ગ્રંથાંક ૫૮

દેવતત્ત્વ, ગુરૂતત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વને આરાધવાના
જિજ્ઞાસુઓ માટે
અત્યંત ઉપયોગી ગ્રંથ.

ત્રણ ભાષ્ય—ભાવાર્થ સહિત.

ચૈત્યવંદન ભાષ્ય.
ગુરૂવંદન ભાષ્ય
પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્ય

પ્રસિદ્ધ કર્તા
સદ્‌ગત શેઠ વેણીચંદ સુરચંદ સંસ્થાપિત
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ-મહેસાણા

આવૃત્તિ ૧ લી પ્રત ૨૦૦૦
વીર સં ૨૪૫૬ વિક્રમ સં ૧૯૮૬ સને ૧૯૩૦

ધી "સૂર્યપ્રકાશ પ્રિંટીંગ પ્રેસમાં પટેલ મૂલચંદભાઈ ત્રિકમલાલે
છાપ્યો, પાનકોર નાકા-અમદાવાદ

મૂલ્ય ૦-૧૪-૦

પ્રસ્તાવના.

શ્રી જૈનદર્શનમા દેવતત્ત્વ ગુરૂતત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વ એ ત્રણ તત્ત્વ પ્રસિદ્ધ છે, તે જ ત્રણ તત્ત્વને આદર પૂર્વક આરાધનાનો વિધિરૂપ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરે આ ગ્રથમા કહેલા ત્રણ ભાષ્ય રચ્યા છે તેમા ચૈત્યવદન ભાષ્ય દેવતત્ત્વ રૂપ છે, કારણ કે એમા શ્રી અરિહત દેવને વદના કરવાનો વિધિ ચોવીસ દ્વારોથી દર્શાવેલો છે ગુરૂવદન ભાષ્ય ગુરૂતત્ત્વના સ્વરૂપવાળુ છે, કારણ કે એમા ગુરૂને વદના કરવાનો વિધિ દર્શાવ્યો છે, અને પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્ય ધર્મતત્ત્વ રૂપ છે, કારણ કે સાધુનો સર્વવિરતિ ધર્મ મૂળગુણથી અને ઉત્તરગુણથી એમ બે પ્રકારનો છે તેમા પાચ મહા વ્રત તે મૂળગુણ ધર્મ અને પિડવિશુદ્ધિ આદિ [આહાર શુદ્ધિ વિગેરેના] આચાર તે ઉત્તરગુણ ધર્મ, તેમજ શ્રાવકના દેશવિરતિ ધર્મમા પણ પાચ અણુવ્રત તે મૂળગુણ ધર્મ અને શેષ ૭ વ્રત તે ઉત્તરગુણ ધર્મ છે ત્યા આ પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્યમા કહેલા ૧૦ પ્રકારના કાળ પ્રત્યાખ્યાનો તે સાધુનો અને શ્રાવકનો ઉત્તરગુણ ધર્મ છે, માટે પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્ય ધર્મતત્ત્વ રૂપ છે

આ ભાષ્યોમા દેવવદન વિધિ, ગુરૂવદન વિધિ અને પ્રત્યાખ્યાન વિધિ દર્શાવેલા હોવાથી આ ગ્રથ જૈનધર્મમા વિધિમાર્ગનો અથવા ક્રિયામાર્ગનો ગ્રથ ગણાય

આ ગ્રથમા ચૈત્યવદનસૂત્રો, દ્વાદશાવર્ત્તવદનસૂત્ર અને પ્રત્યાખ્યાનના આલાપકો કહ્યા નથી તે પ્રતિક્રમણ વિગેરે ગ્રથોમા છપાઈ ગયેલા પ્રસિદ્ધ છે તેમાથી જાણી લેવા

ચૈત્યવદન ભાષ્યમા—નામજિન-સ્થાપનાજિન (એક ચૈત્યની પ્રતિમા)-દ્રવ્યજિન-ભાવજિન-ત્રણે લોકની સર્વ પ્રતિમા-વર્તમાનમા વિચરતા જિનેશ્વર-(પ્રસગે) શ્રુતજ્ઞાન-સર્વ સિદ્ધ-વર્તમાન શાસનના નાયક-ગિરનાર તીર્થ-અને અષ્ટાપદ વિગેરે તીર્થ એ ૧૧ ને વદનાનમસ્કાર અને તે ઉપરાન્ત શાસનરક્ષક સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ દેવીનુ સ્મરણ એ ૧૨ વિષય મુખ્ય છે, કે જેને ગ્રથકર્ત્તાએ ૪૨ થી ૪૫ મી ગાથા સુધીમા ૧૨ અધિકારરૂપે સ્પષ્ટ દર્શાવ્યા છે અને પ્રસગથી બીજા અનેક વિધિ ૨૪ દ્વારના ૨૦૭૪ બોલથી-પ્રતિભેદથી દર્શાવ્યા છે.

ગુરૂવદન ભાષ્યમા—આચાર્ય આદિ પદવીધર મુનિ મહારાજને બાર આવર્ત્તવાળા વદનથી વદના કરવાનો વિધિ મુખ્ય

દર્શાવ્યો છે, અને પ્રસંગે સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘમાં પરસ્પર વંદનનો વિધિ, અવંદનીય સાધુ, વંદનીય સાધુ, વંદનાનો સમય ઇત્યાદિ અનેક વિધિઓ ૨૨ દ્વારના ૪૯૨ પ્રતિભેદથી દર્શાવ્યા છે

પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્યમાં—નમુક્કારસહિય આદિ ૧૦ પ્રકારના કાળ પ્રત્યાખ્યાનનો મુખ્ય વિષય છે, અને તે પ્રસંગે ચાર પ્રકારનો આહાર, બાવીસ પ્રકારના આગાર-અપવાદ, ભક્ષ્ય અભક્ષ્ય વિગઇઓ, ભક્ષ્ય વિગઇના નાવિયાતા, અને પ્રત્યાખ્યાનના પ્રકાર આદિ અનેક પ્રકારનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે, આ ભાષ્યનો વિષય પ્રથમના બે કરતાં કઠિન છે

આ ત્રણે ભાષ્યનો વિષય ગ્રન્થકર્તાએ શ્રી આવશ્યકસૂત્રની ચૂર્ણિ, નિર્યુક્તિ અને ભાષ્ય વિગેરે સિદ્ધાન્તોમાંથી અતિ સંક્ષેપમાં ઉદ્ધર્યો છે, જેથી અભ્યાસીઓને અતિ સુગમતાવાળો છે

વિધિવાદના એ ત્રણે વિષયને અંગે પઠનપાઠન કરવા યોગ્ય વર્તમાન સમયમાં તો આ એકજ ગ્રંથ ઉપલબ્ધ થાય છે એ ત્રણે ભાષ્યની અવચૂરિ ૫૬ગ્રંસોના સૈકામાં થયેલા અતિ પ્રસિદ્ધ શ્રી સોમસુંદરસૂરિએ રચી છે, તથા ચૈત્યવંદન વિધિના સબંધમાં તો આ ભાષ્યની પૂર્વે શ્રી શાન્તિસૂરિએ ચૈત્યવંદનસૂત્રો સહિત ૯૧૦ ગાથાઓનો "चेइयवंदण महाभास" નામનો ગ્રંથ રચેલો છે તે ત્રણે ભાષ્યની અવચૂરિ તથા ચેઇયવંદણ મહાભાસ એ બન્ને છપાઇને પ્રસિદ્ધ પણ થયા છે. તથા શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરીશ્વરે આ ત્રણે ભાષ્યનો બાલાવબોધ (ભાષા અર્થ) લખેલો છે તથા ચૈત્યવ૦ ભાષ્યની સંઘાચારવૃત્તિ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રી ધર્મઘોષસૂરિએ રચી છે.

આ ભાષ્યોનો અર્થ લખવામાં શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિ આવશ્યકવૃત્તિ-પંચાશક-પ્રવ૦સારો૦વૃત્તિ-ધર્મસંગ્રહવૃત્તિ-યોગશાસ્ત્રવૃત્તિ-ઇત્યાદિ ગ્રંથોની તેમજ ચૈત્યવંદન ભાષ્યનો અર્થ લખવામાં ચેઇયવંદણ મહાભાસ વિગેરેની સહાય લીધી છે, તોપણ વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમના અભાવે મતિદોષથી ના પ્રેસદોષથી ભૂલચૂક રહેવાનો સંભવ છે, તો તેવી ભૂલચૂક સજ્જનો સુધારીને વાંચશે, એવી અમારી નમ્ર વિજ્ઞપ્તિ છે

શ્રી તપગચ્છ રૂપી ગંગાપ્રવાહને હિમાલય તુલ્ય શ્રીમદ્ જગચ્ચંદ્રસૂરિ કે જેમને આયંબિલ તપના પ્રભાવથી ચિત્તોડના રાણાએ વશ થઈ 'તપા' એવું બિરૂદ આપ્યું (જેથી તપગચ્છ

નામ પડ્યુ) અને તે રાણાની સભામા દિગમ્બરાચાર્યો સાથે વાદ કરતા હીરા પેઠે અભેદ્ય રહ્યાથી જેમને 'હીરલા જગચ્ચદ્રસૂરિ' એવુ પણ બિરૂદ રાણાશ્રીએ આપ્યુ હતુ, તેમના શિષ્ય શ્રીમદ્ દેવેદ્રસૂરિએ ત્રણ ભાષ્યાત્મક આ ગ્રથ રચેલો છે ઉક્ત મહાત્માએ આ સિવાય વદારૂવૃત્તિ, સારવૃત્તિદશા, કર્મગ્રથદીપાસ્તમો પહો, સિદ્ધપચાશિકા, શ્રાદ્ધદિનકૃત્યસૂત્ર અને વૃત્તિ, ધર્મરત્નવૃત્તિ, નવીન કર્મગ્રથ પાચ વૃત્તિ સહિત સિદ્ધદડિકાસ્તવ, સુદર્શનચરિત્ર, સિરિઉસહવદ્ધમાણ પ્રમુખ સ્તવનો વગેરે અનેક ગ્રંથો બનાવી મહદ્ ઉપકાર કર્યો છે. તેમને 'વિદ્યાનદ' અને 'ધર્મકીર્તિ' ઉપાધ્યાય નામના બે શિષ્યો હતા ધર્મકીર્તિને પાછળથી સૂરિપદ મળ્યુ ત્યારે તેમનુ 'ધર્મઘોષસૂરિ' એવું નામ પડ્યુ તેઓ દેવેદ્રસૂરિની પાટે આવ્યા તેમણે પણ શત્રુજયાદિ તીર્થના કલ્પો, ચોવીસ જિનની સ્તુતિ, નદીસ્તુતિ, સ્વગુરૂકૃત–ચૈત્ય૦ ભાષ્યની વૃત્તિ (સઘાચાર નામની) વગેરે સંસ્કૃત ગ્રથો તથા કેટલાએક પ્રાકૃત પ્રકરણો અવચૂર સાથેના બનાવેલા છે.

અમે 'ચૈત્યવદનાદિ ભાષ્યત્રયમ્' નામા ગ્રથની બીજી આવૃતિની એક હજાર નકલ અગાઉ સ ૧૯૬૯ ની સાલમા છપાવેલી, તે ખલાસ થતા અને તેની લેખનશૈલી કઠિન જણાતાં આ ગ્રથ સરળતાવાળી નવી ચાલુજમાનાવાળી શૈલીએ અમારી ગ્રંથમાળાના ૫૮ મા મણુકા તરિકે છપાવી પ્રસિદ્ધિમા મૂકીએ છીએ અને ધારીએ છીએ કે સર્વ કોઇને આ ગ્રથ પ્રથમ કરતા વધારે ઉપકારક થશે

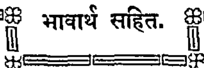
આ ગ્રથના મૂળ મેટર શ્રી ભાવનગર નિવાસી શ્રેષ્ઠિવર્ય શ્રી કુવરજીભાઇ આણદજીએ બારીકીથી તપાસી ઉપયોગી સલાહ સૂચના આપી છે, તે બાબત તેમનો અતકરણ પૂર્વક આભાર માનવામા આવે છે

વિધિમાર્ગના અનુભવીઓને આ વિધિમાર્ગના ગ્રથના ભાવાર્થમા કોઇ સ્થાને ભૂલ વા વિપરીતપણુ જણાય તો તેઓ અમને લખી મોકલશે એવી વિનતિ છે, કે જેથી સુધારો કરવાનુ લક્ષ્યમા રાખી પ્રસગ આવ્યે સુધારી શકાય.

સ ૧૯૮૬ ની મેરૂત્રયોદશી } શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મડળ–મહેસાણા

॥ श्री जिनेन्द्राय नम ॥

श्री चैत्यवंदन भाष्य.

अवतरण—આ ગ્રન્થના કર્ત્તા શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ પહેલી ગાથામા પ્રથમ મગલાચરણ કરીને ત્યાર બાદ ગ્રન્થનો વિષય અને ગ્રન્થની પરંપરાગમતા દર્શાવે છે.

वंदित्तु वंदणिज्जे, सव्वे चिइवंदणाइ-सुवियारं ।
बहु-वित्ति-भास-चुण्णी-सुयाणुसारेण वुच्छामि॥१॥

शब्दार्थ —

वंदित्तु = વાદીને
वंदणिज्जे = વાંદવા યોગ્ય
सव्वे = સર્વજ્ઞોને (અથવા સર્વને)
चिइवंदणाइ = ચૈત્યવંદનાદિ
सुवियार = ઉત્તમ વિચાર (સ્વરુપ)
बहु = ઘણી
वित्ति = વૃત્તિઓ, ટીકાઓ
भास = ભાષ્ય
चुण्णी = ચૂર્ણિ
सुयाणुसारेण = સૂત્રને અનુસારે
वुच्छामि = કહીશ

गाथार्थ—વંદન કરવા યોગ્ય એવા શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવતોને (અથવા ગણધરાદિ સર્વને) વંદના કરીને ચૈત્યવંદન વિગેરેનો (એટલે ગુરુવંદન તથા પ્રત્યાખ્યાનનો પણ) ઉત્તમ વિચાર (ઉતમ સ્વરુપ) ઘણી વૃત્તિઓ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ અને સુત્રોને (તથા નિર્યુક્તિને) અનુસારે કહીશ. (ગાથામા નિર્યુક્તિ પદ ન હોવા છતા પણ અધ્યાહારથી ગ્રહણ કરવુ) ॥૧॥

भावार्थ—અહિ "વંદિત્તુ વંદણિજ્જે સવ્વે" એ પદો વડે ગ્રંથની નિર્વિઘ્ન સમાપ્તિ માટે મગલાચરણ કર્યું, "ચિઈવ-

દણાઈ સુવિચાર ” એ પદો વડે આ ગ્રંથમાં જે વિષય કહેવાનો છે તે વિષય (અભિધેય) દર્શાવ્યો, અને શેષ પદો વડે ગ્રંથની [1]પરંપરાગમતા દર્શાવી, કે જેથી આ ગ્રંથ મતિકલ્પના રૂપ નથી પરન્તુ સૂત્રાદિ પંચાંગીને અનુસારે કહેલ છે એમ સ્પષ્ટ કર્યું. ત્યાં સૂત્રાદિ પંચાંગી આ પ્રમાણે—

શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો જગતના ભાવોને વિકીર્ણ (છૂટા છૂટા) પુષ્પવત્ અર્થરૂપે પ્રરૂપે છે, તેને શ્રી ગણધર ભગવંતો માળાની પેઠે યથાયોગ્ય છંદબદ્ધ અથવા ગદ્યબદ્ધ ગ્રંથરૂપે સંકલિત કરે છે (મેળવે છે) તે [2]સૂત્ર, (અથવા સંપૂર્ણ ૧૦ પૂર્વથી ૧૪ પૂર્વ સુધીના જ્ઞાની મહર્ષિઓ તેમજ પ્રત્યેક બુદ્ધ મહર્ષિઓ જે ગ્રંથ રચે તે પણ સૂત્ર કહેવાય). તથા તે સૂત્રનો નય નિક્ષેપની યુક્તિ પૂર્વક જે અર્થ પ્રાકૃતમાં છંદ પદ્ધતિએ ચૌદ પૂર્વધર મુનિઓ રચે છે તે નિર્યુક્તિ તથા સૂત્રનો અથવા નિર્યુક્તિનો જે વિશેષ અર્થ પ્રાયઃ પૂર્વધરો પ્રાકૃત ભાષામાં છંદ પદ્ધતિથી રચે છે તે ભાષ્ય; તથા સૂત્રનો અથવા ભાષ્યનો જે વિશેષ અર્થ સંસ્કૃત ભાષા તથા પ્રાકૃત ભાષામાં (મિશ્રરૂપે) રચાય તે ચૂર્ણિ પ્રાયઃ પૂર્વધર મહર્ષિઓ રચે છે તથા સૂત્ર ભાષ્ય અને નિર્યુક્તિનો જે વિશેષ અર્થ કેવળ સંસ્કૃત ભાષામાં અપૂર્વધરો પણ ગદ્યબંધ રચે છે તે વૃત્તિ અથવા ટીકા ઈત્યાદિ કહેવાય છે. એ પંચાંગી વર્તમાન સમયે પણ [3]વિજયવંત વર્તે છે.

---

૧ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતનું જ્ઞાન તે **आत्मागम**, શ્રી તીર્થંકર પાસેથી (અનન્તર પણે) પ્રાપ્ત થયેલું શ્રી ગણધરોનું જ્ઞાન તે **अनंतरागम**, અને ત્યારબાદ શિષ્ય પ્રશિષ્યની પરંપરાએ ઉત્તરોત્તર ચાલ્યું આવતું શેષ આચાર્યાદિકનું જ્ઞાન તે **परंपरागम** પરન્તુ સૂત્રને અંગે ગણધરનું જ્ઞાન આત્માગમ, તેમના શિષ્યનું અનંતરાગમ અને પ્રશિષ્યનું પરંપરાગમ (ઇતિ અનુયોગદ્વારે)

૨ આ પાંચે અર્થ આચારાંગાદિ સૂત્રોને અંગે હોવાથી શેષ પ્રકીર્ણ ગ્રંથો માટે વિસંવાદ ન વિચારવો

૩ વર્તમાન સમયમાં આચારાંગ આદિ (શ્રીસુધર્મા ગણધર કૃત)

શ્રુતજ્ઞાન રૂપી પુરુષનાં એ પાયે અંગને પ્રમાણ માનવા તે સમ્યગ્દૃષ્ટિનુ લક્ષણ છે, પરન્તુ સૂત્ર તો ભગવંતનુ વચન છે, માટે પ્રમાણ અને ટીકાઓ વિગેરે તો છદ્મસ્થ (અસર્વજ્ઞ) આચાર્યોની કરેલી છે માટે અપ્રમાણ છે ઇત્યાદિ કુવિકલ્પ કરવા તે મિથ્યાદૃષ્ટિનુ લક્ષણ છે. કેમકે ટીકા વિગેરેના કર્તા આચાર્યો પણ અત્યંત પ્રમાણિક અને ભવભીરૂ હતા.

આ પહેલી ગાથામા મંગળ અને અભિધેય ઉપરાંત સુયાણુસારેણ 'શ્રુતાનુસારે કહીશ' એ પદથી સંબંધ પણ ગુરુ પર્વક્રમ રૂપે દર્શાવ્યો છે, અને પ્રયોજન અર્થાપત્તિથી સમજવુ કે આત્મહિત કરવુ ને કરાવવુ એજ આ ગ્રંથ રચનાનુ પ્રયોજન છે. એ પ્રમાણે अनुबन्ध चतुष्टय કહ્યું.

॥ "ચૈત્યવંદન"નો અર્થ ॥

चैत्य એટલે દેહરાસર અથવા પ્રતિમા એમ બે અર્થ થાય છે, પરન્તુ આ ગ્રંથમા વિશેષત પ્રતિમા" અર્થ મુખ્ય છે તેથી તે શ્રી જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને वंदन એટલે નમના–નમસ્કાર કરવો તે ચૈત્યવંદન, અને તે વંદન કરવાનો વિધિ દર્શાવનાર આ ગ્રંથ ચૈત્યવંદન [1]ભાષ્ય કહેવાય.

अवतरण—હવે આ ૪ ગાથાવડે ચૈત્યવંદનના ૨૪ મૂળદ્વાર અને તેના ૨૦૭૪ ઉત્તરભેદ કહેવાય છે

સૂત્રો છે, શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામિ કૃત નિર્યુક્તિઓ છે, મહાભાષ્ય કલ્પભાષ્ય વ્યવહારભાષ્ય આદિ અનેક ભાષ્યો છે, આવશ્યક ચૂર્ણિ આદિ પૂર્વધર રચિત ચૂર્ણિઓ છે અને સર્વની વૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ છે એ પ્રમાણે પંચાંગી યુક્ત શ્રુતજ્ઞાન વર્તમાન સમયે પણ ભવ્ય પ્રાણિઓને ઉપકાર કરતુ વિજયવંત વર્તે છે

૧ નમુત્થુણં તથા અરિહંતચેઈયાણં આદિ ચૈત્યવંદનસૂત્રોના અર્થ રૂપે આ ગ્રંથ માગધી ભાષામા છંદ પદ્ધતિએ રચાયલો હોવાથી, તેમજ ચૈત્યવંદન મહાભાષ્યનો સંક્ષેપ હોવાથી પણ આ ગ્રંથનુ चैत्यवन्दन भाष्य અથવા લઘુ ચૈત્યવંદનભાષ્ય નામ કહેવુ તે ઉચિત છે

दहतिग[1] अहिगमपणग[2], दु दिसि[3] तिहुग्गह[4] तिहा उ वंदणया[5]
पणिवाय[6] नमुक्कारा[7], वन्ना[8] सोलसय सीयाला ॥२॥
इगसीइसय तु पया, सगनउई[10] संपया उ पण दंडा[11]॥
बार अहिगार[12] चउवंदणिज्ज[13] सरणिज्ज[14] चउह जिणा[15] ॥३॥
चउरो[16] थुई[17] निमित्तट्ठ[18], बार हेऊ अ[19] सोल आगारा ।
गुणवीस[20] दोस[21] उस्सग्गमाणं[22] थुत्तं च सग वेला[23] ॥४॥
दस[24]--आसायण- चाओ, सव्वे चिइवंदणाइ -ठाणाइं ।
चउवीस--दुवारेहिं, दुसहस्सा हुंति चउसयरा ॥ ५ ॥

શબ્દાર્થ ૨ જી ગાથાનો

दहतिग = ૧૦ ત્રિક
अहिगमपणग = ૫ અભિગમ
दुदिसि = ૨ દિશિ
तिह = ૩ પ્રકારનો
उग्गह = અવગ્રહ
तिहा उ = વળી ૩ પ્રકારની
वंदणया = વંદના
पणिवाय = પ્રણિપાત, ખમાસમણા
नमुक्कार = નમસ્કાર
वन्ना = વર્ણ અક્ષર
सोलसय सीयाला = સોળસો સુડતાલીસ (૧૬૪૭)

શબ્દાર્થ ૩ જી ગાથાનો

इगसीइ सय = એકસો એકાસી
पया = પદો
सगनउइ = સત્તાણું (૯૭)
संपया = સંપદા । વિસામા
पण दंडा = ૫ દંડક (નમુત્થુણં આદિ)
बार अहिगार = ૧૨ અધિકાર
चउ वंदणिज्ज = ૪ વંદનયોગ્ય
सरणिज्ज = સ્મરણ કરવા યોગ્ય
चउह = ૪ પ્રકારના
जिणा = જિનેશ્વર, તીર્થંકર

શબ્દાર્થ ૪ થી ગાથાનો.

चउरो थुई = ૪ થોય (સ્તુતિ)	૧૯ દોષ
निमित्त (अ) ट्ठ = ૮ નિમિત્ત	उस्सग्गमाण = કાઉસ્સગ્ગનુ પ્રમાણ.
बार हेऊ - ૧૨ હેતુ	
सोल आगारा = ૧૬ આગાર	थुत्त = સ્તવન
गुणवीस दोस (કાઉસ્સગ્ગના)	सग वेला = ૭ વાર ચૈત્યવંદન

શબ્દાર્થ ૫ મી ગાથાનો.

दस आसायण = ૧૦ આશાતનાનો	चउवीस = ૨૪
	दुवारेहिं = દ્વારોવડે
चाओ = ત્યાગ	दुसहस्सा चउसयरा = ૨૦૭૪ (ઉત્તરભેદ)
सव्वे = સર્વ મળીને	
चिइवंदणाई ठाणाइ ચૈત્યવંદનાના સ્થાન	हुंति = છે.

गाथार्थः— (નિસીહીઆદિ) ૧૦ ત્રિક, ૫ અભિગમ ૨ દિશિ, ૩ અવગ્રહ ૩ પ્રકારની ચૈત્યવંદના, ૫ ચાગ પ્રણિપાત (ખમાસમણ), નમસ્કાર, અને ચૈત્યવંદન સૂત્રોના સર્વ મળીને ૧૬૪૭ અક્ષર છે તેની ગણત્રી ॥ ૨ ॥

ચૈત્યવંદનના ૧૮૧ પદ, ૯૭ સંપદા (વિશ્રામસ્થાન), ૫ દંડક (નમુત્થુણં આદિ ૫ સૂત્ર), ૧૨ અધિકાર, ૪ વંદન કરવા યોગ્ય (જિનાદિ) સ્મરણ કરવા યોગ્ય સમ્યગ્દૃષ્ટિ (દેવાદિ), ૪ પ્રકારના જિન (તીર્થંકર), ॥૩॥

૪ થોય, ૮ નિમિત્ત, ૧૨ હેતુ, ૧૬ આગાર (આકાર-છૂટ), કાયોત્સર્ગના ૧૯ દોષ, કાયોત્સર્ગનું પ્રમાણ, સ્તવનનું સ્વરૂપ, અને ૭ વેળા (ચૈત્યવંદન કરવાના સમય)॥૪॥ તથા ૧૦ ત્યાગ કરવા યોગ્ય આશાતનાઓ એ સર્વ મળીને ચૈત્યવંદનાના સ્થાન ૨૪ દ્વાર વડે (કહીશ, તે ૨૪ દ્વારના ઉત્તરભેદ) ૨૦૭૪ થાય છે ॥૫॥

भावार्थः—એ ૨૪ દ્વારોના શબ્દાર્થ તથા સર્વ ભેદ આ પ્રમાણે—

૧ ત્રણ ભેદનો સમુદાય તે ત્રિક, તેના નિસીહીઆદિ ૧૦ ત્રિક છે તેના ૩૦ ભેદ થાય છે.

૨ પ્રભુ આગળ જવાનો એટલે દેહરાસરમાં પ્રવેશ કરવાનો વિધિ તે અભિગમ ૫ પ્રકારનો છે. (अभि = સન્મુખ, गम જવું એ અર્થથી).

૩ સ્ત્રીઓએ પ્રભુથી ડાબા પડખે રહેવું, અને પુરુષોએ જમણા પડખે રહેવું તે ૨ દિશિ.

૪ પ્રભુથી કેટલે દૂર રહેવું તે અવગ્રહ ૩ પ્રકારનો છે.

૫ જઘન્ય મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એ ૩ ભેદે ચૈત્યવંદના થાય છે, તે વંદના ના ૩ ભેદ.

૬ પંચાંગી મુદ્રાએ (૫ અંગવડે) प्रणिपात = નમસ્કાર કરવો અથવા ખમાસમણ દેવું તે ૧ ભેદ.

૭ પ્રભુની ગુણપ્રશંસાવાળા ૧ થી ૧૦૮ શ્લોક બોલવા તે નમસ્કાર નો ૧ ભે

૮ ચૈત્યવંદનના ૯ સૂત્રોમાં (બીજીવાર બોલાતા સૂત્રોના બીજીવાર ન ગણીએ એવા) ૧૬૪૭ અક્ષર છે, તે ૧૬૪૭ વર્ણ ગણાય

૯ ચૈત્યવંદનના ૯ સૂત્રોમાં (એક સરખુ પદ બીજીવાર બોલાતા ન ગણીએ એવા) ૧૮૧ પદ એટલે અર્થ સમાપ્તિ દર્શક વાક્યો છે

૧૦ એક શ્વાસોચ્છ્વાસ* જેટલા કાળમાં બોલવા યોગ્ય શબ્દોનું વાક્ય અથવા ગાથાનું ૧ ચરણ તે संपदा (અથવા મહાપદ અથવા विरति અથવા विसामा) કહેવાય, તેવી સંપદાઓ ૯૭ છે.

૧૧ નમુત્થુણં—અરિહંતચેઇયાણં—લોગસ્સ—પુક્ખરવરદી—અને સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં એ પાંચ સૂત્રો તે ૫ ¹દંડકસૂત્ર કહેવાય છે.

૧૨ પાંચ દંડકસૂત્રોમાં अधिकार (એટલે મુખ્ય વિષય) ૧૨ છે.

* पायसमा ऊसासा એ વચનથી અહિં ઉચ્છ્વાસનું પ્રમાણ ગાથાના એક પાદના—ચરણના ઉચ્ચાર જેટલું જાણવું

૧ ચૈત્યવંદનમાં મુખ્ય સૂત્રો હોવાથી એ ૫ સૂત્રનેજ દંડક સંજ્ઞા આપી છે તે પૂર્વાચાર્યોની પરિભાષાજ જાણવી અથવા दण्ड इव दण्डा सरला यथोक्तमुद्राभिरस्खलितभण्यमानत्वात् ઇતિ અવચૂરિ

૧૩ અરિહંત–સિદ્ધ–મુનિ–અને સિદ્ધાન્ત એ ચાર વંદનીય (વંદના કરવા યોગ્ય) છે.

૧૪ જે વંદનયોગ્ય નહિ પરન્તુ સ્મરણીય = માત્ર સ્મરણ કરવા યોગ્ય તે ૧ શાસનદેવ છે.

૧૫ નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવથી ૪ પ્રકારના જિન = અરિહંત કહેવાશે.

૧૬ થોય એટલે સ્તુતિ તે એકજ થોયજોડામાં ૪ પ્રકારની કહેવાશે.

૧૭ ચૈત્યવંદન કરવાથી જે આઠ પ્રકારના ફળ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવામાં આવે છે તે ૮ નિમિત્ત.

૧૮ તે ૮ પ્રકારનાં ફળ પ્રાપ્ત કરવામાં જે સાધન (કારણરૂપ) તે ૧૨ હેતુ.

૧૯ કાઉસ્સગ્ગ કરતી વખતે જે ૧૬ પ્રકારની છૂટ રાખવી કે જે કરવાથી કાઉસ્સગ્ગનો ભંગ ન ગણાય તે ૧૬ આગાર (એટલે અપવાદ)

૨૦ કાઉસ્સગ્ગમાં જે ૧૯ દોષ નિવારવા યોગ્ય છે તે ૧૯ દોષ.

૨૧ ક્યાં સુધી કાઉસ્સગ્ગમાં રહેવું ? તેનો કાળનિયમ દર્શાવવો તે ૧ ભેદ

૨૨ પ્રભુની આગળ સ્તવન કેવા પ્રકારનું કહેવું ? તે દર્શાવવાનો ૧ ભેદ

૨૩ એક દિવસમાં ૭ વાર ચૈત્યવંદન કયે કયે વખતે કરવું ? તે દર્શાવવું, તેના ૭ ભેદ.

૨૪ દેહરાસરમાં અથવા પ્રભુની આગળ અવિનય જણાવનારૂ પ્રતિકૂળ વર્તન તે આશાતના ૧૦ પ્રકારની (મોટી આશાતના) કહેવાશે, કે જે અવશ્ય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

એ પ્રમાણે ૩૦+૫+૨+૩+૩+૧+૧+૧૬૪૭+૧૮૧+૯૭+૫+૧૨+૪+૧+૪+૪+૮+૧૨+૧૬+૧૯+૧+૧+૭+૧૦=૨૦૭૪ ઉત્તરભેદ થયા

अवतरण—આ ૨ ગાથામાં ૧૦ ત્રિક કયા કયા ? તે ગણાવે છે—

तिन्नि निसीही तिन्नि उ, पयाहिणा तिन्नि चेव य पणामा
तिविहा पूया य तहा, अवत्थतिय- भावणं चेव ॥६॥
तिदिसिनिरिक्खण विरई, पयभूमिपमज्जण च तिक्खुत्तो
वन्नाइतिय, मुद्दा–तिय च तिविह च पणिहाण॥ ७॥

શબ્દાર્થ ગાથા ૬ ઠ્ઠીનો

तिन्नि = ત્રણ
निसीही = નિસીહી, નૈષેધિકી
पयाहिणा = પ્રદક્ષિણા
चेव = નિશ્ચય
पणामा = પ્રણામ
तिविहा = ૩ પ્રકારની
पूया = પૂજા
अवत्थ = અવસ્થા
भावण = ભાવવી

શબ્દાર્થ ગાથા ૭ મીનો

तिदिसि निरिक्खण = ૩ દિશિ જોવાની
विरई = વિરતિ, ત્યાગ
पयभूमि = પગ મૂકવાની ભૂમિને
पमज्जण = પ્રમાર્જવી
तिक्खुत्तो = ૩ વાર
वन्नाइतिय = વર્ણાદિ ૩નું આલંબન
मुद्दातिय = ૩ મુદ્રા
पणिहाण = પ્રણિધાન

गाथार्थ —૩ નૈષેધિકી, ૩ પ્રદક્ષિણા, તથા ૩ પ્રણામ, ૩ પ્રકારની પૂજા, ૩ પ્રકારની અવસ્થાની ભાવના, ૩ દિશિ જોવાનો ત્યાગ, પગ મૂકવાની ભૂમિને વસ્ત્રાદિ વડે ૩ વાર પ્રમાર્જવી (જંતુ રહિત કરવી), વર્ણાદિ ૩ આલંબન, ૩ મુદ્રા અને ૩ પ્રણિધાન એ ૧૦ ત્રિક જાણવા ॥૬॥૭॥

भावार्थ —જે સમયે જે કાર્ય કરવું હોય તે સમયે તે વિના શેષ સર્વ કાર્યનો નિષેધ–ત્યાગ કરવો તે નિસીહી એટલે નૈષેધિકી ૩ પ્રકારની કહેવાય. પ્રભુની અથવા દેહરાસરની ચારે બાજુ પ્રદક્ષિણાવર્ત્ત (જમણી પદ્ધતિએ) મંડલાકારે જ્ઞાન–દર્શન–ચારિ

ત્રની પ્રાપ્તિ સૂચક ૩ વાર ભ્રમણ કરવું તે ૩ પ્રદક્ષિણા, પ્રભુને દેખતાં તુર્ત ૩ વાર પ્રણામ કરવો તે ૩ પ્રણામ, અંગપૂજા અગ્રપૂજા ભાવપૂજા ઇત્યાદિ ભેદથી ૩ પ્રકારની પૂજા, પિંડસ્થ, પદસ્થ, અને રૂપાતીત એ ૩ અવસ્થાની ભાવના કરવી, તથા પ્રભુની સન્મુખ-સ્હામી દિશા સિવાય શેષ ૩ દિશિએ જોવાનો ત્યાગ કરવો તે ૩ દિશિત્યાગ, ચૈત્યવંદન કરતી વખતે બેસવાની ભૂમિને વસ્ત્ર અથવા રજોહરણ વડે (ચરવલા અથવા ઓઘા વડે) ૩ વાર પ્રમાર્જીને (વાળીને) જંતુરહિત કરવી તે ૩ પ્રમાર્જન ચૈત્યવંદનના અક્ષર, ચૈત્યવંદનનો અર્થ અને પ્રભુની પ્રતિમા તરફ યથાયોગ્ય લક્ષ્ય રાખવું તે ૩ આલંબન, ચૈત્યવંદન કરતી વખતે હાથ પગ [1]વિગેરે અવયવો જે ૩ આકારે રખાય છે તે આકારનું નામ ૩ મુદ્રા, અને ચૈત્યવંદન સૂત્ર, મુનિવંદન સૂત્ર તથા પ્રાર્થના સૂત્ર એ ૩ પ્રણિધાન સૂત્ર (જાવંતિ ચેઇઆઇ-જાવંત કેવિસાહૂ અને જય વીયરાય એ ૩ સૂત્ર). એ પ્રમાણે ૧૦ ત્રિકનું સ્વરૂપ કહેવાશે ॥૬-૭॥

अवतरण—આ ગાથામાં (૧૦ ત્રિકમાંનું) ૧ લું નિસીહી-त्रिक તથા ૨ જું प्रदक्षिणात्रिक કહેવાય છે—

घर-जिणहर जिणपूआ-वावारच्चायओ निसीहितिग।
अग्गद्दारे मज्झे, तइया चिइवंदणा-समए ॥८॥

શબ્દાર્થ—

घर = ઘરના (વ્યાપારનો)	निसीहितिग = ૩ નિસીહી થાય છે.
जिणहर = દેહરાસરના (વ્યાપારનો)	अग्गद्दारे = અગ્ર (મુખ્ય) દ્વારમાં
जिणपूआ = જિનેશ્વરની પૂજાના (વ્યાપારનો)	मज्झे = મધ્ય દ્વારમાં.
वावारच्चायओ = વ્યાપારના ત્યાગથી	तइया = ત્રીજી નિસીહી
	चिइवंदणा = ચૈત્યવંદનના
	समए = સમયે

---

૧ એકે ૨ મુદ્રાએ હસ્તમુદ્રા છે, અને જિનમુદ્રા તે પાદ (પગની)

ગાથાર્થઃ—ઘરનો વ્યાપાર, દેહરાસરનો વ્યાપાર, અને પ્રભુની પૂજા સંબંધિ વ્યાપાર, એ ૩ વ્યાપારના ત્યાગથી ૩ નિસીહી થાય છે, તેમાં પહેલી નિસીહી મુખ્ય (મોટા) દ્વારમાં પ્રવેશતા, બીજી નિસીહી મધ્ય દ્વારમાં પ્રવેશતા, અને ત્રીજી નિસીહી ચૈત્યવન્દન કરતી વખતે કહેવાય છે. ॥૮॥ તથા ૨ જુ પ્રદક્ષિણાત્રિક જો કે ગાથામાં (સુગમ હોવાથી) કહ્યુ નથી તોપણ અધ્યાહારથી કહેવાઇ ગયુ જાણવુ

ભાવાર્થ —"નિસીહી" એટલે નિષેધ ત્યાં જે દેહરાસરને કોટ હોય તે દેહરાસરના કોટના દ્વારે અને કોટ સિવાયના દેહરાસરમાં મુખ્ય દ્વારે પ્રવેશ કરતાંજ પહેલી નિસીહી કહેવી. એ નિસીહી "મારા ઘર દુકાન આદિ સંબંધિ સાવદ્ય (પાપ) વ્યાપાર ત્યાગ કરૂ છુ." એમ સૂચવવા માટે છે, પરન્તુ દેહરાસર સંબંધિ કારિગરો વિગેરેને ચાલતા ઘડતરના કાર્ય સંબંધિ પૂછપરછનો દેહરાસરનો કચરો વિગેરે કાઢવાનો વ્યાપાર અને દેહરાસરના બીજે ચાલતા કાર્યમાં સૂચનાઓ આપવાની છૂટ રહે છે, માટે તે પ્રમાણે કરે ત્યારબાદ કેસર સુખડ ઘસી પ્રભુની દ્રવ્ય પૂજા કરવા માટે ગભારાના દ્વારમાં પ્રવેશ કરતાં બીજી નિસીહી કહે આ બીજી નિસીહી "હું દેહરાસર સંબંધિ (પ્રથમ છૂટા રહેલા) વ્યાપારનો ત્યાગ કરૂ છુ" એમ સૂચવવા માટે છે, પરન્તુ તેમાં પ્રભુની કેસરાદિકથી (અંગપૂજારુપ) દ્રવ્ય પૂજા કરવાની છૂટ રહે છે, માટે ગભારામાં પ્રવેશ કરી યથાવિધિ અંગપૂજા કરી બહાર નિકળી અષ્ટમંગલ આદિકથી (અગ્રપૂજારુપ) દ્રવ્ય પૂજા કરી ભાવપૂજારુપ ચૈત્યવન્દન કરતી વખતે ૩ જી નિસીહી કહેવી આ ત્રીજી નિસીહીથી સર્વ પ્રકારની દ્રવ્ય પૂજાનો ત્યાગ સૂચવાય છે એ પ્રમાણે ૩ નિસીહી જાણવી

મુદ્રા છે તો પણ એ મુદ્રાઓ વખતે શેષ અવયવો પણ નિયત રીતે રાખવાના હોવાથી "વિગેરે" શબ્દથી બીજા અવયવોનુ ગૌણ ગ્રહણ વિરોધી નથી

૧ જિનપૂજા ન કરવી હોય તો બીજી નિસીહી રંગમંડપમાં પ્રવેશ કરતા કહે એ મધ્ય નિસીહી કહેવાય, તેમજ એ બીજી નિસીહી ૩ પ્રદક્ષિણા કર્યા બાદ હોય છે એમ શ્રાદ્ધવિધિમાં કહ્યુ છે

અથવા ઉપર કહેલી ૩ વિષયના નિષેધવાળી પ્રત્યેક નિસીહીને મન વચન કાયાથી તે તે વિષયનો ત્યાગ સૂચવવા માટે પૂર્વોક્ત સ્થાને ૩-૩ વાર કહેવાથી પણ નિસીહી ૩ જ ગણાય છે.

તથા અહિં મુનિમહારાજને અને પૌષધવ્રતી શ્રાવકને દ્રવ્યપૂજા ન હોવાથી મુખ્યદ્વારે પ્રવેશ કરતાં ૧ વાર અથવા ૩ વાર પહેલી નિસીહી કહેવાની હોય છે, કે જે નિસીહીથી શેષ મુનિચર્યા તથા પૌષધચર્યાનો ત્યાગ થાય છે અને દેહરાસરની ઉપદેશ યોગ્ય [1]વ્યવસ્થાનો નિષેધ કરવા માટે બીજી નિસીહી રંગમંડપમાં પ્રવેશ કરતાં હોય છે. ત્રીજી ચૈત્યવંદનના પ્રારંભમાં હોય છે.

તથા ભગવંતના ગભારાની ચારે બાજુ અથવા તો ભગવંતની ચારે બાજુ ૩ વાર પ્રદક્ષિણાવર્ત્ત પદ્ધતિએ ભ્રમણ કરવું તે ૨ જું પ્રદક્ષિણાત્રિક કહેવાય. એમાં ૩ વાર ભ્રમણનું કારણ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની પ્રાપ્તિ સૂચક છે, અને તે વખતે સમવસરણમાં ચારે દિશાએ બેઠેલા ભાવ અરિહંતની ભાવના ભાવવી તેમજ ભમતીમાં જો [2]ચારે તરફ ભગવંત બિરાજમાન હોય તો તે સર્વને પણ વંદન કરતાં ભમવું. (પ્રવ૦ સા૦-ધર્મસં૦ ભાવાર્થ) આ પ્રદક્ષિણા પહેલી નિસીહી કહ્યા બાદ કરવી ત્યારબાદ (દ્રવ્યપૂજા માટે રંગમંડપમાં પ્રવેશતાં) નિસીહી કહેવાય છે (શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તિ)

---

૧ દેહરાસર સંબંધિ ગેરવ્યવસ્થા દૂર કરવાનો (સર્વસાવદ્યત્યાગી હોવા છતાં પણ) શ્રી મુનિમહારાજનો અધિકાર છે શ્રાવકોની બેદરકારીથી વિનાશ પામતા અને અવ્યવસ્થિત વહીવટવાળાં શ્રીજિનચૈત્યો જોઇને પણ શ્રાવકોને માઠું ન લગાડવાના કારણથી છતી શક્તિએ પણ મુનિમહારાજ ઉપેક્ષા કરી જેમ તેમ ચાલવા દે તો તે મુનિમહારાજ શ્રીજિનેન્દ્રઆજ્ઞાના આરાધક નહિં પણ વિરાધક જાણવા અહિં શ્રી જિનેન્દ્રની આજ્ઞા એજ ધર્મ છે, માટે ચૈત્યની અવ્યવસ્થા દૂર કરાવવાના વ્યાપારનો નિષેધ મુનિને તથા વ્રતીગૃહીને આ બીજી નિસીહીમાં હોય છે

૨ સમવસરણની સમાનતા સૂચવવા માટે ગભારાની બહાર ભમતીમાં ૩ દિશાએ મૂળનાયકના નામવાળીજ ૩ પ્રતિમાઓ સ્થાપવામાં આવે છે

अवतरण — ત્રીજુ પ્રણામત્રિક કહેવાય છે—

अंजलिबधो अद्धो णओ अ पचंगओ अ तिपणामा
सव्वत्थ वा तिवारं, सिराइ नमणे पणामतियं ॥९॥

શબ્દાર્થ —

अंजलिबधो = અંજલિપૂર્વક	तिवारं = ૩ વાર
अद्धोणओ = અર્ધાવનત	सिराइ नमणे = મસ્તકાદિ નમાવવામાં
पचंगओ = પાંચ અંગવાળો	पणामतियं = ૩ પ્રણામ થાય છે.
तिपणामा = ૩ પ્રણામ	
सव्वत्थ वा = અથવા સર્વ સ્થાને (ત્રણે પ્રણામમાં)	

गाथार्थ — ૧ અંજલિ સહિત પ્રણામ, ૨ અર્ધાવનત પ્રણામ, અને ૩ જે પંચાંગ પ્રણામ એ ૩ પ્રણામ છે, અથવા ભૂમિ આદિ સર્વસ્થાનોમાં મસ્તક નમાવવું ઇત્યાદિથી પણ ૩ પ્રકારના પ્રણામ ગણાય છે—

भावार्थ —બે હથેલી જોડીને (=બે હાથ જોડીને) મસ્તકે સ્થાપવા તે ૧ अंजलिबद्ध प्रणाम ઉભા રહીને કિંચિત્ મસ્તક [1]નમાવવું, અથવા મસ્તક અને હાથવડે ભૂમિસ્પર્શ અથવા ચરણસ્પર્શ કરવો ઇત્યાદિ રીતે પાંચ અંગમાંથી કોઇપણ ૧ અંગન્યૂન સુધીનો (૧-૨-૩-૪ અંગવડે) પ્રણામ કરવો તે ૨ [2]अर्धावनत प्रणाम, અને ૨ જાનુ ૨ હસ્ત તથા ૧ મસ્તક એ ૫ અંગવડે ભૂમિસ્પર્શ કરવા પૂર્વક જે પ્રણામ કરવો તે ૩ पंचांग[3] प्रणाम કહેવાય એ પ્રમાણે *૩ પ્રકારના પ્રણામ જાણવા.

---

૧ ઉભા રહીને મસ્તક નમાવવું તેને उच्चावनत प्रणाम પણ કહ્યો છે

૨ "અર્ધ" એટલે અર્ધ અંગને અવનત = નમાવવા રૂપ પ્રણામ (એ વ્યુત્પત્તિ હોવાથી)

૩ ખમાસમણ આ પંચાંગ પ્રણામથીજ દેવાય છે તે પ્રસિદ્ધ છે, વળી આ પ્રણામને પંચાંગીમુદ્રા રૂપે પણ આગળ ૧૮ મી ગાથામાં કહેવાશે જે અષ્ટાંગ પ્રણામ અન્ય દર્શનમાં કહ્યો છે તે શ્રીજિનેન્દ્રમાર્ગમાં નથી

* અથવા શીર્ષ નમાવવાથી એકાંગપ્રણામ બે હાથવડે નમસ્કાર

અથવા પૂર્વે કહેલા ત્રણ પ્રકારના પ્રણામમાથી કોઇ પણ એક પ્રણામ કરતી વખતે પ્રથમ (મસ્તકને નમાવવા પૂર્વક) મસ્તક સન્મુખ રહેલી અંજલીને મસ્તક સન્મુખજ દક્ષિણાવર્ત્ત (જમણી પદ્ધતિએ) મંડલાકારે ભમાવવી અને તે પ્રમાણે (૩ વાર ૩ અંજલિભ્રમણ સહિત) ૩ વાર મસ્તક નમાવવુ તે પણ બીજી રીતે ૩ પ્રકારના પ્રણામ જાણવા.

અહિં વિશેષ એ છે કે સ્ત્રીઓએ અંજલિબદ્ધ પ્રણામ વખતે હાથ ઊંચા કરી મસ્તકે લગાડવા નહિ પરન્તુ યથાસ્થાનેજ રાખી ૩ વાર અંજલિભ્રમણ કરી મસ્તક નમાવવુ શક્રસ્તવાદિમા પણ એ પ્રમાણે વિધિ સાચવવો (નમ સ. વૃત્તિમા શ્રીમચ્ચાચાર્ય મહાભાષ્યની વૃત્તિ)

अवतरण—૩ પ્રકારની પૂજા (૪થુ ત્રિક) કહેવાય છે–

अगग्ग-भाव-भेया-पुप्फाहारत्थुईहिं पूयतिगं ।
पचुवयारा अट्ठो-वयार सव्वोवयारा वा ॥ १० ॥

શબ્દાર્થ —

अग = અંગપૂજા	त्थुईहिं = સ્તુતિપૂજા વડે
अग्ग = અગ્રપૂજા	पूयतिग = ૩ પ્રકારની પૂજા છે
भाव = ભાવપૂજા	पचुवयारा = ૫ ચોપચારી પૂજા
भेया = (એ ૩) ભેદથી	अट्ठोवयार = અષ્ટોપચારી પૂજા
पुप्फ = પુષ્પ પૂજા વડે	सव्वोवयारा = સર્વોપચારી પૂજા
आहार = નૈવેદ્ય પૂજા વડે	वा = અથવા (બીજી રીતે)

गाथार्थ—પુષ્પ વડે નૈવેદ્ય વડે અને સ્તુતિ વડે અનુક્રમે અંગપૂજા અગ્રપૂજા અને ભાવપૂજાના ભેદથી ૩ પ્રકારની પૂજા ગણાય છે, અથવા ૫ ચોપચારી અષ્ટોપચારી અને સર્વોપચારી એમ બીજી રીતે પણ ૩ પ્રકારની પૂજા ગણાય છે ॥૧૦॥

કરવાથી દ્વિઅંગપ્રણામ, ૨ હાથ અને શીર્ષવડે ત્રિઅંગપ્રણામ, ૨ હાથ ૨ જાનુ વડે ચતુરંગ પ્રણામ, અને એ ચાર તથા શીષ વડે પંચાંગ પ્રણામ એમ ૫ પ્રકારનો પણ પ્રણામ કહ્યો છે (શ્રીધર્મસંગ્રહ ગા ૬૧ મીની વૃત્તિ)–

ભાવાર્થ—ગાથામાં માત્ર પુષ્પપૂજાથી અંગપૂજા કહી છે તો પણ તે પુષ્પ શબ્દ (ઉપલક્ષણવાળો હોવા)થી નિર્માલ્ય ઉતારવું, મોરપીંછીથી પ્રમાર્જના કરવી, પંચામૃતથી અભિષેક કરવો, ૩-૫ વા ૭ વાર કુસુમાંજલિ પ્રક્ષેપ કરવો, અંગલૂછણાં, વિલેપન, નવાંગપૂજા, પુષ્પપૂજા, આંગી ચઢાવવી (વા કરવી), પ્રભુના હાથમાં બીજોરૂં વિગેરે મૂકવું, ધૂપ કરવો, વાસક્ષેપ કરવો, કસ્તૂરી આદિથી પ્રભુના શરીરે પત્ર વિગેરેની રચના કરવી, આભરણ તથા વસ્ત્ર પહેરાવવાં ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારની १ अंगपूजा (પ્રભુના શરીર સંબંધિ પૂજા) છે.

તથા ગાથામાં આહાર (નૈવેદ્ય) થી અગ્રપૂજા કહી છે, તો પણ ઉપલક્ષણથી પ્રભુની આગળ ધૂપ કરવો, દીપક કરવો, અક્ષતાદિ વડે અષ્ટમંગળ આલેખવા, ફૂલનો પગર ભરવો, અશન પાન ખાદીમ સ્વાદીમ એ ૪ પ્રકારનું નૈવેદ્ય ધરવું, ઉત્તમ ફળ મૂકવાં, તેમજ [1]ગીત નૃત્ય વાજીંત્ર આરતી મંગળ દીવો ઉતારવો ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારની २ अग्रपूजा છે

તથા પ્રભુની આગળ ચૈત્યવંદન કરવું તે ३ भावपूजा છે (આ ત્રણે પૂજાનો અર્થ શ્રી ધર્મસંગ્રહવૃત્તિને અનુસારે જાણવો)

અથવા ગંધપૂજા (ચંદનાદિ પૂજા)—માલ્યપૂજા (પુષ્પપૂજા) વાસક્ષેપ પૂજા—ધૂપપૂજા—અને દીપપૂજા, અથવા (કેટલાક આચાર્યોના મતે) પુષ્પ—અક્ષત—ગંધ—ધૂપ—અને દીપ એ પ્રમાણે પણ ५ પ્રકારની પૂજા [2]ગણાય છે

તથા પુષ્પ—અક્ષત—ગંધ—દીપ—ધૂપ—નૈવેદ્ય—ફળ અને [3]જળ એ પ્રમાણે ८ પ્રકારની પૂજા ગણાય છે

---

૧ શ્રી જ્ઞા. વિ. સૂ. કૃત બાલાવબોધમાં ગીત નૃત્યને ભાવપૂજામાં ગણ્યું છે, પરન્તુ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં ગીત નૃત્યને અગ્રપૂજા કહી છે, તથા ધર્મસંગ્રહવૃત્તિમાં અપેક્ષાભેદથી ભાવપૂજામાં અને અગ્રપૂજામાં પણ ગણી છે

૨ જળ—ચંદન—પુષ્પ—ધૂપ અને દીપક એ રીતે પણ ૫ પ્રકારી પૂજા ગણાય

૩ એમાં જળપૂજા પર્યંતે કહી છે, પરન્તુ જળપૂજા સર્વથી પ્રથમ કરવાની હોય છે, માટે પૂજાનો ક્રમ યથાયોગ્ય જાણવો

તથા સર્વ પ્રકારની પૂજા યોગ્ય વસ્તુઓ વડે પૂજા કરવી તે (૧૭ ભેદી ૨૧ ભેદી ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારની પૂજા) સર્વોપચારી પૂજા કહેવાય. અહિ ઉપચાર એટલે સામગ્રી એવો અર્થ જાણવો. અથવા અગપૂજાદિ ત્રણે ભેદથી પૂજા કરવી તે પણ સર્વોપચારી પૂજા છે.

અથવા એક વિઘ્નોપશામિકા (તે અગપૂજા કે જેનુ ફળ વિઘ્નોપશાન્તિ છે), બીજી અભ્યુદયસાધની (તે અગ્રપૂજા કે જેનુ ફળ આત્માનો અભ્યુદય થવા રૂપ છે તેથી), અને ત્રીજી નિર્વૃતિકારિણી (જેનુ ફળ મોક્ષ છે તે ભાવપૂજા) એ રીતે પણ ૩ પ્રકારી પૂજા (અગપૂજાદિના ફળ રૂપ) ગણાય છે.

अवतरण—૫ મુ અવસ્થાત્રિક કહેવાય છે—

भाविज्ज अवत्थतिय, पिंडत्थ पयत्थ रूवरहिअत्तं
छउमत्थ केवलित्त, सिद्धत्त चेव तस्सत्थो ॥११॥

શબ્દાર્થ —

भाविज्ज = ભાવવી	छउमत्य = છદ્મસ્થપણુ
अवत्यतिय = ૩ અવસ્થા	केवलित्त = કેવલિપણુ
पिंडत्य = પિંડસ્થ અવસ્થા	सिद्धत्त = સિદ્ધપણુ
पयत्य = પદસ્થ અવસ્થા	चेव = નિશ્ચય, એજ
रूवरहियत्त = રૂપાતીત (અરૂપી) અવસ્થા	तस्स = તે ૩ અવસ્થાનો
	अत्थो = અર્થ છે.

ગાથાર્થ—પ્રભુની પિંડસ્થ પદસ્થ અને રૂપાતીત એ ૩ અવસ્થા ભાવવી (વિચારવી). તેનો અર્થ એજ છે કે-પ્રભુનુ છદ્મસ્થપણુ કેવલિપણુ અને સિદ્ધપણુ ભાવવુ-વિચારવુ ॥૧૧॥

ભાવાર્થ—પિંડ એટલે તીર્થંકર ભગવતનો (તીર્થંકર પદવી પામ્યા પહેલાનો) છદ્મસ્થ દેહ અથવા જન્મથી દ્રવ્ય તીર્થંકરપણે તેમા સ્થ=રહેલી અવસ્થા તે પિંડસ્થ અવસ્થા એટલે છદ્મસ્થ અવસ્થા ૩ પ્રકારની છે. ૧ જન્મ અવસ્થા, ૨ રાજ્ય અવસ્થા, ૩ શ્રમણ અવસ્થા, આ ત્રણે અવસ્થામા ભગવત

છદ્મસ્થ (અસર્વજ્ઞ-તીર્થંકર પદવી રહિત) હોય છે, માટે એ પિંડસ્થ અવસ્થાનો અર્થ છદ્મસ્થ અવસ્થા કહ્યો છે.

તથા પદ=તીર્થંકર પદવી, તે પ્રભુ જ્યારે કેવળજ્ઞાન પામે છે ત્યારેજ પ્રગટ થાય છે, કે જે પરમ પુણ્યવંતી તીર્થંકર પદવીના (તીર્થંકર નામકર્મના ઉદયના) પ્રભાવથી ઇન્દ્રો તથા દેવો આવે છે, સમવસરણ રચાય છે, તે ઉપર બેસીને પ્રભુ દેશના-ઉપદેશ આપે છે, અને દેશના સમાપ્ત થયા બાદ ગણધર પદવીને યોગ્ય એવા મુનિઓને ત્રિપદી સંભળાવી ગણધર પદે સ્થાપે છે, અને પ્રભુની દેશનાથી વૈરાગ્ય પામી ચારિત્ર ગ્રહણ કરેલી સાધ્વીઓમાં એક મુખ્ય સાધ્વી, તેમજ દેશવિરતિ ગ્રહણ કરેલ શ્રાવકોમાં એક મુખ્ય શ્રાવક તથા શ્રાવિકાને સ્થાપે છે એ પ્રમાણે ગણધર તથા સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક અને શ્રાવિકા રૂપ ચતુર્વિધ સંઘ તેજ [1]તીર્થ, અને તે તીર્થને સ્થાપન કરનાથી પ્રભુ તીર્થંકર કહેવાય છે, અને તે કેવળજ્ઞાન પામ્યા બાદ પ્રથમ સમવસરણ વખતે થાય છે, માટે અહિં પદસ્થ એટલે કેવલિપણું એવો અર્થ છે તે કેવલિપણું તીર્થંકર પદવી યુક્ત જાણવું, તેમજ તે પદસ્થપણું નિર્વાણ સમય સુધીનું જાણવું.

તથા પ્રભુ જ્યારે નિર્વાણ પામી સિદ્ધ થાય છે, ત્યારે રૂપ એટલે શરીર રહેતું નથી, પરન્તુ કેવળ આત્માજ રહે છે, અને તે આત્મા રૂપ રહિત ([2]વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ રહિત) હોય છે માટે અહિં ત્રીજી ‘ [3]રૂપાતીત અવસ્થા એટલે સિદ્ધપણું” એવો અર્થ છે. એ પ્રમાણે ૩ અવસ્થાઓનો[4] અર્થ

૧ ચતુર્વિધ સંઘ અથવા તો પહેલા ગણધર એ બન્ને તીર્થ કહેવાય છે, જેથી પહેલા ગણધરની સ્થાપના વડે પણ પ્રભુને તીર્થંકર પણ ગણી શકાય

૨ રૂપ એટલે વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ એજ તાત્વિક અર્થ છે

૩ રૂપ=રૂપથી अतीत=રહિત તે રૂપાતીત અવસ્થા

૪ પ્રશ્ન —નામની સમાનતા પ્રમાણે જેમ પિંડસ્થાદિ ધ્યાન ૪ પ્રકારનું છે, તેમ અવસ્થા પણ ૪ પ્રકારની હોવી જોઇએ છતાં ૩ પ્રકારની કહી તો રૂપસ્થ ધ્યાન કેવી રીતે થાય ? ઉત્તર —પ્રભુના પ્રથમ દર્શન વખતેજ રૂપસ્થ ધ્યાન થાય છે (સંઘાચાર વૃત્તિ)

કહેલ, તેની ભાવના પ્રભુની પ્રતિમામા કેવી રીતે ભાવવી તે આગળની ગાથામા દર્શાવાશે.

अवतरण —પૂર્વ ગાથામા કહેલી ૩ અવસ્થાઓ (એકજ અવસ્થામા રહેલ પ્રતિમારૂપ પ્રભુની) કેવી રીતે ભાવવી ? તે આ ગાથામા દર્શાવે છે—

न्हवणच्चगेहि छउमत्थ-वत्थपडिहारगेहि केवलिय ।
पलियंकुस्सग्गेहि अ, जिणस्स भाविज्ज सिद्धत्त ॥१२॥

शब्दार्थ —

न्हवणच्चगेहिं = સ્નાન અને અર્ચા (પૂજા) કરનારાઓ વડે

पडिहारगेहि = ૮ પ્રાતિહાર્યો-વડે

पलियकुस्सग्गेहिं = પર્યંકાસન-વડે અથવા કાઉસ્સગ્ગના આ કારવડે

भाविज्ज = ભાવવી

गाथार्थः—(પાષાણના પરિકરમા રચેલા) સ્નપન (અભિષેક) કરનારા તથા પૂજા કરનારા દેવોના આકારો વડે પ્રભુની છદ્મસ્થ અવસ્થા ભાવવી, તેમજ પરિકરમા રચેલા ૮ પ્રાતિહાર્યોવડે પ્રભુની કેવલી અવસ્થા ભાવવી અને પ્રભુની પર્યંકાસનવાળી આકૃતિવડે અથવા કાઉસ્સગ્ગની આકૃતિવડે સિદ્ધત્વ (અરૂપી) અવસ્થા ભાવવી. ॥ ૧૨ ॥

भावार्थ —પ્રભુની પ્રતિમા જે પરિકરમા (પરઘરમા) સ્થાપિત હોય, તે (પાષાણના) પરિકરમા પ્રભુના મસ્તક ઉપર હસ્તિ ઉપર બેઠેલા અને હાથમા કળશો લઇને જાણે પ્રભુનો અભિષેક કરતા હોય તેવા દેવોના આકાર કોરેલા-ચિતરેલા હોય છે, તે આકારોને ધ્યાનમા લઇ પ્રભુની [1]जन्म अवस्था ભાવવી, કારણ કે પ્રભુનો જન્મ થયે અનેક દેવો અને ૬૪ ઇન્દ્રો મેરુ પર્વત ઉપર પ્રભુને લઇ જઈ મહાન્ કળશોમા અનેક તીર્થોના (પવિત્ર જળાશયોના) જળ ભરી પ્રભુનો જન્માભિષેક કરે છે, તથા એજ પાષાણના પરિકરમા કોરેલા માલાધારી દેવોને ધ્યાનમા લઈ

[1] જળાભિષેક સમયે (સ્નાન સમયે) જન્માવસ્થા ભાવવી, એમ ભાષ્યાવચૂરિમા (?) કહ્યુ છે તે પણ યોગ્ય છે

પ્રભુની [1]રાજ્ય અવસ્થા ભાવવી, કારણકે પ્રભુ નીરાગપણે રાજ્યપદ પણ સ્વીકારે છે, અને પુષ્પમાળા તે રાજભૂષણ છે. પુષ્પમાળા શબ્દથી આભરણો પણ રાજભૂષણ તરીકે જાણવા. તથા પ્રતિમાજીનું શીર્ષ (મસ્તક) અને મુખ (=દાઢી મૂછનો ભાગ) કેશ રહિત હોય છે, તે ધ્યાનમાં લઈ પ્રભુની શ્રમણ અવસ્થા (મુનિપણાની ભાવના) ભાવવી, કારણ કે પ્રભુ જ્યારે દીક્ષા અંગીકાર કરે છે, ત્યારે પંચમુષ્ટિ લોચ કરી કેશ રહિત મસ્તક કરે છે, ત્યારબાદ સંપૂર્ણ ભવ પર્યન્ત લોચ કરતી વખતે જેના અલ્પ રહ્યા હોય તેના કેશ આદિ (કેશ-દાઢી-મૂછ-નખ) હંમેશા અવસ્થિત રહે છે, પરન્તુ વૃદ્ધિ પામતા નથી. એ અવસ્થિતપણું તેજ અહિં કેશનો (કેશવૃદ્ધિનો) અભાવ ગણાય છે એ પ્રમાણે ૩ પ્રકારની છદ્મસ્થ અવસ્થા ભાવવી.

તથા એજ પાષાણના પરિકર ઉપર કળશધારી દેવની બે બાજુએ કોરેલા પત્ર પાંદડાનો આકાર તે ૧ અશોકવૃક્ષ, પરિકર ઉપર કોરેલા માલાધર દેવો વડે ૨ પુષ્પવૃષ્ટિ, પ્રતિમાજીના બે પડખે પરિકરમાં કોરેલા વીણા અને વાંસળી વગાડતા દેવોના આકારો વડે ૩ દિવ્યધ્વની, પ્રતિમાજીના મસ્તકના પાછળના ભાગમાં રહેલો અને પ્રભુના તેજનો રાશિ સૂચવનારો કિરણો વાળો કાંતિમાન આકાર તે ૪ ભામંડલ, ત્રણ છત્રની ઉપર ભેરી વગાડતા દેવનો આકાર તે ૫ દુંદુભિ, બે ચામર વીંજતા બે દેવ આકાર તે ૬ ચામર, ૭ સિંહાસન અને ૮ ત્રણ છત્ર (કે જે પ્રભુના મસ્તક ઉપર પહેલું મોટું છત્ર, પુન તે ઉપર કંઇક ન્હાનું છત્ર, પુન તે ઉપર વિશેષ ન્હાનું છત્ર તે છત્રાતિછત્ર) એ ૮ પ્રાતિહાર્ય ગણાય છે, પ્રભુના વિહાર વખતે પણ હંમેશા એ ૮ પ્રાતિહાર્ય તો અવશ્ય સાથેજ રહે છે, તે કારણથી એ *પ્રાતિહાર્યને ધ્યાનમાં લઈ પ્રભુની કેવળી અવસ્થા એટલે તીર્થંકર પદવીની અવસ્થા ભાવવી

[1] પુષ્પપૂજા તથા અલંકાર ચઢાવતી વખતે રાજ્યાવસ્થા ભાવવી એમ આચારોપદેશમાં કહ્યું છે તે પણ યોગ્ય સમજાય છે

* પાષાણનો પરિકર ન હોય તેવા સ્થાને એકાદ પ્રાતિહાર્ય દેખવા માત્રથી અને સર્વથા ન હોય તો ભાવના માત્રથી પણ કેવલી અવસ્થા ભાવી શકાય છે

તથા બે જમણી જ઼ઘાઓમા ડાબો પગ સ્થાપવો, અને બે ડાબી જઘાઓમા જમણો પગ સ્થાપવો તે પર્યંકાસન કહેવાય. એ આસને રહીને અથવા કાઉસ્સગ્ગ મુદ્રામા રહીને તીર્થંકરો મોક્ષે ગયા છે, માટે તેવા બન્ને પ્રકારના આસનવાળી પ્રભુની પ્રતિમા પણ હોય છે, તેથી તે પ્રતિમાજીનુ પર્યંકાસન અને કાઉસ્સગ્ગ આસન ધ્યાનમા લઇ પ્રભુની સિદ્ધત્વ અવસ્થા એટલે રૂપાતીત (અરૂપી) અવસ્થા ભાવવી.

પ્રશ્ન—પૂર્વે કહેલા આકારો વડે પ્રભુની તે તે અવસ્થા ધ્યાનમા આવી શકે, પરન્તુ તે અવસ્થા સબધિ ભાવના શુ ભાવવી?

ઉત્તર—શ્રીપ્રવચનસારોદ્ધારની વૃત્તિમા કહ્યુ છે કે— હસ્તિ અશ્વ સ્ત્રીઓ આદિ મહા વૈભવવાળુ અને સુખવાળુ એવુ પણ સામ્રાજ્ય છોડીને જે પ્રભુએ નિસગપણ (શ્રમણપણુ) અગીકાર કર્યુ એવા અચિન્ત્ય મહિમાવાળા જગત્પ્રભુનુ દર્શન મહાપુણ્યશાળી જીવો જ પામી શકે છે, તેમ જ શ્રમણપણામા જે પ્રભુ શત્રુ મિત્રમા સમાન બુદ્ધિવાળા, ચાર જ્ઞાનવાળા તૃણ મણિ તથા સુવર્ણ અને પત્થરમા સમાન દૃષ્ટિવાળા, નિયાણા રહિત વિચિત્ર તપશ્ચર્યાઓ કરતા છતા નિસગપણે વિહાર કરતા હતા તે ત્રણ જગતના નાથનુ દર્શન ઉત્તમ પુણ્યશાળી જીવોને જ થાય છે” ઇત્યાદિ ભાવાર્થ પ્રમાણે પ્રભુની છદ્મસ્થ અવસ્થા ભાવવી તેમજ કેવલિપણાના ગુણ વિચારવાથી [1]કેવલિ અવસ્થાની ભાવના, અને સિદ્ધના ગુણ વિચારવાથી [2]સિદ્ધત્વ ભાવના ગણાય છે.

એ પ્રમાણે ૩ અવસ્થાઓની [3]ભાવનાઓ પ્રવ૦સારો૦ વિગેરે શાસ્ત્રાનુસારે દર્શાવી છે.

૧-૨ એ બે અવસ્થાઓ સબધિ પણ ૨-૨ ગાથા પ્રવ૦ સારો૦ માં દર્શાવી છે, પરન્તુ અહિં વિસ્તાર થઇ જવાના કારણથી તેનો ભાવાર્થ લખ્યો નથી વિશેષાર્થીએ ત્યાંથી જાણી લેવો

૩ શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિકૃત બાલાવબોધમા પ્રભુની જળાભિષેક સમયે બાલ્યાવસ્થા, અને પૂજા આભરણાદિ વખતે રાજ્યાવસ્થા ભાવવાની કહી છે, તે પણ ઉચિત સમજાય છે

अवतरण—હવે ૩ દિશિએ દૃષ્ટિ ન નાખવાનુ (છઠ્ઠુ ત્રિક) તથા ૩ વાર ભૂમિ પ્રમાર્જનનુ (૭ મુ ત્રિક) કહે છે.

उड्ढाहोतिरिआण, तिदिसाण निरिक्खण चइज्जहवा।
पच्छिम–दाहिण–वामाण जिणमुहन्नत्थदिट्ठिजुओ ॥
॥ १३ ॥

શબ્દાર્થ —

उड्ढ = ઊર્ધ્વદિશિ (ઉપર)
अहा = અધોદિશિ (નીચે)
तिरिआण = તિર્છી દિશિ (આડી)
तिदिसाण = એ ૩ દિશિઓને
निरिक्खण = જોવું, જોવાનો
चइज्ज = ત્યાગ કરવો
अहवा = અથવા (બીજી રીતે)
पच्छिम = પશ્ચિમ,–પાછલી બાજુ
दाहिण = દક્ષિણ,–જમણી બાજુ
वामाण = વામ–ડાબી બાજુ (એ ૩ દિશિ) નો ત્યાગ કરવો
जिणमुह = જિનેશ્વર સન્મુખ
न्नत्थ = (ન્યસ્ત), સ્થાપેલ
दिट्ठि जुआ = દૃષ્ટિયુક્ત હોય

गाथार्थ—પ્રભુ સન્મુખ સ્થાપેલી દૃષ્ટિવાળો જે પુરુષ તેણે ઉપર નીચે અને તિર્છી (=આડી) એ ૩ દિશિ તરફ જોવાનો ત્યાગ કરવો, અથવા પાછલી જમણી અને ડાબી એ ૩ દિશિઓ તરફ જોવાનો પણ ત્યાગ કરવો ॥ ૧૩ ॥ તથા ત્રણ વાર પગભૂમિ પ્રમાર્જનાનુ ત્રિક ગાથામા કહ્યુ નથી તોપણ અધ્યાહારથી જાણી લેવુ

भावार्थ—પ્રભુની (જિનેન્દ્ર પ્રતિમાજીની) સન્મુખ ચૈત્યવંદન કરતી વખતે પોતાની દૃષ્ટિ કેવળ પ્રભુ સન્મુખ જ સ્થિર કરવી, પરન્તુ તે સિવાય બીજી તરફ એટલે ઉપર નીચે કે બાજુની દિશાએ (તિર્છી દિશાએ) અથવા પોતાની ડાબી જમણી કે પાછળની દિશાએ પણ જોવુ નહિ અહિ જો કે ચક્ષુ પણ મનની પેઠે સ્વભાવે જ ×ચપળ હોવાથી સ્થિર રહી શકે નહિ તોપણ બનતા પ્રયત્ને આડુ અવળુ ન જોતા પ્રભુ સામેજ દૃષ્ટિ નાખવી પરન્તુ ડોક વાળીને તો વિશેષત ન જ જોવુ, કે

× આ ચક્ષુની ચપળતા વિગેરે ભાવાર્થ ચૈત્ય મહાભાષ્યમા કહ્યો છે

જેથી તે દિશિમા રહેલી અથવા આવેલી સ્ત્રી આદિ તરફ દષ્ટિ જતા ચૈત્યવદનનો ઉપયોગ બદલાઈ મનની મલિનતા થાય. એ પ્રમાણે ત્રણ દષ્ટિના ત્યાગનુ ૬ ઠુ ત્રિક કહ્યુ.

તથા ચૈત્યવદન ભૂમિ ઉપર બેસીને તેમજ [1]ઉભા રહીને પણ કરવાનુ હોય છે, તેથી જે સ્થાને ચૈત્યવદન કરવા બેસીએ તે સ્થાને કોઈ ત્રસ જતુ ન હણાય તે કારણથી પ્રથમ તે ભૂમિને વસ્ત્રાદિથી પ્રમાર્જી (વાળી) ને સ્વચ્છ જતુરહિત કરવી, ત્યાર બાદ ચૈત્યવદન કરવા બેસવુ. ત્યા ગૃહસ્થ પૌષધવ્રત રહિત હોય તો પોતાના ઉત્તરાસગના (પૂજા કરતી વખતે રાખવા યોગ્ય ખેસના) છેડાથી પ્રમાર્જે, પૌષધધારી શ્રાવક ચરવલાથી પ્રમાર્જે, અને શ્રી મુનિ મહારાજ ઓઘાથી ભૂમિ પ્રમાર્જન કરે. શ્રીજિનેન્દ્રમાર્ગાનુસારી સર્વ ધર્મક્રિયાઓ યતના (જીવની જયણા) પૂર્વક જ હોય છે, જ્યા જયણા નહિ ત્યા ધર્મક્રિયા પણ નહિ

अवतरण—હવે ચૈત્યવદન કરતી વખતે ઉપયોગ ક્યા રાખવો ? તે સબધિ ૮ મુ આલબન ત્રિક, અને કઈ મુદ્રાએ (આકૃતિએ) ચૈત્યવદન કરવુ ? તે સબધિ ૯ મુ મુદ્રાત્રિક કહે છે—

वन्नतिय वन्नत्था-लंबणमालंबणं तु पडिमाई ।
जोग-जिण-मुत्तसुत्ती-मुद्दाभेएण मुद्दतियं ॥ १४ ॥

શબ્દાર્થ —

वन्नतिय = વર્ણત્રિક આ પ્રમાણે	जिण = જિનમુદ્રા
वन्न = વર્ણાલબન	मुत्तसुत्ती = મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા
अत्थालंबण = અર્થાલબન	मुद्दा = મુદ્રાના
पडिमाइ (आलंबण) = પ્રતિમાદિ આલબન	भेएण = એ ૩ ભેદવડે
जोग = યોગ મુદ્રા	मुद्दतिय = મુદ્રાત્રિક છે

---

૧ નમુત્થુણ આદિ સૂત્રો બેસીને કહેવાય છે, અને ઇરિયાવહિ આદિ સૂત્રો ઉભા રહીને કહેવાય છે માટે ચૈત્યવદન વખતે બેસવાનુ તેમજ ઉભા રહેવાનુ પણ હોય છે

भावार्थः—वर्णालंबन, अर्थालंबन, अने प्रतिमादि आलंबन ए ३ आ[1]लंबन जाणवा, अने योगमुद्रा, जिनमुद्रा, तथा मुक्तासुक्ति मुद्रा ए ३ भेद वडे मुद्रात्रिक जाणवु ॥१८॥

भावार्थ.—ચૈત્યવંદન સૂત્રોના અક્ષરો અતિસ્પષ્ટ, શુદ્ધ, સ્વર તથા વ્યંજનના ભેદ સહિત (ભેદ સમજાય તેમ), પ[2]ચ્છે જૂદા પડે (શબ્દો છૂટા છૂટા સમજાય) તેવી રીતે, તથા સંપદાઓ (વિસામા) પણ સમજી શકાય તેમ અને ઉચિત ધ્વનિ પૂર્વક (બહુ મોટા સ્વરે નહિ તેમ બહુ મં[દ] નહિ એવી રીતે) બોલવા તે વર્ણાલંબન અથવા સૂત્રાલંબન તથા તે ચૈત્યવંદન સૂત્રોના અર્થ પણ સૂત્રો બોલતી વખતે પોતાના જ્ઞાનને અનુસાર વિચારવા તે અર્થાલંબન, તથા દંડકસૂત્રોના અર્થમાં આવતા (વિચારાતા) ભાવ અરિહંતાદિકનું પણ સ્મરણ કરવું, તેમજ જેની આગળ વંદના કરવાનો પ્રારંભ કર્યો છે તે પ્રતિમાદિક પણ સ્મૃતિ બહાર ન થવા જોઇએ (અર્થાત્ ભાવ અરિહંતાદિ અને સ્થાપના અરિહંતમાં પણ ઉપયોગ રાખવો) તે પ્રતિમાદિ આલંબન જાણવું એ પ્રમાણે વર્ણાદિત્રિક અથવા આલંબનત્રિક કહ્યું.

તથા ૩ મુદ્રાઓનું સ્વરૂપ તો આગળ ગાથાવીજ દર્શાવાય છે. એ ૩ મુદ્રાઓમાં પહેલી યોગમુદ્રા અને ત્રીજી મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા એ બે હસ્તમુદ્રા છે અને બીજી જિનમુદ્રા તે પાદ (પગની) મુદ્રા છે

---

૧ આ ત્રિકના ભેદનાં વર્ણ-અર્થ-આલંબન એ પણ ૩ નામ છે ત્યાં આલંબન એટલે પ્રતિમાદિક એવો અર્થ થાય છે જેથી આ ત્રિકનું નામ વર્ણાદિત્રિક છે, તોપણ મૂળ ગાથામાં પહેલો "આલંબણ" શબ્દ વર્ણ-અર્થ સાથે સંબંધવાળો હોવાથી "આલંબન ત્રિક" કહેવામાં વિરોધ નથી

૨ અહિં પ્રશ્ન થાય કે વર્ણમાં અર્થમાં અને પ્રતિમામાં તેમજ ક્રિયામાં મુદ્રામાં ઇત્યાદિમાં સર્વત્ર એકસાથે અનેક ઉપયોગ કેવી રીતે ઘટે? કારણ કે એક સમયમાં કેવલિ ભગવંતોને પણ બે ઉપયોગ હોતા નથી તો સમાધાન તરીકે જાણવું કે—ચિત્તની શીઘ્ર ગતિ હોવાથી વર્ણથી અર્થમાં અર્થથી વર્ણમાં ઇત્યાદિ રીતે ભિન્ન ભિન્ન વખતે ભિન્ન ભિન્ન ઉપ-

अवतरणः—પૂર્વ ગાથામા કહેલી ૩ મુદ્રામાની પહેલી योगमुद्रा કેવી રીતે થાય ? તે આ ગાથામા દર્શાવે છે—

अन्नुन्नंतरि अंगुलि-कोसागारेहिं दोहिं हत्थेहिं ।
पिट्टोवरि कुप्परसं-ठिएहिं तह जोगमुद्दत्ति ॥ १५ ॥

શબ્દાર્થ —

अन्नुन्नंतरि = પરસ્પર અતરિત	पिट्टोवरि = પેટ ઉપર
अंगुलि = આગુલીવડે	कुप्पर = કોણી
कोसागारेहिं = કમળના ડોડા-કારે કરેલા	संठिएहिं = સ્થાપના વડે
	जोगमुद्द = યોગમુદ્રા
दोहिं हत्थेहिं = બે હાથ વડે	त्ति = ઇતિ, એ પ્રમાણે, તે

गाथार्थः—આગળીઓને પરસ્પર અતરિત (૨ આગળી વચ્ચે ૧ આગળી આવે એવી રીતે) કરવાથી કમળના ડોડાના આકારે થયેલા બે હાથ વડે અને તેના આકારવાળા બન્ને હાથની (કાડાથી કોણી સુધી બન્ને હાથ ભેગા કરીને) બન્ને કોણીને પેટ ઉપર સ્થાપના વડે યોગમુદ્રા થાય છે. ॥ ૧૫ ॥

भावार्थ —આ યોગમુદ્રામા બે હથેલીઓને કમળના ડોડાના આકારે ભેગી મેળવી ડાબા હાથની આગળીઓ જમણા હાથની આગળીઓમા એવી રીતે અતરિત કરવી (ભરાવવી) કે જેથી ડાબો અગુઠો જમણા અગુઠાની સ્હામો જોડાયલો રહે, ત્યાર પછી ડાબી પહેલી આગળી જમણી ૧ લી ૨ જી આગળીની નીચે (પછી) આવે. તથા કાડાથી કોણી સુધીનો ભાગ પણ તે વખતે કમળની નાળ (દાડા) ની પેઠે યથાયોગ્ય સાથે રાખવો, અને તે પ્રમાણે સયુક્ત અથવા [1]અસયુક્ત બન્ને કોણીઓ પેટ

યોગ હોવા છતાં પણ જેમ બળતુ ઉમાડીયુ ગોળ ચક્રાવાથી શીઘ્ર ફેરવતાં જ્વાલા છેદ દેખાતો નથી તેમ ઉપયોગ ભેદ પણ જણાતો નથી માટે તે રીતે ત્રણેમા ઉપયોગ રાખવો, પણ તેથી ભિન્ન ઉપયોગ ન રાખવો એ તાત્પર્ય છે [इति तृतीयपचाशके छिन्नज्वालादृष्टान्त]

૧ બે કોણીઓને સયુક્ત કે અસંયુક્ત રાખવી તે સબધિ સ્પષ્ટ અક્ષરો દેખાતા નથી, તો પણ બન્ને રીતે અનુચિતપણુ ન સમજવુ

ઉપર (અથવા નાભિ ઉપર) સ્થાપવી, અને હથેળીઓનો વચ્ચેનો કોશામાં કિંચિત્ નમાવેલા મસ્તકથી કિંચિત્ દૂર રાખવો આ મુદ્રા ઉભા રહેતી વખતે અને બેસે પણ કરવાની હોય છે તથા આ મુદ્રાનો ઉપયોગ કયા સૂત્રો વખતે કરવાનો હોય છે, તે આગળ ૧૮ મી ગાથામા દર્શાવાશે અહિ યોગ એટલે બે હાથનો સંયોગ વિશેષ અથવા યોગ એટલે સમાધિ તેની મુખ્યતાવાળી જે મુદ્રા તે યોગમુદ્રા વિઘ્નવિગેરેને દૂર કરવામા સમર્થ છે (પ્રતિ તૃતિયપંચાશક વૃત્તિ)

अवतरण—આ ગાથામા બીજી જિનમુદ્રા કેવી રીતે થાય તે દર્શાવે છે—

चत्तारि अंगुलाइ, पुरओ ऊणाइ जत्थ पच्छिमओ ।
पायाणं उस्सग्गो, एसा पुण होइ जिणमुद्दा ॥ १६॥

શબ્દાર્થ —

चत्तारि = ચાર	पायाणं = બે પગની
पुरओ = આગળ	उस्सग्गो = ઉત્સર્ગ, છેટું, અંતર
ऊणाइ = ઓછા, ન્યૂન	एसा = આ, તે
जत्थ = જે મુદ્રામા	पुण = વળી
पच्छिमओ = પાછળ	जिणमुद्दा = જીનમુદ્રા

गाथार्थ —જે મુદ્રામા બે પગના આગળનો ભાગ ચાર અંગુલ અંતરવાળો રહે, અને પાછળો ભાગ તેથી (ચાર અંગુલથી) કંઇક ઓછા-ન્યૂન અંતરવાળો રહે તે जिनमुद्रा ગણાય છે ॥ १६ ॥

भावार्थ —કાઉસ્સગ્ગ વિગેરેમા ઉભા રહેતી વખતે ભૂમિ ઉપર બે પગ એવી રીતે સ્થાપવા-રાખવા કે જેથી અંગુલીઓ તરફના બે આગલા ભાગ એક બીજાથી પરસ્પર ૪ અંગુલ દૂર રહે, અને પાછળનો ભાગ એટલે બે એડીઓ પરસ્પર ચાર અંગુલથી કંઇક ન્યૂન દૂર રહે, એવા પ્રકારનો પગવિન્યાસ (બે પગનું સ્થાપન) તે जिनमुद्रा કહેવાય અહિ जिन (= કાઉ-

સ્સગ્ગ કરતા એવા) જિનેશ્વરોની જે મુદ્રા તે જિનમુદ્રા, અથવા જિન એટલે (વિઘ્નોને) જીતનારી જે મુદ્રા તે જિનમુદ્રા એવો શબ્દાર્થ છે.

अवतरण—આ ગાથામા (ત્રીજી) મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા કેવી રીતે થાય ? તે દર્શાવાય છે—

मुत्तासुत्ती मुद्दा, जत्थ समा दोवि गब्भिआ हत्था ।
ते पुण निलाडदेसे, लग्गा अन्ने अलग्गत्ति ॥१७॥

શબ્દાર્થ —

जत्थ = જે મુદ્રામા	निलाड = ભાલ, કપાળ
समा = સરખા	देसे = સ્થાને
दो (अ) वि = બન્ને પણ	अन्ने = અન્ય આચાર્યો
गब्भिआ = ગર્ભિત, મધ્યમા ઉન્નત	

गाथार्थ—જે મુદ્રામા બન્ને હાથ સમ-સરખા અને ગર્ભિત (=મધ્યમા ઉન્નત) રાખ્યા હોય, અને તેના બન્ને હાથને કપાળ સ્થાને લગાડયા હોય તે મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા કહેવાય. અહિં અન્ય-બીજા આચાર્યો કહે છે કે—કપાળસ્થાને ન લગાડવા. ॥૧૭॥

भावार्थ—मुक्ता એટલે મોતીનું शुक्ति = ઉત્પત્તિ સ્થાન જે છીપ તેના આકાર સરખી મુદ્રા તે मुक्ताशुक्ति मुद्रा કહેવાય. એ મુદ્રામા બન્ને હાથને (બે હથેલીને) સમ એટલે અંગુલિઓને પરસ્પર અંતર્ગત કર્યા વિના રાખવાના હોય છે, પણ યોગમુદ્રામા કહેલી અન્યોન્યાન્તર્ગત અંગુલીઓની પેઠે વિષમ રાખવા નહિ, તેમજ તે સમ સ્થિતિમા રાખેલા બન્ને હાથને પુન ગર્ભિત કરવા, એટલે બન્ને હથેલીઓ અંદરથી પોલાણ-વાળી રહે તેવી રીતે કાચબાની પીઠની પેઠે મધ્યભાગમા ઉન્નત—ઉંચી રાખવી, પરન્તુ ચિપકાયલી ન રાખવી. એ પ્રમાણે બે હાથને સમ અને ગર્ભિત એ બે સ્થિતિવાળા કરીને કપાળે અડાડવા. અહિં કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે—બે હાથ કપાળે ન અડાડવા પરન્તુ કપાળની સન્મુખ-સ્હામા ઉંચા રાખવા તે મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા કહેવાય, (એ વિશેષ-તફાવત છે.)

अवतरण—આ ગાથામાં કઈ મુદ્રાવડે કયા સૂત્ર કહેવાય? તે કહે છે—

पंचगो पणिवाओ, थय (थुइ) पाढो होइ जोगमुद्दाए।
वंदण जिणमुद्दाए, पणिहाणं मुत्तसुत्तीए ॥ १८ ॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે.

गाथार्थ—પંચાંગી મુદ્રાવડે પ્રણિપાત (નમસ્કાર અથવા ખમાસમણ) થાય છે, સ્તવપાઠ (નમુત્થુણં આદિ) યોગમુદ્રા વડે થાય છે, જિનમુદ્રાવડે વંદનસૂત્ર (અરિહંત ચેઈયાણં આદિ) કહેવાય છે, અને મુક્તાશુક્તિ મુદ્રાવડે પ્રણિધાન સૂત્ર તે જયવીયરાય આદિ કહેવાય છે ॥ १८ ॥

भावार्थ.—નમુત્થુણંની પહેલાં અને પર્યન્તે "નમુત્થુણં" અને "નમામિ" પદ બોલતી વખતે જે નમસ્કાર થાય છે, તે [1]નમસ્કાર પણ પ્રણિપાત સૂત્ર (નમુત્થુણં) સંબંધિ હોવાથી 'પ્રણિપાત' કહેવાય છે, અને તે આદિ અન્તનો નમસ્કાર પંચાંગી મુદ્રાવડે કરવો અહિં મૂળ મુદ્રા ૩ હોવા છતાં આ પંચાંગી મુદ્રા ઉત્તરમુદ્રા તરીકે હોવાથી નાખ્યા એ નો વિરોધ ન ગણવો. અથવા પ્રણિપાત એટલે ખમાસમણું પણ પંચાંગી મુદ્રાવડે દેવાય છે. અને સ્તવપાઠ (નમુત્થુણં બેસીને કહેવાનું હોવાથી) યોગમુદ્રા (૩પ એકજ હસ્તમુદ્રા) વડે કહેવાય છે. તથા અરિહંત ચેઈઆણં [*]અન્નત્થ-૫ દંડક સૂત્ર (લોગસ્સ આદિ ૫ સૂત્ર) ઈરિયાવહિય-થોય જોડા એ સર્વ હસ્તની યોગ [2]મુદ્રા અને પગની જિનમુદ્રા એ બે [3]મુદ્રાયુક્ત કહેવા, અને પ્રણિધાન સૂત્ર જે જયવીયરાય વિગેરે તે [3]હસ્તની મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા તથા

---

૧ આ પર્યાય પ્રણિપાત તે ખમાસમણ રૂપ કહેવાય છે તે નહિં

* એ સંબંધિ વિશેષ ચર્ચા ભાષ્યની અવચૂરિ, પંચાશકજી, તથા પ્રવ૦ સારો૦ વૃત્તિ આદિથી જાણવી

૨ ઈર્યાપથિકીના તથા સ્તુતિઓના આંતરામાં કાયોત્સર્ગ કરતી વખતે તો હાથની કાયોત્સર્ગ મુદ્રાજ રાખવાની હોય છે, કે જે પ્રસિદ્ધ છે

૩ શ્રી ધર્મસંગ્રહવૃત્તિ વિગેરે

*પગની જિનમુદ્રા યુક્ત કહેવાય છે. તથા જાવંતિ ચે૦ તેમજ જાવંતકેવિસાહૂ એ બે સૂત્ર પણ જો કે પ્રણિધાન સૂત્ર છે તોપણ બેમીને કહેવાય છે અને નમુત્થુણની સાથે કહેવાના હોય છે, માટે તે બેની મુદ્રા નમુત્થુણ તુલ્ય યોગમુદ્રા પ્રચલિત છે તોપણ મુક્તાશુક્તિ વડે પ્રણિધાન સૂત્ર કહેવા અનુચિત [1]નથી.

અહિં શક્રસ્તવમા હસ્તની યોગમુદ્રા તેમજ પાદનુ પર્યંકાસન અથવા ડાબો જાનુ ઉભો રાખી જમણો જાનુ ભૂમિએ સ્થાપના રૂપ અંગ વિન્યાસ (આકાર) કહ્યો છે, તે સબંધમા ચર્ચા ઘણી છે, તોપણ તે બન્ને વિન્યાસ પણ વિનયસ્વરૂપ હોવાથી વિસંવાદ તરીકે જાણવા નહિ, એમ કહ્યુ છે. (ઇતિ પંચાશક વિગેરે) પુન ચાલુ પ્રવૃત્તિમા જે બન્ને જાનુને ભૂમિ ઉપર સ્થાપન કરવામા આવે છે તે પણ વિનયરૂપ હોવાથી ઉચિત છે.

અવતરણ—પૂર્વગાથામા મુક્તાશુક્તિ મુદ્રાવડે પ્રણિધાન સૂત્ર ભણવાનુ કહ્યુ તે પ્રણિધાન સૂત્ર કયુ? તે દર્શાવે છે, અથવા ક્રમ પ્રમાણે ૧૦ મુ પ્રણિધાન ત્રિક કહેવાનુ બાકી રહ્યુ છે તે પણ આ ગાથામા દર્શાવાય છે.

पणिहाणतियं चेइअ-मुणिवंदण-पत्थणासरूव वा।
मण वय--काएगत्तं, सेसतियत्थो य पयडुत्ति ॥१९॥

શબ્દાર્થ—

पत्थणासरूय = પ્રાર્થના સ્વરૂપ	सेसतिय = પ્રદક્ષિણાત્રિક અને પ્રમાર્જનત્રિક એ બે ત્રિક
एगत्त = એકત્વ, એકાગ્રતા	अत्थो = (તે બે ત્રિકનો) અર્થ
	पयडु त्ति (इति) = પ્રગટ છે

* બેમીને જયવીઅરાય કહેવાના હોય ત્યારે પગની જિનમુદ્રા નહિ પરંતુ ચૈત્યવંદન પ્રસંગે થતી મુદ્રાયુક્ત કહેવાના હોય છે

૧ કારણ કે શ્રી સંઘાચારની (ચૈ૦ મહાભાષ્યની) ૮૩૫ મી ગાથામા जिणचेइयपणिहाण, संविग्गो सुत्तसुत्तीए એ વચનથી જાવંતિ ચે૦ સૂત્ર પણ મુક્તાશુક્તિ મુદ્રાવડે સ્પષ્ટ કહ્યુ છે અને જયવીઅરાય માટે તો ઘણા પાઠ મળી આવે છે

गाथार्थ—ચૈત્યવન્દન સ્વરૂપ (એટલે જાવંતીચેઇયાઇં સૂત્ર) મુનિવન્દન સ્વરૂપ (જાવંતકેવિસાહૂ સૂત્ર), અને પ્રાર્થના સ્વરૂપ (જયવીઅરાય સૂત્ર) એ ૩ સૂત્ર તે (પ્રણિધાનત્રિક) છે, અથવા સર્વત્ર મનની વચનની અને કાયાની એ ત્રણની એકાગ્રતા તે *પ્રણિધાનત્રિક છે તથા આ ભાષ્યની ગાથાઓમાં નહિ કહેલા બાકીના પ્રદક્ષિણાત્રિક અને પ્રમાર્જનાત્રિક એ ૨ ત્રિકનો અર્થ પ્રગટ-સ્પષ્ટ જ છે ॥ ૧૯ ॥

भावार्थ—ગાથાર્થવત્, પરન્તુ વિશેષ એજ કે— જાવંતિ ચેઇયાઇં" સૂત્રમાં ત્રણે લોકમાં વર્તતા ચૈત્યોને નમસ્કાર હોવાથી ચૈત્યવન્દનસૂત્ર કહેવાય છે, "જાવંતકેવિસાહૂ" સૂત્રમાં અઢી દ્વીપમાં વર્તતા સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર કરેલો હોવાથી તે મુનિવન્દનસૂત્ર કહેવાય છે, અને "જયવીઅરાય" સૂત્રમાં ભવ વૈરાગ્ય, માર્ગાનુસારિપણું, ઇષ્ટફળસિદ્ધિ, લોકવિરુદ્ધનો ત્યાગ, ગુરુજનની પૂજા, પરોપકાર કરવો, સદ્ગુરુનો યોગ અને ભવ પર્યન્ત તે સદ્ગુરુના વચનની સેવા અને ભવોભવ પ્રભુના ચરણની સેવા એ ૯ વસ્તુ વીતરાગ પ્રભુપાસે માગેલી હોવાથી પ્રાર્થનાસૂત્ર ગણાય છે. એમાં ત્રીજુ પ્રણિધાન ચૈત્યવન્દનાને અન્તે અવશ્ય કરવા યોગ્ય કહ્યુ છે. ॥ इति १० त्रिकस्य प्रथम द्वार समाप्तम् ॥

अवतरण—પૂર્વે દશ ત્રિકનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યા બાદ હવે આ ગાથામાં અત્યર્દ્ધિક શ્રાવકને માટે ૫ પ્રકારના અભિગમ (બહુમાન) દર્શાવે છે—

सच्चित्तदव्वमुज्झण-मच्चित्तमणुज्झण मणेगत्त ।
इगसाडि उत्तरास-गु अजली सिरसि जिणदिट्ठे
॥ २० ॥

---

* એ ત્રણે સૂત્ર પણિધાનસૂત્ર છે, તોપણ મુક્તાશુક્તિ મુદ્રાવડે તો વિશેષત જયવીઅરાય સૂત્ર સબધિ જેટના પાઠ છે તેટલા એ બે પ્રણિધાન માટે વિશેષ દેખાતા નથી, તોપણ ત્રણે સૂત્રમાં એ મુદ્રા સાચવવી અનુચિત નથી કારણકે સઘાચારની ૮૩૫ મી ગાથામા જાવંતિ ચેઇ માટે મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા સ્પષ્ટ કહી છે

શબ્દાર્થ—

सच्चित्तदव्व = સચિત્ત દ્રવ્યોનો	उत्तरासंगु = ઉત્તરીય વસ્ત્ર, ખેસ
उज्झण = ત્યાગ	अंजलि = બે હાથ જોડવા
अच्चित्त अणुज्झण = અચિત્તનો અત્યાગ	सिरसि = મસ્તકે લગાડવા.
मण एगत्त = મનની એકાગ્રતા	जिणदिट्ठे = જિનેશ્વરને દેખતાંજ
इगसाडि = એક વસ્ત્ર વિશેષ	

गाथार्थः—પોતાની પાસેના પોતાને સુંઘવાના ફૂલ અથવા પહેરેલી ફૂલની માળા આદિ સચિત્ત દ્રવ્યો [1]છોડીને ચૈત્યમાં પ્રવેશ કરવો તે પહેલો અભિગમ. પહેરેલાં આભરણ વસ્ત્ર નાણું આદિ ન છોડવા તે ૨ જો અભિગમ. મનની એકાગ્રતા રાખવી તે ૩ જો અભિગમ. બન્ને છેડે દશીઓવાળું અને વચ્ચે ન સાંધેલું અખંડ [2]ઉત્તરાસંગ (ખેસ) નાખવું તે ૪ થો અભિગમ. અને પ્રભુને દેખતાંજ नमो जिणाणं કહી અંજલિપૂર્વક [3]મસ્તકે પ્રણામ કરવો તે ૫ મો અભિગમ. આ પાંચે અભિગમ શ્રીજિનેન્દ્ર પ્રભુ પાસે જતાં સાચવવા. (આ ૫ અભિગમ વિશેષતઃ અલ્પઋદ્ધિવાળા શ્રાવકને અંગે કહ્યા છે.)

---

૧ પોતાને ખાવાની પીવાની અને સુંઘવાની ચીજો અચિત્ત હોય તોપણ પ્રભુની દ્રષ્ટિએ ન પડે તેમ ચૈત્યબહાર છોડીને પ્રવેશ કરવો, અને જો દ્રષ્ટિગત થઇ હોય તો તે ચીજો પોતાના ઉપયોગમાં લઇ શકાય નહિ, એવી પણ પ્રાચીન આચરણા પ્રભુનો વિનય સાચવવા રૂપ છે

૨ જો કે આ વિધિ અંગપૂજા તથા ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન કરનાર માટે છે, છતાં બીજા પુરુષે પણ પાઘડી અને ખેસ સહિત જ પ્રભુ પાસે જવું નહિ તર પ્રભુ પ્રત્યેનો અવિનય ગણાય પુનઃ પૂજા વખતે પુરુષે ૨ વસ્ત્ર અને સ્ત્રીએ જઘન્યથી ૩ વસ્ત્ર રાખવા, અને અંગપૂજા તથા ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન વખતે ખેસ અવશ્ય રાખવો।

૩ સ્ત્રીઓએ અંજલિ જોડી મસ્તક નમાવવું પણ અંજલિના હાથ ઉંચા કરી મસ્તકે લગાડવા નહિ તે પ્રથમ ૯ મી ગાથાના અર્થ પ્રસંગે કહેવાઈ ગયું છે, તેમજ સ્ત્રીઓ વસ્ત્રાવૃત્ત અંગવાળી જ હોય માટે સ્ત્રીઓને ૪–૫ મા અભિગમનો યથાયોગ્ય નિષેધ કર્યો છે

अवतरण—આ ગાથામાં બીજી રીતે પાંચ પ્રકારના અભિગમ મહર્દ્ધિક (રાજા વિગેરે) ને આશ્રી દર્શાવે છે—

इय पचविहाभिगमो, अहवा मुच्चंति रायचिन्हाई।
खग्ग छत्तोवाणह, मउड चमरे अ पचमए ॥ २१ ॥

શબ્દાર્થ —

इय = એ (પૂર્વે કહેલો)	खग्ग = ખડ્ગ
पचविहाभिगमो = ५ પ્રકારનો અભિગમ છે	छत्त = છત્ર
अहवा = અથવા, બીજી રીતે	उवाणह = ઉપાનહ, મોજડી
मुच्चति = મૂકે, છોડે	मउड = મુકુટ
रायचिन्हाइ = રાજચિન્હો	चमरे = ચામર
	पचमए = પાંચમું

गाथार्थ —એ પ્રમાણે પૂર્વ ગાથામાં કહેલો ૫ પ્રકારનો અભિગમ જાણવો, અથવા બીજી રીતે રાજા હોય તો ખડ્ગ-છત્ર-મોજડી-*મુકુટ-અને ચામર એ ૫ રાજચિન્હો છોડીને ચૈત્યમાં પ્રવેશ કરે તે પણ ૫ પ્રકારનો અભિગમ જાણવો ॥૨૧॥

भावार्थ —અહિં દર્શન કરવા આવનાર [1]રાજા હોય તો રાજાએ ૫ રાજચિન્હો છોડીને જ ચૈત્યમાં પ્રવેશ કરવો કારણકે ત્રણ ભુવનના નાથ દેવાધિદેવ શ્રીજિનેન્દ્રપ્રભુ આગળ પોતાનું રાજાપણું દર્શાવવું તે અત્યંત અવિનય છે, પ્રભુ પાસે તો સેવક ભાવ જ દર્શાવવાનો હોય છે પ્રભુના સેવક બનવું તે પણ પરમ ભાગ્ય હોય તોજ બને ॥ इति अभिगमपचक द्वितीय द्वारम् ॥

---

* અહિં મુકુટ એટલે શિરોવેષ્ટન ઉપર રાજચિન્હ તરીકે જે છોગાવાળો (કલગીવાળો) તાજ પહેરાય છે તે જાણવો, પરન્તુ શિરોવેષ્ટન નહિં, કારણકે ઉઘાડા મસ્તકે પ્રભુ પાસે જવાય નહિં

૧ રાજા વગેરે ઋદ્ધિવાન શ્રાવકોએ પોતાની ઋદ્ધિ અનુસાર મોટા આડંબરપૂર્વક પરિવાર સહિત પ્રભુને વંદન કરવા જવું, જેથી અનેક જીવોને પ્રભુ પ્રત્યે ભક્તિરાગ જાગતાં તેઓ સમ્યક્ત્વાદિ લાભ પામે આડંબર એ ધર્મ પામવાનું મહાન્ નિમિત્ત છે અને તે સર્વને અનુભવ સિદ્ધ છે જેઓ

अवतरणः—આ ગાથામા બે દિશિનુ ૩ જુ દ્વાર અને ૩ અવગ્રહરૂપ ૪ થુ દ્વાર દર્શાવે છે.

वंदंति जिणे दाहिण-दिसिट्ठिया पुरुस वामदिसि नारी।
नव कर जहन्न सट्ठी-कर जिट्ठ मज्झुग्गहो सेसो ॥ २२ ॥

શબ્દાર્થ—

ट्ठिया = રહીને, રહ્યા છતા	सट्ठी = ૬૦ હાથ
वामदिसि = ડાબી બાજુ	जिट्ठ = ઉત્કૃષ્ટ
कर = હાથ	मज्झ उग्गहो = મધ્યમ અવગ્રહ

गाथार्थ—શ્રી જિનેશ્વરની દક્ષિણ દિશાએ (જમણી બાજુ) રહીને [1]પુરુષો વદના કરે, અને ડાબી દિશાએ રહીને સ્ત્રીઓ વદના કરે ॥ એ બે દિશિનુ ત્રીજુ દ્વાર કહ્યુ ॥ તથા પ્રભુથી જઘન્ય અવગ્રહ (ચૈત્યવદન કરવા માટે બેસવાનુ છેટુ) ૯ હાથ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગ્રહ ૬૦ હાથ રાખવો, શેષ સર્વે અવગ્રહ (૯ થી અધિક અને ૬૦ થી ન્યૂન તે સર્વ) મધ્યમ [2]અવગ્રહ જાણવા. ॥ ઇતિ અવગ્રહદ્વાર ॥

भावार्थः—ત્રીજા દ્વારનો ભાવાર્થ સુગમ છે. ॥ इति तृतीय द्विदिशि-द्वारम् ॥ અને ૪ થા દ્વારમા ચૈત્યવદન કરતી વખતે

આડબરને ડોળ કહી વખોડી કાઢે છે, તે બિચારા આડબર વસ્તુનેજ ઓળખી શકતા નથી તથા પ્રથમ કહેલા અલ્પાધિક સબધિ પણ પાચ અભિગમ આદિ યથાયોગ્ય અનુગતજ જાણવા

૧ ધર્મની પ્રધાનતા પુરુષને અંગે હોવાથી અથવા ધર્મમા પુરુષની પ્રધાનતા હોવાથી એજ વિધિ ઉચિત છે

૨ આ અવગ્રહ તે ગભારાથી બહાર બેસવા સબંધિ જાણવો, કારણ કે ગભારામા તો અગપૂજા માટે જ જવાનુ અને બેસવાનુ હોય છે, પરન્તુ ત્યાં બેસી ચૈત્યવદન થાય નહિ

પ્રભુથી કેટલે દૂર એમનુ તે દર્શાવ્યુ એમા દેહરાસર વણુ ન્હાનુ હોય તો ૯ હાથથી પણુ ન્યૂન અવગ્રહ થાય છે, તે કારણથીજ બીજા આચાર્યોએ ૦ાા-૧-૨-૩-૬-૧૦-૧૫-૧૯-૩૦-૪૦-૫૦-૬૦ હાથ એમ ૧૨ પ્રકારના પણ અવગ્રહ કહ્યા છે, અર્થાત્ પ્રભુને પોતાના ઉચ્છ્વાસાદિ ન લાગે (=ન સ્પર્શે) તે પ્રમાણે વર્ત્તવુ ॥ इति चतुर्थ अवग्रहद्वारम् ॥

अवतरण--હવે આ ગાથામા ૩ પ્રકારની ચૈત્યવંદનાનુ પાચમુ દ્વાર કહેવાય છે—

नमुक्कारेण जहन्ना, चिइवदण मज्झ दडथुइजुअला ।
पणदड थुइचउक्कग-थयपणिहाणेहि उक्कोसा ॥ २३ ॥

શબ્દાર્થ —

नमुक्कारेण = નમસ્કાર વડે	पणदड = પાચ દડક
जहन्नाचिइ०=જઘન્ય ચૈત્યવંદના	थुइचउक्कग = ૪ થોય
मज्झ = મધ્યમ ચૈત્યવંદના	थय = સ્તવ, સ્તવન
दड = દડક અને	पणिहाणेहिं = ૩ પ્રણિધાન સૂત્રવડે
थुइ = સ્તુતિના, થોયના	
जुअला = યુગલ (બે) વાળી	उक्कोसा = ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના

गाथार्थ--એક નમસ્કાર વડે જઘન્ય ચૈત્યવંદના થાય છે દડક અને સ્તુતિના યુગલવડે મધ્યમ ચૈત્યવંદના થાય છે, અને (૫) દડક-(૪) થોય-સ્તવન તથા ત્રણ પ્રણિધાન સૂત્રવડે ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના થાય છે ॥ ૨૩ ॥

भावार्थ--અહિં ' નમસ્કાર વડે ' એટલે અજલિબદ્ધ પ્રણામ માત્ર વડે અથવા नमोजिणाणं ઇત્યાદિ એક પદરૂપ નમસ્કાર વડે અથવા ૧ શ્લોક વડે, અથવા (૧૦૮ સુધીના) ઘણા શ્લોક વડે, અથવા ૧ [1]નમુત્થુણ રૂપ નમસ્કાર વડે એમ

---

૧ બીજા ટાઈપણ સૂત્ર વિના કેવળ નમુત્થુણ વડે ઇન્દ્રાદિ દેવો ચૈત્યવંદના ત્યાં સ્તા હતા કરે છે, તે વિધિ મનુષ્ય માટે ઉચિત નથી,

પાચે રીતિએ जघन्य चैत्यवदना થાય છે. વર્તમાનમા પણ એ પ્રકારથી જઘન્ય ચૈત્યવદના થાય છે.

તથા દડ એટલે *અરિહત ચેઇયાણ કે જે ૫ દડકમાનો ચૈત્યસ્તવ દડક છે તે, અને થુઇ એટલે (અન્નત્થ કહી ૧ નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરી પાર્યા પછી કહેવાતી) એક થોય એ જુઅલા એટલે એ વાળી મધ્યમ ચૈત્યવદના છે. એ मज्झदड थुइ जुअला પદનો એક અર્થ કહ્યો, અને એ પદનો બીજો અર્થ આ પ્રમાણે—

"जुअला" એ પદ દડ અને થુઇ એ બન્ને સાથે જોડવાથી અર્થ એ થાય છે કે—બે દડક અને બે સ્તુતિ વડે મ ચમ ચૈત્યવદના થાય છે. ત્યા [१]શક્રસ્તવ અને ચૈત્યસ્તવ એ બે દડક ગણવા, અને અધ્રુવ સ્તુતિ તથા ધ્રુવ સ્તુતિ એ બે સ્તુતિ જાણવી. તેમા ભિન્ન ભિન્ન તીર્થંકર અથવા ચૈત્ય સબધિ જે પહેલી થોય તે અધ્રુવ સ્તુતિ, અને ત્યારબાદ "લોગસ્સ ઉજ્જોયગરે" ઇત્યાદિ ૨૪ પ્રભુના નામની સ્તવનાના ઉચ્ચારવાળી તે ધ્રુવ સ્તુતિ, એ પ્રમાણે ૨ દડક અને ૨ સ્તુતિવડે મધ્યમ ચૈત્યવદના જાણવી.

પરન્તુ દ્રૌપદીએ તેવી વદના કરેલી સભળાય છે, તેમજ ચૈ૦મહાભાષ્ય વિગેરમાં ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવદન સબધિ પ્રથમ ઈરિયાવહિ પડિક્કમતા પહેલા કેવળ નમુત્થુણની ચૈત્યવદના કહી છે, પરન્તુ વર્તમાન સમયે ચાલુ આચરણામા એ વિધિ પ્રવર્તતો નથી

* અહિં કેવળ અરિહત ચેઇયાણ રુપ ૧ દડક ગણ્યો છે તો પણ ઉપલક્ષણથી તે પહેલા અવશ્ય કહેવાતુ નમુત્થુણ સૂત્ર પણ ગ્રહણ કરવુ કારણ કે નમુત્થુણ કહ્યા વિના અરિહતચેઇ૦ કહેવાતુ નથી (અવચૂરિ ભાવાર્થ)

૧ પહેલા અર્થમાં શક્રસ્તવની મુખ્યતા ન હતી પરન્તુ અરિહત ચે૦ ની મુખ્યતા હતી અને આ બીજા અર્થમાં એ બન્નેની મુખ્યતા ગણી છે તેથી વિધિ એ કે સરખો થાય છે, પર તુ સ્તુતિ ૨ કહેવાથી જ આ અર્થ જુદો પડે છે

૨ પહેલી થોય કહ્યા બાદ જે લોગસ્સ કહી ચૈત્ય૦ સપૂર્ણ કરાય છે, તે લોગસ્સ અહિં ધ્રુવસ્તુતિરૂપે ગણેલી છે કારણ કે કોઇપણ વખતે લોગ...

પુન " दइ थुइ जुअला " એ પદનો ત્રીજો અર્થ આ પ્રમાણે—दइ એટલે નમુત્થુણં—અરિહં તચેo-લોગસ્સ-પુખ્ખ-ન્નદી-અને સિદ્ધાણં એ ૫ (મળીને ૧) [1]દંડક. તથા સિદ્ધાન્તની સંજ્ઞા પ્રમાણે ૪ થોયનો ૧ જોડો તે थुइ जुअल એટલે સ્તુતિ યુગલ અર્થાત્ ૨ સ્તુતિ, એ પ્રમાણે ૪ થોયના ૧ જોડાવાળું ચૈત્યવંદન તે મધ્યમ ચૈત્યવંદન ગણાય છે. એ પ્રમાણે ત્રણ રીતે [2] मध्यम चैत्यवंदना જાણવી

તથા નમુત્થુણં [3]આદિ (પાંચ) દંડક અથવા (પાંચ) [4]નમુત્થુણં અને સ્તુતિના ચતુષ્ટયવડે (એટલે સિદ્ધાન્તની પરિભાષા પ્રમાણે

બોલવામાં ૨૪ તીર્થંકરનાં નામ તેના તેજ આવે છે માટે લોગસ્સ એ ધ્રુવસ્તુતિ છે પ્રચલિત વિધિ પ્રમાણે જો કે પહેલી થુઇ કહ્યા બાદ પર્યન્તે લોગસ્સ કહેવામાં આવતો નથી, પરંતુ આગળ ટિપ્પણીમાં દર્શાવાતી ૯ પ્રકારની ચૈત્યવંદનામાં ૫ મો પ્રકાર પર્યન્તે લોગસ્સ કહેવાની વિધિવાળો છે

૧ જો કે દંડક આદિ ૫ કહ્યા છે તો પણ એ પાંચે દંડક મળીને ૧ દંડક ગણવો, જેથી આ ત્રીજા અર્થમાં દંડક ૧ અને સ્તુતિ ૨ એવો અર્થ કરવાનો છે કારણ કે जुअल પદ " थुई " ની સાથે જ સબંધવાળું છે, તેથી દંડક ૧ જ ગણવો

૨ ચાર થોયમાં પહેલી ૩ થોયને વિષે ક્રમશઃ અધિકૃત જિનાદિકને વંદના કરાતી હોવાથી એ ત્રણે થોયની ૧ वंदना स्तुति ગણવી, અને ચોથી સુરસ્મરણની થોય તે ૧ अनुशास्ति स्तुति ગણાય છે, માટે એ પ્રમાણે ચાર થોયને પણ ૨ સ્તુતિ ગણવામાં આવે છે, તે સિદ્ધાન્ત પરિભાષા (સિદ્ધાંત સંજ્ઞા) જાણવી

* વર્તમાનમાં દહેરાસરમાં દરરોજ જે ૧ થોયવાળું ચૈત્યવંદન કરવામાં આવે છે તે જો કે સ્તવન અને પ્રણિધાન સહિત છે તો પણ કહેલા પહેલા પ્રકારવાળા મધ્યમ ચૈત્યવંદનામાં અંતર્ગત સંભવે છે, અને ચોમાસી દેવવંદનમાં ૧૦ પ્રભુના દેવવંદન પહેલા પ્રકારમાં અને પાંચ પ્રભુનાં દેવવંદન ત્રીજા પ્રકારમાં અંતર્ગત સંભવે છે બીજા પ્રકારનું મધ્યમ ચૈo રુઢીમાં પ્રચલિત દેખાતું નથી, કારણ કે પહેલી થોય બાદ લોગસ્સ કહીને ચૈત્યવંદન સમાપ્તિ થતી નથી માટે, પછી તત્ત્વ શ્રી બહુશ્રુતગમ્ય

૩ ઇતિ ભાષ્યાવચૂરિ

૪ તૃતીયપંચાશકવૃત્તિ, તથા પ્રવo સાo વૃત્તિ આદિ

૪ સ્તુતિ, પરન્તુ રૂઢ ગણત્રી પ્રમાણે ૮ થોય વડે) તેમજ સ્તવન-તથા જાવંતિ ચેo-જાવંતકેવિo-અને જયવીયરાય (એ ૩ પ્રણિધાન સૂત્ર) વડે *ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના થાય છે. તે ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદનામાં સૂત્રનો ક્રમ યથાયોગ્ય દેવવંદનવિધિવાળી આજ પ્રકરણની ૬૨ મી ગાથામાં અને તેના ભાવાર્થમાં કહેવાશે. અહિં તો દરેક ચૈત્યવંદનામાં મુખ્ય મુખ્ય સૂત્રના જ નામ સૂચના માત્રથી દર્શાવેલા છે, જેથી એટલા જ સૂત્ર હોય એમ ન જાણવું. માટે દરેક ચૈત્યવંદનના સૂત્રોનો ક્રમ યથાયોગ્ય સંપ્રદાયથી જાણવો.

એ પ્રમાણે આ જઘન્યાદિ ચૈત્યવંદનાના જુદા જુદા [1]૯ પ્રકાર પણ છે તે ગ્રન્થાન્તરથી જાણવા. અને વર્તમાન કાળમાં તો પૂર્વાચાર્યની પરંપરા પ્રમાણે જે સ્થાને જે પ્રકાર (ચૈત્યવંદના વિધિ) ચાલતો હોય તેજ પ્રકાર-વિધિ આચરવા યોગ્ય છે

* આ ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના વર્તમાનમાં પૌષધાદિમાં કરાતા ત્રિકાળ દેવવંદન વિગેરે અનેક પ્રસંગે થાય છે તે પ્રસિદ્ધ છે

૧ ચૈત્યવંદનના ૯ પ્રકાર સંક્ષેપમાં આ પ્રમાણે—એક નમસ્કાર માત્ર વડે **૧ જઘન્યજઘન્ય**, યથા શક્તિ ૧૦૮ સુધીના અનેક નમસ્કાર વડે **૨ મધ્યમજઘન્ય**, નમસ્કાર સહિત ૧ નમુત્થુણં વડે **૩ ઉત્કૃષ્ટ જઘન્ય** ઇરિયાo-નમસ્કાર-નમુo-અરિહંતચેo-અને ૧ થુઈ વડે **૪ જઘન્ય મધ્યમ**, ઇરિયાo-નમસ્કાર-નમુo-અરિહંતચેo-૧થુઇ-અને લોગસ્સ સંપૂર્ણ ૨૫ ૧ સ્તુતિ (=નામસ્તુતિ) વડે, અથવા નમસ્કાર—નમુo-અરિહંતચેo બેવાર તેમજ પૂર્વોક્ત બે સ્તુતિ વડે **૫ મધ્યમમધ્યમ** ઇરિયાo-નમસ્કાર-અને નમુoથી પુક્ખરવરદી પછીની ત્રીજી થોય કહીને સિદ્ધાણંની પહેલી ૩ ગાથા રૂપ ૩ સ્તુતિ કહેવા વડે **૬ ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ** ચાલુ પદ્ધતિ પ્રમાણે ઇરિયાo સહિત ૪ થોયનું દેવવંદન કરી નમુo-જાવંતિચેo-જાવંત કેo—સ્તવન અને જયવીયo વડે **૭ જઘન્યોત્કૃષ્ટ**, આઠ થોયના દેવવંદન વડે **૮ મધ્યમોત્કૃષ્ટ**, અને એજ ૮ થોયના દેવવંદન ઉપરાન્ત નમુo-જાવંતિ-સ્તવન-અને જયવીoવડે **ઉત્કૃષ્ટોત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના** થાય છે (ઇતિ સંવાo તથા ચતુર્થ સ્તુતિ નિર્ણય)

એ ૯ વંદનામાં ૩ ઉત્કૃષ્ટવંદના શ્રાવકે અવશ્ય પ્રતિદિન બે અથવા ૩ વાર કરવી, અને શેષ ૬ વંદના સાધુ અને શ્રાવકે ચૈત્યપરિપાટી આદિ વખતે દેહરાસરોની સંખ્યા તથા સમય વિગેરે વિચારીને કરવી, એમ કહ્યું છે

अवतरण —અન્ય આચાર્યોના મતે બીજી રીતે પણ ૩ પ્રકારની ચૈત્યવંદના છે, તે કહે છે—

अन्ने बिंति इगेण, सक्कत्थएणं जहन्न वंदणया ।
तदुगतिगेण मज्झा, उक्कोसा चउहि पचहि वा ॥२४॥

શબ્દાર્થ —

अन्ने = બીજા આચાર્યો	तदुगतिगेण = તે ૨-૩ વડે
बिंति = કહે છે કે	(= ૨ તથા ૩ શક્રસ્તવ વડે)
सक्कत्थएण = શક્રસ્તવ (નમુ ત્થુ૦) વડે	

गाथार्थ —બીજા આચાર્યો કહે છે કે—૧ *શક્રસ્તવ વડે જઘન્યવંદના, ૨ તથા ૩ શક્રસ્તવવડે મધ્યમ વંદના, અને ૪ અથવા ૫ શક્રસ્તવ વડે ઉત્કૃષ્ટ વંદના થાય છે ॥ ૨૪ ॥

भावार्थः—અન્ય આચાર્યોનો અભિપ્રાય એ છે કે—દેવ વંદનની જે વિધિમાં નમુત્થુણં ૧ વાર આવે તે [1]જઘન્ય, [2]બે

* "શક્ર" એટલે સૌધર્મેન્દ્ર તે જે સૂત્રવડે "સ્તવ" સ્તવના કરે છે તે શક્રસ્તવ, અર્થાત્ જન્માદિ કલ્યાણક પ્રસંગે ઈંદ્રાસન ચલાયમાન થતાં જ્યારે સૌધર્મેન્દ્ર પ્રભુનો જન્મ જાણે કે તુર્ત ઇન્દ્રાસન પરથી ઉતરી ૭-૮ પગલા પ્રભુની દિશા સન્મુખ આવી યોગમુદ્રા સહિત નમુત્થુણં સૂત્ર બોલીને જ પ્રભુની સ્તુતિ ત્યાં સુધર્માસભામાં જ કરે છે, માટે નમુ૦ સૂત્ર "શક્ર સ્તવ" કહેવાય છે

૧ ઉદાહરણ તરીકે જેમ વર્તમાનકાળમાં ખમા૦-ચૈત્ય૦-જંકિંચિ-નમુ૦-જાવંતિ૦-જાવંત૦-સ્તવન-જયવીં૦-અરિહંતચે૦-અન્નત્થ કાઉસ્સગ્ગ-૧ થોય, એટલા સૂત્રથી ચૈત્યવંદન થાય છે તેમાં નમુત્થુણં ૧ વાર આવે છે, માટે એ જઘન્ય ચૈત્યવંદના જાણવી અથવા ચોમાસી દેવવંદન વખતે ૧૯ જિનેશ્વરના ચૈત્યવંદનનો ક્રમ તે પ્રત્યેક જઘન્ય ચૈત્યવંદના ઇત્યાદિ સ્થાને જુદી જુદી વિધિ પ્રમાણે આ જઘન્ય ચૈત્યવંદના ૧ નમુત્થુણં વાળી આવે છે

૨ જેમ વર્તમાનમાં દૈવસિક પ્રતિક્રમણના પ્રારંભે અથવા રાત્રિ પ્રતિ૦માં પર્યન્તે (૬ આવશ્યક થયા બાદ) કરવામાં આવે છે, કે જેમાં ચૈત્યવંદનના પ્રારંભમાં અને પર્યંતે એમ બે વાર નમુત્થુણં આવે છે તે

વાર અથવા ૩ [1]વાર આવે તે મધ્યમ અને [2]૪ અથવા ૫ [3]વાર આવે તે ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન જાણવું. ॥ इति पचम त्रिविध चै० व० द्वारम् ॥

अवतरण—હવે આ ગાથામાં ૬ ઠું પ્રણિપાત દ્વાર, તથા ૭ મુ નમસ્કાર દ્વાર કહે છે—

पणिवाओ पंचंगो, दोजाणू करदुगुत्तमंगं च ।
सुमहत्थ नमुक्कारा, इग दुग तिग जाव अट्ठसयं ॥२५॥

શબ્દાર્થ —

करदुग = બે હાથ	जाव = સુધી
उत्तमग = ઉત્તમાંગ, મસ્તક	अट्ठसय = ૧૦૮
सुमहत्थ = ઘણા મોટા અર્થવાળા	

गाथार्थ—અહિં પ્રણિપાત (એટલે કાયિક નમસ્કાર) તે પાંચ અંગ પૂર્વક જાણવો. ત્યાં ૨ જાનુ ૨ હાથ અને ૧ મસ્તક એ ૫ અંગ જાણવા. તથા અતિ મોટા અર્થવાળા ૧-૨-૩ યાવત્ ૧૦૮ સુધીના (વાચિક) નમસ્કાર પ્રભુ આગળ કહેવા. ॥૨૫॥

भावार्थः—સુગમ છે. વિશેષ એજ કે આ ૫ચાંગ પ્રણિપાત તે પાંચ અંગને ભૂમિએ લગાડવા રૂપ છે, અને તે "ઇચ્છામિ ખમાસમણો વંદિઉં જાવણિજ્જાએ નિસિહિઆએ મત્થએણ વંદામિ" એ ખમાસમણ સૂત્ર કહેતી વખતે જાણવો. ॥ इति प्रणिपातद्वार षष्ठम् ॥ તથા ૧ થી ૧૦૮ નમસ્કાર તે પ્રભુના ગુણોની પ્રશંસા રૂપ ગંભીર અને પ્રશસ્ત (શ્રેષ્ઠ) અર્થવાળા

---

૧ એક થોયજોડામાં પ્રથમ બે નમુત્થુણં આવી ગયા બાદ પુનઃ પર્યન્તે નમુત્થુણં કહેવાથી

૨ બે થોયજોડાના દેવવંદનમાં પ્રથમ ત્રણ નમુત્થુણં આવી ગયા બાદ પુનઃ પર્યન્તે નમુત્થુણં કહેવાથી ૪ નમુત્થુણં થાય છે

૩ પાંચ નમુત્થુણંની ઉત્કૃષ્ટ દેવવંદના તો વર્તમાનમાં પણ પ્રસિદ્ધ જ છે આ પાંચ પ્રકાર તો આનુ વર્તમાનકાળની પદ્ધતિના કહ્યા, પરંતુ શાસ્ત્ર પાઠના અનુસાર પ્રાચીન પદ્ધતિની ચૈત્યવંદનામાં ૧-૨-૩-૪-૫ નમુત્થુણં ના પ્રકાર ચૈત્ય૦ મહાભાષ્યથી જાણવા

પૂર્વના મહા કવિઓએ (શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર સરખા સમર્થ મહર્ષિઓએ) બનાવેલા શ્લોક જાણવા પરન્તુ શૃંગાર રસ વિ-રોધથી ગર્ભિત [1]અનુચિત અર્થવાળા શ્લોક ન બોલવા. ॥ इति सप्तम नमस्कारद्वारम् ॥

अवतरण—હવે આ બે ગાથાઓમા ચૈત્યવંદન સૂત્રોના ૧૬૪૭ અક્ષર સબધિ ૮ મુ દ્વાર કહેવાય છે—

अडसट्ठि अट्ठवीसा नवनउयसयं च दुसयसगनउआ ।
दोगुणतीस दुसट्ठा, दुसोल अडनउअसय दुवन्नसय २६
इय नवकारखमासमण–इरिय–सक्कत्थयाइ दंडेसु ।
पणिहाणेसु अ अदुरुत्त–वन्न सोलसयसीयाला ॥२७॥

શબ્દાર્થ ગાથા ૨૬ મીનો

ગાથાના પદો ઉપર લખેલા આંકડા પ્રમાણે સુગમ છે

શબ્દાર્થ ગાથા ૨૭ મીનો

इय = એ ૯ અક્ષરસ્થાનો	दंडेसु = (શક્રસ્તવાદિ ૫) દંડક સૂત્રોમા
इरिय = ઇરિયાવહિ સૂત્ર	पणिहाणेसु = ૩ પ્રણિધાનસૂત્રોમાં
सक्कत्थयाइ = શક્રસ્તવાદિ પાચ	अदुरुत्तवन्न = બીજીવાર નહિ ઉચ્ચરેલા વર્ણ

गाथार्थः—સૂત્રના જે વર્ણો એકવાર ગણાઇ ગયા હોય તે વર્ણોને બીજીવાર તેજ સૂત્ર બોલતા છતા ન ગણીએ તો તેવી

---

૧ જેમ અન્યદર્શનીઓ પોતાના દેવની સ્તુતિ આ પ્રમાણે કરે છે કે—" एक ध्याननिमीलना मुकुलित ઇત્યાદિ એટલે સમાધિ સમયે જેનુ ૧ નેત્ર ધ્યાનથી મીંચાયેલુ છે બીજુ પાર્વતીના નિતંબ દેખવામા સ્થિર થયુ છે અને ત્રીજુ નેત્ર કામદેવ ઉપરના ક્રોધાગ્નિથી પ્રદીપ્ત થયેલુ છે, એ પ્રમાણે (સમાધિમા પણ) ભિન્ન ભિન્ન રસમા નિમગ્ન થયેલ ત્રણ નેત્રવાળા ભોળાશંભુ તમારૂ રક્ષણ કરો " આવા પ્રકારના અનેક નમસ્કાર અન્ય દર્શનીય ગ્રંથોમા છે તેવા લજ્જાકારક અને અમાંગલિક નમસ્કાર જીનેન્દ્ર ભગવાનને ન હોય, કારણ કે એવા દુર્ગુણો વીતરાગ પ્રભુમા હોયજ નહિ

ગણત્રી પ્રમાણે નવકારના ૬૮ વર્ણ છે, ખમાસમણના ૨૮ વર્ણ, ઈરિયાવહિના ૧૯૯ વર્ણ, શક્રસ્તવના (નમુત્થુણના) ૨૯૭ વર્ણ, ચૈત્યસ્તવના (અરિ૦ ચે૦ના) ૨૨૯ વર્ણ, નામસ્તવના (લોગસ્સના) ૨૬૦ વર્ણ, શ્રુતસ્તવના (પુક્ખરવર દી૦ ના) ૨૧૬ વર્ણ સિદ્ધસ્તવના (સિદ્ધાણ બુદ્ધાણ ના) ૧૯૮ વર્ણ, ત્રણ પ્રણિધાનના (જાવતિ ચેઇ૦-જાવતકેવિ૦-જયવીઅરાયના) ૧૫૨ વર્ણ, એ બીજીવાર નહિ ઉચ્ચારેલા-ગણેલા (=અદ્વિરુક્ત) વર્ણ ૧૬૪૭ થાય છે ॥૨૬॥૨૭॥ (આ બે ગાથાનો મિશ્ર અર્થ છે).

ભાવાર્થ:—સુગમ છે. વિશેષ એજ કે-અહિ નવકાર તે પંચ મહામંગલ સૂત્ર "[1]હવઈ મંગલં" સુધી, ખમાસમણ તે છોભ વંદન સૂત્ર ઇરિયાવહિ તે પ્રતિક્રમણ શ્રુતસ્કંધ "ઇચ્છામિ પડિક્કમિઉં" થી "ઠામિકાઉસ્સગ્ગં" સુધી ([2]અન્નત્થ૦ નહિ). નમુત્થુણં તે શક્રસ્તવ અથવા પ્રણિપાત દંડક કહેવાય છે, અને તે અહિ "સવ્વે તિવિહેણ વંદામિ" સુધી જાણવું. ચૈત્યસ્તવ દંડક તે "અરિહંત ચેઇ૦ થી [3]અન્નત્થ ઉસસિએણં સંપૂર્ણ સુધી જાણવો. લોગસ્સ તે નામસ્તવ કહેવાય અને તે 'સવ્વલોએ' એ ૪ અક્ષર સહિત જાણવો, પુક્ખરવરદી તે શ્રુતસ્તવ "સુઅસ્સ ભગવઓ" એ ૭ અક્ષર સહિત જાણવો. સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં તે સિદ્ધસ્તવ કહેવાય, અને તેના ૧૯૮ અક્ષર "સમ્મદિટ્ઠિ સમાહિગરાણં" સુધીના [4]ગણવા અને ત્રણ પ્રણિધાન સૂત્રમાં "જાવંતિચે૦-જાવંતકેવિ૦-અને જયવીઅરાયમાં આભવમખંડા

---

૧ "હોઇ મંગલં" એ મતાન્તર પાઠથી ૬૭ અક્ષર થાય તે ઈષ્ટ નથી

૨ અન્નત્થ એ કાયોત્સર્ગ દંડક (ચૈત્યસ્તવ) માં ગણાશે

૩ આ પાઠમાં "ઉડ્ડુએણં" ને બદલે "ઉડ્ડુઇએણં" પાઠ કેટલાક આચાર્યો કહે છે, તેઓના મતે ૨૩૦ અક્ષર પણ (ચૈત્યસ્તવના) થાય, જેથી ૧૬૪૭ ના સ્થાને ૧૬૪૮ અને ૨૩૮૪ ના સ્થાને ૨૩૮૫ અક્ષર થાય, એમ અવચૂરિમાં કહ્યું છે

૪ નમુત્થુણથી સિદ્ધા૦ સુધીના ૫ દંડકમાં ૧૨૦૦ અદ્વિરુક્ત અક્ષર થાય છે

સુધીની એ ગાથાજ ગણવી. એ પ્રમાણે ૯ સૂત્રોના વર્ણ ૧૬૪૭ થાય છે.

अवतरण—આ ગાથામા ૧૮૧ પદનું ૯ મુ દ્વાર કહે છે—

नव-त्तीस-तितीसा, तिचत्त अडवीस-सोल वीस पया
मगल-इरिया-सक्कत्थयाइसु एगसीइसय ॥ २८ ॥

શબ્દાર્થ —

સુગમ છે—

गाथार्थ[१]—મગલ (નવકાર) સૂત્રના ૯ પદ છે, ઇરિયાવહીના ૩૨ પદ છે શક્રસ્તવના ૩૩, ચૈત્યસ્તવના ૪૩, નામસ્તવના ૨૮, શ્રુતસ્તવના ૧૬, અને સિદ્ધસ્તવના ૨૦ પદ છે. એ પ્રમાણે સર્વ ૧૮૧ પદ છે ॥૨૮॥ (અહિં ૭ સૂત્રોજ ગણ્યા છે)

भावार्थ —પૂર્વે અક્ષરની ગણત્રીમા કહ્યા પ્રમાણેજ પદોની ગણત્રી તે તે અક્ષરો સુધીની કરી છે એમ અહિં ન જાણવું, પરન્તુ કેટલાક સૂત્રોમા તો ભિન્ન રીતે પણ પદ ગણત્રી કરી છે, તે આ પ્રમાણે—નવકાર સંપૂર્ણ, ઇરિયાવહીમા ‘ઠામિકાઉસ્સગ્ગ’ સુધી, નમુત્થુણમા “જીઅભયાણ” સુધી, ચૈત્યસ્તવમા સંપૂર્ણ અન્નત્થ સુધી, લોગસ્સમા “મમ દિસન્તુ” સુધી, પુક્ખરવરદીમા સંપૂર્ણ ૪ ગાથાસુધી, સિદ્ધાણ૦ મા સંપૂર્ણ ૫ ગાથા સુધી (વેયાવચ્ચ૦આદિ નહિ), એ પ્રમાણે વર્ણની ગણત્રીથી ભિન્ન રીતે ૧૮૧ પદની ગણત્રી કરી છે આ ભિન્ન ગણત્રી પ્રાય સંપદાઓને અનુસરીને કરેલી છે, જેથી સંપદાઓ અને પદની ગણત્રી એક સરખી રીતે છે, અને વર્ણની ગણત્રી ભિન્ન રીતે છે

---

૧ ભાષ્યની અવચૂરિમાં કહ્યુ છે કે—વારવાર બોલાતા અન્નત્થ૦ સૂત્રોના વર્ણ સહિત ૨૩૮૪ અથવા “ઉદ્દેઈઅણ” પાઠથી ૨૩૮૯ અક્ષર થાય છે, અને (તેમા પણ તે) બીજીવાર બોલાતા નમુત્થુણના ૨૯૭ અક્ષર ઉમેરતાં ૨૬૮૧ અને ઉદ્દેઇઅણ પાઠ પ્રમાણે ૨૬૮૬ અક્ષર થાય છે શેષ સ્તુતિ અને સ્તોત્રાદિકના અક્ષરોની નિયત સંખ્યા ન હોવાથી તેના વર્ણ ગણત્રીમાં ગણાતા નથી

પુન અહિં પદ તે એક શબ્દનુ પણ હોય છે, અને ઘણા શબ્દોનુ પણ હોય છે, કારણ કે વિવક્ષિત અર્થની સમાપ્તિ થાય ત્યા સુધીમા એક અથવા અનેક શબ્દોનુ વાક્ય તે પદ ગણાય છે માટે.

તથા સવ્વલોએ—સુઅસ્સ ભગવઓ—વેયાવચ્ચગરાણ—સતિગરાણ—સમ્મદિટ્ઠિ સમાહિગરાણ—એ પાચ પદોના વર્ણ જો કે પોતપોતાના દડકોમા ગણ્યા છે પરન્તુ એ પાચની સપદાઓ ગણી નથી તે કારણથી પદની ગણત્રી પણ કરી નથી, માટે એ પાચ પદ ૧૮૧ પદથી ઉપરાન્ત જાણવા. તેમજ ઇચ્છામિ ખમા૦-૩ પ્રણિધાન સૂત્ર અને “ જે અ અઇયા સિદ્ધા” એ ગાથાના ૪ પદ એ સર્વ પદમા અને સપદામા અન્તર્ગત થતા નથી. કોઇપણ કારણ વિચારીને શ્રી પૂર્વાચાર્યોએ એ સૂત્રો તથા ગાથા વિગેરેના વર્ણ ગણ્યા છે, પરન્તુ પદ તથા સપદાઓ ગણેલ નથી એમ ભાષ્યની અવચૂરિમા કહ્યુ છે

अवतरण—પૂર્વ ગાથામા જે ૭ ચૈત્યવન્દન સૂત્રોના પદ કહ્યા તેજ ૭ સૂત્રોની સપદા આ ગાથામા કહેવાય છે—

अट्ठट्ठनवट्ठ य अट्ठवीस सोलस य वीस वीसामा।
कमसो मगल इरिया-सक्कथयाईसु सगनउई ॥ २९ ॥

શબ્દાર્થ—સુગમ છે

गाथार्थ—અનુક્રમે નવકારની ૮, ઇરિયાવહીની ૮, શક્રસ્તવાદિકની એટલે શક્રસ્તવની ૯, ચૈત્યસ્તવ (અરિહત ચેઇયાણ) ની ૮ લોગસ્સની ૨૮, શ્રુતસ્તવ (પુક્ખરવરદી)ની ૧૬, અને સિદ્ધાણની ૨૦ એ પ્રમાણે સર્વમળી ૯૭ સપદા થાય છે. ॥ ૨૯ ॥

भावार्थ—આ સપદાઓની (એટલે મહાપદની અથવા વિશ્રામાની) ગણત્રી પણ પદને અનુસરીને છે, જેથી જેના જેના પદ ગણ્યા નથી તેની સપદા પણ ગણી નથી. જેથી ઇચ્છામિખ આ૦ સૂત્ર- ‘જેઅ અઇયા” ની ૧ ગાથા—અને સવ્વલોએ ઇત્યાદિની સપદાઓ પણ અહિં ગણી નથી અહિં સંપદાનું પ્રયોજન તે તે સ્થાને વિશ્રામ કરવા માટે છે તથા જ્યા જ્યા ૪

ચરણવાળી એકેક ગાથા હોય ત્યાં (નવકારનો ચૂલિકાશ્લોક વર્જીને) સર્વસ્થાને ૧ ચરણનું ૧ પદ અને ૧ [1]સંપદા ગણાય છે.

અવતરણ—હવે એ સાતે સૂત્રોમાં પ્રત્યેકમાં વર્ણ પદ અને સંપદાની સંખ્યા દર્શાવવા માટે પ્રથમ આ ગાથામાં નવકારના વર્ણ પદ અને સંપદા ત્રણે ભેગી કહે છે—

वन्नट्ठसट्ठि नवपय, नवकारे अट्ठ सपया तत्थ।
सगसपय पयतुल्ला, सत्तरक्खर अट्ठमी दुपया ॥३०॥

શબ્દાર્થ—સુગમ છે.

ગાથાર્થ—નવકારને વિષે વર્ણ (અક્ષર) ૬૮ છે, પદ ૯ છે, અને સંપદા ૮ છે. તેમાં ૭ સંપદા ૭ પદ પ્રમાણે જાણવી, અને ૮ મી સંપદા ૧૭ અક્ષરવાળી ૨ પદની જાણવી ॥૩૦॥

ભાવાર્થ—નવકારમાં પાંચ પદના ૭-૫-૭-૭-૯ મળી ૩૫ અક્ષર છે તે દરેક પદની એકેક સંપદા ગણતાં ૫ સંપદા, અને ચૂલિકાશ્લોકના ૪ પદ તથા ૩૩ અક્ષર છે, તેમાં પહેલા ૨ પદની (બે ચરણની) ૧ સંપદા ગણવી. નવકાર સૂત્રની ઉપધાન ક્રિયામાં એ ૮ સંપદા ભણવા માટે દરેક સંપદાનું એકેક આયંબિલ કરીને ભણી શકાય છે, એ ઉત્સર્ગ (ઉત્કૃષ્ટ) વિધિ છે. અહિં ચૂલિકાશ્લોક અનુષ્ટુપ્ છંદનો છે, અને અનુષ્ટુપ્ શ્લોક ૩૨ અક્ષરનો હોય છે, છતાં આ શ્લોકમાં ૩૩ અક્ષર હોવાથી પણ છંદોભંગ ન [2]વિચારવો.

પુનઃ કેટલાક આચાર્યો नयक्खरट्ठमि दुपय छट्ठी એટલે ૮મી સંપદા 'પઢમં હવઇ મંગલં" એ ૯ અક્ષરની અને ૧ પદની, છઠ્ઠી સંપદા "એસો પંચ"થી "પ્પણાસણો" સુધીના ૨ પદની અને ૧૬ અક્ષરની કહે છે.

---

૧ કયા સૂત્રમાં, કઇ કઇ સંપદા, કયાંથી કયાં સુધીની ગણવી તે, તથા સંપદાઓનાં વિશેષનામ પણ આગળ ૩૨ થી ૩૮ સુધીની ગાથામાં કહેવાશે.

૨ એ 'અનુષ્ટુપ્' છંદના સ્વરૂપવાળો હોવાથી છંદોભંગ ન ગણવો. (અવચૂરિ ?) અહિં "હવઇ" ને સ્થાને કેટલાક આચાર્ય 'હોઇ" કહે છે. પરંતુ બહુમતે "હવઇ" પાઠ છે.

अवतरण—હવે આ ગાથામાં ખમાસમણ તથા ઇરિયાવહિ એ બે સૂત્રના અક્ષર વિગેરે કહે છે—

पणिवाय अरकराइ, अट्ठावीसं तहा य इरियाए ।
नवनउयमरकरसयं, दुतीसपय सपया अट्ठ ॥ ३१ ॥

શબ્દાર્થ—સુગમ છે.

गाथार्थः—પ્રણિપાત એટલે ખમાસમણના ૨૮ અક્ષર છે, તથા ઇરિયાવહિયમાં ૧૯૯ અક્ષર ૩૨ પદ અને ૮ સંપદા છે.

भावार्थ—સુગમ છે. પરન્તુ વિશેષ એજ કે ઇરિયાવહિ સૂત્ર તસ્સ ઉત્તરિ સહિત ગણાય છે, માટે इच्छामि पडिक्कमिउं થી निग्घायणट्ठाए ठामिकाउस्सग्ग સુધીના વર્ણ પદ અને સંપદા ગણવી. કેટલાક આચાર્યો तस्स मिच्छामि दुक्कड સુધીનાજ ૧૫૦ અક્ષર ગણે છે. તથા ખમા૦ સૂત્રની સંપદા અને પદની ગણત્રી કરી નથી તે કારણ તો ૨૯ મી ગાથાના અર્થમાંજ કહેવાઇ ગયું છે.

अवतरणः—હવે ઇરિયાવહિય સૂત્રની ૮ સંપદાની પ્રત્યેકની પદસંખ્યા તથા આદિપદ કહે છે કે જેથી પર્યન્ત પર્યંત પણ સુખે સમજી શકાય છે, તે આ પ્રમાણે—

दुग दुग इग चउ इग पण, इगार छग इरिय सपयाइपया।
इच्छा इरि गम पाणा, जे मे एगिंदि अभि तस्स ॥३२॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે.

गाथार्थः—(ઇરિયાવહિની ૮ સંપદામાં પ્રત્યેકમાં અનુક્રમે) ૨–૨–૧–૪–૧–૫–૧૧–૬ પદ છે, અને પ્રત્યેક સંપદામાં પ્રથમ પદ અનુક્રમે इच्छामि-इरियावहियाए-गमणागमणे-पाणक्कमणे-जे मे जीवा विराहिया-एगिंदिया-अभिहया અને तस्स उत्तरीकरणेण એ પ્રમાણે છે.

भावार्थः—અહિ પદનો દેશ ભાગ કહેવાથી પણ સંપૂર્ણ પદ ગ્રહણ કરવું, જેથી इच्छा એટલુંજ કહેવાથી પણ इच्छामि એ સ-

પૂર્ણ પદ સમજવુ. એ રીતે આગળ પણ જાણવુ. ગાથાર્થમા સંપદાના આદિ પદ કહ્યા છે, અને તેના પર્યન્ત પદ તો અનુક્રમે આગળની ગાથાના ભાવાર્થમા કહેવાશે

अवतरण—ઇરિયાવહિની ૮ સંપદાના વિશેષનામ કહે છે—

अब्भुवगमो निमित्त, ओहे-यर हेउ-संगहे पच।
जीव-विराहण-पडिकमण भेयओ तिन्नि चूलाए॥३३॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે.

गाथार्थ—અભ્યુપગમ સંપદા, નિમિત્ત (અથવા કાર્ય) સંપદા, ઓઘહેતુ (સામાન્ય હેતુ) સંપદા, વિશેષ હેતુ સંપદા, અને સંગ્રહ સંપદા એ ૫ સંપદા ઇરિયાવહિની મૂળ સંપદાઓ છે, અને જીવ સંપદા, વિરાધના સંપદા, તથા પ્રતિક્રમણ સંપદા એ ત્રણ ભેદથી ૩ સંપદા ચૂલિકા સંપદા કહેવાય છે. ॥ ૩૩ ॥

भावार्थ—અહિં આલોચના (પ્રતિક્રમણ રુપ પ્રાયશ્ચિત્ત) નુ અંગીકાર કરવાપણુ હોવાથી "ઇચ્છામિ પડિક્કમિઉં" એ પદની પહેલી अभ्युपगम (એટલે અંગીકાર) सपदा. આલોચના કયા નિમિત્તની એટલે કયા પાપ કાર્યની કરવાની છે? તે પાપ કાર્ય જેમા દર્શાવાય છે તે बीजी निमित्त (અથવા कार्य) सपदा "ઇરિયાવહિયાએ વિરાહણાએ" એ બે પદની છે "ગમણાગમણે" એ એક પદમા પાપ કાર્યનો હેતુ (પાપનુ કારણ) ઓઘથી એટલે સામાન્યથી દર્શાવ્યુ છે માટે એ ત્રીજી એક પદની ओघहेतु सपदा છે "પાણક્કમણે" ઇત્યાદિથી "સંકમણે" સુધીના ૪ પદમા પાપ કાર્યના વિશેષ હેતુ (એટલે કયુ કયુ પાપ કાર્ય બન્યુ છે તે વિશેષ ભેદ) દર્શાવેલ છે, માટે એ ચાર પદની ચોથી विशेष हेतु सपदा છે તથા "જે મે જીવા વિરાહિયા" એ એક પદમા પ્રથમ કહેલા તેમજ આગળ કહેવાતા જીવભેદની વિરાધનાનો સંગ્રહ ("જીવા" એ પદ વડે) કરેલો છે માટે એ એક પદની પાંચમી संग्रह सपदा જાણવી તથા "એગિંદિયા" ઇત્યાદિ પાંચ પદમા ઇન્દ્રિયભેદથી વિરાધના થવા યોગ્ય સર્વ પાંચ જીવભેદ સૂચનાયવા

હોવાથી એ પાચ પદની છઠ્ઠી જીવ સપદા જાણવી. "અભિહયા" થી "મિચ્છામિદુક્કડં" સુધીના ૧૧ પદોમા વિરાધના જે રીતે થાય છે તે રીતે વિરાધના દર્શાવેલી હોવાથી એ અગિઆર પદની ૭ મી વિરાધના સપદા જાણવી. અને તસ્સઉત્તરિ સૂત્રમા ૬ પદ વડે પ્રતિક્રમણ રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારેલુ હોવાથી એ ૬ પદની આઠમી પ્રતિક્રમણ સપદા જાણવી.

॥ ઇરિયાવહિય ની સપદાઓ ॥

સપદા ૮ ના નામ	સપદાના પ્રથમપદ	સપદાના સર્વપદ
૧ અભ્યુપગમ સપદા	ઇચ્છામિ	૨
૨ નિમિત્ત સપદા	ઇરિયાવહિયાએ	૨
૩ ઓઘ હેતુ સપદા	ગમણાગમણે	૧
૪ ઇતર હેતુ સપદા	પાણક્કમણે	૪
૫ સગ્રહ સપદા	જે મે જીવા વિરાહિયા	૧
૬ જીવ સપદા	એગિંદિયા	૫
૭ વિરાધના સપદા	અભિહયા	૧૧
૮ પડિક્રમણ સપદા	તસ્સઉત્તરિ૦	૬
		૩૨

अवतरण—આ ગાથામા શક્રસ્તવની પ્રત્યેક સપદામા પદની સખ્યા તથા સપદાના આદિપદ કહે છે.—

दु ति चउ पण पण पण दु चउ ति पय सक्कत्थयसंपयाइपया
नमु आइग पुरिसो लोगु अभय धम्म प्प जिण सव्वं॥३४॥

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થને અનુસારે

गाथार्थ —(શક્રસ્તવની ૯ સંપદા છે તેમાં) અનુક્રમે ૨-૩-૪-૫-૫-૫-૨-૪-૩ એટલા પદ છે, અને તેના આદિપદ અનુક્રમે નમુત્થુણં-આઇગરાણં-પુરિસુત્તમાણં લોગુત્તમાણં-અભયદયાણં-ધમ્મદયાણં-અપ્પડિહયવરનાણદંસણધરાણં-જિણાણં અને સવ્વ-ન્નૂણં-એ ૯ પદ નવ સંપદાના પ્રારંભના જાણવા. ॥ ૩૪ ॥

भावार्थ—સુગમ છે

अवतरण—આ ગાથામાં શક્રસ્તવની ૯ સંપદાના ૯ નામ કહે છે—

थोअव्वसपया ओह इयरहेऊवओग तद्धेऊ।
सविसेसुवओग सरूवहेउ नियसमफलयमुक्खे ॥३५॥

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થાનુસારે.

गाथार्थ—સ્તોતવ્ય સંપદા-ઓઘહેતુ સંપદા-ઇતરહેતુ (વિશેષ હેતુ) સંપદા-ઉપયોગ સંપદા-તદ્ધેતુ (હેતુ) સંપદા-સવિશેષો-પયોગ સંપદા-સ્વરૂપ સંપદા-નિજસમફલદ સંપદા-અને મોક્ષ સંપદા એ પ્રમાણે નમુત્થુણંની ૯ સંપદા છે ॥ ૩૫ ॥

[1]**भावार्थ**—નમુત્થુણં અરિહંતાણં અને ભગવંતાણં એ બે પદમાં સ્તોતવ્ય એટલે સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવા અરિહંત ભગવંતજ છે જેથી તેમને નમસ્કાર કર્યો છે, માટે એ બે પદની પહેલી સ્તોતવ્ય સંપદા છે આઇગરાણંથી સયંસંબુદ્ધાણં સુધીના ૩ પદોમાં અરિહંત ભગવંતનેજ નમસ્કાર શા માટે કર્યો તેનો પહેલી સંપદાને અંગે ઓઘહેતુ એટલે સામાન્યહેતુ (સામાન્ય કારણ) દર્શાવેલો છે માટે એ ત્રણ પદની બીજી ઓઘહેતુ સંપદા છે અને તેજ સ્તોતવ્ય સંપદા સંબંધિ વિશેષહેતુ દર્શાવનારી પુરિસુત્તમાણંથી પુરિસવરગંધહત્થીણં સુધીની ચાર પદ વાળી ત્રીજી વિશેષહેતુ સંપદા તે પણ પહેલી સ્તોતવ્ય સંપદાનાજ વિશેષ

૧ સર્વ સૂત્રોની સંપદાઓનો ભાવાર્થ શ્રી ધર્મસંગ્રહવૃત્તિના અનુસારે કર્યો છે

હેતુરૂપ છે. તથા લોગુત્તમાણં થી લોગપજ્જોઅગરાણં સુધીના પાંચ પદમાં પહેલીજ સંપદાનો સામાન્ય ઉપયોગ (=સામાન્યથી સર્વ લોકોને પરમાર્થ કરના રૂપ સમાયલો) [1]હોવાથી તે પાંચ પદની ચોથી સામાન્ય ઉપયોગ સંપદા છે. તથા તત્ એટલે તે એટલે તે (સામાન્ય ઉપયોગ સંપદા)નો હેતુ એટલે કારણ અભયદયાણંથી બોહિદયાણં સુધીના પાંચ પદમાં દર્શાવેલું હોવાથી તે પાંચ પદવાળી પાંચમી તદ્ધેતુ સંપદા એટલે હેતુ સંપદા અથવા સામાન્યોપયોગ હેતુ સંપદા જાણવી. તથા પહેલી સ્તોતવ્ય સંપદાનોજ વિશેષ ઉપયોગ-પ્રયોજન રૂપ અર્થ ધમ્મદયાણંથી ધમ્મવર ચાઉરંત ચક્કવટ્ટીણં સુધીના પાંચ પદોમાં હોવાથી એ પાંચ પદવાળી છઠ્ઠી વિશેષોપયોગ સંપદા છે. તથા અરિહંત ભગવંતનું એવું કેવું સ્વરૂપ છે? કે જેથી તે સ્તુતિ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, તે (સર્વજ્ઞપણાનું) સ્વરૂપ 'અપ્પડિહયવર નાણદંસણ ધરાણં' થી વિઅટ્ટછઉમાણં" સુધીના ૨ પદોમાં દર્શાવ્યું છે માટે એ ૨ પદવાળી ૭ મી સ્વરૂપ સંપદા તે પહેલી સ્તોતવ્ય સંપદાનાજ કારણવાળી છે. તથા જિણાણં જાવયાણંથી મુત્તાણં મોઅગાણં સુધીની ૪ પદવાળી ૮ મી નિજસમફલદ સંપદા[2] છે, કારણ કે એ ૮ પદમાં અરિહંતનું પોતાનું જેવું સ્વરૂપ છે, તેવું સ્વરૂપ-ફળ અન્ય જીવોને પણ આપે છે એવો અર્થ છે. તથા સવ્વન્નૂણં થી જિઅભયાણં સુધીના[3] ૩ પદમાં પ્રભુની મોક્ષ અવસ્થા દર્શાવેલી હોવાથી એ ત્રણ પદ વાળી ૯ મી મોક્ષ સંપદા છે. એ પ્રમાણે નમુત્થુણં ના ૩૩ પદોમાં ૯ સંપદા દર્શાવી.

---

૧ અર્થાત પ્રભુ સામાન્યપણે સર્વ લોકને (આગળ કહેવાનો પરાર્થ-પરમાર્થ કરવાવડે) ઉપકારી હોવાથી લોકનાથ લોકોત્તમ ઇત્યાદિ પાંચ વિશેષણો છે, માટે એ પાંચ પદમાં પરાર્થપણા રૂપ ઉપયોગ સમાયલો હોવાથી એ સામાન્યોપયોગ સંપદા છે

૨ આ સંપદાનું 'સ્વતુલ્યપરફલકર્તૃત્વ" એવું બીજું નામ પણ છે.

તથા આ બે છેલ્લી સંપદાઓ પહેલી સ્તોતવ્ય સંપદાના સંબંધવાળી ગ્રંથોમાં જો કે સ્પષ્ટ અક્ષરોથી કહી નથી તોપણ ભાવાર્થથી બીજી આદિ સંપદાઓવત્ એ બે સંપદાઓ પણ પહેલી સંપદાના કારણ આદિ સંબંધ વાળી સંભવે છે

॥ શક્રસ્તવની સંપદાઓ ॥

સંપદાના નામ	સંપદાના પ્રથમ પદ	સર્વપદ.
૧ સ્તોતવ્ય સંપદા	નમુત્થુણં	૨
૨ ઓઘ હેતુ ,,	આઇગરાણં	૩
૩ વિશેષ હેતુ ,,	પુરિસુત્તમાણં	૪
૪ ઉપયોગ ,,	લોગુત્તમાણં	૫
૫ તદ્ધેતુ ,	અભયદયાણં	૫
૬ સવિશેષોપયોગ ,	ધમ્મદયાણં	૫
૭ સ્વરૂપ ,	અપ્પડિહયવરનાણ૦	૨
૮ નિજસમફલદ ,,	જીણાણં૦	૪
૯ મોક્ષ ,	સવ્વન્નૂણં૦	૩
		૩૩

अवतरण—હવે આ ગાથામાં નમુત્થુણંની સંપદા પદ અને વર્ણની એકંદર સંખ્યા કહીને ત્યાર બાદ ચૈત્યસ્તવની સંપદા પદ અને વર્ણની પણ એકંદર સંખ્યા કહેવાય છે—

दोसगनउया वन्ना, नव संपय पय तितीस सक्कथए ।
चेइयथयट्ठ संपय, तिचत्तपय वन्न दुसयगुणतीसा ॥२६॥

શબ્દાર્થ —

दोसगनउया = બસો સત્તાણુ
चेइयथय = ચૈત્યસ્તવ (અરિ-હંત ચે૦)
तिचत्त = ત્રેતાલીસ
दुसयगुणतीसा = બસો ઓગણત્રીસ

ગાથાર્થઃ—શક્રસ્તવમાં ૨૯૭ વર્ણ (અક્ષર), ૯ સંપદા, અને ૩૩ પદ છે. તથા ચૈત્યસ્તવમા ૮ સંપદા, ૪૩ પદ, તથા ૨૨૯ અક્ષર છે ॥૩૬॥

ભાવાર્થઃ—સુગમ છે, અને ચૈત્યસ્તવની સંપદા તથા તેના પદ પ્રથમ કહ્યા નથી તે હવે આગળની ગાથામા કહેવાશે

અવતરણ—આ ગાથામા અરિહંત ચે૦ સૂત્રની સંપદાઓ, તથા તેના આદિપદ કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે—

दु छ सग नव तिय छ चउ छप्पय चिइसपया पया पढमा।
अरिहं वंदण सद्धा, अन्न सुहुम एव जा ताव ॥ ३७ ॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે.

ગાથાર્થ—૨-૬-૭-૯-૩-૬-૪-અને ૬ પદ (એ પ્રમાણે પદ સંખ્યાના ક્રમવાળી) चिइ=ચૈત્યસ્તવની ૮ સંપદાઓ છે, તેના પ્રથમ પદ અનુક્રમે અરિહંત ચેઇયાણં-વંદણવત્તિઆએ-સદ્ધાએ-અન્નત્થ ઊસસિએણં-સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં—એવમા,ઈએહિં-જાવ અરિહંતાણં-અને તાનકાયં એ પ્રમાણે છે

ભાવાર્થઃ—સુગમ છે

અવતરણ—આ ગાથામા ચૈત્યસ્તવની ૮ સંપદાના નામ કહે છે—

अब्भुवगमो निमित्तं, हेऊ इग वहुवयंत आगारा ।
आगंतुग आगारा, उस्सग्गावहि सरूवठ्ठ ॥ ३८ ॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થાનુસારે.

ગાથાર્થ—અભ્યુપગમ-નિમિત્ત-હેતુ-એકવચનાન્ત આગાર—બહુવચનાન્ત આગાર-આગંતુક આગાર-ઉત્સર્ગાવધિ-અને સ્વરૂપ સંપદા એ ૮ સંપદાઓ અરિહંતચે૦ સૂત્રમા છે.

ભાવાર્થઃ—અહિં અરિહંત ચે૦ સૂત્ર અન્નત્થ સહિત ગણાય છે, માટે અરિહંત ચે૦ ની પહેલી ૩ સંપદા છે, અને શેષ ૫

સપદા અન્નત્થની છે, તે બન્ને મળી ચૈત્યસ્તવની એટલે કાયોત્સર્ગ દંડકની ૮ સપદાના નામ કહ્યા તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે-

“અરિહંત ચેઇયાણં, કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં” એ બે પદમાં કોઇ એકજ ચૈત્યમાં રહેલી પ્રતિમાઓ અવધિ કાઉસ્સગ્ગ કરવાનું અંગીકાર કરેલું હોવાથી એ ૨ પદની ૧ લી अभ्युपगम सपदा છે. ત્યાર બાદ તે કાઉસ્સગ્ગ કરવાનું નિમિત્ત એટલે કાર્ય એટલે પ્રયોજન ‘વંદણવત્તિયાએથી નિરુવસગ્ગવત્તિયાએ’ સુધીના ૬ પદમાં દર્શાવ્યું છે, માટે તે ૬ પદની ૨ જી निमित्त सपदा છે શ્રદ્ધાદિ વિના કરેલો કાઉસ્સગ્ગ ઇષ્ટ સિદ્ધિવાળો થતો નથી તે કારણથી ‘ સદ્ધાએ થી ઠામિકાઉસ્સગ્ગં ’ સુધીના ૭ પદમાં કાઉસ્સગ્ગનો હેતુ (સાધન કે જેથી કાર્યસિદ્ધિ થાય તે) દર્શાવેલ હોવાથી એ ૭ પદવાળી ૩ જી हेतु सपदा છે ત્યારબાદ કરેલો કાઉસ્સગ્ગ પણ *આગાર વિના નિર્દોષ થઇ શકતો નથી, માટે ‘ અન્નત્થથી હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો ’ સુધીમાં કાઉસ્સગ્ગના ૬ પ્રકારના આગાર દર્શાવેલા છે, તેમાં અન્નત્થથી પિત્તમુચ્છાએ સુધીના ૯ પદ એકવચન વાળા હોવાથી એ ૯ પદોની ૪ થી [1]एकवचन आगार सपदा છે, ત્યારબાદ સુહુમેહિ થી દિટ્ઠિસંચાલેહિ સુધીના ૩ પદ બહુવચનના પ્રયોગવાળા હોવાથી એ ત્રણ પદોની ૫ મી [2]बहुवचन आगार सपदा છે. ત્યારબાદ અન્નત્થ સૂત્ર (માં કહેલા આગારો)થી બહારના પણ [3]કેટલાક

*આગાર અથવા આકાર એટલે કાઉસ્સગ્ગમાં રાખવા યોગ્ય અથવા રહેવા યોગ્ય છૂટ

૧ એ ૯ પદોવાળી એકવચન આગાર સપદા પણ ૩ પ્રકારની છે, તે આ પ્રમાણે—પહેલા ૨ પદની सहज आगार सपदा, ત્યારબાદના ૩ પદની अल्पागन्तुकहेतु सपदा અને ત્યારબાદ ૪ પદની बहु आगन्तुक हेतु सपदा જાણવી એમાં પહેલી સ્વાભાવિક છે બીજી વાયુ વિગેરેના અલ્પ વિકારવાળી છે, અને ત્રીજી વાયુ તથા અજીર્ણાદિકના મોટા વિકાર વાળી છે (ભાષ્યાવચૂરિ)

૨ એને नियोगजन्य सपदा પણ કહી છે (ભાષ્યાવચૂરિ)

૩ અગ્નિ આદિનો ઉપદ્રવ, પંચેન્દ્રિયનું આડું ઉતરવું, ચોર વિગેરે આગાર “ એવમાઇએહિં ” એ પદવડે સૂચવીને તે સર્વ આ

ગારોનડે પણ કાઉસ્સગ્ગનો ભંગ ન થવા માટે ' હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો " સુધીના ૬ પદ કહ્યા છે તે ૬ પદ વાળી ૬ ઠ્ઠી [1]આગતુક આગાર સપદા જાણવી. ત્યારબાદ જાવ અરિહંતાણથી ન પારેમિ સુધીના ૪ પદમા કાઉસ્સગ્ગમા કેટલી વાર સુધી રહેવુ, તેનો કાળનિયમ દર્શાવેલો હોવાથી એ ચાર પદવાળી ૭ મી કાયોત્સર્ગાવધિ (કાઉસ્સગ્ગની મર્યાદા રૂપ) સપદા છે. ત્યારબાદ તાવકાયંથી વોસિરામિ સુધીના ૬ પદમા કાઉસ્સગ્ગ કેવી રીતે કરવો? તનુ સ્વરૂપ દર્શાવ્યુ છે, માટે તે ચાર પદની ૮ મી કાયોત્સર્ગસ્વરૂપ સપદા જાણવી.

॥ ચૈત્યસ્તવની ૮ સંપદા ॥

૮ સંપદાના નામ	સંપદાના પ્રથમ પદ	સંપદાના સર્વપદ
૧ અભ્યુપગમ સંપ૦	અરિહંત ચેઇયાણ	૨
૨ નિમિત્ત સંપ૦	વંદણવત્તિયાએ	૬
૩ હેતુ સંપ૦	સદ્ધાએ	૭
૪ એકવચનાન્તઆગાર સ૦	અન્નત્થ ઊસસિએણ	૯
૫ બહુવચનાન્તઆગાર સ૦	સુહુમેહિ અંગસચાલેહિ	૩
૬ આગતુક આગાર સ૦	એવમાઇએહિ	૬
૭ કાયોત્સર્ગાવધિ સ૦	જાવ અરિહંતાણ	૪
૮ સ્વરૂપ સંપ૦	તાવકાય	૬
		૪૩

રેનો ભય, અને સર્પ વિગેરેનો ઉપદ્રવ એ મુખ્ય ૪ (અને બીજા ગૌણ) આગાર છે

૧ બાહ્યાગન્તુક આગાર સંપદા એવુ પણ નામ છે

अवतरण—આ ગાથામા નામસ્તનાદિ ૩ સૂત્રની પ્રત્યેકની સંપદા પદ અને અક્ષરો એકંદર કેટલા છે? તે કહે છે—

नामथयाइसु संपय, पयसम अडवीस सोल वीस कमा।
अदुरुत्तवन्न दोसट्ठ–दुसयसोलट्ठनउअसयं ॥ ३९ ॥

શબ્દાર્થ—

नामथय = નામસ્તવ(લોગસ્સ) | कमा = અનુક્રમે
आइसु = વિગેરે (૬) સૂત્રમા
पयसम = પદ તુલ્ય

गाथार्थ—લોગસ્સ વિગેરે (એટલે લોગસ્સ—પુક્ખરવરદી૦—અને સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં૦ એ ૩ સૂત્ર) મા અનુક્રમે સંપદાઓ પદ તુલ્ય (=જેટલા પદ તેટલી સંપદા) છે, જેવી ૨૮—૧૬—૨૦ પદ અને તેટલીજ સંપદા છે. તથા બીજીવાર સૂત્રોચ્ચાર વખતે નહિ ગણાયલા (એકવાર ગણેલા) અક્ષરો અનુક્રમે ૨૬૦—૨૧૬—અને ૧૯૮ છે. ॥ ૩૯ ॥

भावार्थ—એ ૩ સૂત્રમા લોગસ્સની ૭ ગાથા અને દરેક ગાથાનુ એકેક ચરણ (પાદ—ચોથો ભાગ) તે એકેક પદ તથા એકેક સંપદારૂપ ગણવાથી અને ૭ ગાથામા ૨૮ ચરણ હોવાથી લોગસ્સના ૨૮ પદ તથા ૨૮ સંપદા છે. એ પ્રમાણે પુક્ખરવરદીની ૪ ગાથા હોવાથી ૧૬ પદ અને ૧૬ સંપદા છે, તેમજ સિદ્ધાણંની ૫ ગાથા હોવાથી ૨૦ પ અને ૨૦ સંપદા છે, અને અક્ષરો તો પૂર્વે ૨૬ મી ગાથામા કહ્યા પ્રમાણે જાણવા. ત્યા લોગસ્સમા "સવ્વલોએ" પુક્ખરવરદીમા "સુઅસ્સભગવઓ" અને સિદ્ધાણમા વેયાવચ્ચગરાણં સંતિગરાણં સમ્મદિટ્ઠિ સમાહિગરાણં" એટલા અક્ષરો અધિક ગણવાથી ૨૬૦—૨૧૬—અને ૧૯૮ અક્ષરો થાય છે, પરન્તુ સંપદા અથવા પદ પ્રમાણે અક્ષરો ગણવાથી એટલા અક્ષર ન થાય.

अवतरण—આ ગાથામા ત્રણ પ્રણિધાન સૂત્રના અક્ષર કહીને ત્યારબાદ ચૈત્યવંદના સંબંધિ ૯ સૂત્રોના ગુરૂ અક્ષર કહે છે, જેથી લઘુ અક્ષરની સંખ્યા સ્વત પ્રાપ્ત થાય છે.

पणिहाणि दुवन्नसयं, कमेसु सग-ति-चउवीस-तित्तीसा ।
गुणतीस अट्ठवीसा, चउतीसि-गतीस बार गुरुवन्ना ॥४०॥

શબ્દાર્થ —

पणिहाणि = ૩ પ્રણિધાનમા	एसु = એ (તે) ૯ સૂત્રોમા
कमा = અનુક્રમે	गुरु = જોડાક્ષર

ગાથાર્થ—૩ પ્રણિધાન (જાવંતિ ચે૦-જાવંત કેવિ૦-જયવી૦એ ૩ સૂત્ર)મા ૩૫-૩૮-અને ૭૯ મળી ૧૫૨ અક્ષર છે. તથા ગુરૂ અક્ષર નવકારમા ૭, ખમાસમણુમા ૩, ઇરિયાવહિમા ૨૪, શક્રસ્તવમાં ૩૩, ચૈત્યસ્તવમા ૨૯, નામસ્તવમા ૨૮ શ્રુતસ્તવમા ૩૪, સિદ્ધસ્તવમા ૩૧, અને પ્રણિધાનમા ૧૨ ગુરૂ અક્ષર (એટલે જોડાક્ષર) જાણવા.

ભાવાર્થ—અહિં ગુરૂ અક્ષર એટલે જોડાક્ષર[1] જાણવો પરન્તુ જોડાક્ષરથી પૂર્વનો અક્ષર ગુરૂ (ભારે) અક્ષર ગણાય છે તે નિયમ અહિં ન ગણવો. તે ગુરૂ અક્ષરો કયા કયા છે, તે સ્વત જાણી શકાય તેવા હોવાથી અહિં કહ્યા નથી, પરન્તુ કંઇક સ્થાને (૬ સ્થાને) મતાન્તર છે તેજ માત્ર દર્શાવાય છે—

૧ નવકારમા "પ્પણાસણો" ને સ્થાને "પણાસણો" કહે છે જેથી ૭ ને બદલે ૬ ગુરુ અક્ષર થાય છે.

૨ ઇરિયા૦મા ઠાણાઓઠાણ ને સ્થાને ઠાણાઓઠાણં કહે છે, જેથી ૨૪ ને બદલે ૨૫ ગુરુ થાય છે.

૩ નમુત્થુણમા વિઅટ્ટછઉમાણં ને બદલે વિઅટ્ટચ્છઉમાણં કહે છે, જેથી ૩૩ ને બદલે ૩૪ ગુરુ થાય છે.

૪ ચૈત્યસ્તવ દંડકમા "કાઉસ્સગ્ગ" શબ્દ ત્રણવાર આવે છે તેમા-સ્સ ને સ્થાને સ કહેવાથી ૩ ગુરૂ ઓછા થવાથી ૨૯ ને બદલે ૨૬ ગુરૂ થાય છે.

૫ લોગસ્સમા ચઉવિસંપિ ને સ્થાને ચઉવ્વીસંપિ કહે છે, જેથી ૨૮ ને બદલે ૨૯ ગુરૂ થાય છે.

---

૧ માગધીમા જોડાક્ષર સ્વજાતિના તથા સ્વવર્ગના દ્વિત્વરૂપજ સમજવા. તેમા અન્યવર્ગના અન્યવર્ણ સાથે જોડાયેલ જોડાક્ષર હોતા નથી

*૬ પુખ્ખરવરદીમા દેવનાગ ને સ્થાને દેવનાગ કહે છે જેથી ૩૪ ને બદલે ૩૫ ગુરૂ થાય છે.

એ પ્રમાણે ૬ સૂત્રમા ગુરૂ અક્ષરનો મતાન્તર જાણવો. અને પૂર્વે કહેલા ગુરૂ અક્ષરો સિવાયના શેષ રહેલા લઘુ અક્ષર તે અનુક્રમે આ પ્રમાણે—

નવકારમા ૬૧ ખમાસમા ૨૫, ઇરિયાવમા ૧૯૫, નમુત્થુમા ૨૬૪, ચૈત્યસ્તવમા ૨૦૦, લોગસ્સમા ૨૩૩, પુખ્ખરવમા ૧૮૨, સિદ્ધાણુમા ૧૬૭, અને પ્રણિધાનત્રિકમા ૧૪૦ લઘુવર્ણ જાણવા (અમતાન્તરાપેક્ષાએ.)

એ ઉપર કહેલા ૯ સૂત્ર સિવાય શેષ થોય સ્તવન અને ચૈત્યવંદન (નમસ્કાર રૂપ) વિગેરે પણ ચૈત્યવંદનામા આવે છે પરન્તુ તે નિયત ન હોવાથી તેના અક્ષરોની ગણત્રી થઈ શકે નહિ માટે કહી નથી ॥ इति ८-९-१०म द्वारम् ॥

---

*એ ૬ મતાન્તરો ભાષ્યની અવચૂરિમાં કહ્યા છે

॥ ૮—૯—૧૦ મા દ્વારનો યંત્ર ॥

સૂત્રના * આદાન નામ	સૂત્રના ✓ ગૌણનામ	પદસંખ્યા	સંપદા	ગુરુ અક્ષર	લઘુ અક્ષર	સર્વઅક્ષર	
૧ નવકાર	પંચમંગળ શ્રુતસ્કંધ	૯	૮	૭	૬૧	૬૮	
ઈચ્છામિ ખમાસમણો	પ્રણિપાત સૂત્ર વા છોભસૂત્ર	૦	૦	૩	૨૫	૨૮	
ઇરિયાવહિય (તસ્સઉત્તરી સહિત)	પ્રતિક્રમણ શ્રુતસ્કંધ	૩૨	૮	૨૪	૧૭૫	૧૯૯	
નમુત્થુણં	શક્રસ્તવ ના પ્રણિપાત દંડક	૩૩	૯	૩૩	૨૬૪	૨૯૭	
અરિહંત ચેઈયાણં (અન્નત્થ૦ સહિત)	ચૈત્યસ્તવ વા કાયોત્સર્ગ દંડક	૪૩	૮	૨૯	૨૦૦	૨૨૯	
લોગસ્સ	નામસ્તવ	૨૮	૨૮	૨૮	૨૩૨	૨૬૦	
પુક્ખરવરદી	શ્રુતસ્તવ	૧૬	૧૬	૩૪	૧૮૨	૨૧૬	
સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં	સિદ્ધસ્તવ	૨૦	૨૦	૩૧	૧૬૭	૧૯૮	
જાવંતિ ચેઈયાઈં	ચૈત્યવંદન સૂત્ર	૦	૦	૩	૩૨	૩૫	ગાથા ૪
જાવંત કેવિ સાહૂ	મુનિવંદન સૂત્ર	૦	૦	૧	૩૭	૩૮	
જયવીયરાય (પહેલી બે ગાથા)	પ્રાર્થના સૂત્ર	૦	૦	૮	૭૧	૭૯	

* સૂત્રના આદિ પદવાળુ નામ તે આદાનનામ, અને ગુણવાચક નામ તે ગૌણનામ (ઈતિ અનુયોગદ્વારે)

૧ "નવકાર" એ આદાન નામ નથી, પરન્તુ અનાદિ નામ સંભવે

अवतरण—હવે આ ગાથામાં ૫ દંડકનું ૧૧ મું દ્વાર અને તેમાં આવેલા ૧૨ અધિકાર સંબંધિ ૧૨ મું દ્વાર કહેવાય છે—

पण दंडा सक्कत्थय-चेइय नाम सुअ सिद्धत्थय इत्थ ।
दो इग दो दो पंच य, अहिगारा बारस कमेण ॥४१॥

શબ્દાર્થ —

पण = પાંચ | इत्थ = અહિં (પાંચ દંડકમાં)

गाथार्थ—શક્રસ્તવ–ચૈત્યસ્તવ–નામસ્તવ–શ્રુતસ્તવ–અને સિદ્ધસ્તવ એ પાંચ દંડક છે, ॥ इति ११म पंचदंडकद्वारम् ॥ અને તેમાં અનુક્રમે ૨-૧-૨-૨-૫ એ પ્રમાણે સર્વ મળી ૧૨ અધિકાર છે ॥ ૪૧ ॥

भावार्थ—તીર્થંકર પદની પહેલાં પણ (જન્મ કલ્યાણક પ્રસંગે) સૌધર્મ કલ્પનો શક્ર નામનો ઇન્દ્ર નમુત્થુણં સૂત્રવડે પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે, માટે નમુત્થુણંનું शक्रस्तव એવું *ગૌણ નામ છે, અને નમુત્થુણં એ *આદાન નામ છે. ચૈત્ય સંબંધિ સ્તુતિ અને કાઉસ્સગ્ગ દર્શાવનાર હોવાથી અરિહંતચે૦ સૂત્રનું ગૌણ નામ चैत्यस्तव છે, અને અરિહંતચે૦ એ આદાન નામ છે. વર્તમાન અવસર્પિણીના ૨૪ ભગવંતના નામની સ્તવના હોવાથી લોગસ્સનું नामस्तव એવું ગૌણ નામ છે અને લોગસ્સ એ આદાન નામ છે શ્રુતની એટલે સિદ્ધાન્તની સ્તુતિરૂપ હોવાથી પુક્ખરવરદીનું श्रुतस्तव ગૌણ નામ છે, અને પુક્ખરવરદી એ આદાન નામ છે. તથા સિદ્ધ ભગવંતની સ્તુતિ હોવાથી સિદ્ધાણંનું सिद्धस्तव એવું ગૌણ નામ છે, અને સિદ્ધાણં અથવા સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં એ આદાન નામ છે. એ પ્રમાણે એ પાંચ સૂત્ર ચૈત્યવંદનામાં મુખ્ય હોવાથી અને દંડવત્[1] સરળ (બીજા સૂત્રોની અપેક્ષાએ દીર્ઘ પણ) હોવાથી

* શ્રી અનુયોગદ્વારમાં ૧૦ પ્રકારના નામ પ્રસંગે જે સૂત્રનું નામ આદિ પદોથી ઓળખાય છે તે સૂત્રનું તે નામ આદાન નામ અને ગુણ ઉપરથી પડેલું નામ તે ગૌણનામ કહ્યું છે

१ यथोक्तमुद्राभिरस्खलितं भण्यमानत्वाद् दण्डा इव दण्डा सरला इत्यर्थः (ભાષ્યાવચૂરિ)

દ્દંડક કહેવાય છે એ ૫ દંડકમા ચૈત્યવંદનાના ૧૨ અધિકાર એટલે ૧૨ વિષય કહ્યા છે તેની વિશેષ સ્પષ્ટતા આગળની ગાથાઓમા કહેવાશે. ॥ इति ११ म पचदडकद्वारम् ॥

अवतरण—હવે ૧૨ મા દ્વારના પ્રસગમા ૫ દંડકને વિષે કહેલા ૧૨ અધિકારના આદિ પદ આ ગાથામા કહે છે—

नमु जेय अ अरिहं लोग सव्व पुरक तम सिद्ध जो देवा।
उजि चत्ता वेयावच्चग अहिगारपढमपया ॥ ४२ ॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે.

गाथार्थः—[1]નમુત્થુણ-જેય (અ) અઇયા[2] સિદ્ધા-અરિહ ત [3]ચેઇયાણ-લોગસ્સ[4] ઉજ્જોઅગરે-સવ્વલોએ[5] અરિહંતચેઇયાણું-[6]પુક્ખરવરદીવડ્ઢે-તમતિમિર[7] પડલવિદ્ધ-સિદ્ધાણ[8] બુદ્ધાણ-જો [9]દેવાણવિદેવો-ઉજ્જિ ત[10] સેલસિહરે-[11]ચત્તારિઅટ્ઠ દસ દો-વેયા વચ્ચગરાણ[12] એ ૧૨ અધિકારના ૧૦ પ્રથમપદ એટલે આદિ પદ છે. ॥ ૪૨ ॥

भावार्थः—સુગમ છે. અને અધિકારના પર્યન્ત સ્થાનો આગળની ગાથાના ભાવાર્થમા કહેવાશે.

अवतरण—હવે ૧૨ અધિકારને વિષે કયા અધિકારમા કોની સ્તવના છે? તે ત્રણ ગાથાઓમા કહેવાય છે—

पढमहिगारे वदे, भावजिणे बीयअमि दव्वजिणे ।
इगचेइयठवणजिणे, तइयचउरथमि नामजिणे ॥४३॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થાનુસારે સુગમ છે.

गाथार्थ—પ્રથમ અધિકારમા ભાવજિનને વંદના કરૂ છુ (કરી છે), બીજા અધિકારમા દ્રવ્યજિનને વંદના છે, ત્રીજા અધિકારમા એક ચૈત્યના સ્થાપના જિનને વંદના છે, અને ચોથા અધિકારમાં નામજિનને વંદના છે ॥ ૪૩ ॥

भावार्थः—નમુત્થુણમા નમુત્થુણ થી જિઅભયાણ સુધીના

પાઠમા ભાવજિનને એટલે તીર્થંકર નામકર્મના વિપાકોદયવાળા કેવળજ્ઞાની તીર્થંકર ભગવંતો કે જેઓ દેશનાદિ વડે ભવિકજનનો ઉદ્ધાર કરતા અને વિહાર વડે પૃથ્વીતલને પવિત્ર કરતા પૂર્વક વિચરતા હોય છે, અથવા વિચરતા હતા તે વખતને અથવા તે અવસ્થાને લક્ષ્યમા રાખી વંદના કરી છે. ॥ इति प्रथमाधिकार ॥

ત્યારબાદ નમુત્થુણં ની છેલ્લી સંપૂર્ણ ગાથામા (જેઅ અઇયા સિદ્ધાથી સવ્વેતિવિહેણ વંદામિ સુધીમા) દ્રવ્યજિનને એટલે પૂર્વના ત્રીજા ભવે નિકાચીત તીર્થંકરનામકર્મ બાંધીને તેના પ્રદેશોદયમા વર્તતા એવા જે તીર્થંકરો હજી કેવળજ્ઞાન પૂર્વક ભાવ અરિહંતપદ (ભાવ તીર્થંકરપણુ) પામ્યા નથી પરન્તુ જેઓ ભવિષ્યમા પામશે તે દ્રવ્યજિન, તેમજ (ભાવ તીર્થંકર પણુ પ્રાપ્ત કરીને) જેઓ સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થયા છે તે સિદ્ધાવસ્થાવાળા પણ દ્રવ્યજિન કહેવાય છે. એ પ્રમાણે ભાવજિનની ઉભય પાર્શ્વવર્તી અવસ્થા રૂપ બન્ને પ્રકારના [1]દ્રવ્યજિનને વંદના કરી છે ॥ इति द्वितीयाधिकार ॥

ત્યારબાદ અરિહંત ચેઇયાણં થી ઠામિ કાઉસ્સગ્ગ [2]સુધીના સંપૂર્ણ સૂત્રમા જે ચૈત્યમા ચૈત્યવંદના કરવાની છે તે ચૈત્યમા

---

१ भूयस्स भाविणो वा भावस्सिह कारणं तु जं लोए
तं दव्वं सव्वन्नू सचेयणाचेयणं बेंति ॥ १ ॥

(આવશ્યકાદિ અનેક ગ્રંથોમાં)

જગતમાં વ્યતીત થયેલા ભાવનુ અથવા ભાવિકાળે થનારા ભાવનુ જે કારણ (અવસ્થા) તેને સર્વજ્ઞ ભગવંતો દ્રવ્ય કહે છે, અને તે સચિત્ત તથા અચિત્ત બન્ને પ્રકારનું છે ॥ ૧ ॥ એ પ્રમાણે ભાવ તીર્થંકરની બાલ્યાવસ્થાદિ પૂર્વ અવસ્થા તે ભાવી કારણરુપ દ્રવ્યજિન છે, અને સિદ્ધ અવસ્થા તે ભૂતકારણરૂપ દ્રવ્યજિન છે તથા અહિં અતીત અને અનાગત કાળના દ્રવ્યજિન તે સર્વ (૧૫ કર્મભૂમિ) ક્ષેત્રના જાણવા, પરન્તુ વર્તમાન કાળના (=ભરતાદિ ૧૦ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ચાલુ પાંચમા આરામાં) તો પાંચ મહાવિદેહમાં વર્તતા તદ્ભવિક ગૃહસ્થ તિર્થંકરો, અને શેષ ૧૦ માં અર્વાગ્ તૃતિયભવિક તીર્થંકરો દ્રવ્યજીન જાણવા

૨ આ અધિકારનો પર્યન્ત ભાગ અરિહંત ચેઠ સૂત્ર ઉપરાન્ત

રહેલા સર્વ સ્થાપના જિનને એટલે સર્વ પ્રતિમાઓને વંદના કરી છે. ॥ इति तृतीयाधिकार ॥

ત્યારબાદ સંપૂર્ણ લોગસ્સમાં વર્તમાન અવસર્પિણીમાં થયેલા ૨૪ જિનેશ્વરોના નામની સ્તવના હોવાથી નામ જિનેશ્વરની વંદનાનો અધિકાર છે ॥ इति चतुर्थाधिकार ॥

એ પ્રમાણે એ ૪ અધિકારમાં શ્રી જિનેશ્વરના નામ-સ્થાપના દ્રવ્ય-અને ભાવ એ ચારે નિક્ષેપને પશ્ચાનુપૂર્વીએ (ઉલટા ક્રમે) વંદના કરેલી છે

अवतरण—આ બે ગાથામાં શેષ રહેલા ૮ અધિકાર કહેછે–

तिहुअणठवणाजिणे पुण, पचमए विहरमाणजिण छट्ठे।
सत्तमए सुअनाणं, अट्ठमए सव्वसिद्धथुई ॥ ४४ ॥
तित्थाहिव वीरथुई, नवमे दसमे य उज्जयत थुई ।
अट्ठावयाइ इगदिसि, सुदिट्ठिसुरसमरणा चरिमे॥४५॥

શબ્દાર્થ —

તિહુઅણ=ત્રણ ભુવનના	ઉજ્જયંત=ગિરનાર (એટલે શ્રી નેમિનાથ)
વિહરમાણ=વિચરતા	અટ્ઠાવયાઈ=અષ્ટાપદ વિગેરે
થુઈ=સ્તુતિ	ઈગદિસિ=અગિયારમાં
તિત્થાહિવ=તીર્થાધિપ (વર્તમાન તીર્થના અધિપતિ.)	સુદિટ્ઠિ=સમ્યગ્દ્રષ્ટિ
	ચરિમે=છેલ્લા, બારમાં

गाथार्थः—પુન પાંચમા અધિકારમાં ત્રણે ભુવનના સ્થાપના જિનને વંદના કરી છે, છઠ્ઠા અધિકારમાં વિહરમાન જિનેશ્વરોને

અન્નત્થના પર્યન્તે ૧ નવકારના કાઉસ્સગ્ગ બાદ અધિકૃત એક જીન વા એક ચૈત્યાદિ સબંધી પહેલી એક થોય કહેવાય છે તે થોયના પર્યન્ત સુધી છે એમ શ્રી ધર્મસંગ્રહની વૃત્તિમાં કહ્યુ છે એ રીતે આગળના અધિકારો જે ચૂલિકા સ્તુતિવાળા છે તે સર્વે ચૂલિકા સ્તુતિ સુધીના જાણવા અને પર્યન્તે કહેવાતી દરેક થોય તે ચૂલિકાસ્તુતિ પ્રવ૦સારો૦ વૃત્તિમાં સ્પષ્ટ રીતે પર્યન્તવર્તી થોય સુધી ચારે અધિકાર ગણ્યા છે

वंदना करी छे, सातमा अधिकारमां श्रुतज्ञानने वंदना करी छे, आठमा अधिकारमां सर्व सिद्धनी स्तुति छे. नवमा अधिकारमां वर्तमान तीर्थना अधिपति श्री वीरजिनेश्वरनी स्तुति छे, दशमा अधिकारमां गिरनारनी स्तुति छे, अगियारमा अधिकारमां अष्टापद आदि तीर्थोनी स्तुति छे, अने बारमा अधिकारमां सम्यग्दृष्टि देवनुं स्मरण (पण स्तुति नहि) छे. ॥ ४४ ॥४५॥

भावार्थ—सव्वलोए अरिहंत चेइयाणंथी मांडी काउस्सग्ग सुधीमां अने ते उपरान्त बीजी थोय सुधीमां पण उर्ध्वलोक अधोलोक अने तीर्छालोक ए त्रणे लोकमां रहेला सर्व प्रतिमाजीने वंदना करवा रूप पांचमो अधिकार छे ॥ इति पंचमाधिकार

६ ठ्ठो अधिकार पुक्खरवरदीनी १ ली गाथामां छे, के जेमां अढी द्वीपने विषे रहेली ५ महाविदेह संबंधी १६० विजयमांनी २० विजयमां एकेक जिनेश्वर वर्तमान समये पण पोतानी पवित्र देशनाथी त्यांना भव्य प्राणीओने परम उपकार करता विचरे छे एटले विहार करे छे, माटे वर्तमान काळमां ते २० विहरमान तीर्थंकर कहेवाय छे, तेमने वंदना करी छे ॥ इति षष्ठाधिकार॥

सातमो अधिकार पुक्खरवरदीनी बीजी अने त्रीजी गाथामां छे अने ते उपरान्त "सुअस्स भगवओ अरिहंत चेईयाण"थी प्रारंभीने यावत् त्रीजी थोय कहेवाय छे ते पण ७ मा अधिकारमां गणाय इति सप्तमाधिकार ॥

त्यारबाद सिद्धाणंनी पहेली गाथामां सिद्ध भगवंतनी स्तुति होवाथी सिद्धस्तुति नामनो ८ मो अधिकार छे ॥ इति अष्टमाधिकार ॥ त्यारबाद सिद्धाणंनी बीजी अने त्रीजी ए बे गाथामां वर्तमान शासनना अधिपति अने आसन्न उपकारी छेल्ला तीर्थंकर श्री महावीर प्रभुनी स्तुति होवाथी ए बे गाथारूप ९ मो अधिकार वीरस्तुति नामनो छे. ॥ इति नवमाधिकार ॥ त्यारबाद उज्जिंतसेल सिहरे ए पदवाळी सिद्धाणंनी ४ थी गाथामां श्री गिरनार पर्वत उपर थयेला दीक्षादि त्रण कल्याणकवाळा श्री नेमिनाथ प्रभुनी स्तवना रूप १० मो अधिकार

છે इति दशमोऽधिकार—અને સિદ્ધાણં ની ૪ટ્ઠી ગાથામા (ચત્તારિ અટ્ઠ દસદોય ઈત્યાદિ પદવાળી પાચમી ગાથામાં) અષ્ટાપદાદિ તીર્થોની તથા ભિન્ન [1]ભિન્ન સખ્યાવાળા જિનેશ્વરોની સ્તુતિ છે, તે ૧૧ મો અધિકાર છે॥ इति एकादशमोऽधिकार ॥

૧ અહિં ૧૧ મા અધિકારમા ભિન્ન ભિન્ન સખ્યાએ જિનેશ્વરોને તીર્થાદિ આશ્રયિ કરેલી વદના સક્ષેપમાં આ પ્રમાણે—

(૪+૮+૧૦+૨=૨૪) એ પ્રમાણે ૨૪ તીર્થંકરની પ્રતિમા ભરતચક્રીએ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર ભરાવી છે તે અષ્ટાપદ તીર્થના ૨૪ ભગવતને વદના થઇ એ ગાથામા મુખ્ય વદના अष्टापदतीर्थनी ગણાય છે તથા ૪×૮ =૩૨ અને ૧૦×૨=૨૦ જેથી ૩૨ અને ૨૦ મળીને ૫૨ ચૈત્યયુક્ત શ્રી नंदीश्वरतीर्थने વદના થઈ તથા चत्त એટલે ત્યાગ કર્યો છે अरि=અતરગ શત્રુ (કષાય) જેણે એવા (૮+૧૦+૨) ૨૦ તીર્થંકરે શ્રી સમ્મેતશિખર ગિરિ ઉપર નિર્વાણ પામેલા હોવાથી શ્રી सम्मेतशिखरने વદના થઇ, અથવા ઉત્કૃષ્ટથી સમકાળે જન્મ પામતા ૨૦ તીર્થંકરને વદના થઇ, અથવા વર્તમાનકાળમા વિચરતા ૨૦ વિહરમાનને વદના થઇ તથા એજ ૨૦ ને ૪ વડે ભાગતા ૫ આવે તેને अट्ठदस એટલે ૧૮ માં ઉમેરતા શ્રી શત્રુજયગિરિ ઉપર સમવસરેલા ૨૩ તીર્થંકરને એટલે શ્રી शत्रुंजयगिरिने વદના થઈ તથા (૮×૧૦=૮૦×૨=) ૧૬૦ તીર્થંકર ઉત્કૃષ્ટથી મહાવિદેહમા વિચરતા હોય છે તેમને વદના થઈ તથા (૮+૧૦=૧૮×૪=) ૭૨ તીર્થંકર ત્રણ કાળની ત્રણ ચોવીસીના ભરત અને ઐરવત એ ૨ ક્ષેત્રમા જૂદા જૂદા થાય તે સર્વને વદના થઈ તથા (૪+૮=૧૨×૧૦=૧૨૦×૨=) ૨૪૦ तीर्थंकर ભરતાદિ ૧૦ ક્ષેત્રની ૧૦ ચોવીસીના થાય તેમને વદના થઇ તથા ૮ ના વર્ગ ૬૪ મા ૧૦ નો વર્ગ ૧૦૦ મેળવતાં ૧૬૪ થાય તેમા ૪ અને ૨ મેળવતાં ૧૭૦ तीर्थंकर અઢી દ્વીપમાં ઉત્કૃષ્ટથી વિચરે તે સર્વને વદના થઈ તથા चत्तारि એટલે અનુત્તર ગ્રૈવેયક કલ્પ અને જ્યોતિષી એ ૪ દેવલોકમાં, अट्ठ એટલે ૮ વ્યન્તરનિકાયમાં, दस એટલે ૧૦ ભવનપતિમાં અને दोय એટલે અધોલોકવર્તી તથા તિર્યગ્લોકવર્તિ એ બે પ્રકારના મનુષ્યલોકમાં શાશ્વત્ અને અશાશ્વત્ બન્ને પ્રકારની પ્રતિમાઓને એટલે ત્રણે લોકની સર્વે પ્રતિમાઓને વદના થઇ. (આ ગાથાની વૃત્તિ) હજી બીજે પણ વિશેષ અર્થ આ ગાથાની વૃત્તિમાં કહ્યો છે ત્યાંથી જાણવો

એ પ્રમાણે સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં મા (= સિદ્ધસ્તવના એકજ દંડકમા) ૮-૯-૧૦-૧૧ એ ચાર અધિકાર છે, જેમા પહેલા બે અધિકારની ૩ ગાથા શ્રી ×ગણધરકૃત છે, અને તે પ્રાચીન કાળમા ચૈત્યવંદનના પર્યન્તે કહેવાતી ૩ [1]સ્તુતિરૂપે એજ સ્તુતિઓ હતી, ત્યારપછીની બે અધિકારની બે ગાથા શ્રી ગીતાર્થોએ ચૈત્યવંદનાના સબંધમા સયુક્ત કરી છે.

ત્યારબાદ વેયાવચ્ચગરાણ થી પ્રારભીને સપૂર્ણ અન્નત્થ અને તે ઉપરાન્ત ૧ નવકારના કાઉસ્સગ્ગ પર્યન્તે કહેવાતી ચોથી થોય સુધીનો પાઠ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવને (વદના નહિ પરન્તુ) સ્મરણ કરના અને તેનો કાઉસ્સગ્ગ કરના સબંધિ છે, તે સર્વ બારમા અધિકારમા ગણાય છે. ॥ इति द्वादशमोऽधिकार ॥

× શ્રી ધર્મસંગ્રહવૃત્તિ

૧ પ્રથમ દર્શાવેલ ૯ પ્રકારની ચૈત્યવંદનામાં ૬ ઠ્ઠા ભેદને વિષે એ ૩ સ્તુતિ કહેવાય છે

॥ ચૈત્યવંદનના ૧૨ અધિકારનો યંત્ર. ॥

અધિકાર	ક્યાથી ક્યાસુધી?	કોને વંદના?	કયા દંડકમાં	પ્રથમ પદ
૧ લો અધિકાર	નમુત્થુણંથી જી અભયાણં	ભાવજિનને	નમુત્થુણંમા	નમુત્થુણં
૨ જો ,,	નમુત્થુણંની છેલ્લી ગાથા	દ્રવ્યજિનને	,,	જેઅ અઈયા૦
૩ જો ,,	અરિહંતચે૦ થી ૧ લી થોય સુધી	સ્થાપના જિનને	ચૈત્યસ્તવમા	અરિહંત ચે૦
૪ થો ,,	લોગસ્સ સંપૂર્ણ	નામજિનને	નામસ્તવમા	લોગસ્સ
૫ મો ,,	સવ્વલોએ અરિહંતચે૦થી ૨ જી થોય સુધી	ત્રણે ભુવનના સ્થાપના જિનને	,,	સવ્વલોએ
૬ ઠ્ઠો ,,	પુખ્ખરવરદીની ૧ લી ગાથા	૨૦ વિહરમાન જિનને	શ્રુતસ્તવમા	પુખ્ખરવરદી૦
૭ મો ,,	,, ની ૨ જી ગાથાથી ૩ જી થોય સુધી	શ્રુતજ્ઞાનને	,,	તમતિમિર૦
૮ મો ,,	સિદ્ધાણંની ૧ લી ગાથા	સર્વ સિદ્ધને	સિદ્ધસ્તવમા	સિદ્ધાણં૦
૯ મો ,,	,, ૨-૩ જી ગાથા	શ્રીમહાવીરપ્રભુને	,,	જો દેવાણવિ૦
૧૦ મો ,,	,, ૪ થી ગાથા	શ્રીગીરનારતીર્થને	,,	ઉજ્જિંતસેલ૦
૧૧ મો ,,	,, ૫ મી ગાથા	શ્રી અષ્ટાપદાદિ તીર્થને	,,	ચત્તારિ અટ્ઠ૦
૧૨ મો ,,	વેયાવચ્ચગરા૦ વીરથીથોય સુધી	શાસનદેવનુ સ્મરણ	,,	વેયાવચ્ચ૦

अवतरण—ચૈત્યવંદનાના એ ૧૨ અધિકાર ચાલુ સમયમા કયા સૂત્રના આધારે (પ્રમાણથી) પ્રવર્તે છે? તે કહેવાય છે—

नव अहिगारा इह ललियवित्थराविंत्तिमाइ अणुसारा।
तिन्नि सुअपरंपरया, बीओ दसमो इगारसमो ॥४६॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થાનુસારે સુગમ છે.

ગાથાર્થ—અહિં ૯ અધિકાર શ્રી લલિતવિસ્તરા નામની વૃત્તિ આદિના અનુસારે છે, અને બીજો દશમો તથા અગિયારમો એ ૩ અધિકાર શ્રુતપરંપરાએ ચાલ્યા આવે છે. ॥ ૪૬ ॥

ભાવાર્થ—નમુત્થુણંમાં 'જેઅ અઇયા સિદ્ધા'ની ૧ ગાથા એ બીજો અધિકાર, અને સિદ્ધાણંની છેલ્લી ૨ ગાથારૂપ ૧૦ મો ૧૧ મો અધિકાર એ ૩ અધિકાર શ્રુતપરંપરાએ એટલે ગીતાર્થ પૂર્વાચાર્યના સંપ્રદાયથી કહેવાય છે, અથવા સુત એટલે સૂત્રથી તેમજ તે સૂત્રની નિર્યુક્તિથી અને તેના ભાષ્યથી તથા તેની ચૂર્ણિથી એ પ્રમાણે શ્રુતની પરંપરાથી (સૂત્રાદિ ૫ અંગોની પરંપરાથી) કહેવાય છે જેમકે સૂત્રમાં ચૈત્યવંદના પુખ્ખરવરદી સુધી કહી છે,અને નિર્યુક્તિમાં પુખ્ખરવરદી ઉપરાન્ત એકસિદ્ધસ્તુતિ (સિદ્ધાણની ૧ ગાથા) સુધી કહેલ છે. અને ચૂર્ણિમાં તે ઉપરાન્ત પણ મહાવીર પ્રભુની ૨ સ્તુતિ સુધી (એટલે સિદ્ધાણંની ૩ ગાથા સુધી) કહેલ છે, અને સેસ ઉજ્જયંતાદિ અધિકાર યથેચ્છાએ કહેવા યોગ્ય છે તે આગળની ગાથામાંજ કહેવાશે શેષ ૯ અધિકાર સૂત્રના[1] પ્રમાણથી છે, કારણ કે લલિતવિસ્તરા

૧ અર્થાત્ એ ૯ અધિકાર તો સૂત્રરૂપ છે, માટે તે ચૈત્યવંદનાના ૯ અધિકારવાળાં નમુત્થુણં આદિ ચૈત્યવંદનસૂત્રોની વૃત્તિ શ્રી હરિભદ્ર સૂરિએ રચી છે, તે ચૈત્યવંદનવૃત્તિનું નામ લલિતવિસ્તરા છે, ત્યાં સિદ્ધાણંની પહેલી ૩ ગાથાની વૃત્તિના પર્યંતે "एता तिस्र स्तुतयो नियमेनोच्यन्ते, केचित्तु अन्या अपि पठन्ति न च तत्र नियम इति न तद्व्याख्यानक्रिया" [=સિદ્ધાણંની એ ૩ સ્તુતિઓ (અર્થાત્ પહેલી ૩ ગાથા) નિયમ તરિકે એટલે અવશ્ય કહેવાય છે માટે તેની વ્યાખ્યા કરી છે, અને કેટલાક આચાર્યો તો એ ૩ ઉપરાન્ત બીજી (બે) સ્તુતિઓ (ઉજ્જિંતાદિ) કહે છે, પરન્તુ એ બે સ્તુતિઓ કહેવીજ જોઇએ એવો નિયમ નથી, માટે તેની વ્યાખ્યા અહિં કરી નથી] એમ કહ્યું છે, તે ઉપરથી સહજે

વૃત્તિમા "એ ૯ અધિકાર અવશ્ય-નિયમા ભણવા યોગ્ય કહયા છે, અને શેષ ૩ અધિકાર નિયમથી ભણવા યોગ્ય ન હોવાથી એ ૩ અધિકારની વ્યાખ્યા કરતા નથી" એમ કહ્યુ છે, પરન્તુ એ ૩ અધિકાર પૂર્વાચાર્યકૃત નિર્યુક્તિ અને ચૂર્ણિમા કહેલા હોવાથી શ્રુત પરંપરાએ પ્રવર્તે છે.

अवतरण—૯ અધિકાર સિવાયના ૩ અધિકાર (जहेच्छाए=) વન્દન કરનારની ઇચ્છાને અનુસરીને કહ્યા છે, તે શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ નથી, પરન્તુ શાસ્ત્રની સમ્મતિ પૂર્વકજ છે એમ દર્શાવવાને શ્રી ભાષ્યકર્તા તે ૩ અધિકારના સબંધમા શાસ્ત્રસાક્ષી દર્શાવે છે—

आवस्सयचुन्नीए, जं भणियं सेसया जहिच्छाए ।
तेणं उज्जिताइवि, अहिगारा सुअमया चेव ॥ ४७ ॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે.

गाथार्थ—જે કારણથી આવશ્યક ચૂર્ણિને વિષે (પ્રતિક્રમણ અધ્યયનના પ્રસંગે) "सेसया जहिच्छाए" (એટલે શેષ અધિકાર વન્દન કરનારની ઇચ્છાનુસારે છે) એમ કહ્યુ છે, તે કારણથી ઉજ્જિતસેલસિહરે વિગેરે ૩ અધિકાર પણ નિશ્ચય (શ્રુતપરંપરાવાળા હોવાથી) શ્રુતમયજ જાણવા પરન્તુ શ્રુતબાહ્ય નહિ, (કારણ કે આવશ્યકચૂર્ણિનુ વચન તે શ્રુતબાહ્ય ન ગણાય માટે). ॥ ૪૭ ॥

भावार्थ—ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે.

સમજાય છે કે લલિતવિસ્તરામા વ્યાખ્યા કરેલા ૯ અધિકાર પણ અવશ્ય ભણવા યોગ્ય છે નહિતર તેની વ્યાખ્યા ન કરત

પુન એ ઉપરથી (શાસનદેવની ચોથી થોયનો ૧૨ મો અધિકાર પણ વેયાવચ્ચગરાણ આદિ સૂત્રથી વ્યાખ્યા કરેલો હોવાથી) ચોથી થુઈ પણ અવશ્ય ભણવા યોગ્ય થઇ, જેથી ત્રણ સ્તુતિની ચૈત્યવદના પ્રરૂપવી અને ૪ થી થુઇ અર્વાચીન-નવી છે એમ શ્રી પચાશકજીની વૃત્તિમાં શ્રી અભયદેવસૂરિએ અન્ય આચાર્યોના મતાંતરથી દર્શાવી છે તેનુ આલબન લઇ ચૈત્યવદનામાં ન કહેવાની પ્રરુપણા કરવી અને ન કહેવી તે ઉત્સૂત્ર પ્રરુપણા જાણવી

अवतरण —પૂર્વગાથામા उज्जिताइचि એ પ'મા કહેલા આદિ શબ્દના ક્રમથી તો ઉજ્જિત અને चत्तारि એ ૧૦ મો અને ૧૧ મો અધિકાર જ શ્રુતમય ગણાય, તો બીજો અધિકાર શ્રુતમય કેવી રીતે ગણાય? તે આ ગાથામા દર્શાવાય છે—

बीओ सुयत्थयाई, (इ)*अत्थओ वन्निओ तहि चेव ।
सक्कथयंते पढिओ, दव्वारिहवसरि पयडत्थो ॥ ४८ ॥

શબ્દાર્થ —

सुयत्थयाइ = શ્રુતસ્તવની આદિમા	पढिओ = કહેલો છે.
वन्निओ = વર્ણવ્યો છે, કહ્યો છે	दव्वारिह = દ્રવ્ય અરિહંતની વંદનાના.
तहिं = ત્યા, આવશ્યકચૂર્ણિમા	अवसरि = અવસરે, પ્રસંગે.
	पयडत्थो = પ્રગટ અર્થવાળો.

गाथार्थ—"જેઅ અઈયા સિદ્ધા" એ ગાથારૂપ બીજો અધિકાર નિશ્ચયથી ત્યા આવશ્યક ચૂર્ણિમા જ [1]અર્થથી શ્રુતસ્તવના (પુક્ખરવરદીના) પ્રારંભમા કહેલો છે, તેજ અધિકારને (ત્યાથી આકર્ષી) પૂર્વાચાર્યોએ નમુત્થુણના પર્યન્તે દ્રવ્ય અરિહંતની વંદનાને અવસરે કહ્યો છે તે પ્રગટ અર્થવાળો છે (અર્થાત્ ત્યાથી આકર્ષી નમુ૦ના અન્તે કહેવાનુ-સ્થાપવાનુ પ્રયોજન સ્પષ્ટ છે કેમકે નમુત્થુણમા પ્રથમ ભાવ અરિહંતને વાંદ્યાબાદ પશ્ચાનુપૂર્વીના ક્રમથી દ્રવ્ય અરિહંત વાંદવા જોઇએ તેથી એ દ્રવ્યાર્હંત વંદનાની ગાથા નમુ૦ના પર્યન્તે સ્થાપી છે માટે એ બીજો અધિકાર પણ ૯-૧૦ મા અધિકારવત્ શ્રુતમય જ છે) ॥ ૪૮ ॥

भावार्थ —ગાથાર્થમા કહ્યા પ્રમાણે સુગમ છે

अवतरण—૯ અધિકાર સૂત્રોક્ત હોવાથી પ્રમાણ છે, અને

* આ બીજા ચરણમા એક અક્ષર ન્યૂન છે તે અવચૂરિની પ્રતમાં છાપેલા इअ यओ પદથી સંપૂર્ણ થાય છે અને કેટલીક પ્રતોમા इ નથી

૧ તે આવશ્યક ચૂર્ણિનો પાઠ અર્થથી આ પ્રમાણે—जकास(प)ण्ण मत्तारि ति-यरसम जह-जपण्ण वीस तित्थयरा ०० ताव ह-ज्ञाहेण भवति ।

શેષ ૩ અધિકાર તો (ચૂર્ણિઆદિકમા) પૂર્વાચાર્યોએ કહેલા હોવાથી તે પૂર્વાચાર્યોની આચરણા સૂત્રાનુસારી કેમ ગણાય? અને તે કારણથી પૂર્વાચાર્યોની એવી આચરણાઓ તેમજ એ ૩ અધિકાર પણ માન્ય કરવા યોગ્ય કેમ હોય? તે દર્શાવે છે—

असढाइन्नणवज्जं, गीअत्थ अवारयंति मज्झत्था।
आयरणावि हु आण–त्ति वयणओ सुवहु मन्नाति ॥
॥ ४९ ॥

શબ્દાર્થ —

असढ = અશઠ	मज्झत्था = મધ્યસ્થ આચાર્યો
आइन्न = આચરીત-આચીર્ણ	आयरणा = આચરણા
अणवज्ज = અનવદ્ય, નિર્દોષ	आण = આજ્ઞા, જીનાજ્ઞા
अवारयंति = નિવારણ ન કરે	त्ति = ઇતિ એ.

गाथार्थ —જે આચરણા અશઠ ગીતાર્થે આચરેલી હોય, અને તે નિરવદ્ય (નિષ્પાપ) હોય તો તેવી આચરણાને મધ્યસ્થ ગીતાર્થો નિવારતા (નિષેધતા) નથી, પરન્તુ તેવી આચરણા તે પ્રભુની આજ્ઞા જ છે એમ શાસ્ત્રમા કહેલુ હોવાથી તે આચરણાને ઘણી રીતે સન્માન આપે છે (આદરે છે) ॥ ૪૯ ॥ માટે પૂર્વધર મહાત્માઓએ આચરેલા અને ચૂર્ણિ નિગ્રેમા પ્રરૂપેલા એ ૩ અધિકાર પણ સૂત્રોક્ત અધિકાર જેવાજ સત્યમય અને પ્રમાણભૂત જાણવા. ॥ ૪૯ ॥

भावार्थ.—ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે. આ સબધિ વિશેષ ચર્ચા શ્રી સઘાચાર ભાષ્યમાથી જાણવા જેવી છે ॥इति १७ मु द्वार॥

अईया अणागयाणता ते तित्थयरे नमसामि અર્થ —(અઢી દ્વીપમા) ઉત્કૃષ્ટથી ૧૭૦ તીર્થંકર અને જઘન્ય થકી ૨૦ તીર્થંકર એટલા તો સમકાળે વર્તતા હોય તેમને અને અતીતકાળમાં (જેતીર્થંકરો થયા છ) તથા અનાગત કાળમાં જે અનત તીર્થંકરો (થશે) તે (ત્રણેકાળના) સર્વ તીર્થંકરોને હુ નમસ્કાર કરુ છુ એજ ભાવાર્થવાળી ત્ર અ અઈયા સિદ્ધાની ગાથા તે બીજો અધિકાર- છે એમાં અતીત તથા અનાગત તીર્થંકરોને વદના કરવાથી દ્રવ્ય અરિહંતવ ના છે

अवतरण—હવે ચૈત્યવંદનામાં કોને કોને વંદના થાય છે? વિગેરે તાત્પર્ય કહેવાય છે, અને તે સાથે ચાર વંદનીય વિગેરેનું ૧૩-૧૪-૧૫ મું દ્વાર કહેવાય છે.

चउ वंदणिज्ज जिण–मुणि–सुय–सिद्धा इह सुराय सरणिज्जा।
चउह जिणा नाम ट(ठ)वण दव्वभावजिण भेएण॥ ॥ ५० ॥

શબ્દાર્થ —

वंदणिज्ज = વાંદવા યોગ્ય   सरणिज्जा = સ્મરણ કરવા યોગ્ય

गाथार्थ—(આ ચૈત્યવંદનામાં) જિન-મુનિ-શ્રુત-અને સિદ્ધ એ ૪ વંદના કરવા યોગ્ય છે ॥ इति १३ मुं द्वार ॥ અને અહિં શાસનના અધિષ્ઠાયક સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ સ્મરણ કરવા યોગ્યછે (પણ વંદનીય નહિં) ॥ इति १४ मुं द्वार ॥ तथा (ચાર નિક્ષેપાથી) ૪ પ્રકારના જિન તે નામ જિન, સ્થાપના જિન, દ્રવ્ય જિન, અને ભાવજિન એ ૪ ભેદ જાણવા ॥ इति १५ मुं द्वार ॥ ५०॥

भावार्थ—જિન આદિ ૪ જ વંદનીય છે, જો કે ચૈત્યવંદનામાં મુખ્યત્વે જો કે અરિહંતની (પ્રતિમાની) વંદના છે તો પણ પ્રસંગત શ્રુતસ્તવમાં શ્રુતજ્ઞાનને, સિદ્ધસ્તવમાં સિદ્ધને, અને પ્રણિધાનમાં (જાવંત કેવિ સાહૂમાં) મુનિને પણ વંદના કરી છે, તેથી ચૈત્યવંદનામાં વાંદવા યોગ્ય સર્વને વંદના કરી છે. (તથા મુનિની વંદના મુખ્યત્વે તો ગુરુવંદન ભાષ્યમાં ગુરુ વંદનાના સ્વરૂપે કહેવાશે) તથા શાસનદેવ અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાને (ચોથા ગુણસ્થાને) હોવાથી દેશવિરત અને સર્વવિરતને (૫ મા ૬ ઠ્ઠા ને ૭ મા ગુણસ્થાનવર્તીને) વંદના કરવા યોગ્ય ન હોય તે કારણથી તેનું સ્મરણ માત્ર કરાય છે, કારણ કે તે શાસનપ્રેમી દેવો શાસનમાં થતા ઉપદ્રવોને દૂર કર્યા છે, દૂર કરે છે, અને દૂર કરશે, માટે ચૈત્યવંદનાથી થતી ઇષ્ટ સિદ્ધિમાં નડતા વિઘ્નોની ઉપશાન્તિને અર્થે તેમજ કોઈ શાસનનું પ્રભાવિક કાર્ય કરાવવાના કારણથી તેના સ્મરણાર્થે

કાયોત્સર્ગ કરવામા આવે છે પુન તેવા પ્રકારનુ કોઈ કાર્ય ન હોય તો પણ પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયા પ્રસગે ચૈત્યવદનામા ચોથી થોયપૂર્વક દેવનુ સ્મરણ વિગતિવત પણ કરે છે, તે સર્વથા નિરર્થક નથી, કારણ કે પ્રતિક્રમણાદિ પ્રસગે દરરોજ કરાતા કાઉસ્સગ્ગથી શાસનપ્રેમી દેવોનો પ્રતિદિન સત્કાર થાય છે તે ઉચિત છે, તેમજ તે દેવ કદાચ સ્મરણ ન જાણે તો પણ વૈયાવચ્ચગરના સૂત્રાક્ષરોથી પણ [1]મન્ત્રાક્ષરવત્ વિઘ્નોપશાન્તિ આદિ ઇષ્ટસિદ્ધિ કહી છે.

અહિ મુનિ વિના ૩ વદનીય અને ૧ સ્મરણીય એ ૪ તે ૧૨ અધિકારમા અન્તર્ગત થાય છે તે આ પ્રમાણે-૧-૬-૯-૧૦-૧૧ એ પાચ અધિકારમા ભાવજિનને, ૩-૫ એ બે અધિકારમા સ્થાપના જિનને, ૮ મે શ્રુતજ્ઞાનને, ૮ મામા સિદ્ધને, ૨ જે દ્રવ્ય જિનને અને ૪ થામા નામજિનને વન્દના કરી છે, તથા ૧૨ મામા શાસનદેવનુ સ્મરણ કર્યું છે એમ શ્રી પ્રવ૦ સારોદ્ધારમા કહ્યુ છે, જેથી ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૯-૧૦-૧૧ એ ૯ અધિકારમા જિનવદના, ૭ મામા શ્રુતવદના, ૮ મામા સિદ્ધવદના અને ૧૨ મામા સુર-સ્મરણ છે. અહિ મુનિવદન ૧૨ અધિકારમાનથી ॥ इति १३ मु द्वार ॥

अवतरण—પૂર્વ ગાથામા ચાર નિક્ષેપ વડે ૪ પ્રકારના જિન કહ્યા તેનુ સ્વરૂપ આ ગાથામા કહેવાય છે.

नामजिणा जिणनामा, ठवणजिणा पुण जिणद पडिमाओ ।
दव्वजिणा जिणजीवा, भावजिणा समवसरणत्था ॥५१॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે.

गाथार्थ—ઋષભદેવ[2]ઈત્યાદિ તીર્થંકરનુ જે નામ તે નામ જિનેશ્વર, અને જિનેન્દ્ર ભગવતની પ્રતિમા (અથવા પગલા વિગેરે)

---

૧ इह च यद्यपि वेयावृत्त्यकरादय स्वस्मरणार्थं क्रियमाण कायोत्सर्गं न जानते तथापि तत्कर्तुर्विघ्नोपशमादिसिद्धि स्यादेव मन्त्रन्यायेन (इत्यवचूरि)

૨ કોઈ સજીવ અથવા નિર્જીવ વસ્તુનુ "જીન" એવુ નામ પાડીએ

તે સ્થાપના જિન, તથા જિનેશ્વરના જીવ તે દ્રવ્યજિન અને સમવસરણમા બેઠેલા તે ભાવજિન કહેવાય ॥ ૫૧ ॥

ભાવાર્થ:—અહિં નામજિન તથા સ્થાપના જિનનો ભાવાર્થ સુગમ છે, અને દ્રવ્યજિન તે જિનેશ્વરનો કેવળજ્ઞાન પામ્યા પહેલાનો તથા સિદ્ધિ ગતિ પામેલો આત્મા-જીવ જાણવો, કારણકે ભાવનું કારણ તે દ્રવ્ય કહેવાય, માટે તીર્થંકરના ભવથી ત્રીજા પૂર્વભવમા જ્યારથી જિન નામકર્મ નિકાચિત કરે અથવા નિકાચિતપણે આવે ત્યારથી તે જિન નામકર્મનો ત્રીજે ભવે વિપાકોદય શરૂ ન થાય ત્યાસુધીની અવસ્થામા (ભાવિકાળે તીર્થંકરપદની પ્રાપ્તિ નિયત હોવાથી-થવાથી) [1]દ્રવ્ય જિન કહેવાય, અને જ્યારથી વિપાકોદય શરૂ થાય (=કેવળ જ્ઞાન પામે) ત્યારથી નિર્વાણ ન પામે ત્યા સુધી તીર્થંકર નામકર્મના ઉદય વડે ભાવજિન કહેવાય એવા ભાવજિન કેટલીવાર દેવોએ રચેલા સમવસરણમા બેસીને દેશના-ઉપદેશ આપે છે તેવી તીર્થંકરની પુન્યાઇનો મહિમા દર્શાવવા માટે ગાથામા સમવસરણસ્થ જીનને ભાવજિન કહ્યા છે જ્યારે સમવસરણ ન હોય ત્યારે ઘણીવાર તો આઠ પ્રાતિહાર્યયુક્ત સિંહાસન ઉપર બેસીને જ દેશના આપે છે, તોપણ તે ભાવજિન કહેવાય ત્યા બાદ નિર્વાણ પામી સિદ્ધિપદ પામે ત્યારે પુન તે જિનેશ્વર દ્રવ્યજિન કહેવાય એ પ્રમાણે ભાવજિનની ઉભય પાર્શ્વવર્તી બન્ને અવસ્થાઓ દ્રવ્યજિન કહેવાય છે. ॥ ૧૯ મુ દ્વાર સમાપ્ત. ॥

અવતરણ—હવે ૪ ચૂલિકા સ્તુતિનુ ૬૬ મુ દ્વાર કહેવાય છે–

–સ્થાપીએ તો તે વસ્તુ પણ જો કે નામજીન કહેવાય છે, પરન્તુ તેવા નામનિક્ષેપનુ અત્રે પ્રયોજન નથી

૧ જેમ વર્તમાનકાળમાં પહેલી નરકમાં રહેલો શ્રેણિક રાજાનો જીવ અને ત્રીજી નરકમા રહેલો કૃષ્ણનો જીવ આવતી ચોવીશીમા ૧ લા અને ૧૨ મા (ગ્રન્થાન્તરે ૧૩ મા) તીર્થંકર થવાના છે, માટે તે બન્ને વર્તમાનકાળમાં દ્રવ્યજિન છે, એ પ્રમાણે શેષ ૨૨ તીર્થંકરના જીવ માટે પણ યથાયોગ્ય જાણવુ

अहिगयजिण पढमथुई, बीया सव्वाण तइय नाणस्स।
वेयावच्चगराणं, उवओगत्थ चउत्थथुई ॥ ५२ ॥

શબ્દાર્થ —

અહિગય=અધિકૃત, મુખ્ય એવા (મૂળનાયક). (શેષ ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે).

ગાથાર્થ.—પ્રથમ થોય અધિકૃત જીનની બીજી થોય સર્વ જિનની, ત્રીજી થોય જ્ઞાનની, અને ચોથી થોય વેયાવચ્ચ કરનારા દેવોના ઉપયોગને અર્થે (સ્મરણાર્થે) છે ॥ ૫૨ ॥

ભાવાર્થ.—ચાર થોયના જોડાથી અથવા આઠ થોયના (બે) જોડાથી જે ચૈત્યવંદના થાય છે, તેમાં જે ચાર ચાર થોય આવે છે તેમાં અરિહંત ચે૦ ના ૧ નવકારના કાઉસ્સગ્ગને અન્તે જે ૧ થોય કહેવાય છે તે પહેલી થોય અધિકૃત (ચૈત્યમાં મૂળ નાયકની અથવા અન્યસ્થાને ચોવીસમાથી કોઇ પણ મુખ્ય) એક જિનેશ્વરની હોય છે, અથવા તો ૫ ચતીર્થીની વંદનામાં અધિકૃત ૫ મુખ્ય જિનેન્દ્રોની પણ હોય છે, જેમ સમારદાવાની પહેલી થોય એક શ્રી મહાવીર પ્રભુની છે, અને કલ્લાણકંદની પહેલી થોય અધિકૃત ૫ જિનેશ્વરની છે. ત્યારબાદ સવ્વલોએ અરિહંત ચે૦ ના ૧ નવકારના કાઉસ્સગ્ગને અન્તે કહેવાતી બીજી થોયમાં સર્વ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ હોય છે ત્યારબાદ શ્રુતસ્તવના ૧ નવકારના કાઉસ્સગ્ગને અન્તે કહેવાતી ત્રીજી થોયમાં શ્રુતજ્ઞાનની સ્તુતિ હોય છે, અને ત્યારબાદ વેયાવચ્ચગ૦ ના ૧ નવકારના કાઉસ્સગ્ગને અન્તે કહેવાતી ચોથી થોય સમ્યગ્દૃષ્ટિ શાસનદેવને પોતાના વૈયાવૃત્ત્યાદિ કાર્યમાં ઉપયોગ દેવા માટે એટલે સાવધાન કરવા માટે હોય છે. એ પ્રમાણે જેવો અધિકાર હોય છે તેવાજ અધિકારને અનુસરતી થોય પણ હોય છે. એ ચાર થોય સ્તવન અધિકારના પર્યન્તે હોવાથી ચૂલિકાસ્તુતિ કહેવાય છે. અથવા એ ૪ થોયમાંની પહેલી ૩ થોય વંદના સ્તુતિ અને ૪ થી થોય અનુશાસનરૂપ (શાસન દેવના સ્મરણરૂપ) હોવાથી [1]અનુશાસ્તિ સ્તુતિ કહેવાય છે,

[1] પ્રતિક્રમણમાં એ ચોથી થોય ન કહેવાની વિપરીત પ્રરૂપણાથી વર્તમાન સમયે ત્રિસ્તુતિ મત નામનો મત વિદ્યમાન છે

માટે વંદના અને અનુશાસ્તિ એ બે ભેદ વડે ૪ થોયનું ૧ સ્તુતિ યુગલ અથવા થોયજોડો ગવાય છે ॥इति १६ मु द्वार समाप्त॥

अवतरण—હવે આ ગાથામાં ચૈત્યવંદના કરવાના ૮ નિમિત્ત (પ્રયોજન)નું ૧૭ મું દ્વાર કહેવાય છે—

पावखवणत्थ इरियाइ वंदणवत्तियाइ छ निमित्ता ।
पवयणसुर सरणत्थं, उस्सग्गो इय निमित्तट्ठ ॥ ५३ ॥

શબ્દાર્થ —

पावखवणत्थ=પાપ ખપાવવાને અર્થે	सरणत्थ=સ્મરણને અર્થે.
पवयणसुर=પ્રવચનસુર (શાસનદેવ).	उस्सग्गो=કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

गाथार्थ—(ઉસ્સગ્ગો એ પદનો અર્થ આ કહેવાતા ૩ વાક્યો સાથે જોડવો જેથી) પાપ ખપાવવાને અર્થે ઇરિયાવહિ'નો કાઉસ્સગ્ગ કરવો તે ૧ નિમિત્ત, વંદણવત્તિયાએ ઇત્યાદિ (૬ પદમાં કહ્યા પ્રમાણે પ્રભુનું વંદન-[1]પૂજા-[2]સત્કાર-સન્માનથી થતો લાભ-તથા સમ્યક્ત્વ લાભ-અને [3]નિરુપસર્ગ એ) ૬ નિમિત્તને અર્થે થતો (૩) કાઉસ્સગ્ગ તે ૬ નિમિત્ત, અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિ શાસનદેવનું સ્મરણ કરવાને અર્થે થતો છેલ્લો કાઉસ્સગ્ગ તે ૧ નિમિત્ત, એ પ્રમાણે ૮ નિમિત્ત છે. એટલે ચૈત્યવંદના કરવાથી ૮ પ્રકારના ફળ પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ૫૩ ॥

भावार्थ —ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે.

૧-૨ અહિં મુખ્યત્વે દ્રવ્યપૂજાથી અને દ્રવ્ય સત્કારથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય તે ફળ આ ચૈત્યવંદનાન્તર્ગત કાઉસ્સગ્ગથી પણ થાઓ, એ ભાવાર્થ છે, તોપણ ભાવપૂજાના અધિકારી મુનિ મહાત્માને માટે એ પદ સંબંધિ (દ્રવ્ય પૂજાના ફળ સંબંધિ) વિસંવાદ નથી (એટલે દ્રવ્યપૂજાનું ફળ માગવું અયોગ્ય નથી), કારણકે મુનિમહારાજને અનુમતિથી દ્રવ્યપૂજા હોય છે (એટલે દ્રવ્ય પૂજાને પ્રશંસનીય ગણે છે, એટલુંજ નહિ, પરન્તુ દ્રવ્યપૂજા ન કરનારને કરવાની પ્રેરણા પણ કરે છે) ઇત્યાદિ વિશેષ ચર્ચા ચૈ૦ મહાભાષ્યમાં છે

૩ એ પદોના વિશેષ ભાવાર્થ તો અરિહંતચેઇ૦ સૂત્રના અર્થથી અન્ય ગ્રંથદ્વારા જાણવા

अवतरण—આ ગાથામા ૧૨ હેતુનુ ૧૮ મુ દ્વાર કહેવાય છે—

चउ तस्स उत्तरी करण पमुह सद्धाइया य पण हेऊ ।
वेयावच्चगरत्ता-इ तिन्नि इअ हेउ वारसगं ॥ ५४ ॥

શબ્દાર્થ —

पमुह=વિગેરે. | इअ=એ. એ પ્રમાણે

गाथार्थ—તસ્સઉત્તરીકરણ વિગેરે ૪ હેતુ, શ્રદ્ધા વિગેરે ૫ હેતુ અને વેયાવચ્ચ કરાપણુ વિગેરે ૩ હેતુ, એ પ્રમાણે ૧૨ હેતુ ચૈત્યવ૦ ના છે ॥ ૫૪ ॥

भावार्थ—પૂર્વે કહેલા ૮ નિમિત્ત એટલે ફળરૂપ કાર્ય તેની સિદ્ધિમા જે કારણરૂપ હોય તે હેતુ અહિં ૧૨ પ્રકારના છે. તે આ પ્રમાણે—

ઇરિયાવહિના કાઉસ્સગ્ગથી પાપનો ક્ષયરૂપ કાર્ય-ફળ થાય છે, પરન્તુ તે ઇરિયાવહિમા જે આલોચના પ્રાયશ્ચિત્ત અને પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્ત એ બે પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા છે, તે પ્રાયશ્ચિત્તથી પણ ઉત્તર (એટલે ઊર્ધ્વ-ઉપર-ઉપરાન્ત) કરણ એટલે કાઉસ્સગ્ગ કરવો તે પાપક્ષપણનો હેતુ છે એટલે અતિચારટાળવાનો હેતુ છે. પુન તે કાઉસ્સગ્ગની સિદ્ધિમા પ્રાયશ્ચિત-(પશ્ચાતાપ) કરણ તે હેતુ છે. પુન તે પ્રાયશ્ચિતની (પશ્ચાતાપની) સિદ્ધિમા આત્માના શુદ્ધ પરિણામરૂપ વિશુદ્ધિ તે હેતુ છે, અને તે શુદ્ધ પરિણામમા પણ નિ શલ્ય કરણ (માયા-નિયાણ-મિથ્યાત્વ એ ૩ શલ્યનો અભાવ) તે હેતુરૂપ છે. એ પ્રમાણે ઇરિયાવહિ મ ભ વિ અતિચારોની શુદ્ધિમા કાઉસ્સગ્ગ-પ્રાયશ્ચિત-આત્મશુદ્ધિ અને નિ શલ્યતા એ ૪ હેતુ છે. અને તે પ્રત્યેક પૂર્વ પૂર્વના હેતુ છે.

તથા અરિહંત ચેઈયાણના ત્રણે કાઉસ્સગ્ગમા જે વંદન ફળ વિગેરે ૬ ફળરૂપ કાર્ય છે તેની સિદ્ધિમા શ્રદ્ધા-મેધા (વિશિષ્ટ બુદ્ધિ) ધૃતિ (ધૈર્ય)-ધારણા (=અરિહંતના ગુણની અવિસ્મૃતિ)-અને અનુપ્રેક્ષા (અરિહંતના ગુણનુ પુન પુન સ્મરણ) એ ૫ હેતુ છે, અર્થાત્ શ્રદ્ધાદિ ૫ પૂર્વક કરેલો કાઉસ્સગ્ગ વંદનાદિના ૬ ફળને આપે છે, માટે એ ૫ હેતુ ગણાય છે. પુન એ પાચ હેતુમા પૂર્વ હેતુ પણ પરહેતુનો હેતુ છે

તથા ચૈત્યવન્દનામા શાસનદેવના સ્મરણને વિષે (=૮ મા નિમિત્તમા) તે શાસનદેવ અથવા દેવી સઘનુ વૈયાવૃત્ત્ય કરે, શમમા શાન્તિ કરે, અને સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને સમાધિ કરે એ ૩ હેતુ છે એ પ્રમાણે સર્વ મળી ૧૨ હેતુ કહ્યા. (ધર્મ સગ્રહવૃત્તિ તથા યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિના આધારે એ ભાવાર્થ કહ્યો છે.)

अवतरण—આ ગાથામા કાઉસ્સગ્ગના ૧૨ અથવા ૧૬ આગારનુ ૧૯ મુ દ્વાર કહેવાય છે—

अन्नत्थयाइ बारस, आगारा एवमाइया चउरो ।
अगणी पणिदिछिंदण, बोहीखोभाइ डक्को अ ॥ ५५ ॥

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થાનુસારે સુગમ છે.

गाथार्थ—અન્નત્થ ઇત્યાદિ ૧૨ આગાર, અને એવમાઇએહિં એ પદથી ૪ આગાર તે અગ્નિ-પચેન્દ્રિય છિદન-બોધિક્ષોભ અને ડક એ પ્રમાણે જાણવા ॥ ૫૫ ॥

भावार्थ—અન્નત્થ ઉસસિએણ થી પ્રારભીને દિટ્ઠિસચાલેહિં સુધીના ૧૨ આગાર તે આ પ્રમાણે—

૧ ઊંચો શ્વાસ	૪ છીક	૭ અધોવાયુ (વાછૂટ)	૧૦ સૂક્ષ્મ કાયકપ
૨ નીચો શ્વાસ	૫ બગાસુ	૮ ભમરી (ચકરી)	૧૧ સૂક્ષ્મ શ્લેષ્મ-સચાર
૩ ખાસી	૬ ઓડકાર (ઊર્ધ્વવાયુ)	૯ વમન	૧૨ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ સ-ચાર.

એ ૧૨ આગારથી એટલે (કાઉસ્સગ્ગમા રાખેલા) અપવાદથી કાઉસ્સગ્ગનો ભગ ન થાય. જો એ આગાર રાખ્યા વિના કાઉસ્સગ્ગ કરે તો કુદરતી રીતે થતી એ ૧૨ ક્રિયાઓથી સર્વથા નિષ્ક્રીય એવા કાઉસ્સગ્ગનો ભગજ ગણાય. એ ૧૨ આગાર તો એક સ્થાને ઉભા રહેવા આશ્રયિ છે, પરન્તુ કાઉસ્સગ્ગના નિયત સ્થાનથી ખસીને બીજે સ્થાને જતા છતા પણ કાઉસ્સગ્ગ

અખંડ ગણાય તેવા પણ ૪ આગાર મુખ્ય છે તે આ પ્રમાણે-

૧ વિજળી દીપક વિગેરે અગ્નિનો પ્રકાશ શરીર ઉપર પ-ડવાથી પ્રકાશના અગ્નિ [૧]જીવોનો (શરીરના સ્પર્શથી) નાશ થાય છે તે બચાવવાને ચાલુ કાઉસ્સગ્ગમા વસ્ત્ર ઓઢવુ પડે. અથવા તો ખસીને અપ્રકાશ સ્થાને જવુ પડે તેથી, તેમજ અગ્નિનો ઉપદ્રવ જણાવાથી બીજે સ્થાને જવુ પડે તો કાઉસ્સ-ગ્ગનો ભંગ ન થાય.

૨ સ્થાપના અને પોતાની વચગાળે ઉંદર વિગેરે પંચેન્દ્રિયો ગોસન આડા ઉતરતા હોય તો તે છિંદનનુ એટલે [૨]આડનુ નિ-વારણ કરવા ખસીને અન્યસ્થાને જતા કાઉસ્સગ્ગ ભંગ ન થાય.

૩ बोधिक એટલે [૩]ચોર તથા खोभाइ मा કહેલા आइ શબ્દથી રાજા વિગેરેથી ક્ષોભ એટલે સંભ્રમ-ભય-ઉપદ્રવ ઉ-ત્પન્ન થયે ત્યાંથી ખસી અન્યસ્થાને જવા વિગેરેના કારણથી અપૂર્ણ કાઉસ્સગ્ગ પારતા પણ કાઉસ્સગ્ગનો ભંગ ન ગણાય. તે बोधिक्षोभादि આગાર જાણવો.

૪ પોતાને અથવા પરને (સાધુ વિગેરેને) दीह=દીર્ઘ એટલે સર્પ डक्को=ડંશ દીધો હોય (અર્થાત્ સર્પ કરડયો હોય) તો તેવા સમયે (તેના ઉપચાર માટે) કાઉસ્સગ્ગ પૂર્ણ થયા વિના પારે તો પણ કાઉસ્સગ્ગ ભંગ ન ગણાય તે दीर्घडक આગાર

૧ અગ્નિના શુદ્ધ (કાચ આદિવડે આતરા રહિત) પ્રકાશમાં તેમજ કાચમાથી ભેદાઈને આવતા પ્રકાશમા યુક્તિવાદથી અગ્નિજીવોનો અભાવ વર્તમાન સમયમા કેટલાક માને છે, પરન્તુ માર્ગાનુયાયીઓએ આજ્ઞામા યુક્તિવાદને આગળ કરી પ્રતિકૂળ પ્રવૃત્તિ ન આચરવી તે અતિ શ્રેયસ્કર છે

૨ અહિ પંચે૦ છિંદન એટલે પંચેન્દ્રિયનો છેદ અર્થાત્ વધ એવો અર્થ દેખવામા નથી

૩ बोधिकास्तेनकास्तेभ्य क्षोभ संभ्रम आदिशब्दाद्राजादि क्षोभ परिगृह्यते (ઇતિ આવ૦ નિર્યુક્તિ ગા ૧૫૧૯ મીની વૃત્તિ)

જાણવો (અહિં સર્પ કરડયો ન હોય અને ઉપદ્રવજ થયો હોય તો પણ એ આગાર સંભવે છે.)

अवतरण—આ બે ગાથામાં કાઉસ્સગ્ગના ૧૯ દોષનું ૨૦ મું દ્વાર કહેવાય છે—

घोडग लय खंभाई, मालुद्धीनिअल सबरिखलिणवहू।
लंबुत्तर थण संजई, भमुहंगुलि वायस कविट्ठो ॥५६॥
सिरकंप मूअ वारुणि, पेहत्ति चइज्ज दोस उस्सग्गे।
लंबुत्तर थण संजइ,न दोस समणीण सवहु सड्ढीण ५७

શબ્દાર્થ—ગાથા ૫૬ મીનો.

निअल=નિગડ, બેડી
सबरि=શબરી, ભીલડી
खलिण=ખલિન, લગામ.
लंबुत्तर=ચાળુ ઉત્તરીય દીર્ઘ અધોવસ્ત્ર.

શબ્દાર્થ—ગાથા ૫૭ મીનો.

मूअ=મૂક, મુંગો.
वारुणि=મદિરા.
सड्ढीण=શ્રાવિકાને.

गाथार्थ—૧ ઘોટક, ૨ લતા, ૩ સ્તંભાદિ, ૪ માલ, ૫ ઉદ્ધી, ૬ નિગડ, ૭ શબરી, ૮ ખલિન, ૯ વધૂ, ૧૦ લંબુત્તર, ૧૧ સ્તન, ૧૨ સંયતિ, ૧૩ ભ્રમિતાંગુલિ, ૧૪ વાયસ, ૧૫ કપિત્થ, ૧૬ શિરકંપ, ૧૭ મૂક, ૧૮ વારૂણી, અને ૧૯ મો પ્રેક્ષ્ય દોષ (त्ति=એ દોષો) કાઉસ્સગ્ગમાં चइज्ज=ત્યાગ કરવા પુન समणीण=સાધ્વીઓને લંબુત્તર દોષ સ્તનદોષ અને સંયતિદોષ એ ૩ દોષ ન હોય, તથા શ્રાવિકાને सवहु=વધૂ દોષ સહિત ૪ દોષ ન હોય ॥ ૫૬ ॥ ૫૭ ॥

भावार्थ—ઘોડાની પેઠે એક પગ વાંકો અથવા ઉંચો રાખે તે ૧ ઘોટક દોષ, વાયુથી કંપતી લતા-વેલડીની પેઠે શરીર ધુણાવે તે ૨ લતાદોષ, સ્તંભ વિગેરેને ઓઠિંગણ દે (ટેકો લે) તે ૩ સ્તંભાદિદોષ માળને મસ્તક લગાડી ઉભો રહે તે ૪ માળદોષ ગાડાની ઉદ્ધીની માફક પગના બે અંગુઠા અથવા બે

એડી (તથા પાની) મેળવીને ઉભો રહે તે ૫ उद्धीदोष, નિગડ એટલે બેડીમા જકડેલા કેદીની માફક બે પગ પહોળા કરીને અથવા બે પગ સકડાવીને ઉભો રહે તે ૬ निगडदोष, શબરી એટલે નગ્ન ભીલડીની પેઠે ગુહ્ય અવયવ આગળ બે હાથ રાખીને ઉભો રહે તે ૭ शबरीदोष, ખલિન એટલે ઘોડાની લગામના ચોકડાની પેઠે [1]ઓઘા અથવા *ચરવળાને આગળ કરીને રાખે (દાઢી પાછળ રાખી ગુચ્છો આગળ રાખે) તે ૮ खलिनदोष, વધુ (વહુ) ની માફક મસ્તક નીચુ રાખે તે ૯ वधू दोष, ધોતિયુ અને ચોલપટ્ટ નાભિથી ૪ અગુલ નીચે અને જાનુ (ઢીચણ) થી ૪ અગુલ ઉપર રાખવો જોઇએ તેને બદલે વિશેષ લાબો રાખે તે (લબ=दीर्घ, ઉત્તર=ઉત્તરીય વસ્ત્ર સબધિ) ૧૦ लम्बुत्तर दोष. ડાસ મચ્છર વિગેરેના ઉપદ્રવના ભયથી અથવા અજ્ઞાનથી સ્ત્રીની પેઠે હૃદય ઢાકી રાખે (અર્થાત્ છાતીપર વસ્ત્ર ઓઢી રાખે) તે ૧૧ स्तनदोष, સાધ્વીની માફક સર્વ શરીર (મસ્તક વિના) વસ્ત્રથી ઢાકે તે ૧૨ सयतिदोष, નવકારની સખ્યા અથવા આલાવાની સખ્યા ગણવાને આગળી ચલાયમાન કરે (આગળીથી ગણે) અથવા નેત્રના ભવા હલાવ્યા કરે તે ૧૩ भ्रमितागुलि दोष, વાયસ એટલે કાગડાની પેઠે આખના ડોળા આમતેમ ફેરવ્યા કરે તે ૧૪ वायस दोष, પહેરેલા વસ્ત્રને મલિન થવાના ભય વિગેરે કારણથી સકેલી-સકોચી રાખે તે કપિત્થ એટલે [2]કવિઠ ફળ તુલ્ય ૧૫ कपित्थ दोष, શરીરમા ભૂત પ્રવેશની માફક મસ્તક ધુણાવે તે ૧૬ शिर कप दोष, મૂક=મુગાની પેઠે હું હું કરે તે ૧૭ मूकदोष, વારુણી એટલે મદિરા પાકે ત્યારે તેમા થતા શબ્દની માફક બુડબુડ કરે તે ૧૮ वारुणी दोष, અને વાનરની માફક આમતેમ જોતો

૧ * શ્રાવકોને ચરવળો તથા ધોતીયુ, અને મુનિને માટે ઓઘો તથા ચોલપટ્ટ જાણવો

૨ કવિ૦ (કોઠુ) જેમ ગોળાકાર હોય છે, તેમ કાછોટીવાળા ભાગમા પહેરેલા ધોતીયામા પાટલીવાળા ભાગને નાખી ગોળ પિંડો કરી બે જઘા વચ્ચે દબાવે તે (પ્રવ૦ સારો૦ મા એ દોષ ષટ્પદિકા ભયથી લખ્યો છે)

હોઠ હલાવ્યા કરે તે ૧૯ વાનરદોષ. એ પ્રમાણે કાઉસ્સગ્ગમાં ૧૯ પ્રકારના દોષનો ત્યાગ કરવો.

એ ૧૯ દોષમાંથી લબુત્તર દોષ, સ્તન દોષ અને સયતિ દોષ એ ૩ દોષ સાધ્વીજીને ન હોય, કારણકે તેમનું શરીર વસ્ત્રથી ઢંકાયલુંજ રહેવું જોઈએ (પરન્તુ પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયા વખતે મસ્તક ઉઘાડું રાખવું જોઈએ).

તથા વધૂ દોષ સહિત એ ૩ દોષ મળીને ૪ દોષ શ્રાવિકાને ન હોય, કારણકે સ્ત્રીએ મસ્તક સહિત સર્વ અંગ ઢાંકેલું રાખવું, તેમજ દ્રષ્ટિ નીચી રાખવી તે સ્ત્રીનું ભૂષણ છે

अवतरण—આ ગાથામાં કાઉસ્સગ્ગના કાળનું પ્રમાણ તે ૨૧ મું દ્વાર, તથા સ્તવન કેવા પ્રકારનું કહેવું, તેનું ૨૨ મું દ્વાર કહે છે—

इरिउस्सग्गपमाण, पणवीसुस्सास अट्ठ सेसेसु ।
गंभीर महुरसद्द, महत्थजुत्त हवइ थुत्त ॥ ५८ ॥

શબ્દાર્થ —

इरि=ઈરિયાવહિયના	सेसेसु=બાકીના કાઉસ્સગ્ગોનું (પ્રમાણ)
उस्सग्ग=કાઉસ્સગ્ગનું	महुरसद्द=મધુર ધ્વનિવાળું
पणवीस=પચીસ	महत्थजुत्त=મહાન્ અર્થયુક્ત
उस्सास=શ્વાસોશ્વાસ	थुत्त=સ્તવન.

गाथार्थ—કહેવાતા ભાવાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે ॥ ૫૮ ॥

भावार्थ—ચૈત્યવંદનામાં ઇરિયાવહિયના કાઉસ્સગ્ગનું પ્રમાણ ૨૫ શ્વાસોશ્વાસના કાળ જેટલું છે, કારણકે એ કાઉસ્સગ્ગ " ચદેસુ નિમ્મલયરા " એ લોગસ્સની છેલ્લી ૭ મી ગાથાના

* શ્રી ધર્મરત્ન પ્રકરણમાં घोडगलयाइखभे कुड्डु माले य ઇત્યાદિ વચનથી कुड्डे એટલે કુડય દોષ અધિક ગણાવ્યો છે, જેથી ૦ થાય છે ત્યાં કુડ્ય એટલે ભિત્તિ (ભીંત)નો ટેકો લેવો તે તથા શ્રી પ્રવચનસારોદ્ધારમાં એ દ્વ ૨ ગેર ઉપરાંત અંગુલી દોષ અને ભ્રૂ (ભવાંની ચપળતા કરવી) એ ૨ દોષ જુદા ગણીને ૨૧ દોષ ગણાવ્યા છે

પહેલા ચરણ સુધીનો હોવાથી ૨૫ ચરણ-પાદ જેટલો છે, અને પાય સમા ઉસ્સાસા એ વચનથી ૧ ઉચ્છ્વાસનુ પ્રમાણ તે ૧ પાદના ઉચ્ચાર જેટલુ ગણાય છે માટે. અહિં ઉચ્છ્વાસ એટલે ૧ પાદનો ઉચ્ચાર કાળ જાણવો, પરન્તુ નાસિકાદ્વારા જે શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાય છે તે પ્રમાણ અહિં ગણવાનુ નથી. તથા સેસ અરિહંત ચે૦ ના ૩ કાયોત્સર્ગ અને વેયાવચ્ચગ૦નો ૧ કાઉસ્સગ એ ૪ કાઉસ્સગ્ગ ૧-૧ નવકારના થાય છે, ત્યા એક નવકારની ૮ સંપદા છે, અને તે એકેક સંપદા તે એકેક પાદતુલ્ય (=એકેક શ્વાસોચ્છ્વાસ પ્રમાણની) ગણાય છે માટે તે ચાર કાઉસ્સગ્ગ ૮-૮શ્વાસોચ્છ્વાસ પ્રમાણના (એટલે ૮ પાદોચ્ચાર કાળ) પ્રમાણના જાણવા.

તથા જાવંતિ ચે૦ અને જાવંત કેવિસાહૂ પછી જે સ્તવન કહેવામા આવે છે તે મેઘ સરખા ગંભીર અને મધુર [1]ધ્વનિપૂર્વક કહેવુ, અને તે પણ મ[2]હાન્ અર્થવાળુ (એટલે ભકિત જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરે એવુ, તેમજ થોડા અક્ષરોમાથી પણ ઘણો અર્થ નિકળે એવુ) વિશેષત પૂર્વાચાર્યરચિત કહેવુ. પુન આ સ્તવન ભિન્ન ભિન્ન આચાર્યોના અથવા મુનિ મહાત્માઓના બનાવેલા કહેવાય છે, માટે અમુક સ્તવનજ કહેવાય એવુ સ્તવનનુ નિયતપણુ ન હોવાથી ચૈત્યવંદનભાષ્યાદિમા સૂત્રો સાથે ગણત્રીમા ગણ્યુ નથી.

---

૧ ચૈત્યવંદન અથવા સ્તવન મનમાજ કહેવુ અથવા અન્ય ન સાંભળે એવી રીતેજ કહેવુ એવો અવશ્ય વિધિ નથી, પરન્તુ ઘણા મોટા ઢક્કરસ્વરે ઘાટા પાડી ન બોલતાં મધુરતાથી મધ્યમ સ્વર બોલે તો પોતાને અને પરને પણ ઘણો આલ્હાદ ઉપજે જેથી ઉભયને ઘણી નિર્જરા થાય

૨ અહિં મહાન્ અર્થવાળુ એટલે અતિ ઉત્તમતાવાળુ સ્તોત્ર અથવા સ્તવન કહેવું અને તે ઉત્તમતા આ પ્રમાણે—જે અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિ કરે, જેથી આત્મામા સંવેગ-વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય, જેમા પોતાના કરેલા પાપોનુ નિવેદન (અથવા પશ્ચાત્તાપ) હોય, વિચિત્ર અર્થ (અનેક ભિન્ન ભિન્ન અર્થ) નીકળતા હોય અસ્ખલિતાદિ ગુણવાળુ (એટલે ઉદ્દોભગાદિ દોષ વિનાનુ) હોય, ઈત્યાદિ અનેક વિશિષ્ટતાવાળુ સ્તોત્ર અથવા સ્તવન હોય (પ્રવ સારો વૃત્તિ)

अवतरण —मुनिએ प्रतिदिन ७ ચૈત્યવંદન કરવા તે કયે કયે વખતે કરવા તે સબધિ ૨૩ મુ દ્વાર આ ગાથામા દર્શાવે છે—

पडिकमणे चेइय जिमण,चरम पडिकमण सुअण पडिवोहे
चिइवदण इय जइणो, सत्त उ वेला अहोरत्ते॥ ५९ ॥

શબ્દાર્થ —

चेइय=ચૈત્યમા (પ્રભુના દર્શન વખતે)	पडिवोहे=જાગૃત થયે (પ્રભાતે)
चरम=દિનસચરિમના પચ્ચખ્ખાણ વખતે.	इय=એ પ્રમાણે
सुअण=સૂતી વખતે	जइणो=યતિને, મુનિને

गाथार्थ—ભાવાર્થને અનુસારે સુગમ છે ॥૫૯॥

भावार्थ—પ્રભાતના પ્રતિક્રમણમા (*વિશાલલોચનનુ), ત્યાંબાદ ચૈત્યમા-દેહરામા પ્રભુનું દર્શન કરતી વખતે, ત્યાંબાદ જમણ-ગોચરી કરતી વખતે આહાર કર્યા પહેલા પચ્ચખ્ખાણ કરતી વખતે, ત્યાંબાદ સધ્યાના પ્રતિક્રમણમા *(નમોસ્તુ વર્દ્ધમાનાયનુ), ત્યાંબાદ સૂતા પહેલા સથારાપોરિસિ ભણાવતી વખતે (ચઉક્કસાયનુ), ત્યાંબાદ જાગૃત થઈને કુસુમિણ દુસુમિણનો કાઉસ્સગ્ગ કર્યા બાદ (જગચિંતામણિનુ), એ પ્રમાણે યતિને એક અહોરાત્રમા ૭ વાર ચૈત્યવંદન તો અવશ્ય કરવા, અને અષ્ટમી આદિ પર્વતિથિઓમા તો સર્વ ચૈત્ય વાદવા માટે તે સાતથી અધિક ઘણીવાર પણ ચૈત્યવંદન કરવા કહ્યુ છે કે—

* વર્તમાનકાળે પ્રભાતના પ્રતિક્રમણમાં જે પહેલું જગચિંતામણિનુ ચૈત્યવંદન થાય છે, તે જાગૃત થઇને કરવાનું સાતમુ ચૈત્યવંદન છે, અને તે પ્રતિક્રમણક્રિયાની સાથે જોડવામાં આવ્યુ છે એ પ્રમાણે સધ્યા પ્રતિક્રમણમાં જે પહેલુ ચૈત્યવંદન કરવામા આવે છે તે દિવસચરિમ સબધી ચોથુ ચૈત્યવંદન છે, કે જેને સધ્યાપ્રતિક્રમણની સાથે જોડવામા આવ્યુ છે એ ચૈત્યવંદનો સ્વસ્વપર્યંતવર્તી નમુત્થુણ સુધીનાં જાણવા

अट्ठमि चउद्दसीसु सव्वाइ चेइयाइ सव्वेवि साहुणो [1]वंदेयव्वा ઇતિ વચનાત્.

આ સાત ચૈત્યવંદનો જૂદી જૂદી વિધિએ થાય છે તે વિધિ ચાલુ પ્રણાલિકા પ્રમાણે ગુરુગમથી જાણવો.

अवतरण—હવે આ ગાથામા શ્રાવકે કેટલા ચૈત્યવંદન, કયા વખતે કરવા તે કહેવાય છે.

पडिकमओ गिहिणोवि हु, सगवेला पंचवेल इयरस्स।
पूआसु तिसंझासु अ, होइ तिवेला जहन्नेण ॥६०॥

શબ્દાર્થ—

पडिकमओ=પ્રતિક્રમણ કરતા(ને)	इयरस्स=ઇતરગૃહસ્થને, (પ્રતિ૦
पि हु=પણ નિશ્ચયથી	નહિ કરનાર શ્રાવકને).

गाथार्थ—પ્રતિક્રમણ કરતા એવા ગૃહસ્થને પણ ૭ વાર (યતિની પેઠે) અથવા ૫ વાર ચૈત્યવંદન કરવુ, અને પ્રતિક્રમણ નહિ કરનાર ગૃહસ્થને પ્રતિદિન ત્રણ સંધ્યાકાળની પૂજાઓમા જઘન્યથી ૩ વાર ચૈત્યવંદના કરવી. ॥ ૬૦ ॥

भावार्थः—સુગમ છે. વિશેષ એજ કે બે વાર પ્રતિક્રમણ કરનારને* ૭, અને એકવાર પ્રતિક્રમણ કરનારને ત્રણ સંધ્યાની પૂજાના ૩, સથારા પોરિસિ સાભળતા ૧, અને એક પ્રતિક્રમણનુ ૧ મળી [2]૫ ચૈત્યવંદન જાણવા. અહિં પૌષધ રહિત છૂટો ગૃહસ્થ પોરિસિ પોતે ભણાવે નહિ, પરન્તુ મુનિ મહારાજ પાસે સાભળે એ વિધિ છે.

---

[1] અષ્ટમી અને ચૌદસ એ બે તિથિઓમા તો સર્વ ચૈત્ય તથા (વડીલ) સાધુઓને વાંદવા-ઇતિ અર્થ

* પ્રભાતના પ્રતિક્રમણમાં ૨ (જાગવાનુ અને પડિક્કમણાનુ), ત્રણ સધ્યાના દેવવંદનનાં ૩, સાંજરે પ્રતિક્રમણનુ ૧, અને ૧ સુતી વખતે મુનિ પાસે સથારાપોરિસી સાંભળવાનુ, એમ ૭ ચૈત્યવંદન બે વાર પ્રતિક્રમણ કરનાર છૂટા શ્રાવકને હોય છે

[2] એકવાર પ્રતિક્રમણ કરનારને પ્રભાતમાં જાગવા સમયનુ અથવા

अवतरण—હવે આ ગાથામાં ૧૦ મોટી આશાતનાનું ૨૮ મું દ્વાર કહે છે.

तंबोल पाण भोयण, वाहण मेहुन्न सुअण निट्ठवणं ।
मुत्तुच्चारं जूअं, वज्जे जिणनाह जगईए ॥ ६१ ॥

શબ્દાર્થ —

वाणह=ઉપાનહ, પગરખા.	उच्चार=વડીનીતિ ઝાડે જવુ.
सुअण=સૂવું.	जूअ=જુગાર રમવો
निट्ठवण=નિષ્ટીવન, થુંકવું નિગેરે.	जगइए=જગતીમાં, કોટમાં

गाथार्थ—તંબોલ ખાવું, પાણી પીવું, ભોજન કરવું, પગરખાં પહેરવાં, મૈથુન સેવવું, શયન કરવું, થુંકવું અથવા નાક નસિંઘવું, મૂત્ર પિશાબ કરવો. વડીનીતિ કરવી, અને જુગાર રમવો, એ જઘન્યથી ૧૦ આશાતનાઓ મોટી છે તે શ્રી જિનેશ્વરના દેહરાસરની જગતીમાં-કોટમાં પ્રવેશતાજ વર્જવી.॥૬૧॥

भावार्थ —સુગમ છે. વિશેષ એજ કે મધ્યમ આશાતના ૪૨ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સર્વ આશાતના ૮૪ છે તેનું સ્વરૂપ અન્ય ગ્રંથથી જાણવું અહિં आ એટલે આય (અર્થાત્ જ્ઞાનાદિકનો) લાભ તેની शातना=ખંડના જે અવિનયવાળા આચરણથી થાય તેના અવિનયી આચરણનું નામ આશાતના છે. ॥ इति चैत्यवंदनायाश्चतुर्विंशति(२४)र्द्वाराणि ॥

अवतरण—હવે આ ગાથામાં ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના કરવાનો વિધિ કહે છે—

તો રાત્રે સુતી વખતનું ચૈત્યવંદન ન કરે તો ૬ ચૈત્યવંદન હોય છે, પરન્તુ જાગવાના સમયનું ચૈત્યવંદન પ્રભાતના પ્રતિક્રમણમાં જોડી દીધેલું હોવાથી (પ્રાતઃપ્રતિક્રમણ નહિ કરનારને એટલે) ૧ સંધ્યા પ્રતિક્રમણ કરનારની અપેક્ષાએ પ્રભાતના ૨ ચૈત્યવંદન (જે પ્રાતઃપ્રતિક્રમણાન્તર્ગત છે તે) ન હોવાથી ગાથામાં ૫ ચૈત્યવંદન કહેલાં સંભવે છે, અન્યથા ૧ પ્રતિક્રમણ કરનારને ૬ ચૈત્યવંદન હોય છે "एकावश्यककरणे तु षट्, स्वापादिसमये तदकरणे पञ्चादयो पि"-ઇતિ ધર્મસંગ્રહવૃત્તિ

इरि-नमुकार-नमुत्थुण रिहंत-थुइ-लोग-सव्व-थुइ-पुरक ।
थुइ-सिद्धा-वेया-थुइ-नमुत्थु-जावंति-थय-जयवी ॥६२॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે.

गाथार्थ—ઇરિયાવહિય-નમસ્કાર-નમુત્થુણં-અરિહંતચે૦-સ્તુતિ (થોય),-લોગસ્સ-સવ્વલોએ-થુઈ-પુક્ખરવરદી—સુઅ૦—સિદ્ધાણં-વેયાવચ્ચગરાણં-થુઈ-નમુત્થુણં-જાવંતિ બે-સ્તવન—અને જયવીઅરાય એ ક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ (જઘન્યોત્કૃષ્ટ) ચૈત્યવંદના થાય છે.

भावार्थ—અહિં ઇરિયાવહિય એટલે પ્રથમ ૧ ખમાસમણ દઈ આદેશ પૂર્વક ઇરિયાવહિય તસ્સઉત્તરી અન્નત્થ૦ કહી ૧ લોગસ્સનો (૨૫ ઉચ્છ્વાસ પ્રમાણનો ચંદેસુ નિમ્મલયરા સુધીનો) કાઉસ્સગ્ગ કરી પારીને પ્રગટ લોગસ્સ કહેવો તે ઇરિયાવહિય કહેવાય.

ત્યારબાદ ૩ ખમાસમણ દઇ ચૈત્યવં૦ નો આદેશ માગી નમુક્કાર એટલે જઘન્યથી ૩ ગાથાનાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૮ ગાથાનાં દેશ ભાષાનું અથવા સંસ્કૃત કે પ્રાકૃત ભાષાનું જે ચૈત્યવંદન કરવામાં આવે છે તે ૩ અથવા ૧૦૮ નમસ્કાર કહેવાય, અને તે ઉપરાન્ત*जंकिंचि સૂત્ર પણ કહેવું.

ત્યારબાદ નમુત્થુણં કહેવાય છે ॥ १-२ अधिकार ॥ ત્યારબાદ અરિહંત એટલે અરિહંત ચે૦ અને અન્નત્થ કહી ૧ નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ (૮ ઉચ્છ્વાસ પ્રમાણ) કરવો

ત્યારબાદ થુઈ એટલે (૧ નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ પારી) અધિકૃત એક ચૈત્ય ના જિન સંબંધી ૧ થોય[1] કહેવી ॥ इति ३ जो अधिकार ॥

---

* जंकिंचि સૂત્ર ભાષ્યાદિમાં કહ્યું નથી પરન્તુ વૃદ્ધ સંપ્રદાયથી કહેવાય છે, અને તે નમસ્કારમાં અંતર્ગત જાણવું

૧ સમુદાયમાં વડીલે જેને આદેશ આપેલ હોય તે એક જણ થોય કહે અને બીજા સાંભળે, તેમાં પુરુષની કહેલી થોય ચતુર્વિધ સંઘને સાંભળવી કલ્પે, અને સ્ત્રીએ કહેલી થોય સાધ્વી અને શ્રાવિકા એમનેજ કલ્પે (એ રીતે દેવવંદના પણ જાણવી) —સંઘાચાર ગાથા ૫૦૦ મી

ત્યારબાદ લોગસ્સ સંપૂર્ણ કહી (॥ इति चतुर्थाधिकार ॥) 'સવ્વલોએ અરિહંત ચેઈયાણં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં વંદણવત્તિયાએ' ઇત્યાદિ પદોથી અરિહંત ચેઈ૦ સૂત્ર સંપૂર્ણ કહી પુન અન્નત્થ૦ કહી ૧ નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરી પારીને સર્વજિન સંબંધી બીજી થોય કહેવી (इति ५ मोऽधिकार)

ત્યારબાદ પુક્ખરવરદી સૂત્ર કહી સુઅસ્સ ભગવઓ કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં વંદણવત્તિયાએ ઈત્યાદિ સૂત્ર બોલી અન્નત્થ કહી ૧ નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરી પારીને સિદ્ધાન્તની વંદના સંબંધિ ત્રીજી થોય કહેવી, (इति ६-७ अधिकार)

ત્યારબાદ સિદ્ધાણં૦ (इति ८-९-१०-११ अधिकार) અને વેયાવચ્ચગરાણં૦ કહી અન્નત્થ૦ કહી ૧ નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરી પારીને શાસનદેવ દેવીના સ્મરણ સંબંધિ ચોથી થોય કહેવી. (इति १२ मो अधिकार). એ પ્રમાણે ૧૨ અધિકાર પણ પ્રસંગથી અહિં પુન સ્પષ્ટ કહ્યા.

ત્યારબાદ નમુત્થુણં૦ જાવંતિચેઈ૦ ખમા૦ જાવંતકેવિ૦ કહી નમોઽર્હત૦ કરી પૂર્વાચાર્ય રચિત ગંભીર અર્થવાળું સંસ્કૃત પ્રાકૃત અથવા દેશ ભાષાત્મક સ્તવન જઘન્યથી પણ પાંચ ગાથાવાળું કહેવું ત્યારબાદ જયવીઅરાય કહેવા. અહિં ૧ થોય જોડાથીજ ચૈત્યવંદન સમાપ્ત કરવું હોય તો જયવીઅરાયની સંપૂર્ણ પાંચે ગાથા કહેવી, અને જો ઉત્કૃષ્ટોત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન કરવું હોય તો જયવીઅરાયની પહેલી ૨ ગાથા કહેવી.

ગાથામાં કહેલ એ ૪ થોયવાળું ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન ૯ ભેદને અનુસારે તો જઘન્યોત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન જાણવું અને ઉત્કૃષ્ટોત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન તો ૮ થોયથી પ્રણિધાનત્રિક સહિત થાય છે.

अवतरण—હવે ગ્રન્થકર્ત્તા આ ગાથામાં ચૈ૦ ભાષ્યનો ૯૫

× જો ઉત્કૃષ્ટોત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન કરવાનું હોય તો ઉપર કહેલો ૧૨મો અધિકાર પૂરા થયા બાદ પુન નમુ૦ કહી અરિહંત ચે૦ ઇત્યાદિ ૪ દંડકે પૂર્વે પ્રવોક્ત ક્રમ પ્રમાણે ચાર થોય (બીજીવાર) કહીને ત્યારબાદ

સંહાર કરી (સમાપ્ત કરી) ગર્ભિત રીતે પોતાનું નામ સૂચનવા પૂર્વક પર્યન્ત મંગળ કરે છે.

सव्वोवाहि विसुद्धं, एवं जो वंदए सया देवे।
देविंदविंद महिअं, परमपयं पावइ लहु सो॥ ६३॥

શબ્દાર્થ—

उवाहि=ઉપાધિ, ધર્મચિંતા	महिअ=પૂજિત
जो=જે મનુષ્ય	{अहि=અધિ, અધિક / अं=ક=જ્ઞાનવાળું}
सया=સદા, પ્રતિદિન	परमपय=પરમપદ, મોક્ષ
देविंद=દેવના ઇન્દ્ર, અથવા દેવેન્દ્રસૂરિ	पावइ=પામે
विंद=સમૂહ	लहु=લઘુ, શીઘ્ર
(विंद=વિચાર, જ્ઞાનવાળું)	सो=તે મનુષ્ય

गाथार्थ—એ પ્રમાણે સર્વ ઉપાધિ એટલે સર્વ ધર્મચિંતનવડે વિશુદ્ધ રીતે જે મનુષ્ય દેવને પ્રતિદિન વંદના કરે તે મનુષ્ય દેવેન્દ્રોના સમૂહ વડે પૂજિત એવા મોક્ષપદને શીઘ્ર પામે.

બીજો અર્થ—સર્વ ધર્મચિંતવનવડે વિશુદ્ધ, તથા देविंद=શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ विंद=દર્શાવેલા વિચારવાળું (એટલે જેનું વિધિ સ્વરૂપ

એ નમુત્થુણં તથા બે જાવંતિ અને સ્તવન તથા જયવી૦ કહેવા એ પ્રમાણે કરવાથી શાસ્ત્રોક્ત દ્વિગુણ ચૈત્યવંદના થાય છે, અને એજ ઉત્કૃષ્ટોત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના ગણાય છે, અને વર્તમાનમાં પણ એ દ્વિગુણ ચૈત્યવંદના કરવાનો વિધિ ઉત્કૃષ્ટ દેવવંદન તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

૧ उपाधयो धर्मानुविद्धाश्चिंता "उपाधिर्धर्मचिंतनम्" इतिवचनात् न पुन सावद्यैहिकप्रयोजनादिविषया-અર્થ અહિં 'ઉપાધિઓ'' એટલે ધર્મ વડે વ્યાપ્ત એવી ચિંતાઓ જાણવી, કારણ કે "ઉપાધિ એટલે ધર્મચિંતવન" એમ શાસ્ત્રનું વચન છે માટે, પરંતુ સાવદ્ય એવી આ લોકના પ્રયોજનાદિ વિષયવાળી ચિંતારૂપ ઉપાધિઓ આ સ્થાને ન જાણવી

જણાવનારા શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ છે એવુ અને अ=क=જ્ઞાન તે વડે अहि=અધિ=અધિક, (એટલે શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ પોતાના બોધને અનુસારે જેવી રીતે જાણ્યુ તેવી રીતે દર્શાવેલુ) એવુ જે દેવનદન (ચૈ૦ ભાષ્ય) પય=તેમા કહેલી રીતિ પ્રમાણે જે મનુષ્ય પ્રતિદિન દેવને વદના કરે તે શીઘ્ર મોક્ષપદ પામે (આ બીજો અર્થ અવચૂરિના આધારે છે). ॥ ६૩ ॥

इति महिसानाख्यनगरनिवासि-श्रेष्ठिवर्यश्रीयुतवेणिचन्द्र सुरचन्द्र सस्थापित-श्रीजैनश्रेयस्करमडलाख्यसस्थाया सत्प्रेरणात भृगुकच्छनिवासिश्रेष्ठिवर्य-श्रीयुतानुप चद्र मलुकचद्र विद्यार्थि-चदुलाल-लिखितो चैत्य वदनभाष्यस्य भावार्थ समाप्त

॥ श्री जिनेन्द्राय नमः ॥

श्री गुरुवंदन भाष्य (भावार्थ सहित)

(मूलकर्त्तार श्री देवेन्द्रसूरयः)

अवतरण —ગુરુવંદન ભાષ્યની આ પહેલી ગાથામા ગુરુ વંદનના ત્રણ પ્રકાર કહેવાય છે—

गुरुवंदणमह तिविहं, तं फिट्टा छोभ बारसावत्तं ।
सिरनमणाइसु पढमं, पुन्नखमासमणदुगि बीअं ॥१॥

શબ્દાર્થ—

गुरुवदण = ગુરુવંદન	सिर = મસ્તક
अह = અથ (=દેવવંદન કહ્યાબાદ)	नमणाइसु = નમાવવા વિગેરેમા (વડે).
तिविहं = ત્રણ પ્રકારનુ	पढम = પહેલુ (ફેટાવંદન)
तं = તે ગુરુવંદન	पुन्न = પૂર્ણ, સંપૂર્ણ.
फिट्टा = ફેટાવંદન	खमासमण = ખમાસમણ
छोभ = છોભવંદન	दुगि = બે દેવા* વડે
बारसावत्त = દ્વાદશાવર્ત્તવંદન	बीअं = બીજુ (છોભવંદન)

गाथार्थ—હવે દેવવંદન કહ્યા બાદ ગુરુવંદન કહેવાય છે તે ફેટાવંદન, છોભવંદન, અને દ્વાદશાવર્ત્તવંદન એમ ૩ પ્રકારનુ છે. તેમા મસ્તક નમાવવાદિ વડે પહેલુ ફેટાવંદન થાય છે, ગુરુને બે ખમાસમણ સંપૂર્ણ દેવા વડે બીજુ છોભવંદન થાય છે. ॥ ૧ ॥

---

* ગાથામાં સપ્તમી છે તે પ્રાકૃતના નિયમથી તૃતીયાના અર્થમાં આવી છે, માટે બન્ને સ્થાને અર્થમાં તૃતીયા વિભક્તિ જાણવી

भावार्थः—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એ છે કે-सिरनमणाइसुमा કહેલા आदि શબ્દથી બે હાથ જોડવાથી તેમ જ અજલિ કરવા વિગેરેથી પણ પહેલું ફેટાવંદન થાય છે એમ જાણવુ, તેમ જ અહિં दुग्न (खमासमण दुगि) પદથી બે પૂર્ણ ખમાસમણ કહ્યા તે સપૂર્ણ ×પાચે અગને નમાવવાથી બીજુ વંદન થાય એમ સૂચવ્યુ

अवतरण—પૂર્વ ગાથામા બે પ્રકારના ગુરુવંદનનો અર્થ કહીને હવે ત્રીજા પ્રકારના ગુરુવંદનનો અર્થ કહેવાનો છે, પરન્તુ બીજા પ્રકારવાળા ગુરુવંદનમા અને આગળ કહેવાતા ત્રીજા પ્રકારના ગુરુવંદનમા પણ જે બે બે વાર વંદના કરવી કહી છે, તેનુ શુ કારણ ? તે શિષ્ય જિજ્ઞાસાનો ઉત્તર પ્રથમ જ (વચ્ચે) કહેવાય છે—

जह दूओ रायाण, नमिउ कज्ज निवेइउ पच्छा ।
वीसज्जिओ वि वदिय, गच्छइ एमेव इत्थ दुग ॥२॥

શબ્દાર્થ—

जह = જેમ	वीसज्जिओ = વિસર્જન કર્યો છતો
दूओ = દૂત (રાજસેવક)	(अ) वि = પણ
रायाण = રાજાને	वदिय = નમસ્કાર કરીને
नमिउ = નમસ્કાર કરીને	गच्छइ = જાય છે
कज्ज = કાર્ય	एमेव = એ પ્રમાણે
निवेइउ = નિવેદન કરીને	इत्थ = અહિં (ગુરુવંદનમા)
पच्छा = પછીથી, ત્યારબાદ	दुग = બે વાર વંદના હોય છે.

× જે એકાંગાદિ ૪ પ્રકારના પ્રણામ ચૈ૦ ભાષ્યમા કહેવાયા છે તેવા પ્રણામ અહિં ગુરુવંદનના સબંધમાં પહેલા ફિટ્ટાવંદન તરીકે ગણાય, કારણ કે ખમાસમણ તો પચાગ પ્રણામરૂપ જ હોય, પરંતુ એકાંગાદિ પ્રણામરૂપ નહિં

૧ આ ગાથા આવશ્યક નિર્યુક્તિની છે

गाथार्थ—જેમ દૂત (રાજસેવક) પ્રથમ રાજાને નમસ્કાર કરીને કાર્યનું નિવેદન કરે, અને ત્યારબાદ રાજાએ વિસર્જન કર્યો છતો પણ (રાજાએ વિદાય કર્યા બાદ પણ) પુનઃ (બીજી વાર) નમસ્કાર કરીને જાય છે તેમ અહિં ગુરુવંદનમાં પણ બે વાર વંદના કરાય છે (અર્થાત્ તે કારણથી જ ગુરૂને ખમાસમણ પણ બે દેવાય છે, અને દ્વાદશાવર્ત્તવંદન પણ બે વાર કરાય છે.) ॥ ૨ ॥

भावार्थ —ગાથાર્થવત્ સુગમ છે.

अवतरण—(પુનઃ પ્રસંગથી) વંદણા તે શું ? અને તે શી રીતે થાય છે ? તે બન્ને વાત (હજી કહેવા બાકી રહેલા ત્રીજા પ્રકારના ગુરૂવંદન પહેલાં) કહેવાય છે—

आयारस्स उ मूलं, विणओ सो गुणवओ य पडिवत्ती ।
सा य विहि वंदणाओ, विही इमो बारसावत्ते ॥ ३ ॥

શબ્દાર્થ —

आयारस्स = આચારનું, ધર્મનું
उ = (તુ), વળી
मूलं = મૂળ
विणओ = વિનય
सो = તે (વિનય)
गुणवओ = ગુણવંતની
पडिवत्ती = પ્રતિપત્તિ, ભક્તિ
सा = તે (ગુણવંતની ભક્તિ)
विहि = વિધિપૂર્વક
वंदणाओ = વંદના કરવાથી (થાય છે)
विही = (અને તે) વંદનાવિધિ
इमो = આ, આગળ કહેવામાં આવશે તે (વિધિ)
बारसावत्ते = દ્વાદશાવર્ત્ત વંદનમાં છે.

गाथार्थ—આચારનું મૂળ (ધર્મનું મૂળ) વિનય છે, અને વિનય તે ગુણવંત ગુરૂની ભક્તિરૂપ છે, અને તે (ગુણવંત ગુરૂની) ભક્તિ વિધિપૂર્વક વંદના કરવાથી થાય છે, અને તે વિધિ આ (આગળ કહેવામાં આવશે તેના પ્રકારનો) છે, કે જે વિધિ દ્વાદશાવર્ત્ત વંદનમાં કહેવાશે. ॥ ૩ ॥

भावार्थः—વિનય તે ધર્મનુ જ્ઞાનનુ અને આચારનુ મૂળ છે, જો વિનય (દેવ ગુરૂ પ્રત્યે ભક્તિ અને નમ્રતા) ન હોય તો તેના વિનય રહિત ધર્મનુ કઈ પણ ફળ નથી. તે કારણથી જ શ્રી મુનિ મહાત્માઓના આચાર વિચારોને દર્શાવનાર અને શ્રી આચારાગ સૂત્રથી પણ પહેલા જ યોગવહન (તપ વિશેષ) કરીને અધ્યયન કરવા (ભણવા) યોગ્ય શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા ૩૬ અધ્યયનોમા અર્થથી પહેલુ વિનય નામનુ જ અધ્યયન વર્ણવ્યુ છે. શ્રી આવશ્યક નિર્યુક્તિમા પણ કહ્યુ છે કે—

विणओ मासणे मूल विणीओ सजओ भवे ।
विणयाउ विप्पमुक्कस्स, कओ धम्मो कओ तवो ? १२१६ ॥
जम्हा विणयइ कम्मं, अट्ठविह चाउरतमुक्खाए ।
तम्हा उ वयति विऊ विणउत्ति विलीनससारा ॥ १२१७ ॥

અર્થ-દ્વાદશાગ શ્રુતજ્ઞાનરૂપી શ્રી જિનેન્દ્રશાસનનુ મૂળ વિનય છે, તે કારણથી જે વિનયવત હોય તે જ સયત-સાધુ હોય છે પરન્તુ જે વિનયથી રહિત હોય તેના સાધુને ધર્મ પણ ક્યાથી ? અને તપ પણ ક્યાથી (=કેવી રીતે) હોય ? ॥ ૧૨૧૬ ॥ (હવે "વિનય" શબ્દનો અર્થ કહે છે-) જે કારણથી ચાર ગતિ રૂપ સસારનો મોક્ષ-વિનાશ કરવા માટે (જે આચાર-ક્રિયા) આઠ પ્રકારના કર્મનો विनयाति=વિશેષત નાશ પમાડે છે, તે કારણથી વિનષ્ટ સસારવાળા વિદ્વાનો (=શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવતો તેના આચારને) "विनय" એમ કહે છે ॥ ૧૨૧૭ ॥

अवतरण —હવે ત્રીજા પ્રકારની ગુરૂવદનાનો અર્થ (જે પ્રથમ કહેવો બાકી રાખ્યો હતો તે), અને તે ત્રણે પ્રકારની વદના કોને કરવી ? તે બે વાત આ ગાથામા કહેવાય છે

तइय तु छंदणदुगे, तत्थ मिहो आइम सयलसघे।
वीय तु दसणीण य, पयट्ठियाण च तइय तु ॥४॥

શબ્દાર્થ —

तइय-ત્રીજુ વંદન	सयल=સકલ, સર્વે
छदण=વાંદણામાં, વંદનકમાં	सघे=સંઘમાં, સંઘને.
दुगे=બે વારના	बीय=બીજુ (છોભ) વંદન
तत्य=ત્યાં, ૩ પ્રકારના વંદનમાં	दमणीण=દર્શનીને, મુનિને
मिहो=મિથ પરસ્પર	पय=પદ, પદવીમાં
आइम=પહેલુ (ફિટ્ટા) વંદન	ठियाण=રહેલા મુનિને
	तइय=ત્રીજુ (દ્વાદશાવ)વંદન.

गाथार्थः—ત્રીજુ દ્વાદશાવર્ત વંદન બે વંદન વડે (બે વાંદણાં દેવા વડે) કરાય છે તથા એ ત્રણ વંદનમાં પહેલું ફેટા વંદન સવમા-સંઘને પરસ્પર કરાય છે, બીજુ છોભ વંદન (ખમાસમણ વંદન) સાધુ સાધ્વીને જ કરાય છે, અને ત્રીજુ દ્વાદશાવર્ત્ત વંદન આચાર્ય આદિ પદવીધર મુનિઓને કરાય છે ॥ ૪ ॥

भावार्थ—પહેલી ગાથામાં ૨ પ્રકારનું વંદન કહીને આ ૪ થી ગાથામાં ત્રીજા પ્રકારનું વંદન કહ્યું, તે ત્રણે વંદન ક્રમશઃ આ પ્રમાણે—

॥ ૩ પ્રકારની ગુરુવંદના કેવી રીતે થાય ? ॥

૧ फिट्टा वंदन-શીર્ષ નમાવવાથી, હાથ જોડવાથી, અંજલિ રચવાથી, અથવા પાંચ અંગમાં યથાયોગ્ય ૧-૨-૩ વા ૪+અંગ વડે નમસ્કાર કરવાથી ફિટ્ટાવંદન થાય છે

૨ छोभवदन—(પંચાંગ વંદન) પાંચે અંગને નમાવવા પૂર્વક ખમાસમણ દેવાથી થાય છે.

૩ द्वादशावर्त्त वदन-' અહો કાય કાય" એ પ્રસિદ્ધ પદવાળા વંદનક સૂત્રથી (આગળ કહેવાતા વિધિ પ્રમાણે) આ ત્રીજુ

+ એ ચાર પ્રકારનો પ્રણામ ચૈત્યવંદન ભાષ્યના અર્થ પ્રસંગે કહ્યો છે ત્યાંથી જાણવો

વંદન થાય છે. અહિં ગુરૂવંદન નામના ભાષ્યમાં મુખ્ય અધિકાર આ દ્વાદશાવર્ત્ત વંદનની વિધિનેજ કહેવાશે. એ પ્રમાણે ત્રણે પ્રકારની ગુરૂવંદનાનો સામાન્ય વિધિ કહ્યા બાદ હવે કઇ વંદના કોને થાય ? (કરવી ?) તે દર્શાવાય છે—

॥ ૩ પ્રકારની ગુરુવંદના કોને કરવી ? ॥

૧ ફિટ્ટા વંદન—સર્વમાં પરસ્પર કરવું, એટલે સાધુ સાધુએ પરસ્પર, સાધ્વી સાધ્વીએ પરસ્પર, શ્રાવક શ્રાવકે પરસ્પર, અને શ્રાવિકા શ્રાવિકાએ પરસ્પર ફિટ્ટાવંદન કરવું. અથવા શ્રાવક સાધુ વિગેરે ચારેને, તેમજ શ્રાવિકા પણ સાધુ વિગેરે ચારેને અને સાધ્વી સાધુને તથા સાધ્વીને, અને સાધુ તો કેવળ સાધુનેજ ફિટ્ટાવંદન કરે.

૨ છોભવંદન—સાધુ વડીલ સાધુને, સાધ્વી વડીલ સાધ્વીને અને લઘુ પર્યાયવાળા પણ [1]સાધુને, શ્રાવક સાધુને, અને શ્રાવિકા સાધુ તથા સાધ્વીને ખ્યાગ વંદન કરે. એ પ્રમાણે ખમાસમણ પૂર્વક ગુરૂવંદના *સાધુ સાધ્વીનેજ થઈ શકે પરન્તુ શ્રાવક ગમે તેવો ભાવથી ચારિત્રની ઇચ્છાવાળો હોય તેમજ ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાપાત્ર હોય તો પણ તેવા શ્રાવકને ખમાસમણવાળી વંદના થાયજ નહિ, અને જો તેમ[2] કરે તો તે શ્રી જિનેન્દ્રની આજ્ઞાનો મહા ઘાતક જાણવો,

---

૧ સો વર્ષની દીક્ષિત સાધ્વી હોય તેમજ જ્ઞાનાદિકમાં અધિક હોય, તો પણ ૧ દિવસના દીક્ષિત લઘુવયવાળા સાધુને પણ ખમાસમણ પૂર્વક વંદના કરે, એ પ્રમાણે ધર્મમાં પુરુષની પ્રધાનતા તે શ્રી જૈન સિદ્ધાન્તની મર્યાદા છે

* (કોઇ અવશ્ય) કારણસર ગુણ રહિત વેષધારી સાધુને પણ થઈ શકે (અવચૂરિ)

૨ વર્તમાન સમયમાં કેટલાક શ્રાવકો પોતાને આત્મજ્ઞાન હોવાના આડંબરથી ભાવ સાધુપણું માની પોતાના ભક્ત શ્રાવક શ્રાવિકાઓ પાસે ખમાસમણ દેવડાવે છે, અથવા ભક્તો ભક્તિના મિષથી ખમાસમણ દે છે, છતાં નિવારતા નથી એમ સંભળાય છે, તે જો સત્ય હોય તો તેઓ બન્ને શ્રીજિનેન્દ્રની આજ્ઞાના વિઘાતક જાણવા

૩ द्वादशावर्तवंदन—આ વંદન સાધુ સાધ્વી શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચારે કરે, અને તે પણ આચાર્યાદિ પાચપદવીવાળા સાધુને જ કરે, અને સમાનપદવાળા સાધુઓ વધારે દીક્ષા પર્યાયવાળા (=રત્નાધિક)ને કરે, તેનુ વિશેષ સ્વરૂપ ૧૩ મી ગાથામા કહેવાશે.

अवतरण—હવે ગ્રન્થકર્ત્તા (પોતાની રચેલી ગાથાઓ વડે નહિ પરન્તુ)સિદ્ધાન્ત પરની ભક્તિ વડે શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિમા કહેલી બે ગાથાઓ વડે દ્વાદશાવર્ત્તવંદનની વિધિને દર્શાવનાર ૯ દ્વારના નામ કહે છે.

वंदण–चिइ–किइकम्मं, पूयाकम्मं च विणयकम्मं च ।
कायव्वं[१] कस्स[२] व केण[३] वावि काहे[४] व कइखुत्तो ॥५॥
कइ[५] ओणय[६] कइ सिरं, कइहि[×७] व आवस्सएहि[८] परिसुद्धं।
कइदोसविप्पमुक्कं[८], किइकम्मं कीस[९] कीरइ वा ॥ ६ ॥

શબ્દાર્થ ગાથા ૫ મીનો

कायव्व=કરવુ	(अ)=પિ પણ
कस्स=કોને ?	काहे=કઈ વખત ?
व=અથવા	कइ=કેટલી
केण=કોણે ?	खुत्तो=વાર
वा=અથવા, વળી	

શબ્દાર્થ ગાથા ૬ ઠ્ઠીનો

कइओणय=કેટલા અવનત ?	कीस=શુ કારણ ? શા માટે ?
विप्पमुक्क=રહિત	कीरइ=કરાય

गाथार्थ—વંદનકર્મ, ચિતિકર્મ, કૃતિકર્મ, પૂજાકર્મ, અને વિનય કર્મ (એ પાચ નામ ગુરુવંદનના છે) તે કોને કરવુ ?

× कइयिहं (=કેટલા) એવો પણ પાઠ છે

કોણે કરવું ? ક્યારે કરવું ? કેટલીવાર કરવું ? તથા વંદનમાં અવનત (શિષ્યના પ્રણામ) કેટલા ? શીર્ષનમન કેટલા ? અને આ ગુરૂવંદન કેટલા આવશ્યકો વડે વિશુદ્ધ કરાય છે ? કેટલા દોષ વડે રહિત કરાય છે ? તથા કૃતિકર્મ (વંદનકર્મ) શા માટે કરાય છે (દેવાય છે) ? એ ૯ સ્વરૂપ (દ્વાર) આ વંદન વિધિમાં કહેવાના છે ॥ ૫ ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ —ગાથાર્થવત્ સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એ છે કે-આ ભાષ્યમાં જે બાબતો કહેવાની તે આ ૯ દ્વારનાજ ધોરણથી નહિ કહેવાય, પરન્તુ આગળ બીજી રીતે કહેવાના ૨૨ દ્વારોના ધોરણથીજ કહેવાશે. આ ૯ દ્વાર પણ તે ૨૨ દ્વારમાં [1]અન્તર્ગતપણે કહેવાઇ જશે, જેથી આ બે ગાથાઓ તો શ્રી આવશ્યક સૂત્રમાં વર્ણવાતા (ત્રીજા) વંદનઆવશ્યકની (નિર્યુક્તિમાં) પ્રારંભની મુખ્ય હોવાથી અને ચાલુ પ્રકરણનાજ અવશ્ય સંબંધવાળી હોવાથી સિદ્ધાન્ત પદ્ધતિની ભક્તિ નિમિત્તે કહી છે

અવતરણ—પૂર્વે બે ગાથાઓમાં જે (આવશ્યક નિર્યુક્તિમાં કહેલા) ૯ દ્વાર કહ્યા તેજ ૯ દ્વારોનું વિશેષ સ્વરૂપ સમજાવવાને માટે બીજી રીતે ૨૨ દ્વારો ગ્રંથકાર (પોતાની રચેલી) ૩ ગાથાઓ વડે કહે છે તે આ પ્રમાણે—

---

૧ એ ૯ દ્વારોનો સંબંધ આગળ કહેવાતા ૨૨ દ્વારામાં આ પ્રમાણે છે-

૧ લું દ્વાર	૪ થા દ્વારમાં	૫-૬-૭ મું	૧૦ મા ,
૨ જું ,,	૫-૬ ઠ્ઠા ,,	૮ મું	૧૩ મા ,,
૩ જું ,,	૭-૮ મા ,,	૯ મું	૧૪ મા
૪ થું ,,	૯ મા ,,	(ઇતિ આવશ્યક નિર્યુક્તિ અનુસારે)	

१ २ ३ ४ ५
पण नाम पणाहरणा, अजुग्गपण जुग्गपण चउ अदाया।
६ ७ ८ ९
चउदाय पण निसेहा, चउ अणिसेह ट्ठकारणया ॥७॥
१० ११ १२ १३
आवस्सय मुहणतय, तणुपेहपणीस दोसवत्तीसा ।
१४ १५ १६ १७ १८
छगुण गुरुठवण दुग्गह, दुछवीसक्खर गुरुपणीसा॥८॥
१९ २० २१ २२
पय अडवन्न छठाणा, छग्गुरुवयणा असायणातितीसं ।
दुविही दुवीस दारेहिं चउसया वाणउइ ठाणा ॥९॥

શબ્દાર્થ ૭ મી ગાથાનો

पण=પાંચ	निसेहा=નિષેધ સ્થાનો
आहरणा=ઉદાહરણો, દૃષ્ટાન્તો.	अणिसेह=અનિષેધ સ્થાનો
अजुग्ग=(વંદનને) અયોગ્ય.	(अ)ट्ठ=આઠ
जुग्ग=(વંદનને) યોગ્ય	कारणया=કારણો
अदाया=(વંદન) નહિ દેનાર	

શબ્દાર્થ ૮ મી ગાથાનો

मुहणतय=મુખાનંતક, મુહપત્તિ.	गुरुठवण=ગુરૂની સ્થાપના
तणुपेह=શરીરની પડિલેહણા	दुग्ग=બે અવગ્રહ
पणीस=પચ્ચીસ	दुछवीसक्खर=બસો છવીસ અક્ષર

શબ્દાર્થ ૯ મી ગાથાનો

अडवन्न=અઠ્ઠાવન	दुवीस=બાવીસ
असायण=આશાતના (ગુરૂની)	

गाथार्थः—ગુરૂવંદનના ૫ નામ કહેશે, ૫ દૃષ્ટાન્ત કહેશે, વંદન દેવાને અયોગ્ય ૫ પ્રકારના સાધુ કહેશે, ૫ પ્રકારના સાધુ વંદન

દેના યોગ્ય છે તે કહેશે; ચાર પ્રકારના સાધુ વંદના ન કરે તે કહેશે (એટલે ૪ જણ પાસે વંદના ન કરાવવી તે કહેશે); અને ચાર પ્રકારના સાધુ વંદના કરે તે કહેશે વંદન દેવા માટે ૫ નિષેધ સ્થાનો (વંદન નહિ કરવાના અવસર) કહેશે, અને ૪ અનિષેધ સ્થાનો (વંદન કરવાના અવસર) કહેશે, તથા વંદન કરવાના ૯ કારણો કહેશે. (એ ૯ દ્વાર આ સાતમી ગાથામાં કહ્યા.) ॥ ૭ ॥

તથા ૨૫ આવશ્યક કહેશે, મુહપત્તિની ૨૫ પડિલેહણા કહેશે, શરીરની ૨૫ પડિલેહણા કહેશે, વંદન સમયે ટાળવા યોગ્ય ૩૨ દોષ કહેશે, વંદનથી થતા ૬ ગુણ કહેશે, ગુરૂની સ્થાપના કહેશે, બે પ્રકારનો અવગ્રહ (ગુરૂથી દૂર ઉભા રહેવાની ક્ષેત્ર મર્યાદા) કહેશે, વંદનક સૂત્રના ૨૨૬ અક્ષર કહેશે, અને તેમાં ૨૫ ગુરૂ અક્ષર (જોડાક્ષર) પણ કહેશે. (એ ૮ દ્વાર આ ગાથામાં કહ્યા) ॥ ૮ ॥

તથા વંદનસૂત્રમાં ૨૫૮ પદ છે તે કહેશે, વંદનના ૬ સ્થાન (૬ અધિકાર તે શિષ્યના પ્રશ્નરૂપે) કહેશે, વંદન સમયે ગુરૂને બોલવા યોગ્ય ૬ વચનો (તે પ્રશ્નોના ઉત્તરરૂપ) કહેશે, ગુરૂ પ્રત્યે થતી ૩૩ આશાતના કહેશે, અને વંદનની ૨ વિધિ (રાત્રિ સમયની અને દિવસની વંદનવિધિ) કહેશે, એ પ્રમાણે ૨૨ મુખ્યદ્વારો વડે ૪૯૨ સ્થાન (દ્વારોના ઉત્તરભેદ ૪૯૨) થાય છે.॥૯॥

॥ ૨૨ મૂળદ્વારના ૪૯૨ ઉત્તર ભેદનુ કોષ્ટક ॥

૧	વદનના નામ	૫	૧૩	દોષ	૩૨
૨	દૃષ્ટાંત	૫	૧૪	ગુણ	૬
૩	વદન અયોગ્ય	૫	૧૫	ગુરૂ સ્થાપના	૧
૪	વદન યોગ્ય	૫	૧૬	અવગ્રહ	૨
૫	વદન અદાતા	૪	૧૭	વદન સૂત્રની અક્ષર સખ્યા	૨૨૬
૬	વદન દાતા				
૭	નિષેધસ્થાન	૫	૧૮	પદ સખ્યા	૫૮
૮	અનિષેધ સ્થાન	૪	૧૯	સ્થાન (શિષ્યના પ્રશ્નો)	૬
૯	વદનના કારણ	૮	૨૦	ગુરૂવચન (ઉત્તરો)	૬
૧૦	આવશ્યક	૨૫	૨૧	ગુરૂ આશાતના	૩૩
૧૧	મુહપત્તિ પડિલેહણા	૨૫	૨૨	વિધિ	૨
૧૨	શરીર પડિલેહણા	૨૫			
					*૪૯૨

* શાસ્ત્રોમા દ્વાદશાવ વદનના ૧૯૮ બોલ કહ્યા છે, તેમા ૨૨૬ અક્ષર ૫૮ પદ, ૪ વન્દનદાતા, ૪ વદન અદાતા, ૪ અનિષેધ સ્થાન, ૨ વિધિ, ૧ ગુરૂ સ્થાપના એ (૨૯૯) ભેદ ગણાવ્યા નથી તેમજ અવગ્રહ બેને બદલે ૧ ગણેલો હોવાથી સર્વ મળી ૩૦૦ ભેદ ગણાવ્યા નથી, અને માન–અવિનય–ખિસા (નિંદા)–નીચગોત્ર બંધ—અબોધિ–તથા ભવવૃદ્ધિ એ વદન નહિ કરનારને ૬ દોષ અધિક ગણાવ્યા છે, માટે (૪૯૨–૩૦૦=૧૯૨+૬ =) ૧૯૮ બોલ ગણ્યા છે (ધ સ વૃત્તિ)

अवतरण—પૂર્વે કહેલા ૨૨ દ્વારમાંથી ગુરૂવંદનના ૫ નામનુ પહેલુ દ્વાર આ ગાથામા કહેવાય છે.—

वंदणय चिइकम्म किइकम्म विणयकम्म पूअकम्म ।
गुरुवंदणपणनामा,दव्वे भावे दुहोहेण (दुहाहरणा)॥१०॥

શબ્દાર્થ—

पणनामा=પાંચનામ	ओहेण=ઓઘથી-સામાન્યથી
दुहा=બે પ્રકારે	आहरणा=ઉદાહરણો, દ'ષ્ટાન્તો

गाथार्थ—વંદનકર્મ-ચિતિકર્મ-કૃતિકર્મ-વિનયકર્મ-અને પૂજાકર્મ એ પ્રમાણે ગુરૂવંદનના ૫ નામ છે, પુન તે દરેક નામ ઓઘથી (સામાન્યત) દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ ૨-૨ પ્રકારે જાણવા ॥ ૧૦ ॥

भावार्थः—વંદનુ જેમ ઘટ-કુંભ-કળશ ઈત્યાદિ જૂદુ જૂદુ નામ છે, પરન્તુ ઘટ વસ્તુ એકજ છે, તેમ અહિં વંદનકર્મ ચિતિકર્મ આદિ પણ ગુરૂવંદનનાજ પર્યાયનામ (એકજ અર્થવાળા નામ) છે, તો પણ વ્યુત્પત્તિના ભેદથી કિંચિત્ ભિન્નતા છે તે આ પ્રમાણે—

॥ ગુરૂવંદનના ૫ નામના અર્થ ॥

પ્રશસ્ત મન વચન કાયા વડે (વંદાય=)સ્તવના કરાય તે ૧ वंदनकर्म, રજોહરણ આદિ ઉપધિ સહિત કુશલ કર્મનુ ચિતિ=સંચયન કરવુ તે ૨ चितिकर्म, મોક્ષાર્થે નમસ્કાર (નમન) આદિ વિશિષ્ટ ક્રિયા કરવી તે ૩ कृतिकर्म, મન વચન કાયાના પ્રશસ્ત વ્યાપાર તે ૪ पूजाकर्म, અને જેના વડે કર્મનો વિનાશ થાય (તેવી ગુરૂ પ્રત્યે અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ) તે विनयकर्म (આવશ્યકવૃત્તિ)

॥ પાંચ ગુરૂવંદન દ્રવ્યથી અને ભાવથી ॥

અહિં દ્રવ્ય શબ્દ અપ્રાધાન્યવાચક અને "ભાવ" શબ્દ પ્રાધાન્યવાચક (ઉત્તમ-શ્રેષ્ઠ એના અર્થવાળો)ગણવો, જેથી સમ્યક્પ્રકારના

ફળને ન આપી શકે એવી વન્દનાદિ ક્રિયા તે द्रव्यथी જાણવી, અને સમ્યક્ પ્રકારના ફળને આપી શકે તેવી વન્દનાદિ ક્રિયા તે भावथी જાણવી. એ પ્રમાણે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવની ગુરૂસ્તવના તેમજ ઉપયોગ રહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિની ગુરૂસ્તવના તે द्रव्य वंदनकर्म જાણવુ અને ઉપયોગ સહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિએ કરેલી ગુરૂસ્તવના તે भाववंदन જાણવુ.

તથા તાપસ વિગેરે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોની જે તાપસાદિ યોગ્ય ઉપધિ-ઉપકરણ પૂર્વક કુશળ ક્રિયા એટલે તાપસાદિના ઉપકરણોનો સચય-ગ્રહણ અને તત્પૂર્વક તાપસી આદિ ક્રિયા, તેમજ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીવોની ઉપયોગ રહિત રજોહરણાદિ ઉપધિ પૂર્વક કુશળ ક્રિયા તે द्रव्य चितिकर्म, અને ઉપયોગ સહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિની રજોહરણાદિ ઉપકરણો પૂર્વક ક્રિયા તે भाव चितिकम

તથા નિન્હવ વગેરે (મિથ્યાદૃષ્ટિઓ)ની અને ઉપયોગ રહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિની નમસ્કાર ક્રિયા તે द्रव्य कृतिकर्म, અને ઉપયોગ સહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિની નમસ્કાર ક્રિયા તે भाव कृतिकर्म.

તથા મિથ્યાદૃષ્ટિઓની અને ઉપયોગ રહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિઓની મન વચન કાય સબધિ ક્રિયા તે द्रव्य पूजाकर्म, અને ઉપયોગ પૂર્વક સમ્યગ્દૃષ્ટિઓની પ્રશસ્ત મન વચન કાયા સબધિ ક્રિયા તે भाव पूजाकर्म.

તથા મિથ્યાદૃષ્ટિનો અને ઉપયોગ રહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિનો જે ગુરૂ પ્રત્યે વિનય તે द्रव्य विनयकर्म અને ઉપયોગ પૂર્વક સમ્યગ્દૃષ્ટિએ કરેલો ગુરૂ પ્રત્યેનો વિનય તે भाव विनयकर्म કહેવાય. (ઇતિ૦ આવ૦ વૃત્તિ તથા પ્રવ૦ સારો૦ વૃત્તિને અનુસારે).

એ પાચમાથી આ ભાષ્યમા મુખ્ય વિષય ત્રીજા કૃતિકર્મ સબધિ છે, એમ જાણવુ.

अवतरणः—હવે ૨ જુ ઉદાહરણ દ્વાર કહેવાય છે, તેમા પૂર્વે કહેલ ૫ નામવાળુ પ્રત્યેક ગુરૂવદન દ્રવ્યથી કોણે કર્યું ? અને ભાવથી કોણે કર્યું ? તેના દ્રષ્ટાન્ત દર્શાવાય છે—

सीयलय खुड्डुए वीरकन्ह सेवगदु पालए संबे ।
पचे ए दिट्ठंता, किइकम्मे दव्वभावेहिं ॥ ११ ॥

શબ્દાર્થ —

सीयलय = શીતલાચાર્ય	पालए = પાલક
खुड्डुए = ક્ષુલ્લકાચાર્ય	संबे = શામ્બકુમાર
वीर = વીરક શાલવી	पचे ए = એ પાચ
कन्ह = કૃષ્ણ	दिट्ठंता = દ્રષ્ટાન્તો
सेवग दु = બે રાજસેવક	

गाथार्थ—દ્રવ્ય કૃતિકર્મ અને ભાવ કૃતિકર્મ[1] (એટલે પાચ દ્રવ્ય ગુરૂવદન અને પાચ ભાવ ગુરૂવંદન)ને વિષે અનુક્રમે શીતલાચાર્યનુ, ક્ષુલ્લકાચાર્યનુ, વીરા શાલવી અને કૃષ્ણનુ, બે રાજસેવકનુ તથા પાલક અને શામ્બકુમારનુ એ પાચ દ્રષ્ટાન્ત છે ॥૧૧॥

भावार्थ—ગુરૂવદનના પાચ નામ જે દ્રવ્યથી અને ભાવથી પૂર્વ ગાથામા કહ્યા તે પ્રત્યેકનુ હવે એકેક દ્રષ્ટાન્ત મળી ૫ દ્રષ્ટાન્ત કહેવાય છે, જેમા પહેલા અને બીજા દ્રષ્ટાન્તમા દરેકમા એકજ મુનીએ જુદા જુદા વખતે પ્રથમ દ્રવ્યવદન કર્યું, અને ત્યારબાદ ભાવવદન કર્યું, અને શેષ ત્રણ દ્રષ્ટાન્તમાં દરેકમા બે બે જણની વચ્ચમા એકે દ્રવ્યવદન કર્યું અને બીજાએ ભાવવદન કર્યું એવી હકીકત છે, તે આ પ્રમાણે—

૧ આ ગાથામાં કૃતિકર્મ (किइकम्म) શબ્દ ૫ વદનમાંના કેવળ ત્રીજા વદનનાજ અર્થવાળો નથી, પરન્તુ સામાન્યથી "ગુરુવદન" એવા અર્થવાળો છે

॥ વંદનકર્મમાં શીતલાચાર્યનું દ્રષ્ટાન્ત ॥

[1]શ્રીપુર નગરના શીતલ નામના રાજાએ શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, ગુરૂએ અનુક્રમે આચાર્ય પદવી આપી જેથી શીતલાચાર્ય એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા એ શીતલ રાજાની શૃંગારમંજરી નામની બેનને ચાર પુત્ર હતા, તે શૃંગારમંજરી પોતાના પુત્રોને " તમારા મામાએ સંસાર છોડી આત્મકલ્યાણનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે, અને સંસાર વસ્તુત અસાર છે " ઇત્યાદિ ઉપદેશ નિરન્તર આપતી હતી, જેથી પુત્રોએ પણ વૈરાગ્ય પામી કોઇ સ્થવિર પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને ચારે ગીતાર્થ થયા, ત્યારબાદ પોતાના મામા શીતલાચાર્યને વંદના કરવા માટે ગુરૂ પાસેથી આજ્ઞા લઇ વિહાર કરી શીતલાચાર્ય જે નગરમાં હતા તે નગરે આવ્યા, પરન્તુ સંધ્યા સમય થઈ જવાથી નગર બહાર રહી કોઇ શ્રાવકદ્વારા પોતાના આચાર્યને ચાર ભાણેજ મુનિઓ વંદના કરવા આવ્યા છે એવા સમાચાર પહોચાડ્યા. અહિં રાત્રિએ અવસરે ધ્યાન દશામાં એ ચારે મુનિઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા તે વાતની શીતલાચાર્યને ખબર પડી નહીં, જેથી પ્રભાત થતાં ભાણેજ મુનિઓ આવવાની ઘણી રાહ જોતા છતાં પણ આવ્યા નહિ ત્યારે શીતલાચાર્ય પોતેજ ભાણેજ મુનિઓ પાસે આવ્યા. ભાણેજ મુનિઓએ કેવલી હોવાથી શીતલાચાર્યનો ગુરુ તરીકે યોગ્ય સત્કાર ન કર્યો તેથી શીતલાચાર્યે રોષ સહિત અવિનયી અને દુષ્ટ શિષ્યો જાણીને પોતે તેમને વંદના કરી, તે દ્રવ્ય વંદનકર્મ જાણવું પછી કેવલિમુનિઓએ કહ્યું કે એ તો દ્રવ્યવંદના થઇ માટે હવે ભાવવંદના કરો. શીતલા૦—શી રીતે જાણ્યું ? કેવલી—જ્ઞાનથી, શીતલા૦—કયા જ્ઞાનથી ? કેવલી—અપ્રતિપાતી જ્ઞાનથી એમ સાંભળતાંજ શીતલાચાર્યનો ક્રોધ શાન્ત થયો, અને પોતાનો અપરાધ ખમાવી પુનઃ ચારે મુનિને વંદના કરી, તેને પરિણામે શુભ ભાવે ચઢતા તેઓ પણ તુર્ત કેવળજ્ઞાન પામ્યા એ શીતલાચાર્યની બીજી

૧ શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિકૃત બાલાવબોધમાં હસ્તિનાપુર ઇત્યાદિ નામો કહ્યાં છે, પરન્તુ કોઈ ગ્રંથમાં ન દેખવાથી અહિં કહ્યાં નથી

વારની વંદના તે ભાવ વંદનકર્મ જાણવું. (પ્રવ૦ સારે૦ વૃત્તિ).
॥ इति १ दृष्टान्त ॥

॥ ૭ ચિતિકર્મમાં ક્ષુલ્લકાચાર્યનું દૃષ્ટાન્ત ॥

શ્રી ગુણસુંદરસૂરિ નામના આચાર્ય એક ક્ષુલ્લકને (લઘુવય વાળા મુનિને) સંઘની સમ્મતિ પૂર્વક સૂરિપદે સ્થાપી કાળધર્મ પામ્યા. સર્વે ગચ્છવાસી મુનિઓ તે ક્ષુલ્લકાચાર્યની આજ્ઞામાં વર્તે છે, અને ક્ષુલ્લકાચાર્ય પણ પોતે ગીતાર્થ પાસે શ્રુત અભ્યાસ કરે છે. એક વખતે મોહનીય કર્મના પ્રબલ ઉદયથી ચારિત્ર છોડવાની ઇચ્છાએ એક મુનિને સાથે લઇ તે ક્ષુલ્લકાચાર્ય દેહચિંતાના બ્હાનાથી બ્હાર નિકળ્યા, સાથે આવેલા મુનિ વૃક્ષોને આંતરે ઉભા રહેતા તે ન દેખે તેવી રીતે ક્ષુલ્લકાચાર્ય એક સીધી દિશા તરફ ચાલ્યા ગયા. આગળ જતાં એક સુંદર વનમાં અનેક ઉત્તમ વૃક્ષો હોવા છતાં પણ લોકોને પીઠથી બદ્ધ (પીઠિકા વાળા-ચોતરા વાળા) એવા એક ખીજડાનું વૃક્ષ પૂજતા દેખી વિચાર્યું કે આ વૃક્ષને પૂજવામાં તેને પૂજ્ય ઠરાવીને આ બાંધેલી પીઠિકાજ કારણ છે, નહિતર બીજાં વૃક્ષોને કેમ પૂજતા નથી! લોકોને પણ પૂછતાં એજ ઉત્તર મળ્યો કે અમારા પૂર્વજો એનેજ પૂજતા આવ્યા છે, માટે અમો આ ખીજડાનેજ પૂજીએ છીએ તે સાંભળી ક્ષુલ્લકાચાર્યને વિચાર થયો કે "આ ખીજડા સરખો હું નિર્ગુણ છું, ગચ્છમાં તિલક બકુલ આદિ ઉત્તમ વૃક્ષ સરખા ઘણા રાજકુમાર મુનિઓ છે, છતાં પણ ગુરૂએ તેમને સૂરિપદ ન આપતાં મને આપ્યું, અને આ ગચ્છના મુનિઓ મને પૂજે છે, તેનું કારણ શું? મારામાં શ્રમણપણું તો છે નહિ, પરન્તુ આ રજોહરણાદિ ઉપકરણમાત્ર રૂપ મારા ચિતિગુણવડે (રજોહરણાદિ ઉપકરણને અંગે) અને ગુરૂએ મને આચાર્યપદ આપેલ હોવાથી વાંદે છે" એમ વિચારી તુર્ત પાછા વળ્યા અને ઉપાશ્રયે આવ્યા. તેમની શોધ કરનારા મુનિઓએ પૂછતાં દેહચિંતાએ જતાં શૂલની અકસ્માત વેદનાથી આટલો વિલંબ થયાનો ઉત્તર આપ્યો. ત્યાર બાદ ગચ્છ સ્વસ્થ થયો, અને ક્ષુલ્લકાચાર્ય પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરી શુદ્ધ થયા. અહિં ક્ષુલ્લકાચાર્યને વ્રત છોડવાની ઇચ્છા વખતે

તેમનો રજોહરણાદિ ઉપકરણોનો ચિતિ=સંચય તે द्रव्य चितिवंदन અને પ્રાયશ્ચિત્ત વખતે એજ ઉપકરણોનો સંચય તે भाव चितिवंदन જાણવુ. (આવ૦ વૃત્તિ અને પ્રવ૦ સારો૦ વૃત્તિને અનુસારે).
॥ इति द्वितीय द्रष्टान्त ॥

॥ ૩ કૃતિકર્મમાં કૃષ્ણ અને વીરકનુ દ્રષ્ટાન્ત ॥

દ્વારિકા નગરીમાં કૃષ્ણવાસુદેવ અને તેમનુ મુખ જોયા પછી જ ભોજન કરનારો વીરક નામનો કોળી રાજસેવક હતો. ચોમાસામાં કૃષ્ણ વાસુદેવ રાજવાડીએ ન જતા હોવાથી રાજમહેલની બહાર જ નીકળતા ન હતા તેથી દર્શનના અભાવે વીરક શાળાપતિ દુર્બળ થયો. ચાતુર્માસ વીત્યાબાદ સર્વ રાજાઓ આવ્યા અને વીરક પણ દર્શનાર્થે આવ્યો કૃષ્ણે દુર્બળતાનુ કારણ પૂછતા દ્વારપાલે ચાર મહિના સુધી આપના દર્શનવિના ખાવાપીવા સિવાય બેસી રહેવાની સર્વ વિગત કહી, તે સાંભળી વીરકને અંતપુરમાં પણ રજા વિના પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા આપી. હવે કૃષ્ણની જે જે પુત્રી વિવાહ યોગ્ય થાય તેને માતા કૃષ્ણ પાસે શણગાર પહેરાવી મોકલે ત્યારે તેને "રાણી થવુ છે કે દાસી ?" એમ કૃષ્ણ પૂછે, અને "રાણી થવુ છે" એમ કહેનારને કૃષ્ણ મહોત્સવ પૂર્વક શ્રી નેમિનાથ પાસે દીક્ષા અપાવે. એક વખતે માતાએ શીખવેલી એક પુત્રીએ દાસી થવાનુ કહેતા તે વીરક કોળીને પરણાવી, અને પોતાની પુત્રી પાસે સખ્ત ઘર કામ કરાવવાની વીરકને ફરજ પાડતા પુત્રીએ અકળાઇને અન્તે રાણી થવાનુ કહેતા વીરકની અનુમતિ લઇ કૃષ્ણે દીક્ષા અપાવી આમાં કૃષ્ણનો હેતુ એજ કે મારી પુત્રી દુર્ગતિમાં ન જાય. એક વખતે શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ રૈવતકગિરિ (ગિરનાર) સમવસર્યા, તે વખતે કૃષ્ણ વાસુદેવ અને એજ વીરક શાળાપતિ પ્રભુને વંદના કરવા ગયા, ત્યાં કૃષ્ણે તો સર્વ સાધુઓને દ્વાદશાવર્તવંદન વડે વંદન કર્યું, બીજા રાજાઓ કૃષ્ણની સાથે વંદના કરતા કરતા થાકીને થોડા ઘણા મુનિઓને વાંદીને બેઠા, અને વીરકે તો કૃષ્ણની અનુવૃત્તિએ સર્વ સાધુને વંદના કરી. કૃષ્ણ પરિણામે અત્યંત થાકી ગયા ત્યારે પ્રભુને કહ્યુ કે, હે પ્રભુ! ૩૬૦ સંગ્રામમાં પણ મને આવો

થાક નથી લાગ્યો ' પ્રભુએ કહ્યુ 'હે કૃષ્ણ ! તહે ક્ષાયિક સમ્યકત્વ અને તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે, તેમજ સાતમી નરકનુ બાંધેલુ [1]આયુષ્ય તોડીને ત્રીજી નરકનુ કર્યું છે. " અહિં કૃષ્ણની હાર્દશાનર્ત વંદના તે ભાવ કૃતિકર્મ, અને કૃષ્ણનુ મન સાચવવા માટે વીરકે કરેલી વંદના તે द्रव्य कृतिकर्म જાણવુ ॥ इति ३ जु दृष्टान्त ॥

॥ ૪ વિનયકર્મમા બે રાજસેવકનુ દૃષ્ટાન્ત ॥

નજીક રહેલા બે ગામમા વસતા બે રાજસેવકોને પોત પોતાના ગામની સીમા માટે વાદવિવાદ થતા તેનો ન્યાય કરાવવા રાજદરબારમા જતા સાધુ મહારાજના શુકન થયા જેથી એક જણ તો ભાનપૂર્વક "મુનિના દર્શનથી મારૂં કાર્ય અવશ્ય સિદ્ધ થશે" એમ કહી પ્રદક્ષિણા પૂર્વક વંદના કરીને રાજ દરબારમા ગયો, અને બીજો પહેલાના અનુકરણથી (ભાવ રહિત) વંદના કરી રાજદરબારમા ગયો ત્યા ન્યાય થતા ભાવ વંદના વાળાની તરફેણમા ન્યાય ઉતર્યો, અને બીજાનો પરાજય થયો. એમા પહેલાનુ ભાવ વિનયકર્મ અને તેનુ અનુકરણ માત્ર કરનાર બીજાને द्रव्य विनयकर्म જાણવુ. ॥इति ४ थु दृष्टान्त॥

॥ ૫ પૂજાકર્મ વિષે પાલક અને શામ્બનુ દૃષ્ટાન્ત ॥

દ્વારિકા નગરીમા કૃષ્ણ વાસુદેવના પાલક અને શામ્બકુમાર વિગેરે અનેક પુત્રો હતા, એક વખતે શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ સમવસર્યા ત્યારે વાસુદેવે કહ્યુ કે કાલે જે (પુત્ર) પ્રભુને પહેલી વંદના કરશે તેને હુ મારો અશ્વ આપીશ. જેથી શામ્બકુમારે તો પ્રભાતમા શય્યાપરથી ઉઠીને ત્યા રહ્યા રહ્યાજ વંદના કરી, અને પાલકે તો અશ્વ મેળવવાની લાલચથી શીઘ્ર પ્રભાતમા ઉઠી અશ્વરત્ન ઉપર બેસી પ્રભુ પાસે જઈને વંદના કરી. પાલક

---

૧ કર્મપ્રકૃતિ આદિમાં ઉદયમાં નહિ આવેલું આયુ ય ત્રૂટે (ઓછુ થાય) નહિ એમ કહ્યુ છે, તો પણ શ્રી ભગવતીજી વિગેરેમા કૃષ્ણે નરકાયુષ્ય ઓછુ કર્યાનુ સ્પષ્ટ કહ્યુ છે, તે અપવાદ વા આશ્ચર્ય રૂપ સમજાય છે

કુમાર અભવ્ય હતો તેથી કાયાથી વંદના કરી પરન્તુ ચિત્તમાં તો લોભ વૃત્તિજ હતી. કૃષ્ણે પ્રભુ પાસે જઈને આપને પ્રથમ વંદના કોણે કરી ? એમ પૂછતાં પ્રભુએ કહ્યું કે—પાલકકુમારે પ્રથમ અહીં આવીને દ્રવ્ય વંદના કરી, અને શામ્બકુમારે ઘરે બેઠાં ભાવવંદના કરી છે, જેથી કૃષ્ણે શામ્બકુમારને અશ્વ-રત્ન આપ્યો. એમાં પાલક અભવ્યનું द्रव्य पूजाकर्म, અને શામ્બકુમારનું भाव पूजाकर्म જાણવું. ॥ इति ५ मु द्रष्टान्त ॥

એ પાંચેમાં વંદના વિષય જો કે તુલ્ય છે, તો પણ પ્રથમ કહેલ વ્યુત્પત્તિ અર્થવાળી ક્રિયાઓની મુખ્યતા ગણીને તે તે વંદના જૂદા જૂદા નામવાળી જાણવી

अवतरण—હવે ૫ પ્રકારના અવંદનીય સાધુનું ૩જું દ્વાર આ ગાથામાં કહેવાય છે—

पासत्थो ओसन्नो, कुसील ससत्तओ अहाछंदो ।
दुग-दुग-ति-दु-णेगविहा, अवदणिज्जा जिणमयंमि ।१२।

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે.

गाथार्थ—પાર્શ્વસ્થ (અથવા પાશસ્થ), અવસન્ન, કુશીલ, સંસક્ત, અને યથાછંદ (એ ૫ પ્રકારના સાધુ તે અનુક્રમે) ૨-૨-૩-૨ અને અનેક પ્રકારના છે, અને તે જૈન દર્શનને વિષે અવંદનીય (નહિ વાંદવા યોગ્ય) કહ્યા છે. ॥ ૧૨ ॥

भावार्थ—ગાથામાં કહેલા ૫ અવંદનીય પાર્શ્વસ્થાદિ સાધુઓનું કિંચિત્ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

॥ ૧ (અવંદનીય) પાર્શ્વસ્થ સાધુના ૨ ભેદ ॥

જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની पार्श्व=પાસે स्थ=રહે (એટલે જ્ઞાનાદિકને પાસે રાખે પરન્તુ સેવે નહિ) તે पार्श्वस्थ કહેવાય. અથવા કર્મબંધના હેતુ જે મિથ્યાત્વ વિગેરે તે રૂપ पाश=પાશ (જાળ) માં વર્તે તે पाशस्थ કહેવાય.

તે પાર્શ્વસ્થના ૨ પ્રકાર આ પ્રમાણે-સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર એ સર્વ રહિત કેવળ વેષધારી હોય તે ૧ સર્વ પાર્શ્વસ્થ, અને [1]શય્યાતરાહૃત પિંડ, [2]રાજપિંડ, [3]નિત્યપિંડ, તથા [4]અગ્ર પિંડને વિના કારણે ભોગવે, [5]કુલનિશ્રાએ વિચરે, સ્થાપના [6]કુલમાં પ્રવેશ કરે, સંખડી (ગૃહસ્થના જમણવાર) જોતો ફરે, અને ગૃહસ્થની સ્તવના કરે તે ૨ દેશપાર્શ્વસ્થ જાણવો. એ *બન્ને પાસત્થા સાધુ વંદન કરવા યોગ્ય નથી.

॥ ૨ (અવંદનીય) અવસન્ન સાધુના ૨ ભેદ ॥

સાધુ સામાચારીમાં જે અવસન્ન એટલે શિથિલ (ખેદવાળો) હોય તે अवसन्न કહેવાય, તેના દેશથી અવસન્ન અને સર્વથી અવસન્ન એમ ૨ ભેદ છે. ત્યાં ઋતુબદ્ધ [7]પીઠ ફલકનો ઉપભોગી

---

૧ જેના મકાનમાં રહ્યા હોય તેનો આણેલો આહાર તે शय्यातराहृतपिंड

૨ રાજા અને રાજાના અમુક મુખ્ય અધિકારીઓના ઘરનો આહાર તે राजपिंड

૩ એક ઘેરથી પ્રથમ કરી રાખેલી નિમંત્રણા પ્રમાણે નિત્ય આહાર લે તે नित्यपिंड

૪ ભાત વિગેરેનો પ્રથમનો અગ્ર (ઉપરલો) ભાગ ગ્રહણ કરે (એટલે ગૃહસ્થે પોતાને માટે આહાર કાઢ્યા પહેલાંજ ગ્રહણ કરે) તે अग्रपिंड

૫ આટલાં મારાજ (ભાવિત કરેલા) કુળ (સમુદાય વિશેષ) જાણી ત્યાંજ આહાર માટે વિચરે તે कुलनिश्रा

૬ ગુરૂ આદિની વિશેષ ભક્તિ કરનારા કુળ (સમુદાય) તે स्थापना कुल.

* એ પ્રમાણે પાર્શ્વસ્થ સાધુ બે પ્રકારના હોવાથી જે કેટલાએક આચાર્યો પાર્શ્વસ્થને સર્વથા ચારિત્ર રહિતજ માને છે તે અયુક્ત છે (પ્ર૦ સારો૦ વૃત્તિ)

૭ સંથારા માટે પાટ વિગેરે ન મલે તો વર્ષાઋતુમાં વાંસ વિગેરેના ઘણા કકડાઓને દોરીઓથી બાંધી સંથારો કરવો પડે, પરન્તુ તેની પુનઃ બંધ છોડીને પડિલેહણા કરવી જોઈએ તે કરે નહિ, તે ઋતુબદ્ધ પીઠ ફલક દોષ, અથવા વારવાર શયન માટે સંથારો કરે અથવા સંથારો પાથર્યો રાખે અથવા ચોમાસા વિના પાટપાટલાદિ વાપરે તે પણ ऋतुबद्ध पीठफलक દોષ જાણવો.

હોય અને સ્થાપના [1]ભોજી તથા [2]પ્રાભૃતિકાભોજી હોય તે સર્વથી અવસન્ન, અને પ્રતિક્રમણ, પડિલેહણ, સ્વાધ્યાય, ભિક્ષાચર્યા, ધ્યાન, ઉપવાસાદિ, [3]આગમન, [4]નિર્ગમન, [5]સ્થાન, બેસવુ, અને શયન કરવુ એ સર્વ સાધુ સામાચારી કરે નહિ, અથવા કરે તો હીનાધિક કરે, અથવા ગુરૂના વચનથી બલાત્કારે કરે તે દેશથી અવસન્ન જાણવો. એ બન્ને અવંદનીય છે.

॥ ૩ (અવંદનીય) કુશીલ સાધુના ૩ ભેદ ॥

કુત્સિત (માઠા) આચારવાળો તે કુશીલ સાધુ કહેવાય, તેના ૩ ભેદ આ પ્રમાણે છે—" કાલે વિણએ બહુમાણે " એ પદવાળી ગાથામા કહેલા ૮ પ્રકારના જ્ઞાનાચારની વિરાધના કરે તે ૧ જ્ઞાનકુશીલ, "નિસ્સંકિય નિકકંખિય" એ પદવાળી ગાથામા કહેલા ૮ પ્રકારના દર્શનાચારની વિરાધના કરે તે ૨ દર્શનકુશીલ; તથા યંત્ર મંત્ર કરે, એક અંગમા ગોળા નાખીને બીજા અંગમાથી કાઢવા, અથવા મુખમાથી અગ્નિ કાઢવો, ઇત્યાદિ ચમત્કાર દેખાડે, સ્વપ્નફળ કહે, જ્યોતિષ પ્રકારે ભૂત ભાવીનો લાભાલાભ કહે, જડીબુટ્ટી કરે પોતાના જાતિ કુલ પ્રકાશ કરે, સ્ત્રી પુરૂષાદિના લક્ષણ કહે, કામણ વશીકરણ કરે, સ્નાનાદિકથી શરીર વિભૂષા કરે, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે ચારિત્રની વિરાધના કરનાર તે ૩ ચારિત્રકુશીલ, જાણવો. એ ત્રણે અવંદનીય છે.

---

૧ સાધુને માટે આહાર રાખી મૂકવો તે સ્થાપના

૨ તથા પ્રાભૃતિકા ભોજી તે પોતાના ઇષ્ટ વા પૂજ્ય મુનિને જે ઈષ્ટ આહાર હોય તે બહુમાન પૂર્વક વહોરાવવો તે પ્રાભૃતિકા તેનુ ભોજન કરે

૩ ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરતી વખતે પગ પ્રમાર્જનાદિ વિધિ તથા નિસીહી કહેવાની વિધિ તે આગમન સામાચારી.

૪ ઉપાશ્રયમાંથી નિકળતી વખતે આવસ્સહિ કહેવા વિગેરેની વિધિ તે નિર્ગમન સામાચારી

૫ કાયોત્સર્ગાદિ વખતે ઉભા રહેવાની વિધિ તે સ્થાન સા૦

॥ ૪ (અવંદનીય) સંસક્ત સાધુના ૨ ભેદ ॥

ગુણ અને દોષ એ બન્ને વડે સંસક્ત એટલે મિશ્ર હોય તે સંસક્ત કહેવાય, જેમ ગાય વિગેરે પોતાને ખાવાના ટોપલામાં એઠું અથવા સારૂં ભોજન ખોળ કપાસીઆ વિગેરે સર્વ મિશ્ર થયેલું ખાય છે, તેમ આ સંસક્ત સાધુના મૂળગુણ (=૫ મહાવ્રત), અને ઉત્તરગુણ (પિંડવિશુદ્ધિ-આહારશુદ્ધિ)રૂપ ગુણોમાં તેમજ તેથી વ્યતિરિક્ત બીજા પણ ગુણોમાં ઘણા દોષ પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે. તેના ૨ ભેદ છે તે આ પ્રમાણે-પ્રાણાતિપાતાદિ પાંચ આશ્રવયુક્ત, રસ ગારવાદિ ૩ (રસ-ઋદ્ધિ-શાતા) ગારવયુક્ત, સ્ત્રી અને ગૃહયુક્ત ઇત્યાદિ દોષયુક્ત હોય તે ૧ સંક્લિષ્ટ સંસક્ત અને પાર્શ્વસ્થાદિ પાસે જાય ત્યારે તેના ગુણવાળો થાય, અને સંવિજ્ઞ સાધુઓમાં વર્તે ત્યારે જાણે સંવિજ્ઞ ગુણવાળો હોય એના આચાર વિચાર રાખે,એ પ્રમાણે જ્યાં જાય ત્યાં તેવા પ્રકારનો આચાર પાળે તે અસંક્લિષ્ટ સંસક્ત એ બન્ને અવંદનીય છે.

॥ ૫ (અવંદનીય) યથાછંદ સાધુના અનેક ભેદ ॥

ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરે, પોતાની મતિકલ્પના પ્રમાણે અર્થ પ્રરૂપે, ગૃહસ્થના કાર્યમાં પ્રવર્તે, અન્ય સાધુના કે શિષ્યના અલ્પ અપરાધમાં પણ વારંવાર ક્રોધ-આક્રોશ કરે, પોતાની કલ્પના પ્રમાણે આગમના અર્થ વિચારી વિગઇ વિગેરેના ઉપભોગથી સુખશીલ થઇ વિચરે, ત્રણ ગારવ યુક્ત થાય, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના લક્ષણવાળો યથાછંદ (એટલે આગમની અપેક્ષા વિના પોતાના છંદે ચાલનાર) સાધુ જાણવો. તે જૈનદર્શનમાં અવંદનીય ગણ્યો છે.

એ પાર્શ્વસ્થાદિ સાધુઓને વંદના કરવાથી કીર્તિ કે કર્મનિર્જરા ન થતાં કેવળ કાયક્લેશ અને કર્મબંધજ થાય છે. (ઇત્યાદિ વિશેષ ભાવાર્થ આવ૦ નિર્યુક્તિમાં ઘણો કહ્યો છે) તો પણ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિકના ગાઢ કારણે કોઇ વખતે પાર્શ્વસ્થાદિકને પણ વંદના કરવાનું કહ્યું છે, તેનું કારણ કે, પાર્શ્વસ્થાદિક સાધુઓ જો કે ચારિત્રના અસંભવવાળા છે તો પણ

સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ થયેલા *ન હોય, વળી એ પ્રભુનો વેષ ધરનાર છે માટે સાધુ વેષ દેખીને પણ પાર્શ્વસ્થાદિકને વંદના કરવી એમ કેટલાક કહે છે, પણ તેના અભિપ્રાયથી કરેલી વંદના પણ મોટા અનર્થવાળી છે, એ સબંધિ ઘણી [1]ચર્ચા આવશ્યક નિર્યુક્તિથી જાણવા જેવી છે. વળી પ્રમાદવાળા પાર્શ્વસ્થાદિકને વંદના કરવાથી તે પ્રમાદી સાધુમા રહેલા સર્વે પ્રમાદસ્થાનો વંદનીય થાય છે, માટે પ્રમાદી મુનિ અવંદનીય છે, તેમજ પાર્શ્વસ્થાદિનો સંગ કરનારા સાધુઓ પણ અવંદનીય છે.

પ્રશ્ન—પરિચયમા આવેલા સાધુઓને તો પાર્શ્વસ્થાદિના લક્ષણવાળા જાણી વંદના ન કરીએ, પરન્તુ અપરિચિત (અજાણ્યા) સાધુ મહારાજ ગામમા પધાર્યા હોય તો તેમને વંદના કરવી કે નહિ ?

ઉત્તર—પૂર્વે પરિચયમા નહિ આવેલા સાધુ મહારાજને પ્રથમ તો ઉચિત વિનય અને વંદનાદિ કરવા યોગ્ય છે, પરન્તુ

---

* दंसणपक्खो सावय चरित्तभट्ठे य मंदधम्मे य । दंसणचरित्तपक्खो समणे परलोगकंखम्मि એમાં "मन्दधर्मे च" पार्श्वस्थादौ ઇતિ વચનાત્ (આવ૦ નિર્યુક્તિ) એ ગાથાનો ભાવાર્થ—શ્રાવકમાં, કોઇક અનવસ્થિત સાધુમા, અને પાર્શ્વસ્થાદિ સાધુઓમા દર્શનપક્ષ=સમ્યક્ત્વ હોય છે, અને પરલોકની આકાંક્ષાવાળા સુસાધુમાં તો દર્શનપક્ષ (ઉપલક્ષણથી જ્ઞાનપક્ષ) અને ચારિત્ર પક્ષ એ બન્ને (ત્રણે) હોય છે

૧ આ સંબંધમા શ્રી આવશ્યક નિર્યુક્તિમા જે ઉપયોગી ચર્ચા છે તેનો સંક્ષિપ્ત સાર આ પ્રમાણે—

શિષ્ય પ્રશ્ન—અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિથી આ સુવિહિત સાધુ છે અને અવિશુદ્ધિથી આ પાર્શ્વસ્થાદિ પતિત સાધુઓ છે, એમ અમો છદ્મસ્થ હોવાથી ઓળખી શકીએ નહિ માટે અમો તો તેમનો સાધુવેષ દેખીનેજ વંદના કરીએ તે ઉચિત છે

ગુરુ ઉત્તર—જો કેવળ સાધુવેષ દેખીનેજ વંદના કરતા હો ત્યારે તો જમાલી વિગેરે જાણીતા મિથ્યાદ્રષ્ટિઓને પણ સાધુવેષ હોવાથી

શિથિલ વિહારી માલુમ પડ્યા પછી તો વંદનાદિ કરવા યોગ્ય નથી.

વંદના કરવી પડશે, અને જો એવા સ્પષ્ટ મિથ્યાદૃષ્ટિઓને સાધુવેષ છતાં વંદના નહિ કરો તો "કેવળ સાધુવેષ જ વંદનીય છે" એમ શા માટે કહો છો ?

શિષ્ય પ્રશ્ન—જો વંદના કરવામાં સાધુવેષ મુખ્ય ન ગણીએ તો છદ્મસ્થ જીવ સાધુ અસાધુને કેવી રીતે જાણે ? કોઈક વખત અસાધુઓ પણ કારણસર સાધુવત્ પ્રવૃત્તિવાળા હોય છે, અને કોઈ વખત સુવિહિત સાધુઓ પણ કારણસર અસાધુ સરખી પ્રવૃત્તિવાળા હોય છે, તો એ પ્રમાણે હોવાથી મુનિઓએ સાધુવેષવાળા મુનિને જોઈને શું કરવું ?

ગુરુ ઉત્તર—અદૃષ્ટપૂર્વ(=પૂર્વે પરિચયમાં નહિ આવેલા-અજાણ્યા) સાધુઓને દેખી મુનિઓએ અભ્યુત્થાનાદિ સત્કાર અવશ્ય કરવો, જેથી આ અવિનીત છે, એમ આવેલા સાધુઓ ન સમજે, અને દૃષ્ટપૂર્વ (પ્રથમ જાણવામાં આવેલા) સાધુઓ ઉદ્યતવિહારી અને શીતલવિહારી એમ બે પ્રકારના છે ત્યાં ઉદ્યતવિહારીને અભ્યુત્થાન અને વંદનાદિ યથાયોગ્ય સંત્કાર કરવો, અને શીતલવિહારીને તે સત્કાર ન કરવો એ ઉત્સર્ગ માર્ગ છે, તેમને તો કોઈ ગાઢ કારણના અપવાદથી પર્યાય (બ્રહ્મચર્ય)-પરિષદ્-પુરુષ-ક્ષેત્ર-કાળ-અને આગમનો વિચાર કરીનેજ લાભાલાભ જાણી વંદનાદિ સત્કાર કરવો યોગ્ય છે

શિષ્ય પ્રશ્ન—જેમ તીર્થંકરની પ્રતિમામાં તીર્થંકરના ગુણ નથી, તોપણ (તીર્થંકરના ગુણનું આરોપણ કરીને) સાક્ષાત્ તીર્થંકર માનીને વંદન પૂજા કરીએ છીએ તેમ પાર્શ્વસ્થાદિ સાધુઓમાં સાધુના ગુણ નથી, તો પણ સાધુના ગુણનું આરોપણ કરીને (સાધુ માનીને) વંદના કરીએ તો શું ?

ગુરુ ઉત્તર—પ્રતિમામાં તો ગુણ અને અવગુણ બન્ને ન હોવાથી જેવા ગુણવાળી માનવી હોય તેવી માની શકાય, પરન્તુ પાર્શ્વસ્થાદિમાં તો અવગુણ વિદ્યમાન છે, તેથી તેમાં ગુણનું આરોપણ થાય નહિ જેમ ખાલી પાત્રમાં જે ભરવું હોય તે ભરાય, પરંતુ કોઈપણ એક વસ્તુથી ભરેલા પાત્રમાં બીજી વસ્તુ ન ભરાય, માટે પ્રતિમાનું દૃષ્ટાન્ત આ સ્થાને ઘટી શકતું નથી (ઇત્યાદિ સવિસ્તર ચર્ચા આવ૦ નિર્યુક્તિથી જાણવી)

अवतरण—હવે આ ગાથામા ૫ વંદનીય સાધુનુ ૭ મુ દ્વાર કહેવાય છે—

आयरिय उवज्झाए, पवत्ति थेरे तहेव रायणिए ।
किइकम्म निज्जरट्ठा, कायव्वमिमोसि पंचण्हं ॥ १३ ॥

શબ્દાર્થ —

निज्जर=નિર્જરાને	इमेसि=એ (એઓને).
अट्ठा=અર્થે, માટે,	

गाथार्थ—આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-પ્રવર્તક-સ્થવિર-તેમજ રાત્નિક એ પાચને નિર્જરાને અર્થે વંદન કરવુ ॥ ૧૩ ॥

भावार्थः—ગણના નાયક તથા સૂત્ર અર્થ બન્નેના જાણ અને અર્થની વાચના આપે તે आचार्य, તથા ગણના નાયક થવાને યોગ્ય (નાયક સરખા), સૂત્ર અર્થ બન્નેના જાણ પરન્તુ વાચના સૂત્રની આપે તે उपाध्याय સાધુઓને ક્રિયાકાંડ વિગેરે મા પ્રવર્તાવે તે प्रवर्तक, મુનિમાર્ગથી ખેદ પામતા અને પતિતપરિણામી થતા સાધુઓને અથવા પ્રવર્તકે સાધુને જે માર્ગમા પ્રવર્તાવેલા હોય તે સાધુઓ પાછા તે માર્ગથી ખેદ પામી પતિતપરિણામી થતા હોય તો તેઓને ઉપદેશાદિ વડે તે માર્ગમા સ્થિર કરે તે અથવા વૃદ્ધાવસ્થાવાળા હોય તે સ્થવિર, અને પર્યાયમા વડીલ હોય તે रात्निक અથવા रत्नाधिक કહેવાય. તેમજ [1]गणावच्छेदक પણ કહેવાય

એ પાચેમા આચાર્યાદિ ચાર[2] દીક્ષાપર્યાય વડે ન્યૂન હોય

* જ્ઞાનપર્યાય, દીક્ષાપર્યાય, અને વયપર્યાય એ ૩ પ્રકારના યથયોગ્ય પર્યાય જાણવા

૧ આવ૦વૃત્તિમાં ગણાવચ્છેદકને (ગણીને) સ્થવિર સાથે ગણ્યા છે, અને ભાષ્યની અવચૂરિમા રત્નાધિકનુજ બીજુ નામ ગણાવચ્છેદક કહ્યુ છે, ત્યા ગચ્છના કાર્ય માટે ક્ષેત્ર ઉપધિ આદિકના લાભાર્થે વિચરનાર અને સૂત્ર તથા અર્થ બન્નેને જાણનાર તે गणावच्छेदक કહેવાય

૨ જો કે રત્ન એટલે દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર (એ ૩ રત્ન)મા અધિક હોય તે રત્નાધિક કહેવાય, પરન્તુ અહિં ચારિત્રપર્યાયમા જ્યે

તો પણ તેઓને દ્વાદશાવર્ત્તવંદન કર્મની નિર્જરા માટે કરવું જોઈએ, તેમજ એ પાંચને અનુક્રમે વંદન કરવું. કેટલાએક આચાર્યો એમ પણ કહે છે કે-સર્વથી પ્રથમ આચાર્યને, અને ત્યારબાદ રત્નાધિકપણાની યોગ્ય મર્યાદાવડે અનુક્રમે વંદન કરવું એટલે દીક્ષાપર્યાય અધિક હોય તેને પહેલું વંદન કરવું. (આવ૦ નિ૦ વૃત્તિ)

अवतरण—હવે વંદન કોણે ન કરવું, એટલે વંદના કોની પાસે ન કરાવવી ? તે કહેવાનું (=૪ જણ પાસે વંદન ન કરાવવા સંબંધિ) ૯ મું દ્વાર આ ગાથામાં દર્શાવાય છે તથા ૪ જણે વંદના કરવી તે ગબંધિ ૬ ટ્ઠું દ્વાર પણ દર્શાવાય છે

माय-पिय जिट्ठभाया,-ओमावि तहेव सव्वरायणिए ।
किइकम्म न कारिज्जा, चउ समणाई कुणंति पुणो॥१४॥

શબ્દાર્થ —

ओम=અવમ, વયાદિકમાં લઘુ
अवि=તો પણ અથવા [1]મા-તામહ પિતામહ વિગેરે (ના ગ્રહણ માટે અપિ શબ્દ છે.)
कारिज्जा=(વંદન) કરાવવું.

गाथार्थ—દીક્ષિત માતા, દીક્ષિત પિતા, દીક્ષિત જ્યેષ્ઠભાઈ (મોટોભાઈ) વિગેરે, તેમજ વયમાં લઘુ હોય છતાં પણ સર્વે

તે રત્નાધિક એવો અર્થ મુખ્ય હોવાથી રત્નાધિકને ' દીક્ષાપર્યાય વડે ન્યૂન હોય તો પણ (વાંદવા)" એ અર્થ સંગત નથી, કારણ કે રત્નાધિક તો દીક્ષાપર્યાયવડે અધિક જ હોય એમ અહિં ગણેલું છે માટે દીક્ષાપર્યાય વડે ન્યૂન એવા ચાર કહ્યા છે

[1] માતામહ વિગેરેનું ગ્રહણ આવ૦વૃત્તિમાં (अवि=) अवि શબ્દથી કર્યું છે, અને અવચૂરિમાં માતાપિતાના ઉપલક્ષણથી કર્યું છે, [એટલે માતપિતા કહેવાથી માતામહ (=માતાના બાપ) પિતામહ (બાપના બાપ) વિગેરે પાસે પણ વંદન ન કરાવવું]

રત્નાધિક (જ્ઞાનાદિ ગુણવડે અધિક) એ ચાર જણ પાસે મુનિએ વદના ન કરાવવી, પરન્તુ એ ૪ સિવાયના શેષ શ્રમણ આદિક (સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા) પાસે વદના કરાવવી, એટલે સાધુ આદિક [1]ચારેએ વદના કરવી. ॥ ૧૪ ॥ એ ૫ મુ તથા ૬ ઠુ દ્વાર કહ્યુ.

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એ છે કે-સાધુ થયેલ માતપિતા અને જ્યેષ્ઠભા૦ વિગેરે પાસે (માતામહ પિતામહ વિગેરે) પાસે વદના ન કરાવવી પરન્તુ ગૃહસ્થપણા-મા રહેલા માતાદિક પાસે વદના કરાવવી. તથા જ્ઞાનાદિ ગુણમા અધિક એવા રત્નાધિક લઘુ હોય છતા પણ વદના ન કરાવવી તે જ્ઞાનાદિ ગુણનુ બહુમાન છે, અને તે ઉચિત વ્યવહાર છે.

अवतरण—હવે આ ગાથામા પાચ સ્થાને વદના ન કરવી તે પાચ નિષેધસ્થાન સબધિ ૭ મુ દ્વાર કહે છે.

विक्खित्त-पराहुत्ते, अ पमत्ते, मा कयाइ वंदिज्जा।
आहारं नीहारं, कुणमाणे काउकामे अ ॥ १५ ॥

શબ્દાર્થ —

विक्खित्त=વ્યાક્ષિપ્ત-વ્યગ્રચિત્ત	कयाइ=કદાચિત્, કદી પણ
पराहुत्ते=પરાઙ્મુખ હોય	कुणमाणे=કરતા હોય
पमत्ते=પ્રમાદમા હોય	काउकामे=કરવાની ઇચ્છાના-ળા હોય.

गाथार्थ—ગુરૂ જ્યારે વ્યગ્ર (કોઇ ધર્મ કાર્યની ચિંતામાં વ્યાકુળ) ચિત્તવાળા હોય, પરાઙ્મુખ (એટલે સન્મુખ ન

---

૧ આવ૦ નિર્યુક્તિમા વદના કરનાર (વદન દાતા) સાધુજ હોય એમ કહ્યુ છે તે સાધુ સામાચારીને અગે સભવે છે

૨ અવચૂરિ આદિ પ્રતોમા પણ એ ખૂટતો ન કાર આવ૦ નિર્યુ-ક્તિમાથી લીધો છે

બેઠેલા) હોય, ક્રોધ નિંદા વિગેરે પ્રમાદમા વર્તતા હોય, આહાર નિહાર કરતા હોય તેમજ કરવાની ઇચ્છાવાળા હોય ત્યારે કદી પણ વન્દના ન કરવી, ॥ ૧૫ ॥

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એ છે કે- એ પાચ વખતે વન્દના કરનાથી અનુક્રમે ધર્મનો અન્તરાય, વન્દનનુ અનવધારણ (=અલક્ષ્ય), ક્રોધ, આહારનો અન્તરાય અને નિહારનુ અનિર્ગમન (લઘુનીતિ વડીનીતિ બરાબર ઉતરે નહિ તે) ઇત્યાદિ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે (આવ૦ વૃત્તિ)

अवतरण-આ ગાથામા ગુરૂને ૪ સ્થાનકે (પ્રસગે) વાંદણા દેવારૂપ ચાર અનિષેધસ્થાનનુ ૮ મુ દ્વાર કહે છે.

पसंते आसणत्थे अ, उवसंते उवट्ठिए ।
अणुन्नवित्तु मेहावी, किइकम्मं पउजइ ॥ १६ ॥

શબ્દાર્થ—

उवट्ठिए=ઉપસ્થિત,	मेहावि=બુદ્ધિમાન
अणुन्नवित्तु=અનુજ્ઞા માગીને	पउजइ=પ્રયોજે, કરે

गाथार्थ—ગુરૂ જ્યારે પ્રશાન્ત (અવ્યગ્ર) ચિત્તવાળા હોય, આસન ઉપર બેઠેલા હોય, ઉપશાન્ત (ક્રોધાદિ રહિત) હોય, અને વન્દન વખતે શિષ્યને "છન્દેણ" ઇત્યાદિ વચન કહેવા માટે ઉપસ્થિત-ઉદ્યત (તત્પર) હોય ત્યારે (એ ૪ પ્રસંગે) બુદ્ધિમાન શિષ્ય ગુરૂની આજ્ઞા માગીને વન્દન કરે ॥ ૧૬ ॥

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે,

अवतरण—હવે ૮ કારણે વન્દના કરવાનુ ૯ મુ દ્વાર કહેવાય છે—

पडिकमणे सज्झाए, काउस्सग्गा-वराह-पाहुणए ।
आलोयण-संवरणे, उत्तम(अ)ट्ठे य वदणयं ॥ १७ ॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે.

ગાથાર્થ—પ્રતિક્રમણમાં (માટે), સ્વાધ્યાયમાં, કાઉસ્સગ્ગમાં, અપરાધ ખમાવવામાં, મોટા સાધુ પ્રાહુણા આવે તેમને, આલોચનામાં, સંવરમાં (પ્રત્યાખ્યાન માટે), અને ઉત્તમ અર્થમાં (એટલે સંલેખનાદિ માટે) ગુરૂને વંદન કરવું ॥ ૧૭॥

ભાવાર્થઃ—પ્રતિક્રમણમાં ચાર વાર બે બે વાંદણા દેવાય છે તે પ્રતિક્રમણ માટે ગુરૂવંદન જાણવું. તથા ગુરૂ પાસે વાચના લેતી વખતે પ્રથમ ગુરૂને ૩ વાર વંદન કરવું તે સ્વાધ્યાય* માટે જાણવું; તથા યોગોદ્વહન વખતે આયંબિલ છોડી નીવીનું પચ્ચખ્ખાણ કરવા માટે જે કાઉસ્સગ્ગ કરવાનો હોય છે તે કાઉસ્સગ્ગ કરવા પહેલાં ગુરૂને વંદન કરવું તે કાઉસ્સગ્ગ માટે જાણવું ગુરૂ પ્રત્યે થયેલો અપરાધ ખમાવવા માટે જે પ્રથમ ગુરૂવંદન કરવું તે અપરાધ માટે જાણવું, તથા વડીલ સાધુ પ્રાહુણા પધારે ત્યારે તે પ્રાહુણા સાધુને (સંભોગિક અર્થાત્ સરખી સામાચારીવાળા હોય તો ગુરૂને પૂછીને અને અસંભોગિક હોય તો પ્રથમ ગુરૂને વંદના કરીને પૂછે, અને ગુરૂ આદેશ આપે તો) વંદના કરવી તે [1]પ્રાહુણા માટે જાણવું. તથા કોઇ અતિચાર અનાચારનું આલોચનાદિ પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરવું હોય ત્યારે ગુરૂને પ્રથમ વંદના કરવી તે આલોચના માટે જાણવું, વિહારગમન સમયે પણ જે વંદન તે *આ ભેદમાં અંતર્ગત થાય છે. તથા ઘણા આગારવાળા એકાશનાદિ પચ્ચખ્ખાણને ભોજન કર્યા બાદ ઓછા આગારવાળું કરવું તે દિવસચરિમ પચ્ચખ્ખાણરૂપ સંવર (=સંક્ષેપ), અથવા નમુક્કારસહિય આદિ લઘુ પચ્ચખ્ખાણ બદલીને ઉપવાસાદિ મોટું પચ્ચખ્ખાણ કરવું તે

* પટ્ઠવણાનું પવેયણાનું અને પઠન બાદ કાળ વેળાનું ગુરુવંદન તે સ્વાધ્યાયનાં ૩ વંદન સાધુસામાચારીથી જાણવા યોગ્ય છે

૧ એમાં પ્રાહુણા મુનિ લઘુ હોય તો તે પ્રાહુણા મુનિએજ વંદન કરવું, અને પ્રાહુણા જ્યેષ્ટ હોય તો પ્રાહુણાને તત્રસ્થ લઘુ મુનિઓએ વંદન કરવું એ બન્ને અર્થ છે (પ્રવ૦ સારો વૃત્તિ)

* आलोचनायां विहारापराधभेदमिन्नायां इति આવ૦ વૃત્તિ વચનાત્

પણ સવર (સવરણ) કહેવાય, માટે તે સવર એટલે પ્રત્યાખ્યાન કરવા પહેલા ગુરૂને વંદના કરવી તે प्रत्याख्यान માટે જાણવુ. તેમજ અનશન તથા સલેખણા (રૂપ ઉત્તમ અર્થ) અગીકાર કરવા માટે પ્રથમ ગુરૂવંદન કરવુ તે उत्तमार्थ માટે જાણવુ. એ પ્રમાણે ૮ કારણે ગુરૂને વદન કરવુ.

એમા પ્રતિક્રમણના ૪ અને સ્વાધ્યાયના ૩ એ ૭ વદન દિવસના પૂર્વાર્ધના તથા ઉત્તરાર્ધના મળી ૧૪ [1]ध्रुववदन છે, કે જે દરરોજ કરવા યોગ્ય છે, અને શેષ કાયોત્સર્ગાદિકના વદનો તેવા તેના કારણ પ્રસગે કરવાના હોવાથી अध्रुववदनो છે,

---

अवतरण—હવે આ ગાથામા ૨૫ (પચીસ) આવશ્યકનુ १० मु द्वार કહેવાય છે

दोऽवणयमहाजायं, आवत्ता वार चउसिर तिगुत्त। दुपवेसिगनिरकमणं, पणवीसावसय किइकम्मे ॥१८॥

શબ્દાર્થ —

अवणय=અવનત, નમન
अहाजाय=યથાજાત
आवत्ता=આવર્ત્ત.
दु-पवेस=બે પ્રવેશ
इग निरक्मण=૧ નિષ્ક્રમણ (નિકળવુ)
पणवीस=પચીસ
आवसय=આવશ્યક

गाथार्थ—૨ અવનત, ૧ યથાજાત, ૧૨ આવર્ત્ત, ૪ શીર્ષ, ૩ ગુપ્તિ, ૨ પ્રવેશ, અને ૧ નિષ્ક્રમણ (નિર્ગમન) એ પ્રમાણે દ્વાદશાવર્ત્તવદનમા ૨૫ આવશ્યક છે ॥ ૧૮ ॥

---

१ चत्तारि पडिक्कमणे किइकम्मा तिन्नि हुति सज्झाए।
पुव्वण्हे अवरण्हे किइकम्मा चउदस हवंति ॥आव० नि०१२०१॥
एवमेतानि ध्रुवाणि प्रत्यह कृतिकर्माणि चतुर्दश भवन्ति इति આવ० वृत्ति०

भावार्थ—અવશ્ય કરવા યોગ્ય ક્રિયાઓ તે आवश्यक કહેવાય, તે અહિં ગુરુવદનમા વદનસૂત્ર બોલતી વખતે પચીસ આવશ્યક સાચવવા યોગ્ય છે તે આ પ્રમાણે—

૨ अवनत—ગુરુ મહારાજને પોતાની વદન કરવાની ઇચ્છા પ્રગટ જણાવવાને માટે इच्छामि खमासमणो वंदिउ जावणिज्जाए निसीहियाए એટલા પાચ પદ કહીને જે કિંચિત્ મસ્તક (સહિત શરીર) નમાવવુ તે અવનત કહેવાય. તે પહેલા વદન વખતે પહેલુ અવનત, અને બીજીવારના વદન વખતે બીજુ અવનત પણ એજ પાચ પદના ઉચ્ચાર પૂર્વક જાણવુ.

૧ यथाजात—અહિ શિષ્ય यथा=જેવી રીતે जात એટલે જન્મ્યો હતો તેવા આકારવાળા થઇને ગુરુવદન કરવુ (એટલે વાંદણાનો સૂત્રપાઠ બોલવો તે જન્મ સબધી મુદ્રા) તે यथाजात આવશ્યક કહેવાય. ત્યા જન્મ ૨ પ્રકારનો છે, એક સસારમાયા રૂપી સ્રીની કુક્ષીમાથી (=સસારમાથી) બહાર નિકળવુ તે दीक्षाजन्म, અને બીજો માતાની કુક્ષિમાથી બહાર નિકળવુ તે भवजन्म એ બન્ને જન્મનુ અહિ પ્રયોજન છે તે આ પ્રમાણે— દીક્ષાજન્મ વખતે (=દીક્ષા લેતી વખતે) જેમ ચોલપટ્ટ (કટિવસ્ત્ર), રજોહરણ (ઓઘો) અને મુહપત્તિ એ ૩ ઉપકરણ જ હતા તેમ દ્વાદશાવર્ત્ત વદન વખતે પણ એ ૩ જ ઉપકરણ રાખવા, અને ભવજન્મ વખતે જેમ કપાળે લાગેલા બે હાથ સહિત જન્મ્યો હતો તેમ ગુરુવદન વખતે પણ શિષ્યે કપાળે બે હસ્ત લગાડી (અજલી જોડી) વદન કરવુ તે બન્ને પ્રકારના જન્મના આકારવાળુ અહિ ૧ यथाजात આવશ્યક જાણવુ.

૧૨ आवर्त्त—(વદન સૂત્રના અમુક પદોચ્ચાર પૂર્વક ગુરૂના ચરણપર તથા મસ્તકે હાથ સ્થાપવારૂપસ્પર્શાવવારૂપ જે) કાયવ્યાપાર વિશેષ તે आवर्त्त કહેવાય. તે ૧૨ આવર્ત્ત પદોના નામથી આ પ્રમાણે—१ अहो २ काय, ३ काय संफास, ४ खमणिज्जो मे किलामो अप्पकिलंताणं बहुसुभेण मे दिवसो वइक्कंतो जत्ता मे, ५ जवणि, ६ ज्जं च मे. એ પહેલા ૬* આવર્ત્ત પહેલા

* એ ૬ આવર્ત્તમા પહેલા ત્રણ આવર્ત્ત "અહો કાય કાય" એ પ્રમાણે બે બે અક્ષરના ગણવા, તેમાં પહેલા અક્ષરના ઉચ્ચાર વખતે

વંદન વખતે [1]અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરીને કરવાના હોય છે, અને અવગ્રહમાંથી નિકળીને પુનઃ બીજા વંદન વખતે પણ અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરીને એજ ૬ આવર્ત્ત બીજી વાર કરવાના હોવાથી ૧૨ આવર્ત્ત ગણાય છે.

૪ શીર્ષ—અહિં શીર્ષ માત્ર કહેવાથી પણ ગુરૂ બે વાર કિંચિત્ મસ્તક નમાવે, તે ગુરૂના બે શીર્ષ, અને શિષ્ય બે વાર વિશેષ શીર્ષનમાવે (બે વારસફાસ એ પદ બોલતી વખતે) તે શિષ્યના બે શીર્ષવંદન, એ પ્રમાણે ૪ શીર્ષવંદન જાણવા, એટલે જે વંદનમાં ૪ શીર્ષનમન હોય તે ૪ શીર્ષવંદન જાણવા,

અહિં કેટલાક આચાર્યો બે ખામણા વખતના બે અને (બે) સફાસ વખતના બે, એ રીતે ચારે શીર્ષનમન શિષ્યના ગણે છે, પરન્તુ ગુરૂના નહિ. પ્રસિદ્ધિમાં પણ શિષ્યના ૪ શીર્ષનમન આ મતાંતર પ્રમાણેજ ગણાય છે.

પ્રશ્ન—બે અવનતમાં પણ શીર્ષનમન છે, અને આ ચાર શીર્ષમાં પણ શીર્ષનમન છે તો એ બે આવશ્યકોમાં તફાવત શું ?

બે હથેલી ઉંધી કરી ગુરુના ચરણે લગાડવી, અને બીજા અક્ષરના ઉચ્ચાર વખતે બે હથેલી ચતી કરી પોતાના કપાળે લગાડવી, એવા પ્રકારની ત્રણ વાર હસ્તચેષ્ટા એજ પહેલા ૩ આવર્ત્ત ગણાય અને "સંફાસ" ના ઉચ્ચાર વખતે મસ્તક ગુરુના ચરણે નમાવવું તથા બીજા ત્રણ આવર્ત્ત "જત્તા ભે, જવણિ, જ્જં ચ ભે" એ ત્રણ ત્રણ અક્ષરના ગણવા, તેમાં પહેલા અને ત્રીજા અક્ષરોચ્ચાર વખતે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કરવુ, અને મધ્ય અક્ષરના ઉચ્ચાર વખતે ચતી કરેલી હથેલીઓને ગુરુચરણથી પોતાના લલાટ દેશ તરફ લઇ જતાં માર્ગમાંજ (વચમાંજ) સહજ અટકાવવી, એટલે વિસામો આપવો, અહિં ત્રીજા આવર્ત્તમાં "સંફાસ" પદ અને ચોથા આવર્ત્તમાં ખમણિજ્જભેથી વઇક્કંતો સુધીનાં પદ કાયવ્યાપાર પૂર્વક થતા આવર્ત્તમાં ગણાતાં નથી, તો પણ સૂત્રનો અસ્ખલિત સંબંધ દર્શાવવા માટે એ પદો આવર્ત્તોની સાથે આવશ્યક વૃત્તિ આદિમાં જેમ લખ્યા છે તેમ અહિં પણ લખ્યાં છે, પરન્તુ આવર્ત્ત તો બે બે અને ત્રણ ત્રણ અક્ષરનાજ ગણવા

૧ ગુરૂથી શિષ્યે ૩ા હાથ દૂર રહેવુ જોઈએ, તેથી તે ૩ા હાથનું વચ્ચેનુ આંતરૂ વા ક્ષેત્ર તે અવગ્રહ તેમાં ગુરૂની આજ્ઞા માગીનેજ પ્રવેશ થઇ શકે

ઉત્તર—અવનત આવશ્યકમા શિષ્યના શીર્ષનમનની અને તે પણ કિંચિત્ નમનની મુખ્યતા છે, અને શીર્ષ આવશ્યકમા નમન કરતા સર્વ શીર્ષની તેમજ શિષ્યના વિશેષ શીર્ષ નમનની પણ મુખ્યતા છે, એ તફાવત છે.

અહિં खामेमि खमासमणो देवसिय वइक्कम એ પદોના ઉચ્ચાર પૂર્વક શિષ્યના મસ્તકનુ નમન તે ૧ શીષ્યશીર્ષ, અને अहमवि खामेमि तुमं એ પ્રમાણે બોલતા આચાર્યનુ કિંચિત્ શીર્ષ નમન તે ૨ જુ ગુરૂશીર્ષ, તે પહેલા વદન વખતે અને તેવીજ રીતે બીજા વદન વખતે પણ ૨ શીર્ષ ગણતા ૪ શીર્ષ આવશ્યક ગણવા. અથવા કોઇ સ્થાને એમ પણ ગણાય છે કે—सफाम પદોચ્ચાર વખતે શિષ્યનુ અપૂર્ણ (=ગુરૂના ચરણ સુધીનુ નમન) તે ૧ શીર્ષનમન, અને खामेमि खमा० ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત પદોચ્ચાર વખતે પણ શિષ્યનુજ તેજુ ૨ જુ શીર્ષનમન, તે પહેલા વદનમા અને બીજા વંદનમા એમ બે વાર ગણતા શીષ્યનાજ ૪ શીર્ષ આવશ્યક ગણવા.

गुप्ति—વદન કરતી વખતે મનની એકાગ્રતા તે ૧ મન ગુપ્તિ, વદન સૂત્રના અક્ષરોનો શુદ્ધ અને અસ્ખલિત ઉચ્ચાર તે ૨ વચનગુપ્તિ, અને કાયાવડે આવર્ત્ત વિગેરે (સમ્યક્ પ્રકારે કરે પરન્તુ) વિરાધે નહિ (=સદોષ ન કરે) તે ૩ કાયગુપ્તિ.

२ प्रवेश—પહેલા વદન વખતે ગુરૂની અનુજ્ઞા (આજ્ઞા) લઈને અવગ્રહમા પ્રથમ [1]પ્રવેશ કરવો તે પહેલો પ્રવેશ, અને અવગ્રહમાથી બહાર નિકળ્યા બાદ બીજા વદન વખતે પણ આજ્ઞા માગીને પ્રવેશ કરવો તે બીજો પ્રવેશ.

१ निष्क्रमण—અવગ્રહમાથી બહાર નિકળવુ તે નિષ્ક્રમણ આવશ્યક કહેવાય, અને તે બે વદનમા (અથવા બે પ્રવેશમા) એક વખતજ હોય છે, કારણ કે પહેલી વારના વાદણામા અવગ્રહને વિષે પ્રવેશ કરીને ત્યારબાદ ૬ આવર્ત્ત કરીને आवस्सियाए

૧ વદન વખતે આવર્ત્ત કરવા પહેલા અવગ્રહથી બહારજ રહેવાનુ હોય છે માટે બે વદન વખતે બે વાર અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાનો હોય છે

એ પદ કહી તુર્ત અવગ્રહમાથી બહાર નિકળીને ઉભા રહી શેષ સૂત્રપાઠ બોલવાનો હોય છે, અને બીજીવારના વાદણા વખતે તો બીજીવાર પ્રવેશ કરીને બીજીવારના ૬ આવર્ત્ત કરી રહ્યા બાદ પણ અવગ્રહમા રહીનેજ ઉભા થઇ સર્વ સૂત્રપાઠ બોલવાનો હોય છે, એવો વિધિમાર્ગ છે, જેથી પ્રવેશ બે વાર પરન્તુ નિકળવાનુ તો એકવારજ હોય છે, પરન્તુ બીજીવાર નિકળવાનુ હોતુ નથી તે કારણથીજ आवस्सियाए એ પદ પણ બીજીવાર બોલવામા આવતુ નથી.

પ્રશ્ન —બીજીવારનુ વંદનસૂત્ર સંપૂર્ણ બોલી રહ્યા પછી પણ અવગ્રહથી બહાર તો નિકળવુજ જોઇએ, કારણ કે શિષ્યને અવગ્રહમા વિના કારણે રહેવાની આજ્ઞા નથી, તો તે વખતે બીજુ નિષ્ક્રમણ કેમ ન ગણાય ?

ઉત્તર —એ બીજુ નિષ્ક્રમણ દ્વાદશાવર્ત્તવંદન કરવા માટે નથી, તેમજ દ્વાદશાવર્ત્ત વંદનમા વચગાળે પણ નથી તે કારણથી એ નિષ્ક્રમણ દ્વાદશાવર્ત્ત વંદનના આવશ્યક તરીકે ગણાય નહિ. એ પ્રમાણે દ્વાદશાવર્ત્ત વંદનમા પચીસ આવશ્યકો અવશ્ય સાચવવા યોગ્ય જાણવા.

अवतरण—પૂર્વ ગાથામા કહેલા ૨૫ આવશ્યકોની વિરાધના કરવાથી વંદનનુ ફળ (કર્મ નિર્જરા) ન થાય તે આ ગાથામા કહે છે—

किइकम्मंपि कुणंतो, न होइ किइकम्मनिज्जराभागी ।
पणवीसामन्नयरं, साहू ठाणं विराहंतो ॥ १९ ॥

શબ્દાર્થ —

(अ)पि=પણ
कुणंतो=કરતો
पणवीसा=પચીસ (આવશ્યક) માના
अन्नयर=કોઇ એક પણ
ठाण=સ્થાનને, આવશ્યકને

गाथार्थ—ગુરુવંદન કરતો એવો સાધુ (અને ઉપલક્ષણથી સાધ્વી શ્રાવક અને શ્રાવિકા પણ) એ પચીસ આવશ્યકોમા કોઇ એક પણ આવશ્યકને વિરાધતો છતો (જેમ તેમ કરતો છતો) વંદનથી થતી કર્મ નિર્જરાના ફળનો ભાગી થતો નથી (એટલે તેને કર્મની નિર્જરા ન થાય). ॥ ૧૯ ॥

भावार्थः—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે.

अवतरणः—હવે આ ગાથામા મુહપત્તિની ૨૫ પડિલેહણાનું ૧૧ મુ દ્વાર કહેવાય છે.

दिट्ठिपडिलेह एगा, छ उड्ढ पप्फोड तिगतिगतरिया ।
अरकोड पमज्जणया, नव नव मुहपत्ति पणवीसा २०

શબ્દાર્થ—

दिट्ठि=દૃષ્ટિની	तिगतिग=ત્રણ ત્રણને
पडिलेह=પડિલેહણા, પ્રતિલેખના	अतरिया=અંતરિત, આંતરે
उड्ढ=ઊર્ધ્વ	अरकोड=અખોડા, આસ્ફોટક, આખોટક, અંદર લેવું.
पप्फोड=પપ્ફોડા, પ્રસ્ફોટક, ખંખેરવી, ઉંચી નીચી કરવી	पमज्जणया=પ્રમાર્જના, પખોડા. (ઘસીને કાઢવું)

गाथार्थः—૧ દૃષ્ટિપડિલેહણા, ૬ ઉર્ધ્વ પપ્ફોડા, અને ત્રણ ત્રણને આંતરે ૯ અખોડા તથા ૯ પ્રમાર્જના (એટલે ત્રણ ત્રણ અખોડાને આંતરે ત્રણ ત્રણ [1]પ્રમાર્જના અથવા ત્રણ ત્રણ પ્રમાર્જનાને આંતરે ત્રણ ત્રણ [2]અખોડા મળી ૯ અખોડા અને ૯ પ્રમાર્જના), એ પ્રમાણે મુહપત્તિની ૨૫ પડિલેહણા જાણવી ॥ ૨૦ ॥

भावार्थः—ગુરુવંદન કરનાર ભવ્ય પ્રાણીએ પ્રથમ ખમા-

---

૧ ઇતિ અવચૂરિ
૨ ઇતિ પ્રવ૦ સારો૦ વૃત્તિ, અને ધર્મસંગ્રહવૃત્તિ

સમણ ૬) ગુરુની આજ્ઞા માગી પગના ³ઉત્કટિક આસનથી બેસીને મૌનપણે મુહપત્તિની ૨૫ પડિલેહણા બે હાથને બે પગના આંતરામાં રાખી કરવી, તે ૨૫ પડિલેહણા આ પ્રમાણે—

१ द्रष्टि पडिलेहणा—મુહપત્તિના પડ ઉખેડી દ્રષ્ટિ સન્મુખ તીર્છી વિસ્તારીને દ્રષ્ટિ સન્મુખ રહેલું પહેલું પાસું દ્રષ્ટિથી બરાબર તપાસવું, તેમાં જો કોઈ જીવજંતુ માલૂમ પડે તો તેને જયણા પૂર્વક યોગ્ય સ્થાને મૂકવો ત્યારબાદ મુહપત્તિનો બે હાથે ધરેલો ઉપલો ભાગ ડાબા હાથ ઉપર (જમણા હાથવડે) નાખીને બીજું પાસું એવી રીતે બદલી નાખવું કે પ્રથમ ડાબા હાથમાં વરેલો=ઝાલેલો ખૂણો જમણા હાથમાં આવે, અને બીજું પાસું દ્રષ્ટિ સન્મુખ થઈ જાય, ત્યારબાદ તે દ્રષ્ટિ સન્મુખ થયેલા બીજા પાસાને પણ પહેલા પાસાવત્ દ્રષ્ટિથી તપાસવું. એ પ્રમાણે, મહોપત્તિના બે પાસા દ્રષ્ટિથી તપાસવા તે દ્રષ્ટિપડિલેહણા જાણવી.

६ उर्ध्व पप्फोडा (=६ पुरिम)—બીજા પાસાની દ્રષ્ટિ પડિલેહણા કરીને તે ¹ऊर्ध्व એટલે તીર્છી વિસ્તારેલી એવી મ્હોપત્તિનો પ્રથમ ડાબા હાથ તરફનો ભાગ ત્રણ વાર ખંખેરવો અથવા નચાવવો તે પહેલા ૩ ²पुरिम કહેવાય, ત્યારબાદ (દ્રષ્ટિ પડિલેહણામાં કહ્યા પ્રમાણે) મ્હોપત્તિનું બીજું પાસું બદલીને અને દ્રષ્ટિથી તપાસીને જમણા હાથ તરફનો ભાગ ત્રણ વાર ખંખેરવો અથવા નચાવવો તે બીજા ૩ પુરિમ ગણાય, એ પ્રમાણે કરેલા ૬ પુરિમ તેજ ૬ ઉર્ધ્વપપ્ફોડા અથવા ૬ ઉર્ધ્વ-પ્રસ્ફોટક કહેવાય.

---

૩ બે પગ વાળી બન્ને ઘુટણ ઉંચા રહે તેવી રીતે ઉભા પગે ભૂમિથી અધર બેસવું તે અહિં ઉક્કડુ આસન અથવા ઉત્કટિકાસન જાણવું, અને મુહપત્તિપડિલેહણ વખતે બે હાથને બે પગની વચ્ચે રાખવા

૧ ઉત્કટિકાસને બેસવું તે कायोर्ध्व અને મુહપત્તિનો તીર્છો વિસ્તાર તે वस्त्रोर्ध्व એમ બન્ને પ્રકારની ઉર્ધ્વતા અહિં ગણાય

૨ મહોપત્તિને તીર્છી વિસ્તારીને જે પુરિમ એટલે પૂર્વક્રિયા-પ્રથમ ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે पुरिम કહેવાય

૯ अक्खोडा—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પુરિમ થઈ ગયા બાદ મુહપત્તિનો મધ્યભાગ ડાબા હાથ ઉપર નાખીને ઘડી વાળો મધ્યભાગનો છેડો જમણા હાથે એવી રીતે ખેંચી લેવો કે જેથી બરાબર બે પડની ઘડી વળી જાય, અને (તે બે પડવાળી થયેલી મુહપત્તિ) દૃષ્ટિ સન્મુખ આવી જાય. ત્યારબાદ તુર્ત તેના ત્રણ (અથવા બે) [1]વધૂટક કરીને જમણા હાથની ચાર અંગુલીઓના ત્રણ આંતરામાં ભરાવવા-દાબવા, અને તેવી રીતે ત્રણ વધૂટક કરેલી મુહપત્તિને ડાબા હાથની હથેલી ઉપર હથેલીને ન અડે-ન સ્પર્શે તેવી રીતે પ્રથમ ત્રણ વાર ખંખેરવા પૂર્વક કાંડા સુધી લઈ જવી, અને એ પ્રમાણે ત્રણ વખત વચ્ચે વચ્ચે આગળ કહેવાતા પખ્ખોડા કરવા પૂર્વક ત્રણ ત્રણવાર અંદર લેવી તે ૯ અખ્ખોડા અથવા ૯ આખોટક અથવા ૯ આસ્ફોટક કહેવાય. (તેમાં ગ્રહણ કરવાનું હોવાથી ખંખેરવાનું નથી.)

૯ प्रमार्जना (पक्खोडा)—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પહેલીવાર કાંડા તરફ ચઢતા ત્રણ અખ્ખોડા કરીને નીચે ઉતરતી વખતે હથેલીને મુહપત્તિ અડે-સ્પર્શે એવી રીતે (મુહપત્તિવડે) ત્રણ ઘસરકા ડાબી હથેલીને કરવા તે પહેલી ૩ પ્રમાર્જના. ત્યારબાદ (કાંડા તરફ ચઢતા ૩ અખ્ખોડા કરી) બીજી વાર ઉતરતા ૩ પ્રમાર્જના, અને એજ પ્રમાણે (વચ્ચે ૩ અખ્ખોડા કરીને) પુનઃ ત્રીજી વખત ૩ પ્રમાર્જના કરવી તે ૯ પ્રમાર્જના. અથવા ૯ પખ્ખોડા અથવા ૯ પ્રસ્ફોટક કહેવાય. (ઉપર કહેલા ૬ પ્રસ્ફોટક તે આથી જુદા જાણવા, કારણ કે વિશેષત એ ૬ ઉર્ધ્વપપ્ફોડા અથવા ૬ પુરિમ કહેવાય છે, પરન્તુ પ્રસિદ્ધિમાં જે ૯ પખ્ખોડા ગણાય છે તે તો આ ૯ પ્રમાર્જનાનું નામ છે).

---

[1] વધૂ એટલે સ્ત્રી જેમ લજ્જાવડે દીર્ઘનું વસ્ત્ર મુખ આગળ લટકતું-લંબાયમાન રાખે છે, તેમ મુહપત્તિના ૩ વળને ચાર અંગુલીઓના ૩ આંતરામાં ભરાવી-દબાવી નીચે ઝુલતા-લંબાયમાન રાખવા તે ३ वधूटक કહેવાય શ્રી પ્રવ૦ સારો૦ વૃત્તિમાં બે વધૂટક પણ કરવા કહ્યા છે, પરન્તુ તે પ્રચલિત નથી

એ ૯ અખ્ખોડા અને ૯ પખ્ખોડા तिगतिग अतरिया એ-ટલે પરસ્પર ત્રણ ત્રણને આંતરે થાય છે, તે આ પ્રમાણે-પ્રથમ હથેલીએ ચઢતા ૩ અખ્ખોડા કરવા, ત્યારબાદ હથેલી ઉપરથી ઉતરતા ૩ પખ્ખોડા કરવા, ત્યારબાદ પુન ૩ અખ્ખોડા, પુન ૩ પખ્ખોડા, પુન ૩ અખ્ખોડા, અને પુન ૩ પખ્ખોડા એ અનુક્રમે ૯ અખ્ખોડા અને ૯ પખ્ખોડા પરસ્પર અ તરિત ગણાય છે, અથવા "*અખ્ખોડાના આતરે પખ્ખોડા" એમ પણ ગણાય છે.

એ પ્રમાણે અહિં મુહપત્તિની ૨૫ પડિલેહણા ગ્ર થ વધવાના ભયથી અત્યત સ ક્ષિપ્ત રીતે કહી છે, માટે વિસ્તારાર્થીએ અન્ય ગ્ર થોથી તેમજ ચાલુ ગુરુસપ્રદાયથી પણ વિશેષ વિધિ અવશ્ય જાણવી, કારણ કે સ પ્રદાયથી વિધિ જાણ્યા અથવા જોયા વિના મુહપત્તિની યથાર્થ પડિલેહણા કરી શકાય નહિ. તથા મુહપત્તિની પડિલેહણા વખતે ૨૫ બોલ પણ (સ્પષ્ટ ઉચ્ચારથી બોલવા નહિ પરન્તુ) મનમા ચિ તવવાના કહ્યા છે. ॥ इति [1]मुहपत्तिनी २५ पडिलेहणा ॥

---

* પ્રવ૦ સારો૦ વૃત્તિ તથા ધર્મસગ્રહ વૃત્તિમાં પખ્ખોડાના આંતરે અખ્ખોડા કહ્યા છે તો પણ અખ્ખોડાના આંતરે પખ્ખોડા કહેવામાં પણ વિરોધ નથી, કારણ કે આરભથી ગણીએ તો અખ્ખોડાના આતરે પ-ખ્ખોડા, અને છેડેથી ગણતાં પખ્ખોડાના આંતરે અખ્ખોડા અને સામુદાયિક ગણતાં પરસ્પર અતરિત ગણાય

૧ મુહપત્તિ શ્વેત વસ્ત્રની ૧ વેત ૪ અંગુલ પ્રમાણની સમચોરસ જોઈએ, અને તેનો ૧ છેડો (ચાલુ રીતિ પ્રમાણે) બંધાયલી કોરવાળો જોઈએ, તે કોરવાળો ભાગ જમણા હાથ તરફ રહે એવી રીતે પહેલી બરાબર અર્ધભાગની ૧ ઘડી વાળીને પુન બીજી ઘડી ઉપલા ભાગમાં આશરે બે અંગુલ પહોળી દ્રષ્ટિ સન્મુખ પાડવી, જેથી ઉપર બે અગુલ જેટલા ભાગમાં ૪ પડ અને નીચે ચાર અંગુલ જેટલા ભાગમાં બે પડ થાય

તથા ચરવળો દશીઓ સહિત ૩૨ અગુલ રાખવો, જેમાં ૨૪ અ-ગુલની દાંડી અને ૮ અંગુલની દશીઓ હોય

મુહપત્તિની ક્રમવાર ૨૫ પડિલેહણા વખતે ક્રમવાર ચિંતવવા યોગ્ય બોલ આ પ્રમાણે—

	કઈ પડિલેહણા વખતે ?	કયા બોલ !
૧	પહેલુ પાસુ તપાસતા બીજુ પાસુ તપાસતા	સૂત્ર. અર્થ-તત્ત્વ કરી સર્દહુ } ૧ બોલ
૬	પહેલા ૩ પુરિમ વખતે	સમકિત મોહનીય, મિશ્ર મો૦ મિથ્યાત્વ મો૦ પરિહરૂ (૩)
	બીજા ૩ પુરિમ વખતે	કામરાગ-સ્નેહરાગ-દ્રષ્ટિ રાગ પરિહરૂ (૩)
૧૮	પહેલા ૩ અખ્ખોડા કરતા	સુદેવ-સુગુરૂ સુધર્મ આદરૂ (૩)
	પહેલા ૩ પખ્ખોડા કરતા	કુદેવ-કુગુરૂ-કુધર્મ પરિહરૂ (૩)
	બીજા ૩ અખ્ખોડા કરતા	જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્રઆદરૂ (૩)
	બીજા ૩ પખ્ખોડા કરતા	જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વિરાધના પરિહરૂ (૩)
	ત્રીજા ૩ અખ્ખોડા કરતા	મનગુપ્તિ વચનગુપ્તિ કાયગુપ્તિ આદરૂ (૩)
	ત્રીજા ૩ પખ્ખોડા કરતા	મનદંડ-વચનદંડ-કાયદંડ પરિહરૂ (૩)

अवतरण—હવે આ ગાથામા શરીરની પચીસ પડિલેહણાનુ ૧૨ મુ દ્વાર કહે છે.

पायाहिणेण तिय तिय, वामेयरबाहु-सीस-मुह-हियए।
अंसुड्ढाहो पिट्ठे, चउ छप्पय देहपणवीसा ॥ २१ ॥

શબ્દાર્થ —

पायाहिणेण=પ્રદક્ષિણા પ્રમાણે	हियए=હૃદય ઉપર
वाम=ડાબો	अंस=ખભો
इयर=જમણો (ડાબાથીઇતર)	उड्ढ=ઊર્ધ્વ, ઉપર
बाहु=હાથ	अहो=નીચે

गाथार्थ—પ્રદક્ષિણાના ક્રમે પ્રથમ ડાબા હાથની, ત્યારબાદ જમણા હાથની, મસ્તકની, મુખની અને હૃદય (છાતી)ની ત્રણ ત્રણ પડિલેહણા કરવી, ત્યારબાદ બન્ને ખભાની ઉપર તથા નીચે પીઠની પ્રમાર્જના કરવી તે ૪ પડિલેહણા [1]પીઠની અને ત્યારબાદ ૬ પડિલેહણા બે પગની, એ પ્રમાણે શરીરની પચીસ પડિલેહણા જાણવી ॥ ૨૨ ॥

॥ પુરુષના શરીરની ૨૫ પડિલેહણા ॥

भावार्थः—જમણા હાથમા વધૂટક કરેલી મુહપત્તિ વડે પ્રથમ ડાબા હાથના મધ્ય જમણા અને ડાબા ભાગને અનુક્રમે પ્રમાર્જવા તે વામભુજાની ૩ પડિલેહણા જાણવી, ત્યારબાદ મુહપત્તિને ડાબા હાથમા વધૂટક કરી જમણા હાથની (ડાબા હાથની જેમ) ત્રણ પ્રમાર્જના કરવી તે દક્ષિણભુજાની ૩ પડિલેહણા, ત્યારબાદ વધૂટક છૂટા કરી દઇ બે હાથથી બે છેડે ગ્રહણ કરેલી મુહપત્તિ વડે મસ્તકના મધ્ય દક્ષિણ (જમણા) અને વામ (ડાબા) ભાગને અનુક્રમે પ્રમાર્જવા તે શીર્ષની ૩ પડિલેહણા. ત્યારબાદ એજ ક્રમ પ્રમાણે મુખની ૩ તથા હૃદયની ૩ મળી પાચ અંગની ૧૫ પડિલેહણા થઇ.

ત્યારબાદ મુહપત્તિને જમણા હાથમા લઇ જમણા ખભા પરથી ફેરવીને વાંસાનો—પીઠનો જમણો ભાગ (=જમણાનો ઉપલો ભાગ) પ્રમાર્જવો તે પીઠની પહેલી પડિલેહણા જાણવી. ત્યારબાદ મુહપત્તિને ડાબા હાથમા લઇ ડાબા ખભા ઉપરથી ફેરવી પીઠનો ડાબો ભાગ (=ડાબા વાંસાનો ઉપરલો ભાગ) પ્રમાર્જવો તે પીઠની બીજી પડિલેહણા જાણવી. ત્યારબાદ તેજ ડાબા હાથમા રાખેલી મુહપત્તિને જમણા હાથની કક્ષા (=જમણી કાખ) સ્થાને ફેરવીને જમણા વાંસાનો નીચેનો ભાગ પ્રમાર્જવો તે પીઠની અથવા ચાલુ રીતિ પ્રમાણે કાખની ત્રીજી પડિલેહણા જાણવી. ત્યારબાદ મુહપત્તિ જમણા હાથમા લઇ ડાબી કક્ષા (કાખ)

[1] પીઠની એ ૪ પ્રમાર્જના પ્રસિદ્ધિમાં બે ખભાની અને બે કક્ષાની પડિલેહણા ગણાય છે, તેનું કારણકે મ્હોપત્તિને પ્રથમ ત્યાંથીજ ફેરવીને લઈ જવાની હોય છે માટે એવી પ્રસિદ્ધિ સંભવે છે

(ન્યૂન નહિ તેમ અધિકપણ[1] નહિ એવો યથાવિધિ) પ્રયત્ન કરે તેમ તેમ તે જીવને કર્મની(ઘણી)અધિક અધિક નિર્જરા થાય (અને ઉપયોગ રહિત અવિધિએ હીનાધિક કરે તો તે મુનિ પણ વિરાધક જાણવા) ॥૨૨॥

भावार्थः—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે

अवतरणः—હવે આ ૩ ગાથામા ગુરુવંદનમા (દ્વાદશાવર્ત્ત વંદનમા) ટાળવા યોગ્ય ૩૨ દોષનુ ૧૩ મુ દ્વાર કહેવાય છે—

दोस अणाढिय[1] थद्धिय[2], पविद्ध[3] परिपिंडिय[4] च टोलगइ[5] ।
अंकुस[6] कच्छभरिंगिय[7] मच्छुव्वत्त[8] मणपउट्ठं[9] ॥२३॥
वेइयवद्ध[10] भयत[11], भय[12] गारव[13] मित्त[14] कारणा[15] तिन्नं[16] ।
पडणीय[17] रुट्ठ[18] तज्जिय[19], सढ[20] हीलिय[21] विपलिउचियय[22]॥२४॥
दिट्ठमदिट्ठं[23] सिंग[24], कर[25] तम्मोअण[26] अलिद्धणालिद्धं[27] ।
ऊण[28] उत्तरचूलिअ[29], मूअ[30] ढड्ढर[31] चुडलिय[32] च ॥२५॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે

गाथार्थ—અનાદત[1] (અનાદર) દોષ-સ્તબ્ધ[2] દોષ-પ્રવિદ્ધ[3] દોષ-પરિપિંડિત[4] દોષ-ટોલગતિ[5] દોષ-અંકુશ દોષ-કચ્છપરિંગિત[7] દોષ-મત્સ્યોદ્વૃત્ત[8] દોષ-મનપ્રદુષ્ટ[9] દોષ-વેદિકાબદ્ધ[10] દોષ-ભજન્ત[11]

---

૧ ધર્માનુષ્ઠાન તો જેટલુ અધિક થાય તેટલું શ્રેષ્ઠજ ગણાય, એ વાત જો કે સત્ય છે, પરન્તુ તે અનિયત વિધિવાળા ધર્મકાર્યોને અગે સમજવુ, અને નિયત (મર્યાદિત) વિધિવાળા ધર્મકાર્યોમા-ધર્માનુષ્ઠાનોમાં તો જે વિધિ મર્યાદિત કરી હોય તે વિધિથી કિંચિત્ ન્યૂનતા તેમજ કિંચિત્ અધિકતા પણ ન થવી જોઇએ, કારણુ કે તેથી વિધિમાર્ગ અનવસ્થિત થતાં ધર્મનો પણ વિચ્છેદ થવાનો પ્રસગ ઉપસ્થિત થાય

अवतरण—પૂર્વે કહેલા પચીસ આવશ્યક વિગેરે વિધિ પૂર્વક કરવાથી શું ફળ થાય ? તે આ ગાથામાં દર્શાવે છે—

आवस्सएसु जह जह, कुणइ पयत्त अहीणमइरित्तं।
तिविहकरणोवउत्तो, तह तह से निज्जरा होइ ॥२२॥

શબ્દાર્થ—

अहीण=અહીન, સંપૂર્ણ, અન્યૂન.	उवउत्तो=ઉપયોગ વાળો
(अ) अइरित्त=અધિક (નહિં)	से=તેને

गाथार्थः—જે જીવ ગુરુવંદનના પચીસ આવશ્યકોને વિષે (તેમજ ઉપલક્ષણથી મુહપત્તિની અને શરીરની ૫૫ પચીસ પચીસ પડિલેહણાને વિષે) ત્રણે પ્રકારના કરણ વડે (મન વચન-કાયા વડે) ઉપયુક્ત-ઉપયોગવાળો થઇને જેમ જેમ અન્યૂનાધિક

(૩) ડાબા હાથના ૩ ભાગ પડિલેહતાં	(૩) હાસ્ય-રતિ-અરતિ પરિહરૂં
(૩) જમણા હાથના ,, ,,	(૩) ભય-શોક-દુગંછા પરિહરૂં
(૩) મસ્તકના ,, ,,	(૩) કૃષ્ણ લેશ્યા-નીલ લેશ્યા-કાપોતલે૦ પરિહરૂં
(૩) મુખ ઉપરના ,, ,,	(૩) રસગારવ-ઋદ્ધિગારવ-શાતા ગા૦ પરિહરૂં
(૩) હૃદયના ,, ,,	(૩) માયાશલ્ય-નિયાણશ૦-મિથ્યાત્વશ૦ પરિહરૂં
(૪) ૨ ખભા ને ૨ પીઠ મળી ૪ ભાગ,,	(૪) ક્રોધ—માન—માયા—લોભ પરિહરૂં
(૩) જમણા પગના ૩ ભાગ ,,	(૩) પૃથ્વીકાય-અપ્કાય-તેઉકાય-ની રક્ષા કરૂં
(૩) ડાબા પગના ,, ,,	(૩) વાયુકાય-વનસ્પતિકાય-ત્રસ કાયની જયણા કરૂં
૨૫	૨૫ બોલ

(ન્યૂન નહિ તેમ અધિકપણું[1] નહિ એવો યથાવિધિ) પ્રયત્ન કરે તેમ તેમ તે જીવને કર્મની(ઘણી)અધિક અધિક નિર્જરા થાય (અને ઉપયોગ રહિત અવિધિએ હીનાધિક કરે તો તે મુનિ પણ વિરાધક જાણવા) ॥૨૨॥

भावार्थः—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે.

अवतरणः—હવે આ ૩ ગાથામા ગુરુવદનમા (દ્વાદશાવર્ત્ત વદનમા) ટાળવા યોગ્ય ૩૨ દોષનુ ૧૩ મુ દ્વાર કહેવાય છે—

दोस अणाढिय[1] थद्धिय[2], पविद्ध[3] परिपिंडिय[4] च टोलगइं[5] ।
अकुस[6] कच्छभरिंगिय[7] मच्छुव्वत्त[8] मणपउट्ठं[9] ॥२३॥
वेइयबद्ध[10] भयंतं[11], भय[12] गारव[13] मित्त[14] कारणा[15] तिन्न[16] ।
पडणीय[17] रुट्ठ[18] तज्जिय[19], सढ[20] हीलिय[21] विपलिउंचिययं[22]॥२४॥
दिट्ठमदिट्ठं[23] सिंग[24], कर[25] तम्मोअण[26] अलिद्धणालिद्ध[27] ।
ऊण[28] उत्तरचूलिअ[29], मूअ[30] ढड्ढर[31] चुडलिय[32] च ॥२५॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે

गाथार्थ—અનાદત (અનાદર) દોષ-સ્તબ્ધ દોષ-પ્રવિદ્ધ દોષ-પરિપિંડિત દોષ-ટોલગતિ દોષ-અંકુશ દોષ-કચ્છપરિંગિત દોષ-મત્સ્યોદ્વૃત્ત દોષ-મનપ્રદુષ્ટ દોષ-વેદિકાબદ્ધ દોષ-ભજન્ત

---

૧ ધર્માનુષ્ઠાન તો જેટલું અધિક થાય તેટલું શ્રેષ્ઠજ ગણાય, એ વાત જો કે સત્ય છે, પરન્તુ તે અનિયત વિધિવાળા ધર્મકાર્યોને અગે સમજવું, અને નિયત (મર્યાદિત) વિધિવાળા ધર્મકાર્યોમા-ધર્માનુષ્ઠાનોમાં તો જે વિધિ મર્યાદિત કરી હોય તે વિધિથી કિંચિત્ ન્યૂનતા તેમજ કિંચિત્ અધિકતા પણ ન થવી જોઇએ, કારણ કે તેથી વિધિમાર્ગ અનવસ્થિત થતાં ધર્મનો પણ વિચ્છેદ થવાનો પ્રસગ ઉપસ્થિત થાય

દોષ-[12]ભય દોષ-[13]ગોરવ (ગૌરવ) દોષ—[14]મિત્ર દોષ-[15]કારણ દોષ—[16]સ્તેન દોષ-[17]પ્રત્યનીક દોષ-[18]રુષ્ટ દોષ-[19]તર્જિત દોષ-[20]શઠ દોષ-[21]હીલિત દોષ-[22]વિપરિકુંચિત દોષ-[23]દૃષ્ટાદૃષ્ટ દોષ-[24]શૃંગદોષ-[25]કર દોષ-(તન્મોચન =) [26]કર મોચન દોષ—[27]આશ્લિષ્ટ અનાશ્લિષ્ટ દોષ-[28]ઊન દોષ-[29]ઉત્તરચૂડ (ઉત્તર ચૂલિકા) દોષ-[30]મૂક દોષ-[31]ઢઢ્ઢર દોષ-અને [32]ચુડલિક દોષ (એ ૩૨ દોષ ટાળી ગુરુવંદન-દ્વાદશાવર્ત્ત વંદન કરવુ) ॥૨૩॥૨૪॥૨૫॥

ભાવાર્થ—ગુરૂવંદનમા ટાળવા યોગ્ય ૩૨ દોષનુ કિંચિત્ સ્વરૂપ કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે—

૧ અનાદૃત (અનાદર)દોષ—અનાદરપણે સંભ્રમ (એટલે ચિત્તાની ઉત્સુકતા) સહિત વંદન કરવુ તે. (અહિ આદ્દા=આદર તે રહિત હોનાથી અણાઢિય દોષ કહેવાય છે.)

૨ સ્તબ્ધ દોષ—મદ (જાતિમદ વિગેરે મદ) વડે સ્તબ્ધ[1]-અક્કડ-અભિમાની થઈ વંદન કરે તે.

૩ પ્રવિદ્ધ દોષ—વંદના અસ્થાને[2] છોડીને એટલે અધૂરી રાખીને ભાડુતની[3] પેઠે નાસી જાય તે આ દોષવાળુ વંદન અનુપચાર વંદન કહેવાય છે.

---

૧ વાયુ આદિકથી નહિ નમતુ અંગ દ્રવ્ય સ્તબ્ધ અને અભિમાનથી નહિ નમવુ તે ભાવ સ્તબ્ધ તેના ૪ ભાગા આ પ્રમાણે-(૧) દ્રવ્યથી સ્તબ્ધ-ભાવથી અસ્તબ્ધ, (૨) ભાવથી સ્તબ્ધ-દ્રવ્યથી અસ્તબ્ધ, (૩) દ્રવ્યથી સ્તબ્ધ-ભાવથી પણ સ્તબ્ધ, અને (૪) દ્રવ્યથી અસ્તબ્ધ અને ભાવથી પણ અસ્તબ્ધ એ ચાર ભાગામા ચોથો ભંગ શુદ્ધ છે, અને શેષ ત્રણ ભંગમા ભાવથી સ્તબ્ધ તો અશુદ્ધજ છે, તથા દ્રવ્યથી સ્તબ્ધ તે (પહેલે ભાગે) શુદ્ધ અને (ત્રીજે ભાંગે) અશુદ્ધ પણ હોય

૨ પ્રથમપ્રવેશ આદિ સાચવવા યોગ્ય સ્થાનો અધૂરા રાખીને નાસી જવુ તે અસ્થાને છોડવુ ગણાય

૩ ભાડુતી ગાડાવાળો કોઈક વ્યાપારીનાં વાસણો બીજા નગરથી

૪ परिपिंडित दोष—એકત્ર થયેલા ઘણા આચાર્યાદિકને જૂદી જૂદી વંદનાવડે ન વાંદતા એકજ વંદનાથી સર્વને વાંદે તે. અથવા આવર્તોને અને સૂત્રાક્ષરોને યથાયોગ્ય જૂદા ન પાડતા ભેગા કરી નાખી વંદના કરે તે. અથવા[1] બે કુક્ષિ ઉપર (=કેડ ઉપર ડાબો જમણો) બે હાથ સ્થાપનાથી પિંડિત (=ભેગા) થયેલા હાથ પગ પૂર્વક વંદન કરે તે. એ ૩ અર્થ જાણવા.

૫ टोलगति दोष—ટોલ એટલે તીડ તેની માફક (વંદન કરતી વખતે) પાછો હઠે, અને આગળ (સન્મુખ) ખસે, એ પ્રમાણે આગળ પાછળ કુદકા મારતો વાંદે તે.

૬ अंकुश दोष—હાથીને જેમ અંકુશવી યથાસ્થાને લઈ જવાય અથવા બેસાડાય છે, તેમ શિષ્ય પણ વંદનાર્થે આચાર્યનો હાથ અથવા કપડું ઝાલી-ખેંચી યથાસ્થાને લાવી અથવા બેસાડી વંદના કરે તે, અથવા રજોહરણને અંકુશની પેઠે બે હાથે ઝાલી વંદના કરે તે. અન્ય આચાર્યો કહે છે કે-અંકુશથી હસ્તિ (નાગીર્ષ)ની પેઠે (વંદન કરતી વખતે) શીર્ષને નીચુ ઉંચુ કરવુ તે. એમ *ત્રણ અર્થ જાણવા.

૭ कच्छपरिंगित दोष—કચ્છપ એટલે કાચબો, તેની પેઠે +રિંગતો એટલે અભિમુખ (સન્મુખ) અને પશ્ચાત્‌મુખ કિંચિત્ શરીરને ચળાયમાન કરતો વંદના કરે એટલે ઉભા રહીને

તે વ્યાપારીને ત્યા લાવ્યો વ્યાપારીએ કહ્યુ કે વાસણો ઉતારવાનુ સ્થાન દેખુ તેટલીવાર જરા થોભજે, ત્યારે ભાડુતીએ કહ્યુ ભાડું નગર સુધી લાવવાનુ ઠરાવ્યુ છે, પરન્તુ થોભીને તમારા બતાવેલા સ્થાને વાસણો ઉતારવાનું ઠરાવ્યુ નથી, એમ કહી અસ્થાનેજ તે વાસણો ઠાલવી ચાલ્યો ગયો તેમ

૧ એ ત્રીજો અર્થ ધર્મસંગ્રહવૃત્તિમાં કહેલો લખ્યો છે

* બીજો અર્થ આવ૦વૃત્તિ તથા ભાષ્યાવચૂરિમાં પણ છે, તોપણ પ્રવ૦ સારો૦ વૃત્તિમાં એ બીજા અને ત્રીજા અર્થ માટે પણ " સૂત્રાનુસારી નથી માટે તત્ત્વ બહુ શ્રુતગમ્ય " કહ્યુ છે ધર્મ સં૦ વૃત્તિમાં ત્રણે અર્થ કહ્યા છે

+ કાચબો પોતાની ડોકને પીઠમાંથી વારવાર બહાર કાઢે છે અને પુન પાછો ખેચી લે છે તે કાચબાનુ રિંગણ કહેવાય

"તિત્તીસન્નયરાએ" ઇત્યાદિ વંદનાક્ષરો બોલતી વખતે, અને બેસીને "અહો કાય" ઇત્યાદિ અક્ષરો બોલતી વખતે શરીરને ગુરૂ સન્મુખ અને પશ્ચાત્=પોતાના તરફ ઉભા ઉભા તેમજ બેઠા બેઠા હિંડોલાની પેઠે હલાવ્યા કરે તે.

૮ मत्स्योद्वृत्त दोष—મત્સ્ય (માછલું) જેમ જળમાં ઉછાળો મારતું શીઘ્ર ઉપર આવે છે, અને પુનઃ નીચે ડૂબતી વખતે પોતાનું શરીર ઉલટાવી શીઘ્ર ડૂબી જાય છે, તેમ શિષ્ય પણ ઉઠતી અને બેસતી વખતે એકદમ ઉછળતા સરખો શીઘ્ર ઊઠે અને બેસે તે मत्स्योद्वृत्त અથવા मत्स्योद्धत દોષ કહેવાય.અથવા મત્સ્ય જેમ ઉછળીને ડૂબતી વખતે શરીર એકદમ ફેરવી-પલટાવી નાખે છે, તેમ એકને વંદના કરતો પુનઃ (પાસે-પડખે વા પશ્ચાત્ બેઠેલા) બીજા આચાર્યાદિકને વાંદવા માટે ત્યાંને ત્યાંજ બેઠો છતો પોતાનું શરીર એકદમ ઘુમાવે=ફેરવી દે, પરન્તુ જયણાથી ઉઠીને ત્યાં ન જાય તે मत्स्यावर्त्त દોષ પણ આ દોષમાં જ અંતર્ગત છે. અહિં મત્સ્યનું "ઉદ્વૃત" એટલે ઊંચું ઉછળવું અને "આવર્ત્ત" એટલે શરીરને ગોળાકારમાં પરાવર્ત્તવું-ફેરવી દેવું-ઘુમાવવું એવો શબ્દાર્થ છે.

૯ मन प्रदुष्ट दोष—વંદનીય આચાર્યાદિ કોઇ ગુણવડે હીન હોય તો તે હીન ગુણને મનમાં લાવી અસુયા સહિત (અરૂચિ પૂર્વક) વંદના કરે તે અથવા [1]આત્મપ્રત્યય અને પરપ્રત્યયથી ઉત્પન્ન થયેલા મનોદ્વેષ પૂર્વક વંદના કરે તે.

૧૦ वेदिकाबद्ध दोष—બે જાનુ (ઘુંટણ) ઉપર બે હાથ સ્થાપીને, અથવા બે જાનુની નીચે બે હાથ સ્થાપીને, અથવા બે જાનુના પડખે બે હાથ સ્થાપીને, અથવા બે હાથ ખોળામાં રાખીને, અથવા એક જાનુને બે હાથની વચ્ચે રાખીને એમ પાંચ પ્રકારે વંદના કરે તે પાંચ પ્રકારનો વેદિકાબદ્ધ દોષ જાણવો. (અહિં વેદિકા એટલે હાથની રચના-સ્થાપના તે વડે બદ્ધ એટલે યુક્ત તે વેદિકાબદ્ધ દોષ).

---

૧ ગુરુએ શિષ્યને પોતાને કહ્યું હોય તો આત્મપ્રત્યય અને શિષ્યના મિત્રાદિક આગળ શિષ્યને રૂબરૂમાં કહ્યું હોય તો પરપ્રત્યય મન પ્રદોષ જાણવો. (પ્રવ૦ સારો૦ વૃત્તિ)

૧૧ भजन्त दोष—આ ગુરૂ મને ભજે છે એટલે સેવે છે, (એટલે મારી સારી રીતે બન્દાસ કરે છે) મને અનુસરે છે, તેમજ આગળ પણ મને ભજશે (=અનુવર્તશે—મારી સેવા બરદાસ કરશે) એવા અભિપ્રાયથી વદના કરવી, અથવા હે ગુરૂજી ! અમે તમને વદના કરતા ઉભા છીએ એમ કહેવુ તે.

૧૨ भय दोष—વદના નહિ કરૂ તો ગુરૂ મને સઘથી, કુલથી, ગચ્છથી અથવા ક્ષેત્રથી બહાર કરશે (કાઢશે) એવા ભયથી વદના કરવી તે

૧૩ मैत्री दोष—આચાર્ય મારા મિત્ર છે, અથવા આચાર્ય સાથે મારે મૈત્રી (મિત્રતા) થશે એમ જાણીને વદન કરવુ તે.

૧૪ गौरव दोष—સર્વ સાધુઓ જાણે કે આ સાધુ વદનાદિ સામાચારીમા અતિ કુશળ છે, એવા ગર્વથી-માનથી આવર્ત્ત વિગેરે વદનવિધિ યથાર્થ કરે તે.

૧૫ कारण दोष-જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રનો લાભ એ ત્રણ કારણ વર્જીને શેષ વસ્ત્ર પાત્ર આદિના લાભના કારણથી વદન કરવુ તે (અહિં જ્ઞાનાદિકના લાભને જો કે કારણદોષમા ગણ્યો નથી તો પણ લોકમા પૂજા મહત્વાદિ માટે જ્ઞાનાદિ ત્રણેના લાભની ઇચ્છા પણ કારણદોષમા ગણાય)

૧૬ स्तेन दोष—વદના કરવાથી મારી લઘુતા જણાશે એવા અભિપ્રાયથી છાનો છૂપો રહી વદન કરી લેવુ, અથવા કોઇ દેખે ન દેખે તેમ ઉતાવળથી કરી લેવુ તે સ્તેન (એટલે ચોરવત્ છાનો અને ઉતાવળવાળો) દોષ જાણવો.

૧૭ प्रत्यनीक दोष—પદરમી ગાથામા કહેલા વદના નહિ કરવાના અવસરે વદના કરવી તે

૧૮ रूष्ट दोष—ગુરૂ રોષાયમાન હોય તે વખતે વદન [1]કરવું અથવા પોતે રોષમા-ક્રોધમા વર્તતા વદન કરવુ તે બન્ને રીતે રૂષ્ટ દોષ જાણવો.

૧ આ અર્થ જો કે ૧૭ મા પ્રત્યનીકના એક અવયવમા અન્તર્ગત (ગૌણપણે રહ્યો) છે, તો પણ અહિ રોષની મુખ્યતાએ મુખ્ય ગણીને કહ્યો છે

१९ तर्जना दोष—" હે ગુરૂ ! કાષ્ઠના મહાદેવ સરખા તમે ન વાંદવાથી રોષ કરતા નથી, તેમ વાંદવાથી પ્રસન્ન પણ થતા નથી, માટે અમે વાંદીએ કે ન વાંદીએ તે બધુ તમારે મન સરખુ જ છે" એમ (વચનથી) તર્જના કરતો વંદન કરે તે, અથવા અંગુલિ આદિક વડે (કાયાથી) તર્જના કરતો વંદન કરે તે.

२० शठ दोष—વંદન તે વિશ્વાસ ઉપજાવવાનું કારણ છે, એમ માની લોકમાં વિશ્વાસ ઉપજાવવાના અભિપ્રાયથી યથાર્થ વિધિ સાચવી વંદના કરે તે. (અહિં શઠ એટલે કપટ ભાવ જાણવો.) અથવા માંદગી વિગેરેનું બ્હાનુ કાઢી યથાવિધિ વંદના ન કરે તે પણ શઠદોષ જાણવો.

२१ हीलित दोष—હે ગુરૂ ! તમને વાંદવાથી શુ ? ઈત્યાદિ વચનોથી હેલના—અવજ્ઞા કરતો વંદન કરે તે.

२२ विपलि(रि)कुंचित—થોડી વંદના કરીને વચ્ચે દેશકથાદિ વિકથાઓ કરે તે એનુ *વિપરિકુંચિત નામ પણ છે.

२३ दृष्टादृष्ट दोष—ઘણા સાધુઓ વંદન કરતા હોય તે વખતે કોઈ સાધુની ઓથે—આડમાં રહીને અથવા અંધારામાં ગુરૂ ન દેખે ત્યારે વંદના કર્યા વિના ઉભો રહે અથવા બેસી રહે, અને ગુરૂ દેખે કે તુર્ત વંદન કરવા માંડે તે.[1]

२४ शृंग दोष—પશુના બે શિંગડા જેમ મસ્તકના ડાબા જમણા બે ભાગમાં હોય છે, તેમ અહિં પોતાના લલાટના બે પડખે વંદન કરે તે. અર્થાત્ " અહો કાયં કાય " એ પદોના ઉચ્ચાર વખતે લલાટના મધ્ય ભાગે બે હાથ (ની અંજલિ)

---

* એ શબ્દમાં "વિ" અને "પરિ" એ બે ઉપસર્ગ છે, અને કુંચ ધાતુથી બનતો કુંચન શબ્દ અલ્પ કરવાના અર્થવાળો છે જેથી કુંચિત=અલ્પીકૃત=અર્ધીકૃત વંદના

૧ સોળમા સ્તેન દોષમાં દૃષ્ટાદૃષ્ટ કહેલ છે તે લોકવડે દૃષ્ટાદૃષ્ટ છે, અને આ ત્રેવીસમા દોષમાં ગુરૂવડે દૃષ્ટાદૃષ્ટ શિષ્ય જાણવો

સ્પર્શી—લગાડી આવર્ત (ના વદન) ન કરતા [illegible] જમણા એ બે પડખે હાથ લગાડી વદન કરે તે [illegible]

૨૮ कर दोष—આ વદન કરવુ તે પણ અરિહંત [illegible] રૂપી રાજાનો વા ગુરૂનો કર છે એમ સમજી વદન કરવું તે.

૨૬ करमोचन दोष—સાધુ થવાથી લૌકિક (રાજ્યના) [illegible] તો છૂટયા, પરન્તુ અરિહતરૂપી રાજાના (વાદણા દેવારૂપી) કરથી હજી છૂટા થયા નથી, એમ કર ચુકવવા સન્મુખ [illegible] વદન કરે તે.

૨૭ आश्लिष्ट अनाश्लिष्ट दोष—અહો કાય [illegible] આવર્ત કરતી વખતે બે હાથ રજોહરણને અને [illegible] વા-સ્પર્શના જોઇએ, તે યથાવિધિ ન સ્પર્શે [illegible] સ્પર્શ, अनाश्लिष्ट=અસ્પર્શ) તે દોષરૂપ છે. [illegible] ભાગા થાય છે તેમા પહેલો ભાગો શુદ્ધ છે [illegible]

(૧) બે હસ્ત વડે	રજોહરણને સ્પર્શે—અને [illegible]
(૨) ,,	,, સ્પર્શે- [illegible]
(૩) ,,	,, ન ,,- [illegible]
(૪) ,	,, ન ,,- [illegible]

૨૮ न्यून दोष—વદનસૂત્રના વ્યજન [illegible] લાપ (પદ-વાક્ય), અને આવશ્યક (વિ [illegible] ન્યૂન કરે, પણ પરિપૂર્ણ ન કરે તે

૨૯ उत्तरचूड (उत्तरचूलिका) [illegible] કર્યા પછી પર્યન્તે (ચૂડ એટલે ઉંચી [illegible] સાદે "મત્થએણ વદામિ" એ [illegible]

૩૦ मूक दोष—મૂક-મૂગા [illegible] આલાપક કે આવર્તનો પ્રગટ [illegible] ગણગણીને અથવા મનમા બોલી [illegible]

૩૧ ढड्ढर दोष—ઘણા મોટા [illegible]

૩૨ चुडलिक दोष—ચુડલિક [illegible] જેમ છેડાથી ધરીને ગોળ [illegible]

તેમ જોહગ્ગુને છેડેથી ધરીને ભમાવતો વદન કરે તે, અથવા હાથ લાબો કરીને "વદન કરૂ છુ" એમ કહેતો છતો વદન કરે તે, અથવા હાથ લાબો કરી ભમાવતો છતો "સર્વને વાદુ છુ" એમ કહી વદન કરે તે. એ ત્રણ અર્થ જાણવા.

अवतरण—પૂર્વે ત્રણ ગાથામા જે બત્રીસ દોષ કહ્યા, તે બત્રીસ દોષ રહિત વદન કરનારને શુ ફળ થાય ? તે આ ગાથામા દર્શાવે છે—

बत्तीसदोस परिसुद्ध, किइकम्म जो पउंजइ गुरुणं।
सो पावइ निव्वाण, अचिरेण विमाणवासं वा ॥ २६॥

શબ્દાર્થ —

जो=જે સાધુ	अचिरेण=શીઘ્ર
पउजइ=કરે, પ્રયુજે	

गाथार्थ—જે સાધુ (સાધ્વી શ્રાવક કે શ્રાવિકા) ગુરૂને બત્રીસ દોષ વડે અત્યત શુદ્ધ (=બત્રીસ દોષ રહિત) કૃતિકર્મ (=દ્વાદશાવર્ત્ત વદન) કરે તે સાધુ (વિગેરે) શીઘ્ર નિર્વાણ-મોક્ષ પામે અથવા તો વિમાનમા વાસ (વૈમાનિક દેવપણુ) પામે ॥૨૬॥

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે

अवतरण—ગુરુને વદન કરવાથી ૬ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે તે સબધિ ૧૪ મુ દ્વાર કહેવાય છે—

इह छच्च गुणा विणओवयार माणाइभग गुरुपूआ।
तित्थयराण य आणा, सुयधम्माराहणाऽकिरिया ॥२७॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે

गाथार्थः—અહિ (ગુરૂને વદન કરવામા) છ ગુણ થાય છે તે આ પ્રમાણે—

(૧) विनयोपचार+ એટલે વિનય ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) मानभग એટલે અભિમાન અહંકાર વિગેરેનો ભંગ—નાશ થાય છે. (૩) गुरुपूजा ગુરૂજનની [૧]સમ્યક્ પૂજા (=સત્કાર) થાય છે, (૪) श्री तीर्थंकर ભગવંતની [૨]आज्ञानु आराधन એટલે આજ્ઞાનુ પાલન થાય છે, (૫) श्रुतधर्मनी आराधना [૩]થાય છે, અને પરંપરાએ (૬) अक्रिया એટલે [૪]સિદ્ધિ થાય છે. ॥૨૭॥

भावार्थ —ગાથાર્થવત્ સુગમ છે. પરન્તુ વિશેષ એ છે કે વંદન કરવાથી જે ૬ પ્રકારના ગુણ કહ્યા છે, તેમ ગુરુને વંદન ન કરવાથી ૬ પ્રકારના દોષ પણ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—
माणो अविणय खिंसा, नीयागोय अबोहि भवबुड्ढी ।
अनमते छद्दोसा, [एव अडनउयसयमहिय ॥ १ ॥] ધ.સ.વૃત્તિ.

+ વિનય તેજ ઉપચાર=આરાધનાનો પ્રકાર તે विनयोपचार

૧ અભિમાન રહિત વિનીતપણે વંદન કરવાથીજ सम्यक् गुरुपूजा ગણાય છે

૨ " વિનય તે ધર્મનુ મૂળ છે " એવી તીર્થંકર ભગવંતની आज्ञा છે માટે

૩ વંદન પૂર્વકજ શ્રુત ગ્રહણ કરાય છે માટે વંદન કરવાથી श्रुतनी आराधना થાય છે

૪ ગુરુ વંદનથી પરંપરાએ સિદ્ધિપદની પ્રાપ્તિ થાય છે તે સબંધિ શ્રી સિદ્ધાન્તમા આ પ્રમાણે કહ્યુ છે—
तहारूवाण भत समण वा माहण वा वदमाणस्स वा पज्जुवासमाणस्स वा वदणा पज्जुवासणा य किं फला पन्नत्ता ?ઉત્તર–गोयमा सवणफला "ઇત્યાદિ આલાપકનો, (કથનનો) ભાવાર્થ આ પ્રમાણે—

હે ભગવન્ ! તથા સ્વરૂપવાળા શ્રમણ અથવા માહણને વંદન કરતા અથવા પર્યુપાસના કરતા એવા સાધુની તે વંદના અને પર્યુપાસના શુ ફળવાળી કહી છે ? (હોય ?) ઉત્તર—હે ગૌતમ ! શાસ્ત્રશ્રવણ રૂપ ફળ હોય પ્રશ્ન —તે શ્રવણનુ શુ ફળ ? ઉત્તર–જ્ઞાન ફળ પ્ર૦—જ્ઞાનનુ ફળ શુ ? ઉ૦—વિજ્ઞાન ફળ પ્ર૦—વિજ્ઞાનનુ શુ ફળ ? ઉ૦–પચ્ચક્ખાણ ફળ એ પ્રમાણે પચ્ચક્ખાણનુ સયમ ફળ, સયમનુ અનાશ્રવ (સંવર) ફળ, અનાશ્રવનુ તપ ફળ, તપનુ વ્યવદાન (નિર્જરા) ફળ, નિર્જરાનુ અક્રિયા ફળ, અને અક્રિયાનુ સિદ્ધિ ગતિ ફળ છે

અર્થ —ગુરુને નમસ્કાર (વંદન) નહિ કરવાથી અભિમાન —અવિનય-ખિંસા (નિંદા અથવા લોકનો તિરસ્કાર)-નીચ ગોત્રનો બંધ-સમ્યક્ત્વનો અલાભ-અને સંસારની વૃદ્ધિ એ ૬ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે, [એ પ્રમાણે દ્વાદશાવર્ત્ત વંદનના ૧૯૯ બોલ જાણવા.-]

अवतरण—ગુરુ સાક્ષાત્ ન વર્તતા હોય ત્યારે કોની આગળ વંદન કરવું ? તે સંબંધિ (એટલે ગુરુના અભાવે ગુરુની સ્થાપના સ્થાપના સંબંધિ) ૨૨ મું द्वार કહેવાય છે—

गुरुगुणजुत्तं तु गुरुं, ठाविज्जा अहव तत्थ अरकाई ।
अहवा नाणाइ तियं,ठविज्ज सक्क गुरुअभावे ॥ १८ ॥

શબ્દાર્થ —

जुत्तं=સહિત
ठाविज्जा=સ્થાપના
अरकाई=અક્ષ વિગેરે (અરિયા વિગેરે).
सरक्ख=સાક્ષાત્, પ્રત્યક્ષ

गाथार्थ.—સાક્ષાત્ ગુરુના અભાવે ગુરૂના ૩૬ ગુણ યુક્ત સ્થાપનાગુરૂ સ્થાપવા (એટલે ગુરૂની સદ્ભૂત સ્થાપના સ્થાપવી), અથવા (તેવી સદ્ભૂત સ્થાપના સ્થાપવાનું ન બને તો) અક્ષ (ચંદન—અરિયા) વિગેરે (ની અસદ્ભૂત[2] સ્થાપના) અથવા જ્ઞાનાદિ ત્રણને સ્થાપના, (એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રનાં ઉપકરણને ગુરુ તરીકે માનીને તેવી અસદ્ભૂત સ્થાપના સ્થાપવી)

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે

अवतरण—પૂર્વ ગાથામાં ગુરૂના અભાવે ગુરૂની સ્થાપના

૧—૨ ગુરુના સરખા પુરૂષ આકારવાળી મૂર્ત્તિ તે ગુરૂની સદ્ભૂત સ્થાપના, અને પુરૂષાકાર સિવાય ગમે તેવા આકારવાળી વસ્તુમાં ગુરુપણું આરોપવું તે ગુરૂની અસદ્ભૂત સ્થાપના, એ બન્ને સ્થાપના ગાથામાં ગર્ભિત દર્શાવી છે

अरकाइ એટલે અક્ષ વિગેરેથી સ્થાપવાની કહી તેમા "અક્ષ વિગેરે" એમ કહેવાથી કયા કયા પદાર્થો (વડે ગુરૂ સ્થાપના સ્થપાવી)? તેમ જ તે સ્થાપના કેના પ્રકારની? અને કેટલા કાળ સુધીની ગણવી? તે આ ગાથામા દર્શાવાય છે—

अंरके वराडए वा, कट्ठे पुत्थे अ चित्तकम्मे अ ।
सब्भावमसब्भावं, गुरुठवणा इत्तरावकहा ॥ २९ ॥

શબ્દાર્થ —

अरके=અક્ષ(મા)	असब्भाव=અસદ્ભાવસ્થાપના
वराडए=વરાટક, કોડા	इत्तरा=ઇત્વર, અલ્પ કાળની
सब्भाव=સદ્ભાવ સ્થાપના	आवकहा=યાવત્કથિત, હમેશની

गाथार्थः—ગુરૂની સ્થાપના અક્ષમા, વરાટક-કોડામા, કાષ્ટમા, પુસ્તકમા અને ચિત્રકર્મમા (ચિત્રમા) કરાય છે; તે સદ્ભાવ સ્થાપના અને અસદ્ભાવ સ્થાપના એમ બે પ્રકારની છે, પુન તે પ્રત્યેક ઇત્વર અને યાવત્કથિત એમ બે બે પ્રકારની છે ॥૨૯॥

भावार्थ—अक्ष એટલે અરિયા કે જે વર્તમાન કાળમા પણ મુનિ મહારાજો સ્થાપનામા રાખે છે, તે સમુદ્રમા શખની પેઠે ઉત્પન્ન થતા દ્વીન્દ્રિય જીવોનુ અચિત્ત કલેવર-શરીર છે, પરન્તુ શખ વિગેરેની માફક તે પણ બહુ ઉત્તમ-શ્રેષ્ઠ પદાર્થ હોવાથી શાસ્ત્રને વિષે તેમા ગુરની[1] સ્થાપના કરવાનુ કહ્યુ છે, તેમ જ તેના લક્ષણ તથા ફળ વિગેરે ચૌદ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વા-

૧ વર્તમાનમાં અક્ષાદિકની જે ગુરુસ્થાપના સ્થપાય છે, તે વર્તમાન સાધુપરપરાના મૂળ ગુરુ શ્રી सुधर्मा गणधर ની જાણવી કારણ કે તેમની જ શિષ્યપરપરા પચમ આરાના પર્યન્ત સુધી ચાલવાની છે, અને શેષ ગણધરો કેવળજ્ઞાન પામી ગયા હોવાથી તેમણે પોતાની સાધુ સતતિ સુધર્માસ્વામીને સોપેલી છે તેથી જ શ્રી વીર પ્રભુએ વર્તમાન શાસન શ્રી સુધર્મા ગણધરને સોપ્યુ હતુ

બીએ સ્થાપના કલ્પ (કુલક)મા કહેલ છે. તથા વરાટક એટલે ત્રણ લીટીવાળા કોડા જાણવા, તે હાલ સ્થાપનાચાર્ય તરીકે દેખવામા આવતા નથી, તો પણ તેમા ગુરૂની સ્થાપના થઈ શકે છે. અક્ષ અને કોડામા ગુરૂની સ્થાપના કરવી તે અસદ્ભાવ સ્થાપના જાણવી, કારણ કે તેમા ગુરુ સરખો પુરૂષ આકાર નથી.

તથા ચદનના કાષ્ઠ સરખા બીજા પણ ઉતમ કાષ્ઠને ઘડીને ગુરુ સરખો આકાર બનાવી તે કાષ્ઠમૂર્તિમા ગુરૂના ૩૬ ગુણ પ્રતિષ્ઠા વિધિ પૂર્વક સ્થાપી તેને ગુરુ માનના તે ગુરૂની સદ્ભાવ સ્થાપના જાણવી, અને ચારિત્રના ઉપકરણ તરીકે દાંડો અથવા ઓઘાની દાડી વિગેરે સ્થાપવી તે ગુરૂની [1]કાષ્ઠ સબધિ અસદ્ભાવ સ્થાપના જાણવી. તથા પુસ્ત એટલે લેપ્ય કર્મ અર્થાત્ રગ વિગેરેથી ગુરૂની મૂર્તિ [2]આલેખવી તે, અથવા પુસ્તક જે જ્ઞાનનુ ઉપકરણ છે તેને ગુરુ તરીકે સ્થાપવુ તે પણ ગુરુ સ્થાપના જાણવી. તથા ચિત્રકર્મ એટલે પાષાણ વિગેરે ઘડવા યોગ્ય પદાર્થને ઘડીને અથવા કોરીને ગુરુ મૂર્તિ બનાવી હોય તેમા પણ ગુરૂની સ્થાપના કરાય છે, એ પુસ્તકર્માદિમા યથાયોગ્ય સદ્ભાવ અથવા અસદ્ભાવ સ્થાપના સ્વબુદ્ધિથી વિચારવી

તથા ઉપર કહેલી બન્ને પ્રકારની સ્થાપના ગુરુવદન અથવા સામાયિક વિગેરે ધર્મ ક્રિયા કરતા સુધી જ અલ્પકાળ સ્થાપવી તે इत्वर स्थापना એટલે અલ્પકાળની સ્થાપના જાણવી, અને પ્રતિષ્ઠાદિક વિધિ પૂર્વક કરેલી સ્થાપના તો તે દ્રવ્ય-વસ્તુ જ્યા સુધી રહે ત્યા સુધી ગુરુ રૂપે મનાય છે, માટે તે यावत्कथित સ્થાપના જાણવી (એમા યાવત્=જ્યા સુધી કાયમ રહે ત્યા સુધીની કથિત=કહેવાયલી-કહેલી તે "યાવત્કથિત" એવો શબ્દાર્થ છે). એ સ્થાપનાને પણ સાક્ષાત્ ગુરુ તુલ્ય ગણી તેની સાક્ષીએ ધર્મક્રિયા કરવી, અને ગુરૂની જેમ ગુરૂ સ્થાપનાની પણ અશાતના ન કરવી.

---

૧ વર્તમાન કાળમાં ખરતર ગચ્છના મુનિરાજો કાષ્ઠની અસદ્ભાવ સ્થાપના રાખે છે, અને તે સુખડની એક જ નાની પટીમાં ઘડેલી ૫ સોગઠી સરખા આકારની હોય છે કે જે પચપરમેષ્ઠિને સૂચવનારી મનાય છે

૨ એ અર્થ ચિત્રકર્મમાં પણ કરવો હોય તો કરી શકાય છે

अवतरण—ગુરુ ન હોય તો ગુરુની સ્થાપના કરવાનુ શુ કારણ? અને તેથી કાર્ય સિદ્ધિ કેવી રીતે મનાય? તે દૃષ્ટાન્ત સહિત આ ગાથામા દર્શાવાય છે -

गुरुविरहंमी ठवणा, गुरूवएसोवदंसणत्थं च।
जिणविरहंमि जिणबिंब–सेवणामंतणं सहलं ॥३०॥

શબ્દાર્થ —

उवएस=ઉપદેશ-આદેશ-આજ્ઞા	आमंतणं=આમંત્રણ
उवदंसणत्थं=દર્શાવવાને અર્થે	सहलं=સફલ

गाथार्थः—સાક્ષાત્ ગુરુનો વિરહ હોય ત્યારે (ગુરુની) સ્થાપના કરાય છે, અને તે સ્થાપના ગુરુનો આદેશ દેખાડવાને હોય છે, [માટે ગાથામા કહેલા च શબ્દથી સ્થાપના વિના ધર્માનુષ્ઠાન ન કરવુ.] (તેમા દૃષ્ટાન્ત-) જેમ સાક્ષાત્ જિનેશ્વરનો -તીર્થંકરનો વિરહ હોય ત્યારે જિનેશ્વરની પ્રતિમાની સેવા અને આમન્ત્રણ સફલ થાય છે (તેમ ગુરૂના અભાવે ગુરૂની પ્રતિમા -સ્થાપના સમક્ષ કરેલી ધર્મ ક્રિયા પણ સફળ થાય છે-ઇતિ સબંધ) ॥ ૩૦ ॥

भावार्थः—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે તાત્પર્ય એજ કે-સ્થાપના આગળ સામાયિક પ્રતિક્રમણ આદિ ધર્માનુષ્ઠાન કરતી વખતે જાણે સાક્ષાત્ ગુરૂ આગળ જ તે ક્રિયાઓ કરીએ છીએ, અને તેમા માગવામા આવતા આદેશો-આજ્ઞા-સમ્મતિ પણ સાક્ષાત્ ગુરૂ મહારાજ પાસે જ માગીએ છીએ, અને સાક્ષાત્ ગુરૂ મહારાજ જ તે આદેશ-આજ્ઞા આપે છે એમ સમજવુ જોઈએ

આ ગાથાઓના ભાવાર્થ દર્શાવી આપે છે કે-શ્રી જિનેન્દ્ર શાસનમા ગુરુનુ કેટલુ અત્યંત માન છે! તેમ શિષ્યોએ ગુરૂનો કેટલો બધો વિનય સાચવવો જોઈએ! તેનો અનહદ ચિતાર એ ગાથાઓમા સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે.

अवतरण—હવે "અવગ્રહ" એટલે ગુરૂથી કેટલે દૂર રહેવુ તેનુ ૧૬ મુ દ્વાર કહે છે—

चउदिसि गुरुग्गहो इह, अहुट्ठ तेरस करे सपरपक्खे।
अणणुन्नायस्स सया, न कप्पए तत्थ पविसेउं ॥३१॥

શબ્દાર્થ

उग्गहो=અવગ્રહ
अह=હવે, અથ
उट्ठ=સાડાત્રણ (હાથ)
स(परक्खे)=સ્વ(પક્ષમા)
परपक्खे=પર પક્ષમા
अणणुन्नायस्स=ગુરૂની આજ્ઞા નહિ લીધેલ એવા (સાધુ આદિક)ને

गाथार्थ—હવે અહિ ચારે દિશામા ગુરૂનો અવગ્રહ સ્વપક્ષને વિષે ૩II હાથ છે, અને પરપક્ષને વિષે ૧૩ હાથ છે, માટે તે અવગ્રહમા ગુરૂની આજ્ઞા નહિ લીધેલ એવા સાધુને-સાધુએ પ્રવેશ કરવો હમેશા-કદીપણ ન કલ્પે ॥ ૩૧ ॥

भावार्थ—અહિં પુરૂષ આશ્રયિ પુરૂષ સ્વપક્ષ, અને સ્ત્રીની અપેક્ષાએ સ્ત્રી સ્વપક્ષ એમ બે પ્રકારનો સ્વપક્ષ છે, તથા પુરૂષાપેક્ષાએ સ્ત્રી અને સ્ત્રી અપેક્ષાએ પુરૂષ, એમ परपक्ष પણ બે પ્રકારનો જાણવો. ત્યા સ્વપક્ષે ૩II હાથ અને પરપક્ષે ૧૩ હાથ દૂર રહેવુ તે આ પ્રમાણે—

	૩II હાથ અવગ્રહ		૧૩ હાથ અવગ્રહ
૨ સ્વપક્ષ	ગુરુથી સાધુને	૨ પરપક્ષ	ગુરુથી સાધ્વીને
	ગુરુથી શ્રાવકને		,, શ્રાવિકાને
	ગુરુણીથી સાધ્વીને		ગુરુણીથી સાધુને
	ગુરુણીથી શ્રાવિકાને		,, શ્રાવકને

એ કહેલા અવગ્રહમા ગુરુની અથવા ગુરુણીની આજ્ઞા લીધા વિના પ્રવેશ કરવો કલ્પે નહિ એ અવગ્રહથી ગુરૂનુ સન્માન સચવાય છે, ગુરુની આશાતનાઓ ટળે છે, તેમજ પોતાનુ શીલ-સદાચાર પણ સારી રીતે સચવાય છે ઇત્યાદિ અનેક ગુણ ઉત્પન્ન થવાના કારણથી શ્રીજિનેન્દ્ર ભગવતોએ અવગ્રહની મર્યાદા બાંધેલી છે, માટે તે સમ્યક્પ્રકારે સાચવવી એજ પરમકલ્યાણનુ કારણ છે.

अवतरण—હવે વદનસૂત્રના સર્વ અક્ષરની સખ્યાનુ ૧૭ મુ દ્વાર તથા પદની સખ્યાનુ ૧૮ મુ દ્વાર કહેવાય છે—

पण तिग बारस दुग तिग, चउरो छट्ठाण पय इगुणतीसं
गुणतीस सेस आवस्सयाइ सव्वपय अडवन्ना ॥३२॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે.

गाथार्थ—૧૭ મુ અક્ષરદ્વાર સુગમ હોવાથી કહ્યુ નથી, અને ૧૮ મુ પદદ્વાર આ પ્રમાણે—(વદનના આગળ કહેવાતા ૬ સ્થાનને વિષે અનુક્રમે) ૫-૩-૧૨-૨-૩-૪ એ પ્રમાણે છ સ્થાનમા ૨૯ પદ છે, તેમજ એ ઓગણત્રીસથી શેષ રહેલા બીજા પણ "આનસિઆએ" ઇત્યાદિ ૨૯ પદ છે, જેથી સર્વ પદ ૫૮ (અઠ્ઠાવન) છે. ॥ ૩૨ ॥

भावार्थ—૧૭ મુ અક્ષરદ્વાર સુગમ હોવાથી ગાથામા કહ્યુ નથી, તોપણ અહિ કિંચિત્ દર્શાવાય છે—વદનસૂત્રમા સર્વઅક્ષર ૨૨૬ (બસો છવીસ) છે, તેમા લઘુ અક્ષર ૨૦૧ (બસો-એક)છે, અને ગુરુ અક્ષર (જોડાક્ષર) પચીસ છે તે આ પ્રમાણે—
च्छा-ज्जा-ग्ग-ज्जो-प्प-क्क-त्ता-ज्ज-क्क-क्क-त्ती-ग्घ-च्छा-क्क-क्क-क्क
द्ध-द्ध-च्छो-व्व-म्मा-क्क-स्स-क्क-प्पा એ સત્તરમુ અક્ષરદ્વાર કહ્યુ

૧૮ મુ પદદ્વાર આ પ્રમાણે—૩૩ મી ગાથામા વદના કરનારના જે ૬ સ્થાન કહેવાશે તેમા અનુક્રમે ૫-૩-૧૨-૨-૩-૪ પદ છે, અને શેષ ૨૯ પદ મળી ૫૮ પદ છે તે આ પ્રમાણે—

इच्छामि-खमासमणो-वंदिउ-जावणिज्जाए-निसीहियाए (એ પ્રથમ સ્થાનના પાચ પદ ત્યારબાદ) अणुजाणह-मे-मिउग्गह (એ બીજા સ્થાનના ૩ પદ ત્યારબાદ) निसीहि-[1]अहो-काय-कायसंफासं-खमणिज्जो-भे-किलामो-अप्पकिलंताण-बहुसुभेण भे-दिवसो-वइक्कतो (એ ત્રીજા સ્થાનના ૧૨ પદ ત્યારબાદ)

* पद च विभक्त्यन्तमत्र ग्राह्य—ઇતિ અવચૂરિ

૧ अहो એ અવ્યય હોવાથી ભિન્નપદ સભવે છે અર્થથી તો अहोकाय એકજ ગણાય તેથીજ આવ૦ સૂત્રમાં એક શબ્દથી લખેલ સભવે છે

जत्ता-भे (એ ચોથા સ્થાનના ૨ પદ.) जवणिज्जं-च-भे (એ પાંચમા સ્થાનના ૩ પદ). खामेमि-खमासमणो-देवसिअं-वइक्कम (એ છઠ્ઠાસ્થાનના ૪ પદ,) એ પ્રમાણે ૬ સ્થાનના ૨૯ પદ થયા. (ત્યારબાદ)आवस्सियाए[1] पडिक्कमामि-[2]खमासमणाणं-[3]देवसियाए-[4]आसायणाए-[5]तित्तीसन्नयराए-[6]जंकिंचिमिच्छाए-[7]मणदुक्कडाए-[8]वयदुक्कडाए-[9]कायदुक्कडाए[10] कोहाए-[11]माणाए-[12]मायाए-[13]लोभाए-[14]सव्वकालियाए-[15]सव्वमिच्छोवयाराए-[16]सव्वधम्माइक्कमणाए-[17]आसायणाए-[18]जो-[19]मे-[20]अइआरो-[21]कओ-[22]तस्स[23] खमासमणो[24] पडिक्कमामि[25] निंदामि-[26]गरिहामि-[27]अप्पाणं-[28]वोसिरामि[29]

अवतरण—હવે વંદના કરનાર શિષ્ય જે છ બાબત પૂર્વક ગુરૂને વંદના કરે છે તે શિષ્યના ૬ સ્થાન કહેવાય તેનું ૧૯ મું દ્વાર આ ગાથામાં કહે છે—

इच्छा य अणुन्नवणा, अव्वाबाहं च जत्त जवणा य ।
अवराहखामणावि अ, वंदणदायस्स छट्टाणा ॥३३॥

શબ્દાર્થ—

अणुन्नवणा=અનુજ્ઞાપના= (આજ્ઞા).
अव्वाबाहं=અવ્યાબાધ (=સુખશાતા)
जत्त=યાત્રા (=સંયમ યાત્રા)
जवणा=યાપના (=દેહસમાધિ)
अवराह=અપરાધ

गाथार्थ—ઇચ્છા-અનુજ્ઞા-અવ્યાબાધ-સંયમયાત્રા-દેહસમાધિ-અને અપરાધખામણા એ વંદન કરનાર શિષ્યના ૬ સ્થાન છે. ॥ ૩૩ ॥

આવશ્યક સૂત્રમાં સ્સિ એ જોડાક્ષર છે તથા શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિના બાલાવબોધમાં કહ્યું છે કે "એ પદ અનવસ્થિત હોવાથી ગણત્રીમાં કેટલાક આચાર્યો ગણતા નથી, અને जंकिंचि मिच्छाए ને એકજ પદ માને છે માટે શ્રી બહુશ્રુત કહે તે પ્રમાણે "

ભાવાર્થઃ—પ્રથમ "इच्छामि खमासमणो वंदिउ जावणिज्जाए निसीहिआए" એ પાચ પદ બોલવાથી શિષ્યે ગુરૂને પોતાની વંદના કરવાની ઇચ્છા-અભિલાષા દર્શાવી, માટે इच्छा એ શિષ્યનુ પહેલુ વંદનસ્થાન કહેવાય

પહેલા સ્થાનમા જણાવ્યુ કે હું વંદન કરવા આવ્યો છુ માટે अणुजाणह मे मिउग्गहं=હે ભગવંત અને મિતા[1]વગ્રહમા (પ્રવેશ કરવાની) અનુજ્ઞા આપો (=આજ્ઞા આપો) એ ત્રણ પદ વડે અવગ્રહમા પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા માગી તે અનુજ્ઞા. એ શિષ્યનુ બીજુ વંદનસ્થાન ગણાય.

ત્યારબાદ निसीहिथी वइक्कंतो સુધીના બાર પદ બોલવા વડે શિષ્યે ગુરુને વંદના કરવા પૂર્વક અવ્યાબાધા-સુખશાતા પૂછી તે અવ્યાબાધ નામનુ ત્રીજુ વંદનસ્થાન જાણવુ.

ત્યારબાદ "जत्ता मे" એ બે પદવડે મે=હે ભગવંત! આપની जत्ता=સંયમયાત્રા સુખપૂર્વક વર્તે છે? એમ પૂછવુ તે यात्रा નામનુ ચોથુ વંદનસ્થાન જાણવુ.

ત્યારબાદ जवणिज्जं च भे એ ૩ પદવડે શિષ્યે ગુરુની યાપના એટલે શરીરની સમાધિ (સુખરૂપતા) પૂછી છે, માટે यापना (=દેહસમાધિ) એ પાચમુ વંદનસ્થાન જાણવુ.

ત્યારબાદ खामेमि खमासमणो देवसिअं वइक्कमं એ ચાર પદ વડે શિષ્ય પોતાના તે દિવસે થયેલા અપરાધને (સામાન્યથી) ખમાવે છે, માટે अपराधक्षमापना એ શિષ્યનુ છઠ્ઠુ વંદનસ્થાન જાણવુ (ત્યારપછીના પાઠમા વિશેષ પ્રકારના અપરાધ ખમાવે છે પરન્તુ તે ક્ષમાપના કોઈ પણ સ્થાનમા ગણાયલી નથી).

પ્રશ્ન—અવ્યાબાધ, યાત્રા, અને યાપના એ ત્રણમા પરસ્પર શુ તફાવત છે?

ઉત્તર—ખડ્ગાદિના અભિઘાતથી થયેલ વ્યાબાધા એટલે પીડા તે દ્રવ્યવ્યાબાધા, અને મિથ્યાત્વાદિ (શલ્ય)થી થતી પીડા તે ભાવવ્યાબાધા તે બન્નેનો અભાવ તે અહિં अव्याबाधा

[1] मित=ગુરુના દેહપ્રમાણવાળો એટલે ૩ા હાથ પ્રમાણનો अवग्रह= ચારે દિશાનો ક્ષેત્રભાગ તે मितावग्रह

જાણવી તથા સુખપૂર્વક સંયમક્રિયા પ્રવર્તવી તે યાત્રા, અને ઔષધાદિ વડે શરીરની વર્તતી સમાધિ તે દ્રવ્યયાપના, તથા ઇન્દ્રિય અને મનના ઉપશમવડે વર્તતી શરીરસમાધિ તે ભાવયાપના, એ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારની યાપના જાણવી. એ ભાવાર્થથી ત્રણેની પરસ્પર ભિન્નતા શું છે તે સમજાય તેવી છે.

अवतरण—પૂર્વ ગાથામાં કહેલ શિષ્યના પ્રશ્નરૂપ વંદનસ્થાનોમાં ગુરૂના પણ ઉત્તરરૂપ ૬ વચન હોય છે, તે ૭ ગુરૂવચન સંબંધિ ૨૦ મું द्वार આ ગાથામાં કહેવાય છે.

छंदेणणुजाणामि, तहत्ति तुब्भपि वट्टए एवं ।
अहमवि खामेमि तुमं, वयणाइ वंदणरिहस्स ॥३४॥

શબ્દાર્થ—

छंदेण=ઇચ્છા વડે, અભિપ્રાય વડે.	अहमवि=હું પણ
अणुजाणामि=આજ્ઞા આપું છું	खामेमि=ખમાવું છું
तहत्ति=તેમજ, તેવીજ	तुमं=તને
तुब्भंपि=તને પણ	वयणाइ=એ (૭) વચનો
वट्टए=વર્તે	वंदण(अ)रिहस्स=વંદન કરવા યોગ્યના (એટલે ગુરૂના)
एवं=એમજ	

गाथार्थ.—છંદેણ-અણુજાણામિ-તહત્તિ-તુબ્ભંપિ-વટ્ટએ-એવં-અને "અહમવિ ખામેમિ તુમં" એ ૬ વચનો ગુરૂના હોય છે. ॥૩૪॥

भावार्थ—શિષ્ય પોતાના પહેલા વંદનસ્થાનમાં इच्छामि ઇત્યાદિ પાંચ પદો વડે જ્યારે ગુરૂને વંદન કરવાની ઇચ્છા જણાવે, ત્યારે વંદન કરાવવું હોય તો ગુરૂ "*छंदेण" એમ કહે

---

* छंदण=અભિપ્રાયવડે, અર્થાત્ મારો પણ એ અભિપ્રાય છે (કે તું વંદના કરે)-પ્રવ૦સા૦વૃત્તિ એમાં શિષ્યને "જેવો તારો અભિપ્રાય" એમ કહેવાનો અર્થ દેખવામાં નથી, પરંતુ સમજી શકાય એવો છે

તે ગુરૂનુ પહેલુ વચન જાણવુ. તથા કંઈ કારણથી વદન ન કરાવવુ હોય તો [1]पडिक्खह કહે, અથવા [2]तिविहेण કહે, ત્યારે શિષ્ય સક્ષિપ્ત વદન કરીને એટલે ખમાસમણુ દઇને અથવા તો ફક્ત “ મત્થએણવદામિ ” એટલુ જ કહીને જાય પરન્તુ સર્વથા વદન કર્યા વિના ન જાય એ શિષ્ટાચાર છે.

ત્યારબાદ બીજા વદનસ્થાનમા अणुजाणह मे मिउग्गह એ ૩ પદો વડે શિષ્ય વદના કરવા માટે જ્યારે ગુરૂના અવગ્રહમા પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા માગે ત્યારે ગુરૂ अणुजाणामि (=આજ્ઞા આપુ છુ કે મારા અવગ્રહમા પ્રવેશ કર) એમ કહે તે ગુરૂનુ બીજુ વચન જાણવુ

ત્યારબાદ ત્રીજા વદનસ્થાનમા निसीहिथी दिवसो वइक्कतो સુધીના બાર પદ વડે (ગુરૂના ચરણને સ્પર્શ કરવાથી થયેલી અલ્પ કિલામણા ખમાવીને) આપનો આજનો દિવસ બહુ સારી રીતે વ્યતીત થયો ? એ પ્રમાણે સુખશાતા પૂછે ત્યારે ગુરૂ [3]तहत्ति કહે તે ગુરૂનુ ત્રીજુ વચન જાણવુ.

ત્યારબાદ “ जत्ता भे ” એ બે પદવડે “ આપની સયમ યાત્રા સુખપૂર્વક વર્તે છે ? ” એમ પૂછે, ત્યારે ગુરૂ [4]तुब्भपि वट्टए કહે તે ગુરૂનુ ચોથુ વચન જાણવુ.

ત્યારબાદ “ जवणिज्ज च भे ” એ ત્રણ પદ વડે ગુરૂને

---

૧ पडिक्कह (=પ્રતિક્ષસ્વ-થોભો) એ આવ૦ચૂર્ણિનુ વચન અર્થસહ પ્રવ૦ સારો વૃત્તિમા કહ્યુ છે પુન તે કારણ જો શિષ્યને કહેવા યોગ્ય હોય તો કહે નહિતર ન કહે

૨ तिविहेण એ પદ આવશ્યક વૃત્તિમાં કહ્યુ છે, અને તેનો અર્થ “ મન વચન કાયા વડે વદન કરવાનો નિષેધ છે ” એ અર્થ પ્રવ૦ સારો૦ વૃત્તિમાં કહ્યો છે

૩ तहत्ति એટલે તેમજ અર્થાત્ જેમ તુ કહે છે તેમ મારો દિવસ શુભ વ્યતીત થયો છે

૪ અર્થાત્ “ તને પણ વર્તે છે ? ” એટલે તારી સયમ યાત્રા પણ સુખે વર્તે છે ? મારી તો વર્તે છે

यापना (देहनी सुख समाधि) पूछे, त्यारे गुरु [1]एवं कहे ते गुरुनु पांचमुं वचन जाणवुं.

त्यारबाद खामेमि खमासमणो देवसिअं वइक्कमं ए छट्ठा वंदनस्थानना चार पदो वडे हे क्षमाश्रमण ! माराथी आपनो आजना दिवस संबंधि जे अपराध थयो होय ते खमावुं छुं, एम कही खमावे त्यारे गुरु [2]अहमवि खामेमि तुमं एम कहे ते गुरुनुं छट्ठुं वचन जाणवुं. ए प्रमाणे शिष्यना ६ वंदनस्थानमां दरेक वखते गुरु एकेक उत्तर आपता जे ६ उत्तर आपे छे ते ६ गुरुवचन जाणवां.

अवतरण—हवे गुरु प्रत्ये थती ३३ आशातना टाळवानुं २१ मुं द्वार कहे छे—

पुरओ पक्खासन्ने, गंता चिट्ठण निसीअणा–यमणे
आलोअणऽपडिसुणणे पुव्वालवणे य आलोए ॥३५॥
तह उवदंस निमंतण, खद्धाययणे तहा अपडिसुणणे ।
खद्धत्ति य तत्थगए, किं तुम तज्जाय नो सुमणे ॥३६॥
तो सरसि कहंछित्ता, परिसंभित्ता अणुट्ठियाइ कहे ।
संथारपायघट्टण, चिट्ठुच्च समासणे आवि ॥३७॥

शब्दार्थ—गाथार्थानुसारे सुगम छे.

---

१ एवम्=हा एमज (एटले मारा शरीरने सुख समाधि वर्ते छे)

२ हुं पण तने खमावुं छुं—इत्यर्थः

* देखाता पाठोमां "ऽ" एवो अवग्रह के अकार स्पष्ट समजाय एवो पाठ नथी तेथी पाछळना ण मां डूबेलो मानवो, अथवा प्रव० सारो० ने अनुसार तो आलोअणापडिसुणणे पाठ होय तो ते पण उचित छे

ગાથાર્થઃ—[૧]પુરોગમન× (પુરોગન્તા×)—[૨]પક્ષગમન-[૩]આસન્નગમન ([1]પૃષ્ઠગમન) તથા [૪]પુરસ્થ, (=પુર તિ'ઠન) [૫]પક્ષસ્થ (પક્ષેતિષ્ઠન)— [૬]પૃષ્ઠસ્થ (આસન્નતિષ્ઠન)-તથા [૭]પુરોનિષીદન [૮]પક્ષેર્નિષીદન-[૯]આસન્નનિષીદન (પૃષ્ઠનિષાદન) [એ ૯ અશાતના ત્રણ ત્રિક રૂપ જાણવી.)—તથા પૂર્વ [૧૦]આચમન-પૂર્વ [૧૧]આલોચન-[૧૨]અપ્રતિશ્રવણ-[૧૩]પૂર્વાલાપન-[૧૪]પૂર્વાલોચન—[૧૫]પૂર્વોપદર્શન-પૂર્વનિમ[૧૬]ત્રણ—[૧૭]ખદ્ધદાન—[૧૮]ખદ્ધાદન-[૧૯]અપ્રતિશ્રવણ-[૨૦]ખદ્ધ (ખદ્ધભાષણ) [૨૧]તત્રગત—[૨૨]કિં (શું)?—[૨૩]તુ—[૨૪]તજ્જાત (તજ્જાતવચન)—[૨૫]નોસુમન-[૨૬]નોસ્મરણ—[૨૭]કથાછેદ-[૨૮]પર્ષદ્‌ભેદ—[૨૯]અનુત્થિત કથા—સંથાર-[૩૦]પાદઘટ્ટન—[૩૧]સંથારાવસ્થાન—[૩૨]ઉચ્ચાસન—અને [૩૩]સમાસન આવિ=સે પણ, એ ૩૩ આશાતનાઓ છે.

× × ગાથામાં પુરોગન્તા એ શબ્દ (ગુરૂની આગળ ચાલનાર શિષ્ય આશાતનાવાળો જાણવો ” એવા અર્થવાળો હોવાથી) શિષ્યનુ વિશેષણ થાય છે, અને તે પ્રમાણે ગાથામા કહેલા સર્વે શબ્દ શિષ્યના વિશેષણ તરીકે ગણવાના કહ્યા છે, તો પણ અહિ તો પુરોગમન (=ગુરૂની આગળ ચાલવુ તે આશાતના ” એ અર્થ પ્રમાણે) એ આશાતનાનુ નામ કહ્યુ છે, અને તેથી આ ગાથાર્થમાં કહેલા સર્વે શબ્દો આશાતનાના નામ તરિકે ગણાવ્યા છે, પરન્તુ શિષ્યના વિશેષણ તરીકે નહિ એ વિપર્યય કરવાનુ કારણ આશાતનાના નામનુ જ અહિ પ્રયોજન હોવાથી તે નામોની સુગમતા કરવી તે છે

૧ ગાથામા જો કે आसन्न શબ્દ છે, પરન્તુ તે અહિ पृष्ट ના અર્થ સાથે જોડવા માટે છે, તેમજ પક્ષની આશાતના વખતે પણ ઉપલક્ષણથી જોડવાનો છે

ભાવાર્થઃ—એ ૩૩ આશાતનાઓના નામ અને ભાવાર્થ સંક્ષેપમા આ પ્રમાણે—

१ पुरोगमन આશાતના—ગુરૂની (पुर =) આગળ આગળ કારણ વિના (गमन=) ચાલે તે. (માર્ગ દેખાડવો ઇત્યાદિ કારણથી આગળ ચાલવામા આશાતના ન ગણવી)

२ पक्षगमन આશાતના—ગુરૂની (पक्ष=) પડખે પડખે (બરાબરીમા દેખાય એવી રીતે) [1]નજીકમા ચાલવુ તે. (નજીકમા ચાલવાથી શ્વાસ ખાસો છીક ઇત્યાદિ થતા ગુરૂને શ્લેષ્મ વિગેરે ઉડે છે માટે તેવી આશાતના ન થાય તેટલે દૂર ચાલવુ).

३ ×पृष्ठ (आसन्न) गमन—ગુરૂની पृष्ठे=પાછળ નજીકમા ચાલે તે આશાતના

૪ पुर स्थ—ગુરૂની पुर =આગળ (સ્થ=) ઉભા રહેવુ તે આશાતના.

૫ पक्षस्थ —ગુરૂની પડખે નજીકમા ઉભા રહેવુ તે આશાતના

૬ पृष्ठ (आसन्न) स्थ—ગુરૂની પાછળ પરન્તુ નજીકમા ઉભા રહેવુ તે આશાતના,

૭ पुरोनिषीदन—ગુરૂની આગળ निषीदन=બેસવુ તે આશાતના.

૮ पक्ष निषीदन—ગુરૂની પડખે નજીકમા બેસવુ તે આશાતના.

---

૧ એ ' નજીક " અર્થ પક્ષની ૩ આશાતનાઓમાં ન જોડીએ તો પણ ચાલે, પરન્તુ પૃષ્ઠ સબધિ આશાતનાઓમા અવશ્ય જોડવો

× ગાથામાં તો પૃષ્ઠ શબ્દ છેજ નહિ, પરન્તુ આસન્ન શબ્દ છે, તો અહિં આસન્ન ગમનને બદલે પૃષ્ઠગમન આશાતના કેમ કહી ? એ શકાના સમાધાનમાં જાણવુ કે ગુરૂની પૃષ્ઠે=પાછળ તો શિષ્યને ચાલવા વિગેરેનો અધિકાર છેજ પરન્તુ આસન્ન=નજીકમાં ચાલવાનો અધિકાર નથી માટે ગાથામાં પૃષ્ઠ શબ્દને બદલે आसन्न શબ્દ કહ્યો છે તે જ વિશેષ ઠીક છે, અને તે પૃષ્ઠ સાથે જોડવા માટે છે, જેથી પાછળ ચાલે તે આશાતના નહિ પર તુ પાછળ નજીકમાં ચાલે તેજ આશાતના એ ભાવ સ્પષ્ટ થાય છે અને ગ્રંથોમાં પૃષ્ઠગમન આશાતના લખેલી હોવાથી અહિં પણ પૃષ્ઠગમન આશાતના લખી છે

* ૯ पृष्ठ (आसन्न) निषीदन—ગુરૂની પાછળ પરન્તુ નજીકમા બેસવુ તે આશાતના.

૧૦ आचमन—ગુરૂની સાથે ઉચ્ચારભૂમિએ (=વડીનીતિ માટે) ગયેલ શિષ્ય ગુરૂના પહેલા આચમન (=હાથ પગની શુદ્ધિ) કરે તો આશાતના. આહારાદિ વખતે પણ પહેલી મુખાદિ શુદ્ધિ કરવાથી પણ એ જ આશાતના લાગે છે.

૧૧ आलोचन—બહારથી ઉપાશ્રયે ગુરૂની સાથે આવ્યા છતા ગુરૂની પહેલા ગમનાગમન આલોચવુ તે આશાતના.

૧૨ अप्रतिश्रवण—કોણ ઉંઘે છે? કોણ જાગે છે? એ પ્રમાણે રાત્રે ગુરૂ પૂછે ત્યારે શિષ્ય જાગતો હોય તો પણ જાણે अप्रतिश्रवण=સાભળતો ન હોય તેમ જવાબ ન આપે તો આશાતના.

૧૩ पूर्वालापन—કોઇ આવેલ ગૃહસ્થાદિકને ગુરૂએ બોલાવ્યા પહેલા પોતે બોલાવે તો આશાતના. (પૂર્વ=પ્રથમ આલાપન=બોલાવવુ એ શબ્દાર્થ છે)

૧૪ पूर्वालोचन[1]— ગોચરી-આહારાદિ લાવીને પ્રથમ બીજા કોઈ સાધુ આગળ તે ગોચરી આલોચે, અને ત્યારબાદ ગુરૂ આગળ આલોચે તો આશાતના. (અહિં ગોચરી સબધિ ગમનાગમનની ઈર્યાવહિ પડિક્કમવી તે ગોચરી આલોવવી અથવા આલોચવી કહેવાય).

૧૫ पूर्वोपदर्शन—લાવેલી ગોચરી ગુરૂને દેખાડયા પહેલા બીજા કોઇ સાધુને દેખાડે તો આશાતના (અહિં પૂર્વ=પહેલા ઉપદર્શન=દેખાડવુ એ શબ્દાર્થ છે)

* આગળની ૩, પડખાની ૩, અને પાછળની ૩ આશાતનાઓ (ચાલવુ-ઉભા રહેવુ-અને બેસવા સબધિ) ગણતાં એ ત્રણ ત્રિકની ૯ આશાતના ગણવી અથવા ચાલવાની ૩ ઉભા રહેવાની ૩ અને બેસવાની ૩ એ પ્રમાણે પણ ૯ આશાતના ત્રણ ત્રિકરૂપ ગણાય

૧ ૧૧ મી અને ૧૪ મી આશાતના નામથી તુલ્ય છે પરતુ અર્થથી ભિન્ન છે

१ पुरोगमन આશાતના—
કારણ વિના (गमन=) ચાલે તે.
ગુરૂથી આગળ ચાલવામા આશાત

२ पक्षगमन આશાતના—ગુ
(બરાબરીમા દેખાય એવી રીતે)
કમા ચાલવાથી શ્વાસ ખાસો છીક
વિગેરે ઉડે છે માટે તેવી આશાતના

३ ×पृष्ठ (आसन्न) गमन—ગુરૂ*
ચાલે તે આશાતના.

४ पुर स्थ—ગુરૂની पुर=આગળ
આશાતના.

५ पक्षस्थ—ગુરૂની પડખે નજીક
આશાતના

६ पृष्ठ (आसन्न) स्थ—ગુરૂની પાછળ
રહેવુ તે આશાતના,

७ पुरोनिषीदन—ગુરૂની આગળ
આશાતના

८ पक्ष निषीदन—ગુરૂની પડખે ન
આશાતના.

---

૧ એ ' નજીક '' અર્થ પક્ષની ૩ આશાતન
પણ ચાલે, પરન્તુ પૃષ્ઠ સબધિ આશાતનાઓમાં

× ગાથામાં તો પૃષ્ઠ શબ્દ છેજ નહિ, પરન્તુ
તો અહિ આસન્ન ગમનને બદલે પૃષ્ઠગમન આશાત
શકાના સમાધાનમાં જાણવુ કે ગુરૂની પૃષ્ઠે=પાછળ
વિગેરેનો અધિકાર છેજ પરન્તુ આસન્ન=નજીકમાં આ
નથી માટે ગાથામાં પૃષ્ઠ શબ્દને બદલે आसन्न શબ્દ
વિશેષ ઠીક છે, અને તે પૃષ્ઠ સાથે જોડવા માટે છે, જે
તે આશાતના નહિ પરન્તુ પાછળ નજીકમાં ચાલે તેજ
ભાવ સ્પષ્ટ થાય છે અને ગ્રંથોમા પૃષ્ઠગમન આશાતના
અહિ પણ પૃષ્ઠગમન આશાતના લખી છે

* ૯ પૃષ્ઠ (आसन्न) निषीदन—ગુરૂની પાછળ પરન્તુ નજીકમા બેસવુ તે આશાતના.

૧૦ आचमन—ગુરૂની સાથે ઉચ્ચારભૂમિએ (=વડીનીતિ માટે) ગયેલ શિષ્ય ગુરૂના પહેલા આચમન (=હાથ પગની શુદ્ધિ) કરે તો આશાતના. આહારાદિ વખતે પણ પહેલી મુખાદિ શુદ્ધિ કરનારાી પણ એ જ આશાતના લાગે છે.

૧૧ आलोचन—બહારથી ઉપાશ્રયે ગુરૂની સાથે આવ્યા છતા ગુરૂથી પહેલા ગમનાગમન આલોચવુ તે આશાતના.

૧૨ अप्रतिश्रवण—કોણ ઉંઘે છે? કોણ જાગે છે? એ પ્રમાણે રાત્રે ગુરૂ પૂછે ત્યારે શિષ્ય જાગતો હોય તો પણ જાણે अप्रतिश्रवण=સાંભળતો ન હોય તેમ જવાબ ન આપે તો આશાતના.

૧૩ पूर्वालापन—કોઇ આવેલ ગૃહસ્થાદિકને ગુરૂએ બોલાવ્યા પહેલા પોતે બોલાવે તો આશાતના. (પૂર્વ=પ્રથમ આલાપન=બોલાવવુ એ શબ્દાર્થ છે)

૧૪ पूर्वालोचन[1]—ગોચરી-આહારાદિ લાવીને પ્રથમ બીજા કોઈ સાધુ આગળ તે ગોચરી આલોચે, અને ત્યારબાદ ગુરૂ આગળ આલોચે તો આશાતના. (અહિં ગોચરી સબધિ ગમનાગમનની ઈરિયાવહિ પડિક્કમવી તે ગોચરી આલોવવી અથવા આલોચવી કહેવાય).

૧૫ पूर्वोपदर्शन—લાવેલી ગોચરી ગુરૂને દેખાડયા પહેલા બીજા કોઇ સાધુને દેખાડે તો આશાતના (અહિં પૂર્વ=પહેલા ઉપદર્શન=દેખાડવુ એ શબ્દાર્થ છે)

* આગળની ૩, પડખાની ૩, અને પાછળની ૩ આશાતનાઓ (ચાલવુ—ઉભા રહેવુ—અને બેસવા સબધિ) ગણતાં એ ત્રણ ત્રિકની ૯ આશાતના ગણવી અથવા ચાલવાની ૩ ઉભા રહેવાની ૩ અને બેસવાની ૩ એ પ્રમાણે પણ ૯ આશાતના ત્રણ ત્રિકરૂપ ગણાય

૧ ૧૧ મી અને ૧૪ મી આશાતના નામથી તુલ્ય છે પર તુ અર્થથી ભિન્ન છે

૧૬ पूर्वनिमन्त्रण—લાવેલા આહાર પાણી વાપરવા માટે પહેલા બીજા સાધુઓને નિમન્તણ કરે (બોલાવે), અને ત્યારબાદ ગુરુને નિમન્ત્રણ કરે તો આશાતના

૧૭ खद्ध दान—આહાર લાવીને ગુરૂની આજ્ઞા વિના પોતેજ બીજા સાધુઓને જેમ ઘટે તેમ મધુર સ્નિગ્ધ આદિ खद्ध=ખાધ આહાર યથાયોગ્ય दान=વહેચી આપે તો આશાતના

૧૮ खद्धादन—આહાર લાવીને ગુરુને કઈક થોડો આપીને જે સ્નિગ્ધ અને મધુર આહાર ઉત્તમ દ્રવ્યોનો બનેલો હોય તે પોતે વાપરે તો આશાતના (અહિ खध्ध એટલે ખાધ-મધુર આહારનુ अदन=ખાવુ એ [२]શબ્દાર્થ છે.)

૧૯ अप्रतिश्रवण—ગુરૂ બોલાવે ત્યારે ન બોલવુ તે આશાતના (બારમી આશાતના પણ એજ નામવાળી છે, પણ તેમા અને આમા તફાવત એ છે કે બારમી આશાતના રાત્રે નિદ્રાના સમયની છે, અને આ ૧૯ મી આશાતના [१] દિવસે બોલાવવા સબધિ છે.)

૨૦ खद्ध (भाषण)—કઠિન કર્કશ અને મોટા ઘાટા પાડીને ગુરૂ સાથે (ખદ્ધ એટલે પ્રચુર—ઘણુ) બોલવુ તે આશાતના.

૨૧ तत्रगत (भाषण)—ગુરૂ બોલાવે ત્યારે શિષ્ય "[२]મત્થએણ વદામિ " ઇત્યાદિ બોલી તુર્ત ઉઠી ગુરૂ પાસે જઇને નમ્રતાથી ગુરૂ શુ કહે છે તે સાભળવુ જોઇએ, તેને બદલે પોતાના આસને બેઠો છતોજ જવાબ આપે તો આશાતના

૨૨ किं भाषण—ગુરુ બોલાવે ત્યારે ' કેમ ? શુ છે ? શુ કહો છો ? ઇત્યાદિ બોલે તો આશાતના કારણ કે ગુરુ બોલાવે

---

૧ ખદ્ધ એટલે પ્રચુર-ઘણુ ઘણુ આપવુ એવો પણ અર્થ છે

૨ અહિ " ખદ્ધાદિ અદન " એ પણ આશાતના કહી છે જેમાં ખદ્ધ એટલે પ્રચુર ઘણુ અર્થ થાય છે, તે પ્રચુર આદિ આહારવાળો અર્થ ભણનારને દીર્ઘ અને સુગમ ન હોવાના કારણથી કર્યો નથી.

૧ ઇતિ પ્રવ૦ સારો૦ અને ધર્મ સ૦ વૃત્તિ

૨ વર્તમાનમાં એ વચન પ્રચલિત નથી, તો પણ તુર્ત જી કહીને ઉઠવુ તે (પ્રચલિત) રિવાજ પણ વિનય ભર્યો છે

ત્યારે શિષ્યે શીઘ્ર " મત્થએણ વંદામિ " કહેવુ (અને તુર્ત ગુરુ પાસે જઈને " આજ્ઞા ફરમાવો " ઈત્યાદિ નમ્ર વચનો બોલવા જોઈએ.)

૨૩ तु (भाषण)—ગુરુને "ભગવંત, શ્રી, પૂજ્ય, આપ," ઈત્યાદિ મોટા માનવાળા (બહુવચનવાળા) શબ્દોથી બોલાવવા જોઈએ, તેને બદલે " તુ, તને, ત્હારા " ઈત્યાદિ તોછડાઈવાળા " (એકવચનવાળા) શબ્દોથી તુંકારીતે બોલાવે તો આશાતના

૨૪ तज्जात (भाषण)—ગુરુ શિષ્યને કહે કે " આ ગ્લાન (માંદા) સાધુની વેયાવચ્ચ કેમ કરતો નથી ? તુ બહુ આળસુ થઇ ગયો છે. " ત્યારે શિષ્ય કહે કે " તમે પોતેજ કેમ વેયાવચ્ચ કરતા નથી ? તમે પોતેજ આળસુ થઇ ગયા છો" ઈત્યાદિ રીતે ગુરુ જે શિખામણનુ વચન કહે તેજ વાક્ય-વચન પ્રમાણે ગુરુને પ્રત્યુત્તર (સામો-ઉલટો જવાબ) આપે તે તજ્જાત ભાષણ અથવા તજ્જાત વચન આશાતના કહેવાય. [અહિં तज्जात એટલે તેજ જાતિના અર્થાત્ તે સરખા વચનો (વડે ઉલટો જવાબ) એ શબ્દાર્થ છે.]

૨૫ नोसुमन—ગુરુ (અથવા રત્નાધિક) કથા કહેતા હોય ત્યારે " અહો આપે આ વચન ઉત્તમ કહ્યુ " ઇત્યાદિ પ્રશંસા વચનો ન કહે તેમજ કથાથી પોતાને સારી અસર થઇ છે એવો આશ્ચર્યભાવ અથવા હર્ષભાવ પણ ન દર્શાવે, પરન્તુ મનમાં (શુ મારાથી પણ એમની અધિક વ્યાખ્યાન કળા છે ? એવી ઇર્ષ્યાથીજ જાણે) દુભાતો હોય તેમ વર્તે તો આશાતના. (અહિં ગુરુપ્રત્યે કથાદિ પ્રસંગે શિષ્યનુ सुमन=સારૂં મન नो= નહિં તે नोसुमन—એ શબ્દાર્થ છે.)

૨૬ नोस्मरण—ગુરુ ધર્મકથા કહેતા હોય ત્યારે "તમને આ અર્થ સ્મરણમાં-યાદ નથી, એ અર્થ એ પ્રમાણે ન હોય" ઈત્યાદિ કહે તો આશાતના

૨૭ कथाछेद—ગુરુ ધર્મકથા કહેતા હોય ત્યારે " એ કથા હુ તમને (સભાજનોને) પછીથી સારી રીતે સમજા-

વીશ ” ઇત્યાદિ કહીને અથવા તે કથા પુન સમજાવીને ચાલતી કથામા વ્યાઘાત-ભગ કરે તો આશાતના.

૨૮ परिषद् भेद—ગુરુ કથા કહેતા હોય, અને સભા પણ કથાના રસમા એકતાન થઈ રહી હોય, તેટલામા શિષ્ય આવીને કહે કે ‘ હવે કયા સુધી કથા લબાવવી છે ? આહાર પાણીનો અવસર થઈ ગયો અથવા પૌરૂષી વેળા પણ થઈ ગઈ ” ઇત્યાદિ કહી પરિષદ્=સભા (જનના ચિત્ત) નો ભગ કરે (તેમજ સભાજનો પણ કેટલાક ઉઠી ઉઠીને ચાલવા માડે) તો આશાતના. અથવા એવુ કઈ કહે કે જેથી સભા ભેગી ન થાય તે [1]પણ આશાતના.

૨૯ अनुत्थित कथा—ગુરૂ કથા કહી રહ્યા બાદ પર્ષદા—સભા હજી ઉઠી ગઈ ન હોય તેટલામા પોતાની ચતુરાઇ દર્શાવવા ગુરૂએ વ્યાખ્યાનમા કહેલી કથાનો અથવા અર્થનો વિશેષ વિસ્તાર નહી બતાવે તો આશાતના.

૩૦ सथारपादघट्टन—ગુરૂની શય્યાને અને સથારા વિગેરેને પોતાનો પગ લગાડવો, તેમજ આજ્ઞા વિના હાથ લગાડવો, તથા તેમ કરીને પણ ગુરૂને તે દોષ ખમાવે નહિ તો આશાતના જાણવી કારણ કે ગુરૂની પેઠે ગુરૂના ઉપકરણ પણ પૂજ્ય છે માટે શિષ્યનો ધર્મ છે કે ગુરૂના ઉપકરણને પણ પગ વિગેરે લગાડવો નહિ અને આજ્ઞા વિના સ્પર્શ પણ કરવો નહિ, અને જો સ્પર્શ થઈ જાય તો ‘ ફરીથી એમ નહિ કરૂ ’ એમ બોલી અપરાધ ખમાવવો [અહિ શરીર પ્રમાણની (૩ા હાથની) શય્યા અને અઢી હાથનો સથારો જાણવો.]

૩૧ सयारावस्थान—ગુરૂની શય્યા તથા સથારા વિગેરે ઉપર अवस्थान=ઉભા રહેવુ (તથા ઉપલક્ષણથી) બેસવુ, સૂવુ, તે આશાતના.

૩૨ उच्चासन—ગુરૂથી અથવા ગુરૂની આગળ તેમના કરતા ઉંચા [2]આસન ઉપર બેસે તો આશાતના.

---

૧ तहर्किचि भणइ जइ न सा मिलइ—ઇતિ પ્રવ૦ સારો૦ વચનાત્

૨ ઉપલક્ષણથી ગુરુનાં વસ્ત્રાદિકથી અધિક મૂલ્યવાળાં વસ્ત્રાદિક વાપરવાં તે પણ આશાતના એમાં અતર્ગત સભવે છે

૩૩ સમાસન—ગુરૂથી અથવા ગુરૂની આગળ સરખા આસને બેસે તે આશાતના.

ઉત્તમ શિષ્યે એ ૩૩ આશાતનાઓ વર્જવી. કારણ કે ગુરૂની આશાતના (અવિનય) નહિ કરનાર શિષ્ય ઉપર ગુરૂની પરમ કૃપા સ્વાભાવિક હોય છે, અને તેથી જ્ઞાનાદિકની પ્રાપ્તિ સુગમ થાય છે. એ આશાતનાઓ સાધુની મુખ્યતાએ કહી છે, છતા શ્રાવકને પણ એ આશાતનાઓ યથાયોગ્ય (જેટલી શ્રાવને અગે ઘટે તેટલી) ટાળવા યોગ્ય જાણવી

॥ ગુરૂની જઘન્યાદિ ભેદથી ૩ આશાતના ॥

ગુરૂને પગ વિગેરે લગાડવો ઈત્યાદિ જઘન્ય આશાતના, શુક વિગેરે લગાડવુ ઈત્યાદિ મધ્યમ આશાતના, અને ગુરૂની આજ્ઞા ન માનવી, અથવા આજ્ઞાથી વિપરીત કરવુ, આજ્ઞા સાભળવી નહિ, અને કઠોર ભાષણ કરવુ વિગેરે ઉત્કૃષ્ટ આશાતના જાણવી એ પ્રમાણે સાક્ષાત્ ગુરૂની આશાતના ૩૩ પ્રકારે અથવા ૩ પ્રકારે જાણવી (—શ્રાદ્ધવિધિ વૃત્તિ)

॥ ગુરૂની સ્થાપનાની ૩ આશાતના ॥

સ્થાપનાને પગ લગાડવો વિગેરે અથવા આમતેમ ચલવિચલ કરવી તે જઘન્ય, ભૂમિ ઉપર પાડી નાખવી અને અવજ્ઞાથી જેમ તેમ મૂકવી-જોડવની તે મધ્યમ, તથા નાશ કરવો અથવા ભાગી નાખવી વિગેરે ઉત્કૃષ્ટ આશાતના જાણવી. (—શ્રાદ્ધવિધિ વૃત્તિ).

અવતરણ—હવે (બૃહત્) ગુરૂવન્દન કરવાની બે વિધિનુ ૭૨ મુ દ્વાર કહેવાય છે કે જે સવાર અને સાજનુ લઘુપ્રતિક્રમણ ગણાય છે તેમા પ્રથમ સવારનુ લઘુપ્રતિક્રમણ આ પ્રમાણે—

इरिया कुसुमिणुसग्गो, चिइवंदण पुत्ति वंदणा-लोय।
वंदण खामण वंदण, संवर चउछोभ दुसज्झाओ ३८

શબ્દાર્થ—ભાવાર્થમા લખેલા ક્રમ પ્રમાણે સુગમ છે

ગાથાર્થ—ભાવાર્થમા લખેલા ક્રમ પ્રમાણે સુગમ છે—

भावार्थ—પ્રભાતનુ પ્રતિક્રમણ કરનાના નિયમવાળાએ કોઈ વખતે પ્રતિક્રમણની સામગ્રીના અભાવે અથવા તેવી શક્તિના અભાવે આ ગાથામા દર્શાવેલા વિધિ પ્રમાણે બૃહત્ ગુરુવદન તો અવશ્ય કરવુ જોઈએ, એ બૃહત્ ગુરુવદન તે लघुप्रतिक्रमण ગણાય છે તે સવારના બૃહત્ ગરૂવદનનો (એટલે લઘુ પ્રતિક્રમણનો) વિધિ [2]સક્ષેપમા આ પ્રમાણે—

१ इरियावहिय—ગુરુ પાસે ઇરિયાવહિય પડિક્કમી પર્યન્તે લોગસ્સ કહેવો

२ कुसुमिणदुसुमिणनो काउस्सग्ग—ત્યારબાદ રાત્રે રાગથી આવેલ તે (સ્ત્રીગમનાદિક) કુસ્વપ્ન, અને દ્વેષથી આવ્યા હોય તે દુસ્વપ્નનો દોષ ટાળવા માટે ૪ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો તે કુસુમિણ દુસુમિણનો કાઉસ્સગ્ગ જાણવો

३ चैत्यवदन—ત્યારબાદ ચૈત્યવ૦ નો આદેશ માગી જગચિતામણી ચૈત્યવદન જયવીઅરાય સુધીનુ કરવુ.

४ मुहपत्ति—ત્યારબાદ ખમાસમણ પૂર્વક આદેશ માગી મ્હોપત્તિ પડિલેહવી.

५ वदण—ત્યારબાદ બે વાર દ્વાદશાવર્ત્ત વદન કરવુ

६ आलोचना—ત્યારબાદ આદેશ માગી રાઇય આલોયણા કરવી. (="ઇચ્છા૦ સ૦ ભ૦ રાઇય આલોઉ ? ઇચ્છ આલો એમિ જો મે રાઇઓ " ઇત્યાદિ કહેવુ.) અહિ એજ लघु प्रतिक्रमण सूत्र છે

७ वदण—ત્યારબાદ પુન બે વાર દ્વાદશાવર્ત વદન કરવુ.

८ खामणा—ત્યારબાદ રાઇય અબ્ભુટ્ઠિઓ ખામવો.

९ वदन—ત્યારબાદ પુન બે વાર દ્વાદશાવર્ત્ત વદન કરવુ

१० सवर (=पच्चक्खाण)—ત્યારબાદ ગુરુ પાસે યથાશક્તિ પચ્ચખ્ખાણ લેવુ.

---

૧ આ બૃ૦ ગુરૂવદનની અપેક્ષાએ દ્વાદશાવર્ત વદન તે અહિ લઘુ ગુરૂવદન જાણવું

૨ ક્રમશ વિશેષ વિધિ ગુરૂ વિગેરે પાસે શીખવાથી જાણી શકાય

૧૧ चार छोभवंदन—ત્યારબાદ ૪ ખમાસમણ પૂર્વક "ભગવાન હું " આદિ ૪ ને છોભવંદન કરવું

૧૨ बे स्वाध्याय आदेश—ત્યારબાદ બે ખમાસમણ પૂર્વક સજ્ઝાય કરવાના બે આદેશ માગવા, અને ગુરુ પાસે સ્વાધ્યાય કરવો.

अवतरण—પૂર્વ ગાથામા સવારના બૃહત્ ગુરુવંદનનો વિધિ કહીને હવે આ ગાથામા સાંજે કરવા યોગ્ય બૃ૦ गुरुवंदन અથવા સાંજના लघु प्रतिक्रमण નો વિધિ દર્શાવે છે—

इरिया-चिइवंदण-पुत्ति-वंदण-चरिम-वंदणा-लोय
वंदण खामण चउछोभ दिवसुस्सग्गो दुसज्झाओ २९

શબ્દાર્થ—ભાવાર્થમા કહેલા ક્રમ પ્રમાણે સુગમ છે.

गाथार्थः—ભાવાર્થના ક્રમ પ્રમાણે સુગમ છે

भावार्थ—સાંજરે પ્રતિક્રમણ કરવાના નિયમવાળાએ કોઇક વખતે પ્રતિક્રમણની સામગ્રીના અભાવે અથવા તેવી શક્તિના અભાવે આ ગાથામા દર્શાવેલા વિધિ પ્રમાણે બૃ૦ ગુરુવંદન તો અવશ્ય કરવુ જોઇએ. કે જે મધ્યાનુ લઘુ પ્રતિક્રમણ ગણાય છે. તેનો વિધિ આ પ્રમાણે—

१ इरियावहिय—ઇરિયાવહિય પડિક્કમી પર્યન્તે લોગસ્સ કહેવો

२ चिइवंदण—ત્યારબાદ ખમા૦ દઇ આદેશ માગી ચૈત્યવંદન કરવુ.

३ मुहपत्ति—ત્યારબાદ ખમા૦ દઇ આદેશ માગી મુહપત્તિ પડિલેહવી.

४ वंदन—ત્યારબાદ બે વાર દ્વાદશાવર્ત્ત વંદન કરવુ.

५ दिवसचरिम—ત્યારબાદ દિવસચરિમ પચ્ચખ્ખાણ કરવુ.

६ वंदन—ત્યારબાદ બે વાર દ્વાદશાવર્ત્ત વંદન કરવુ.

७ आलोचना—ત્યારબાદ આદેશ માગી દિવસ સબધિ અતિચાર આલોવવા (એટલે " ઈચ્છ આલોએમિ જો મે દેવસિઓ અઇયારો " એ સૂત્ર કહેવુ) અહિં મુખ્યત્વે એજ સુત્ર લઘુ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર જાણવુ

८ वंदण—ત્યારબાદ બે વાર દ્વાદશાવર્ત વદન કરવુ

९ खामणा– ત્યારબાદ આદેશ માગી અબ્ભુટ્ઠિઓ ખામવો.

१० चार छोभवदन—ત્યારબાદ ૪ ખમાસમણ પૂર્વક ૪ છોભવદન કરવા

११ दैवसिक प्रायश्चित्तनो काउस्सग्ग—ત્યારબાદ આદેશ માગી ચાર લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

१२ वे स्वाध्याय आदेश—ત્યારબાદ બે ખમાસમણ પૂર્વક બે આદેશ માગી સજ્ઝાય (સ્વાધ્યાય) કરવી ॥ इति २२ मु द्वार समाप्त ॥

॥ इति गुरुवंदनस्य २२ द्वाराणि समाप्तानि ॥

अवतरण—હવે આ પ્રકરણના ઉપસહારમા (સમાપ્તિના પ્રસગમા) પ્રથમ પૂર્વોક્ત વિધિએ ગુરુવદન કરનારને જે મહાન લાભ થાય છે તે આ ગાથામા દર્શાવાય છે—

एय किइकम्मविहि, जुजता चरणकरणमाउत्ता ।
साहू खवति कम्म, अणेगभवसचिअमणंत ॥ ४० ॥

શબ્દાર્થ

एयं(=એન)=એ પ્રમાણે, પૂર્વે કહેલી.	आउत्ता=ઉપયોગવાળા, સાવધાન.
जुंजता=પ્રયુજતા, કરનાર	संचिअ=સચિત, એકઠા કરેલ

गाथार्थ—એ પ્રમાણે પૂર્વે કહેલી કૃતિકર્મ વિધિને (ગુરુવદન વિધિને) કરનારા એવા ચરણ કરણમા (=ચારિત્રમા અને તેની ક્રિયામા અથવા ચરણ સિત્તરિ તથા કરણ સિત્તરિમા)

ઉપયોગવાળા સાધુઓ અનેક પૂર્વ ભવના (મા) એકઠા કરેલા અનન્ત કર્મોને [1]ખપાવે છે (એટલે મોક્ષપદ પામે છે) ॥૪૦॥

भावार्थ—ગાથાર્થને અનુસારે જાણવો, પરન્તુ આ ગાથામા વિશેષ તાત્પર્ય એ છે કે—સાધુ પોતાની સર્વ ક્રિયામા ચાહે તેવો કુશળ અને ઉપયોગવાળો હોય તો પણ ગુરુવંદન વિધિપૂર્વક ન કરતો હોય તો તેવો (ગુરુના વિનયમા અનાદરવાળો) સાધુ કર્મની નિર્જરા કરી મુક્તિપદ ન પામી શકે, માટે ક્રિયાવંત સાધુએ પણ ગુરુ મહારાજનો વિનય કરવામા અનાદરવાળા ન થવુ, એ ઉપદેશ છે.

अवतरण—હવે આ છેલ્લી ગાથાવડે ગુરૂવંદન ભાષ્યની સમાપ્તિ થાય છે, ત્યા આ ભાષ્યના કર્તા શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ પોતાના મતિદોષથી અજાણતા થઈ ગયેલી (રહી ગયેલી) કોઈ ભૂલચુકને માટે પોતાની લઘુતા દર્શાવી શ્રી ગીતાર્થોને તે ભૂલ સુધારી લેવા વિજ્ઞપ્તિ કરે છે—

अप्पमइभव्ववोह-त्थ भासिय विवरिय च जमिहमए।
तं सोहतु गियत्था, अणभिनिवेसी अमच्छरिणो ४१

---

१ શ્રી સિદ્ધાન્તમાં કહ્યુ છે કે-वदणएण भत जीवे किं अज्जिणइ ? गोअमा ! अट्ठकम्मपगडीओ निविडबधणवद्धाओ सिढिलबधण बद्धाओ करेइ ઈત્યાદિ આલાપકનો અર્થ આ પ્રમાણે—

હે ભગવત ! ગુરૂવંદન વડે જીવ શુ (લાભ) ઉપાર્જન કરે ? ઉત્તર—હે ગૌતમ ! આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ જે ગાઢ બધનથી બધાયલી હોય તેને શિથિલ બધનથી બધાયલી (=શિથિલ) કરે, દીર્ઘકાળની સ્થિતિવાળી હોય તેને અલ્પકાળની સ્થિતિવાળી કરે, તીવ્ર રસવાળી હોય તેને મંદરસવાળી કરે, ઘણા પ્રદેશસમૂહવાળી હોય તેને અલ્પપ્રદેશ સમૂહવાળી કરે, અને આ અનાદિ અનન્ત સંસારરૂપી અટવીમાં પરિભ્રમણ ન કરે અને તેનો પાર પામે (બીજા આલાપકનો અર્થ —) તથા વંદનવડે નીચગોત્ર કર્મ ખપાવે, અને ઉચ્ચગોત્રકર્મ બાંધે, તેમજ સૌભાગ્યવાળુ અપ્રતિહત એવુ (શ્રી જિનેન્દ્રની) આજ્ઞાનુ ફળ (મુક્તિપદ) પામે —ઇતિ ધર્મ સંગ્રહ વૃત્તિ)

शब्दार्थ —

अप्पमइ=અલ્પમતિવાળા	जं=જે કાંઇ
भव्व=ભવ્ય જીવોને	इह=અહિં, તેમાં
बोहत्थ=બોધ કરવાને અર્થે	मए=મેં, મારાવડે
भासियं=ભાષ્યું, કહ્યું	सोहंतु=શોધો, શુદ્ધ કરો.
विवरियं=વિપરીત	गियत्था=હે ગીતાર્થો !
च=અને (પરન્તુ)	अणभिनिवेसी=આગ્રહરહિત
	अमच्छरिणो=મત્સર(=ઇર્ષ્યા) રહિત

गाथार्थ—અલ્પ મતિવાળા એવા ભવ્ય જીવોને બોધ કરવાને અર્થે (આ ગુરૂવંદન ભાષ્ય નામનું પ્રકરણ મેં દેવેન્દ્રસૂરિએ) કહ્યું છે, પરન્તુ તેમાં મારા વડે જે કાંઇ વિપરિત કહેવાયું હોય (એટલે મારાથી અજાણતા જે કંઇ ભૂલચુક થઇ હોય) તે ભૂલચુકને આગ્રહરહિત અને ઈર્ષ્યારહિત એવા હે ગીતાર્થ મુનિઓ ! તમે શુદ્ધ કરજો ॥ ४१ ॥

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે

इति श्री महिसानागरनगरनिवासि–सद्गतश्रेष्ठिवर्य–श्रीयुत वेणीचन्द्र–सुरचन्द्र संस्थापित–श्री जैनश्रेयस्करमंडल–सन्प्रेरणात् श्री भृगुकच्छनिवासि–श्रेष्ठिवर्य–श्रीयुतानुपचन्द्र–विद्यार्थि–चन्दुलाल–लिखित श्री गुरुवंदनभाष्यभावार्थः

समाप्त

॥ श्री जिनेन्द्राय नम ॥

प्रत्याख्यान भाष्य

भावार्थ साहित

(मूलकर्त्ता श्रीमद् देवेन्द्रसूरि ॥)

अवतरण —હવે આ ત્રીજા પચ્ચખ્ખાણ ભાષ્યમા પચ્ચખ્ખાણ લેવાનો વિધિ કહેવાય છે. ત્યા આ પહેલી ગાથામા પચ્ચખ્ખાણના ૯ મૂળદ્વાર દર્શાવાય છે—

दस[१] पच्चखाण[२] चउविहि, आहार[३] दुवीसगार[४] अदुरुत्ता।

दसविगइ[५] तीस विगई-गय[६] दुहभगा[७] छसुद्धि[८] फल[९] १

शब्दार्थ —

चउविहि=૪ પ્રકારનો વિધિ
दुवीस(आ)गार=બાવીસ આગાર

अदुरुत्ता=બીજીવાર નહિ ઉચ્ચરેલા
विगईगय=વિકૃતિગત, નીવિયાતા.

गाथार्थः—૧૦ પચ્ચખ્ખાણ-૪ પ્રકારનો (ઉચ્ચાર) વિધિ-૪ *પ્રકારનો આહાર-બીજીવાર નહિ ઉચ્ચરેલા (=નહી ગણેલા) એવા ૨૨ આગાર-૧૦ વિગઈ-૩૦ નીવિયાતા-૨ પ્રકારના ભાગા-૬ પ્રકારની શુદ્ધિ-અને (૨ પ્રકારનુ) ફળ. (એ પ્રમાણે ૯ મૂળ દ્વારના ૯૦ ઉત્તરભેદ થાય છે) ॥૧॥

* ગાથાને વિષે ચઉવિહિ માં કહેલા ચઉ શબ્દનુ અનુસરણ આહાર શબ્દ સાથે પણ કરાય, તેથી “ ૪ પ્રકારનો આહાર ” એ અર્થ થાય છે

ભાવાર્થ—આ પચ્ચખ્ખાણ ભાષ્યમા કહેવાતુ પચ્ચખ્ખાણનુ સ્વરુપ ૯ દ્વારવડે (એટલે સમજના યોગ્ય ૯ પ્રકારો વડે) સમજાવવાનુ છે, તે ૯ મૂળદ્વારોની ટુકી સમજ આ પ્રમાણે—

૧ दस पच्चक्खाण द्वार—આ દ્વારમા પચ્ચખ્ખાણના અનાગત આદિ ૧૦ મૂળભેદ તેમજ ૧૦ મા ભેદના એટલે અદ્ધા ૫ચ્ચખ્ખાણના પણ ૧૦ પ્રતિભેદ (ઉત્તરભેદ) કહેવાશે. (ગા. ૧-૩ મા)

૨ चार विधिनु द्वार—એમા પચ્ચખ્ખાણનો પાઠ ઉચ્ચરવાના ૪ પ્રકાર કહેવાશે. (ગા. ૪ થી ૧૨ મા)

૩ चार आहारनु द्वार—એમા અશન-પાન-ખાદિમ-અને સ્વાદિમ એ ૪ પ્રકારના આહારનુ સ્વરૂપ કહેવાશે. (ગા. ૧૩-૧૪-૧૫ મા)

૪ बावीस आगार—એમા એકજ જાતિનો આગાર જુદા જુદા પચ્ચખ્ખાણમા આવતો હોવાથી અનેકવાર બોલવામા આવે છે, પરન્તુ તેને જૂદો ન ગણતા એકજ વાર ગણીએ તો તેવા (અદ્વિરુક્ત એટલે બીજીવાર નહિ ઉચ્ચરેલા અથવા નહિ ગણાયલા) ૨૨ (બાવીસ) આગાર એટલે ૨૨ અપવાદ છે તે કહેવાશે. (ગા. ૧૬ થી ૨૮ મા)

૫ दशविगइ—દૂધ આદિ ૭ ભક્ષ્ય વિગઇ અને મદ્ય આદિ ચાર અભક્ષ્ય વિગઈ (અથવા એજ ૭ લઘુવિગઈ અને ચાર મહાવિગઇ) મળી ૧૦ વિગઈનુ સ્વરૂપ કહેવાશે. (ગા. ૨૯-૩૦-૩૧ મા)

૬ त्रीस निवियाता—૭ ભક્ષ્ય વિગઇના ત્રીસ નિવિયાતા થાય છે તે કહેવાશે. (ગા. ૩૨ થી ૪૧ મા)

૭ बे भागा—મૂળગુણ પચ્ચખ્ખાણ અને ઉત્તરગુણ પચ્ચખ્ખાણ એ બે ભાગા મુખ્ય કહેવાશે, અને તે પ્રસંગે ૧૪૭ ભાગા પણ કહેવાશે (ગા ૪૨-૪૩ મા)

૮ छ शुद्धि—પચ્ચખ્ખાણની સ્પર્શના પાલના વિગેરે ૬ શુદ્ધિ કહેવાશે (ગા. ૪૪-૪૫ ૪૬ મા)

રના આયુષ્યનો સઘયણનો અને ભાવિને નિશ્ચય કરવાનો અભાવ છે માટે.

૫ अनागार पच्च०—આગળ કહેવાતા આગાર-અપવાદો-માથી અનાભોગ આગાર અને સહસા આગા૰ એ બે *વર્જીને શેષ આગાર રહિત પ્રત્યાખ્યાન [1]કરવુ તે.

૬ सागार पच्च०—આગળ કહેવાતા બાવીસ આગારોમાના યથાયોગ્ય આગારો સહિત પચ્ચખ્ખાણ કરવુ તે.

૭ निरवशेष पच्च०—ચારે પ્રકારના આહારનો સર્વથા ત્યાગ કરવો તે (આ પચ્ચખ્ખાણ વિશેષત અન્ત સમયે સલેખણાદિ સમયે કરાય છે.)

૮ परिमाणकृत पच्च०—[2]દત્તિનુ-[3]કવલનુ (કોળીયાનુ)-[4]ઘરોનુ-ભિક્ષાનુ અને [5]દ્રવ્યનુ પ્રમાણ કરી શેષ ભોજનનો ત્યાગ કરવો તે.

---

* કારણ કે એ બે આગાર બુધ્ધિપૂર્વક બનતા નથી, પરન્તુ અણુચિતવ્યા-અકસ્માત્ બને છે માટે

૧ એ પ્રત્યાખ્યાન પહેલા સઘયણવાળા મુનિઓ પ્રાણાન્ત કષ્ટ અને ભિક્ષાનો સર્વથા અભાવ જેવા મોટા પ્રસગોમાં કરે છે માટે વર્તમાન કાળમા પહેલા સઘયણના અભાવે એ પ્રત્યાખ્યાન કરવામા આવતુ નથી

૨ હાથ અથવા વાસણ વિગેરેમાંથી જેટલુ અન્ન સતત એક ધારાએ પાત્રમાં પડે તેટલુ અન્ન એક દત્તિ કહેવાય તેવી ૧-૨-૩ આદિ દત્તિનુ પ્રમાણ કરવું તે दत्तिप्रमाण

૩ મુખમા સુખે પ્રવેશી શકે તેવા ૩૨ કવલ જેટલો પુરૂષનો અને ૨૮ કવલ જેટલો સ્ત્રીનો આહાર ગણીને તેમાથી અમુક-આટલા કવલ ખાવાનુ પ્રમાણ કરવુ તે कवलप्रमाण,

૪ આટલા ઘરોમાંથી જ આહાર લેવો એવુ પ્રમાણ કરવુ તે गृहप्रमाण

૫ ખીર ભાત વા મગ આદિ અમુક દ્રવ્ય-આહાર લેવો તે द्रव्यप्रमाण

કરવાનો છ તે તપને પર્યુપણા વખતે ગુરૂની, ગચ્છની, રોગી મુનિની, નવી દીક્ષાવાળા શિષ્યની અને તપસ્વી વિગેરેની વૈયાવચ્ચ કરવાના કારણસર પર્યુષણ પહેલાજ કરી લેવો તે અનાગત પચ્ચખ્ખાણ મુખ્યત્વે મુનિને હોય છે

२ अतिक्रान्त पच्च०—અતિક્રાન્ત એટલે વ્યતીત કાળ-ભૂત કાળનુ પચ્ચખ્ખાણ. અર્થાત્ પર્યુપણાદિમા જે અઠ્ઠમ વિગેરે તપ કરવાનો છે તેને ઉપર કહેલા વૈયાવચ્ચ વિગેરેના કારણથી પર્યુષણાદિ પર્વ વ્યતીત થયા બાદ કરવો, તે અતિક્રાન્ત પ્રત્યા૦ મુખ્યત્વે મુનિને આ કહ્યુ છે.

३ कोटिसहित पच्च०—બે તપના બે (कोटि એટલે) છેડા મળતા હોય એવુ. એટલે બે તપની સધિ જોડાણવાળુ પચ્ચખ્ખાણ તે કોટિસહિત પચ્ચખ્ખાણ. જેમકે-પહેલે દિવસે ઉપવાસ કરીને પુન બીજા દિવસે પણ પ્રભાતમા ઉપવાસનુ પચ્ચખ્ખાણ કરે તો તે પહેલા ઉપવાસનો પર્યન્ત ભાગ, અને બીજા ઉપવાસનો આદિ ભાગ એ બન્ને ભાગરૂપ બે કોટિ મળવાથી—જોડાવાથી એ પચ્ચખ્ખાણ કોટિસહિત ગણાય છે તે સમકોટિવાળુ અને વિષમ કોટિવાળુ એમ બન્ને પ્રકારનુ હોય છે. ત્યા ઉપવાસ પૂર્ણ થયે ઉપવાસ કરવો, અને આયબિલ પૂર્ણ થયે આયબિલ કરવુ ઇત્યાદિ રીતે સરખા પચ્ચખ્ખાણ સાધવા તે સમકોટિ વાળુ, અને ઉપવાસ પૂર્ણ થયે એકાશનાદિ કરવુ, અથવા એકાશનાદિ પૂર્ણ થયે ઉપવાસાદિ કરવા, ઇત્યાદિ રીતે લગોલગ બે ભિન્ન તપ જોડવાથી—કરવાથી विषमकोटि વાળુ પચ્ચખ્ખાણ ગણાય છે

४ नियन्त्रित पच्च०—નિયન્ત્રિત એટલે નિશ્ચયપૂર્વક પચ્ચખ્ખાણ કરવુ તે જેમકે—માદો હોઉં કે સાજો હોઉં, અથવા તો ગમે તેવુ મહાન વિઘ્ન આવે, તોપણ અમુક વખતે મારે અમુક તપ કરવોજ આ પચ્ચખ્ખાણ જિનકલ્પી અને ચૌદ પૂર્વધર મુનિઓના વખતમા પ્રથમ સઘયણી એવા સ્થવિરાદિ મુનિઓને પણ હતુ, પરન્તુ જિનકલ્પાદિના વિચ્છેદ સાથે એ પચ્ચખ્ખાણ પણ વિચ્છેદ પામવાથી વર્તમાન કાળમા થઈ શકે નહિ, કારણ કે તેના પ્રકા-

રના આયુ'યનો સઘયણુનો અને ભાવિને નિશ્ચય કરવાનો અભાવ છે માટે.

૫ अनागार पच्च०—આગળ કહેવાતા આગાર–અપવાદો–માંથી અનાભોગ આગાર અને સહસા આગાર એ બે *વર્જીને શેષ આગાર રહિત પ્રત્યાખ્યાન [1]કરવુ તે.

૬ सागार पच्च०—આગળ કહેવાતા બાવીસ આગારોમાના યથાયોગ્ય આગારો સહિત પચ્ચખ્ખાણ કરવુ તે.

૭ निरवशेष पच्च०—ચારે પ્રકારના આહારનો સર્વથા ત્યાગ કરવો તે (આ પચ્ચખ્ખાણ વિશેષત અન્તસમયે સલેખણાદિ સમયે કરાય છે.)

૮ परिमाणकृत पच्च०—[2]દત્તિનુ–[3]કવલનુ (કોળીયાનુ)–[4]ઘરોનુ–ભિક્ષાનુ અને [5]દ્રવ્યનુ પ્રમાણ કરી શેષ ભોજનનો ત્યાગ કરવો તે.

---

* કારણ કે એ બે આગાર બુધ્ધિપૂર્વક બનતા નથી, પરન્તુ અણુચિતવ્યા–અકસ્માત્ બને છે માટે

૧ એ પ્રત્યાખ્યાન પહેલા સઘયણુવાળા મુનિઓ પ્રાણાન્ત કષ્ટ અને ભિક્ષાનો સર્વથા અભાવ જેવા મોટા પ્રસગોમાં કરે છે માટે વર્તમાન કાળમાં પ્હેલા સઘયણુના અભાવે એ પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં આવતુ નથી

૨ હાથ અથવા વાસણ વિગેરેમાથી જેટલું અન્ન સતત એક ધારાએ પાત્રમા પડે તેટલુ અન્ન એક દત્તિ કહેવાય તેવી ૧–૨–૩ આદિ દત્તિનુ પ્રમાણ કરવું તે दत्तिप्रमाण

૩ મુખમા સુખે પ્રવેશી શકે તેવા ૩૨ કવલ જેટલો પુરૂષનો અને ૨૮ કવલ જેટલો સ્ત્રીનો આહાર ગણીને તેમાથી અમુક–આટલા કવલ ખાવાનુ પ્રમાણ કરવું તે कवलप्रमाण,

૪ આટલા ઘરોનાંથી જ આહાર લેવો એવુ પ્રમાણ કરવુ તે गृहप्रमाण

૫ ખીર ભાત વા મગ આદિ અમુક દ્રવ્ય–આહાર લેવો તે द्रव्यप्रमाण

९ संकेत (अथवा सकेत) पच्च०—કેત એટલે ઘેર (स=) સહિત એવા ગૃહસ્થોનુ જે પચ્ચખ્ખાણ તે सक्केत, અથવા મુનિને આશ્રયિ વિચારીએ તો કેત એટલે ચિન્હ, તે ચિન્હ સહિત જે પચ્ચખ્ખાણ તે સકેત પચ્ચખ્ખાણ એનુ સકેત અથવા સાકેત એના પણ નામ છે એ પ્રમાણે એ પચ્ચખ્ખાણ શ્રાવકને તેમજ સાધુને પણ હોય છે, અને ૮ પ્રકારના ચિન્હના ભેદથી એ પચ્ચખ્ખાણ ૮ પ્રકારનુ છે તે આ પ્રમાણે—કોઇ શ્રાવક પોરુષી આદિ પચ્ચખ્ખાણ કરીને તે પચ્ચખ્ખાણ પૂર્ણ થયા છતા પણ જ્યા-સુધી હજી ભોજન સામગ્રી થઇ નથી ત્યાસુધી ક્ષણમાત્ર પણ પચ્ચ-ખ્ખાણ વિના ન રહેવાના આશયથી અગુઠો વિગેરે આઠ પ્રકા-રના ચિન્હમાનુ કોઈપણ ચિન્હ ધારે તે આ પ્રમાણે—

૧ જ્યા સુધી મુઠ્ઠીમા અગુઠો વાળીને છૂટો ન કરૂ ત્યા સુધી મારે પચ્ચખ્ખાણ છે એમ ધારી અગુઠો છૂટો કરે ત્યારેજ મુખમા ખાવાની વસ્તુ નાખે એવા સકેતનુ નામ अगुष्टसहित= અગુટ્ઠસહિય સકેત પચ્ચખ્ખાણ.

૨ એ પ્રમાણે મુઠ્ઠી વાળીને છૂટી ન કરે ત્યા સુધી मुष्टिसहित =મુટ્ઠિસહિય

૩ એ પ્રમાણે વસ્ત્રની અથવા દોરા વિગેરેની ગાઠ વાળીને છૂટી ન કરે ત્યા સુધી ग्रन्थिसहित-ગઠિસહિય

૪ એ પ્રમાણે ઘરમા પ્રવેશ ન કરે ત્યા સુધીનુ પચ્ચ૦ તે घरसहित=ઘરસહિય

૫ એ પ્રમાણે પરસેવાના બિંદુ ન સુકાય ત્યા સુધીનુ પચ્ચ૦ તે स्वेदसहित

૬ એ પ્રમાણે આટલા શ્વાસોચ્છવાસ ન થાય ત્યા સુધીનુ उच्छ्वाससहित પચ્ચ૦

૭ એ પ્રમાણે પાણી વિગેરેની માચીમા[1] લાગેલા જળના (स्तिबुक=) બિંદુ ન સૂકાય ત્યા સુધીનુ स्तियुक सहित

[1] માંચીના ઉપલક્ષણથી શેષ વાસણ વિગેરેનુ પણ ગ્રહણ કરવુ અનુચિત નથી

૮ એ પ્રમાણે આ દીપક ન હોલવાય ત્યાં સુધીનું પચ્ચ૦ दीपकसहित=દીવસહિય.

એ પ્રમાણે કરેલો કોઈ પણ પ્રકારનો સંકેત પૂર્ણ થયા પહેલાં જો મુખમાં કોઇ ચીજ પડી જાય તો તે ૧પચ્ચખ્ખાણનો ભંગ થયો-કર્યો જાણીને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત ગુરુ પાસે લેવું પડે છે.

૧૦ अद्धा पच्चक्खाण—અદ્ધા એટલે કાળ, તે મુહૂર્ત્ત પ્રહર બે પ્રહર દિવસ પક્ષ માસ ઇત્યાદિ જાણવો. અને તે મુહૂર્ત્ત આદિ કાળની મર્યાદાવાળુ જે નવકારસી-પોરિસી-સાર્દ્ધ પોરિસી-પુરિમઠ્ઠ અવઠ્ઠ એકાસણુ, ઉપવાસ વિગેરે પચ્ચ૦ તે અદ્ધા પચ્ચ૦ કહેવાય, તેના ૧૦ પ્રકાર છે તે આગળની ત્રીજી ગાથામાં કહેવાશે. એ પ્રમાણે પચ્ચખ્ખાણના=+પ્રત્યાખ્યાનના મૂળ ૧૦ ભેદ કહ્યા. એમાં છેલ્લા બે પ્રત્યાખ્યાન પ્રતિદિન ઉપયોગી જાણવા ॥ इति १० प्रत्याख्यानभेदाः ॥

---

૧ આ સંકેત પચ્ચખ્ખાણો એક અથવા ત્રણ નવકાર ગણીને પારવા ત્યારબાદ ભોજન કરીને પુનઃ પણ એ સંકેત પચ્ચખ્ખાણ કરી શકાય છે, અને એ પ્રમાણે વારંવાર સંકેત પચ્ચખ્ખાણ ધારવાથી ભોજન સિવાયનો સર્વકાળ વિરતિપણામાં લેખાય છે દરરોજ એકાસણું કરનારને એ પચ્ચ૦ થી એક માસમાં લગભગ ૨૯ ઉપવાસ અને બેઆસણું કરનારને લગભગ ૨૮ ઉપવાસ જેટલો લાભ મળે છે તથા એકાસણા બેઆસણા આદિ રહિત છૂટો શ્રાવક પણ દરરોજ એ પચ્ચખ્ખાણ વારંવાર કરે તો અદ્ધા પચ્ચ૦ માં આગળ કહેવાશે તેવી રીતે પણ તેને વિરતિપણાનો સારો લાભ મળે છે, માટે ક્ષણ માત્ર પણ અવિરતિ નહિ ઇચ્છનારા શ્રાવકને (તથા સાધુને પણ) આ પચ્ચખ્ખાણ પ્રતિદિન અને વારંવાર ઉપયોગી છે તેમજ ૧૦ મું અધ્ધાપ્રત્યા૦ પણ શ્રાવકને અને સાધુને પ્રતિદિન ઉપયોગી છે

+ "પચ્ચખ્ખાણ" એ પ્રાકૃત શબ્દ છે, અને "પ્રત્યાખ્યાન" એ સંસ્કૃત શબ્દ છે, તેની વ્યુત્પત્તિ (શબ્દાર્થ) આ પ્રમાણે-प्रति=પ્રતિકૂળ-પણે आ=મર્યાદા વડે ख्यान=કહેવું અર્થાત્ અમુક રીતે નિષેધ કહેવો= કરવો તે प्रत्याख्यान કહેવાય

અવતરણ—પૂર્વ ગાથામા જે દશમુ અદ્ધા પચ્ચખ્ખાણ કહ્યુ તેના ૧૦ ભેદ છે તે આ ગાથામા કહેવાય છે [અથવા પહેલી ગાથામા કહેલા મૂળ નવ દ્વારમા જે "દશ પચ્ચખ્ખાણ" નામનુ પહેલુ દ્વાર કહ્યુ છે તે એક રીતે પૂર્વ ગાથામા દર્શાવીને પુન તેજ દ્વાર (=૧૦ પચ્ચખ્ખાણ) આ ગાથામા બીજી રીતે દર્શાવાય છે] –

नवकारसहिय[१] पोरिसि[२], पुरिमड्ढे[३] गासणे[४] गठाणे[५] य ।
आयंबिल[६] अभतट्ठे[७], चरिमे[८] अ अभिग्गहे[९] विगई[१०] ॥३॥

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે

गाथार्थ—નવકાર સહિત (=નવકારસી)-પૌરષી-પુરિમાર્ધ (પુરિમઙ્)-એકાશન-એકસ્થાન (એકલઠાણુ)—આયબિલ—અભક્તાર્થ (ઉપવાસ)-દિવસચરિમ-અભિગ્રહ-અને વિકૃતિ (નીવી) એ દશ પ્રકારના अद्धा पच्चरखाण છે ॥ ૩ ॥

भावार्थ—હવે અદ્ધા પચ્ચખ્ખાણના ૧૦ ભેદનું કિંચિત્ સ્વરુપ આ પ્રમાણે—

૧ नवकारसहिय (-नमस्कार सहित) प्रत्याख्यान—સૂર્યોદયથી પ્રારભીને ૧ *મુહૂર્ત (=૨ ઘડી=૪૮ મિનિટ) સુધીનુ અને

---

* नमस्कार सहित મા सहित શબ્દ મુહૂર્તનાજ વિશેષણવાળો છે માટે, અને અધ્ધા પચ્ચખ્ખાણ ૧ મુહૂર્તથી ઓછુ હોય નહિં માટે નવકારસીનો ૧ મુહૂર્ત કાળ અવશ્ય ગણવો જોઈએ જેઓ એમ સમજે છે કે નવકારસી તો ૩ નવકાર ગણીને ગમે તે વખતે પારી શકાય, પરન્તુ કાળની લેશ માત્ર પણ મર્યાદા નહિં, સૂર્યોદય પહેલા તેમજ તુર્ત પણ ૩ નવકાર ગણ્યે નવકારસી પચ્ચખાણ થઈ જાય તો તે સમજવુ સર્વથા ભૂલ ભરેલું છે, માટે નવકારસી બે ઘડી પછીજ ૩ નવકાર ગણીને પારી શકાય કારણ કે બે ઘડી થયા પહેલા ૩ નવકાર ગણીને પારે તો નવકારસીનો ભગ થાય છે, તેમજ બે ઘડી થયા બાદ પણ ૩ નવકાર ગણ્યા વિના પારે તો નવકારસી નહિ પારેલી ગણાય છે

અહિં નવકારસીનો કાળ ૧ મુહૂર્ત કેમ ? તે સબંધિ વિશેષ ચર્ચા બીજા ગ્રથોથી જાણવી

પૂર્ણ થયે ત્રણ નવકાર ગણીને પારવાનુ (એ પ્રમાણે મુહુર્ત્ત અને નવકાર એ બે વિધિવાળુ) જે પચ્ચખ્ખાણ તે એ નવકારસીનુ પચ્ચ૦ સૂર્યોદય પહેલા ધારવુ-કરવુ જોઇએ, અન્યથા અશુદ્ધ ગણાય.

૨ પોરિસી પ્રત્યા૦—સવારમા પુરુષની છાયા જ્યારે (તે પુરુષના) પોતાના દેહ જેટલી થાય ત્યારે પોરિસી એટલે પ્રહર ગણાય છે, માટે સૂર્યોદયથી પ્રારભીને ૧ પ્રહર સુધીનુ પચ્ચ૦ તે પોરિસી પચ્ચ૦ કહેવાય આ પ્રત્યાખ્યાન સૂર્યોદય પહેલા ધારવુ જોઈએ, અથવા તો નવકારસી સાથે જોડી દેવાથી પણ થાય છે. તથા સાર્દ્ધ પોરિસી એટલે દોઢ પ્રહરનુ પચ્ચખ્ખાણ પણ આમાજ અતર્ગત ગણાય છે.

૩ પુરિમાર્દ્ધ પ્રત્યા૦—દિવસના પુરિમ=પહેલા અર્દ્ધ=અર્ધ ભાગનુ એટલે સૂર્યોદયથી પહેલા બે પ્રહર સુધીનુ પચ્ચ૦ તે પુરિમાર્દ્ધ અથવા પુરિમઢ તથા દિવસના અપ=પશ્ચાત્‌ના-પાછલા અર્દ્ધ=અર્ધ ભાગનુ એટલે સૂર્યોદયથી ૩ પ્રહરનુ અને મતાન્તરે છેલ્લા બે પ્રહરનુ એટલે દિવસના ઉત્તરાર્દ્ધ સુધીનુ પચ્ચ૦ તે અપાર્દ્ધ (અવડ્ઢ) પચ્ચ૦ પણ આમા અતર્ભૂત ગણાય આ પચ્ચ૦ સવારમા નવકારસી પોરિસી ધાર્યા વિના પણ કરી શકાય છે

પક્કાશન(વા=પક્કાસન)—દિવસમા પક્ક=એકવાર અશન=ભોજન કરવુ તે પક્કાશન અથવા ઉઠીને પન ન બેસી શકાય તેમજ બેઠા બેઠા પણ ખસી ન શકાય એવી રીતે પક્ક=એકજ અર્થાત્ નિશ્ચલ આસન=આસનથી બેઠકથી ભોજન કરવુ તે *પક્કાસન કહેવાય છે. આમા બેઠક માત્ર (કેડથી નીચેનો ભાગ) નિશ્ચળ હોય છે, પરન્તુ શેષ હાથ પગ વિગેરે અવયવોનુ ચલન વલન થઇ શકે છે અહિ ભોજન કરીને ઉઠયા બાદ તિવિહાર અથવા ચઉવિહાર કરવો

* એકાશન-એકઠાણ-આયંબિલ-નીવિ, એ જો કે અનાગતાદિ દશ પ્રકારમાથી આઠમા પ્રકારનાં પરિમાણકૃત પ્રત્યાખ્યાનો છે, પરન્તુ પોરિસી આદિ અદ્ધાપ્રત્યાખ્યાન સહિત ઉચ્ચરાય છે-કરાય છે માટે અદ્ધા પ્રત્યાખ્યાનમાં ગણ્યાં છે (-ઇતિ ધર્મસં૦વૃત્તિ આદિ)

૯ एकस्थान (=એકલઠાણુ)—જેમા જમણો હાથ અને મુખ એ બે અગ સિવાય બાકીનુ કોઇ પણ અગ હાલેચાલે નહિ એવુ અતિ (एक=) નિશ્ચલ (स्थान) આસનવાળુ એકાસણુ તે એકલઠાણુ કહેવાય પૂર્વે કહેલા એકાસણમા સર્વ અવયવો હલાવવાની છૂટ છે તેવી છૂટ આમા નથી, એટલોજ ભેદ એકાસણ અને એકઠાણામા છે [પુન અહિં ભોજન કર્યા બાદ ઉઠતી વખતે ચઉવિહાર કરવાનો હોય છે, તેથી એકાસણની પેઠે ઊઠયા બાદ ઊષ્ણ જળ પણ પીનાય નહિ એ વિશેષ છે]

૬ आयबिल (आचामाम्ल)—એમા आचाम=ઓસામણ અને आम्ल=ખાટો રસ એ બેના ત્યાગવાળુ તે આચામામ્લ અથવા આચામ્લ કહેવાય. તે ભાત—કઠોળ—અને સાથવાના આહારથી મૂળ ૩ પ્રકારનુ છે, અને તે દરેક વળી જઘન્ય મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ ત્રણ પ્રકારનુ તે દ્રવ્યથી ગુણથી અને રસથી ગણાય છે, ઇત્યાદિ આયબિલના ભોજનની વિશેષ સામાચારી તો પરપરાથી જાણવા યોગ્ય છે, અને સામાન્યથી તો એટલુજ સમજવુ યોગ્ય છે કે—આયબિલમા મુખ્યત્વે વિગઇ અને ખટાશનો ત્યાગ હોય છે, તેમજ નીવિયાતાનો પણ ત્યાગ હોય છે, જેથી એમા રસ કસ વિનાનો નીરસ આહાર લેવાનો હોય છે.

૭ अभत्तार्थ—જેમા भक्त=ભોજનનુ अर्थ=પ્રયોજન अ=નથી, તે अभक्तार्थ એટલે ઉપવાસ કહેવાય. એમા આજના સૂર્યોદયથી આવતી કાલના સૂર્યોદય સુધી આખો દિવસ અને રાત્રિ ચારે આહારનો અથવા પાણી સિવાય ત્રણે આહારનો સર્વથા ત્યાગ હોય છે, તેમજ તિવિહારવાળાને પણ દિવસે ઉષ્ણ જળ પીવુ કલ્પે છે, રાત્રિએ તેનો પણ ત્યાગ હોય છે. આ અભક્તાર્થમા એક દિવસમા કરાતા બે વારના ભોજનનો ત્યાગ ગણાય છે, પરન્તુ જો એજ ઉપવાસના (=અભક્તાર્થના) પહેલા દિવસે એકાશન અને પછી પારણાના દિવસે પણ એકાશન કરીએ તો ચારવારના ભોજનનો ત્યાગ થવાથી એ બે એકાશન સહિત એક ઉપવાસનુ નામ चतुर्थभक्त (=ચોથભક્ત) કહેવાય છે.

૮ चरिम प्रत्या०—આ પ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારનુ છે. ત્યા દિવસના એટલે અહોરાત્રના ચરિમ=છેલ્લા ભાગનુ અર્થાત્ રાત્રિનુ જે પ્રત્યાખ્યાન તે દિવસચરિમ, અને ભવના એટલે આયુષ્યના છેલ્લા ભાગનુ અર્થાત્ મરણ વખતનુ પચ્ચક્ખાણ તે (છેલ્લી વખતે જીવે ત્યા સુધીનુ) ભવચરિમ કહેવાય. એમા દિવસચરિમ પ્રત્યાખ્યાન સૂર્યાસ્તથી ૧ મુહૂર્ત પહેલા ગૃહસ્થોએ દુવિહાર તિવિહાર ચઉવિહારવાળુ કરવુ, અને મુનિને તો ચઉવિહારવાળુજ હોય છે, અને તે છૂટા શ્રાવક સાધુને તેમજ [1]એકાશનાદિવાળાને પણ (પાણહારરૂપે) કરવાનુ હોય છે

૯ अभिग्रह प्रत्या०—અમુક કાર્ય થાય ત્યારેજ મારે અમુક ભોજન કરવુ એવા પ્રકારનો અભિગ્રહ કરવો, તે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી એમ મુખ્યત્વે ૪ પ્રકારનો છે ત્યા અમુક દ્રવ્ય=આહાર લેવો અથવા અમુક દ્રવ્ય વડે (કડછી આદિ વડે) આપે તો જ આહાર લેવો તે द्रव्य अभिग्रह. અમુક ગામમાથી અથવા અમુક ઘરોમાથી અથવા અમુક ગાઉ દૂરથી આહાર લાવવાનો અભિગ્રહ તે क्षेत्र अभिग्रह, ભિક્ષાકાળ પહેલા અથવા ભિક્ષાકાળ વખતે અથવા ભિક્ષાકાળ વીત્યાબાદ આહાર લાવવાનો અભિગ્રહ તે ૩ પ્રકારનો काल अभिग्रह, અને ગાતો અથવા રુદન કરતો અથવા બેઠો બેઠો અથવા ઉભો ઉભો પુરુષ વા સ્ત્રી વહોરાવે તોજ આહાર લેવો ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારનો भाव अभिग्रह જાણવો. પૂર્વે કહેલા અનાગતાદિ ૧૦ પ્રકારના પચ્ચ૦ માનુ ૮ મુ પરિમાણકૃત પચ્ચ૦ તથા નનકારસી આદિ અદ્ધા પચ્ચ૦ વિનાનુ ૯ મુ સકેત પચ્ચક્ખાણ પણ આ અભિગ્રહ પ્રત્યાખ્યાનમા (સબધવાળુ) ગણાય છે.

---

[1] પ્રશ્ન —છૂટા શ્રાવકને તો એ પ્રત્યાખ્યાન યુક્ત છે, પરન્તુ એકાશનાદિ તપવાળાને તો એકાશનાદિ તપ બીજા સર્યોદય સુધીનુ હોવાથી તે તપમાં જ આવી ગયુ ગણાય, માટે તેને દિવસચરિમ પ્રત્યા૦ ની સાર્થકતા શી ?

ઉત્તર —એકાશન વિગેરે તપ આઠ આદિ આગારવાળુ છે, અને દિવસચરિમ પ્રત્યા૦ ચાર આગારવાળુ છે, માટે આગારનો સક્ષેપ થાય છે એ સાર્થકતા છે -ઇત્યાદિ અધિક ચર્ચા ધર્મસગ્રહવૃત્તિ વિગેરેથી જાણવી.

१० विगइ प्रत्या०—વિગઈ એટલે વિકૃતિ, અને વિકૃતિ એટલે વિકાર તે વિકારવાળા એટલે ઈન્દ્રિયોના વિષયોને પ્રબળ કરનારા દુધ-દહિ-ઘી-તેલ-ગોળ-અને પકવાન્ન એ ૬ પદાર્થો विगइ (ભક્ષ્ય વિગઈ) ગણાય છે, તેમાથી ૧-૨ યાવત્ છએ નિગઇનો ત્યાગ કરવો તે विगइ प्रत्या०, અને એ છ વિગઇના ૩૦ નીવિયાતાનો યથાસભવ ત્યાગ કરવો તે नीवि प्रत्या० કહેવાય. માસ, મધ, મદિરા અને માખણ એ ૪ અભક્ષ્ય વિગઈ અથવા મહાવિગઈનો તો હમેશને માટે સર્વથા ત્યાગ હોવોજ જોઇએ, અને તે વિગઇપ્રત્યા૦મા અતર્ગત ગણાય છે એ પ્રમાણે ૧૦ પ્રકારના અદ્ધાપ્રત્યાખ્યાન કહ્યા

॥ इति प्रथम १० प्रत्याख्यानद्वारम् ॥

अवतरण—હવે આ ગાથામા પચ્ચખ્ખાણનો પાઠ જે ચાર પ્રકારે ઉચ્ચરાય છે (ઉચ્ચારાય છે) તે ૪ પ્રકારના ઉચ્ચારવિધિનુ ૨ જુ द्वार કહેવાય છે.—

उग्गए सूरे अ नमो, पोरिसि पच्चरक उग्गए सूरे
सूरे उग्गए पुरिम, अभतट्ठ पच्चखाइ त्ति ॥ ४ ॥

શબ્દાર્થ —શબ્દાર્થનુ અહિ પ્રયોજન નથી.

गाथार्थः—ભાવાર્થને અનુસારે વિચારવો.

भावार्थ—" ઉગ્ગએ સૂરે નમો " એટલે उग्गए सूरे नमुक्कारसहिअ पच्चरकाइ (मि) એ પહેલો ઉચ્ચારવિધિ. तथा " પોરિસિ પચ્ચખ્ખ ઉગ્ગએ સૂરે " એટલે पोरिसिं पच्चरकामि उग्गए सूरे (અથવા उग्गएसूरे पोरिसिअ पच्चरकामि) એ બીજો ઉચ્ચારવિધિ પોરિસી તેમજ સાર્ધપોરિસી માટે પણ જાણવો. તદ્વાવત એજ કે સાર્ધપોરિસી મટે साढपोरिसिअ એ પદ બોલવુ. તથા " સૂરે ઉગ્ગએ પુરિમ " એટલે सूरे उग्गए पुरिमड्ढं पच्चरकामि એ ત્રીજો ઉચ્ચારવિધિ પુરિમ, અને અનર્દ્ધ માટે પણ જાણવો તથા " સૂરે ઉગ્ગએ અભતટ્ઠ " એટલે

સૂરે उग्गए अभत्तट्ठ पच्चक्खामि એ ચોથો ઉચ્ચારવિધિ ઉપવાસ માટે જાણવો. ગાથામાં "पच्चक्खाइ त्ति" એ પદ પાંચમી ગાથા સાથે સંબંધવાળું છે એ પ્રમાણે અહિં[1] ૪ પ્રકારના ઉચ્ચારવિધિ એક અહોરાત્રમાં જેટલા અદ્ધાપચ્ચક્ખાણ સૂર્યોદયથી પ્રારંભીને થઇ શકે તેટલા અદ્ધાપચ્ચ૦ આશ્રયિ દર્શાવ્યા.

વળી જે બે ઉચ્ચારવિધિમાં उग्गए सूरे પાઠ આવે છે તે પચ્ચક્ખાણો સૂર્યોદય પહેલાં ધારવાથી-કરવાથીજ શુદ્ધ ગણાય, અને જેમાં सूरे उग्गए પાઠ આવેછે તે પચ્ચક્ખાણો સૂર્યોદય થયા બાદ પણ ધારી-કરી શકાય છે, એ પ્રમાણે उग्गए सूरे અને सूरे उग्गए એ બન્ને પાઠમાં "સૂર્યોદયથી પ્રારંભીને" એ અર્થ જો કે સરખો છે તો પણ ક્રિયાવિધિનો તફાવત હોવાથી એ બન્ને પાઠનો ભેદ સાર્થક (કારણવાળો) છે.

अवतरण—પચ્ચક્ખાણના પાઠમાં ગુરુ શિષ્યના વચનરૂપે બીજી રીતે પણ ૪ પ્રકારનો ઉચ્ચારવિધિ દર્શાવે છે, તથા પચ્ચક્ખાણ આપવામાં પાઠનો ફેરફાર બોલાયો હોય તો પણ ધારેલું પચ્ચક્ખાણ પ્રમાણ ગણાય, એ બે વાત આ ગાથામાં દર્શાવાય છે—

भणइ गुरू सीसो पुण, पच्चक्खामित्ति एव वोसिरइ ।
उवओगित्थ पमाण, न पमाणं वजणच्छलणा ॥५॥

શબ્દાર્થ —

त्ति=ઇતિ, એ પ્રમાણે, એમ	इत्थ=અહિં, પચ્ચક્ખાણ લેવામાં
एव=એ પ્રમાણે, એમ.	वजण=વ્યંજનની, અક્ષરની.
	च्छलणा=સ્ખલના, ભુલ.

[1] બે એકાશન સહિત ૧ ઉપવાસ માટે चउत्थभत्त अभत्तट्ठ પદનો ઉચ્ચાર હોય, અને કેવળ ૧ ઉપવાસ માટે अभत्तट्ठ પદનો ઉચ્ચાર હોય છે (—ઇતિ સેનપ્રશ્ન)

गाथार्थ—(પચ્ચખ્ખાણુનો પાઠ ઉચ્ચરતી વખતે) ગુરુ જ્યારે पच्चक्खाइ કહે ત્યારે શિષ્ય पच्चक्खामि એમ કહે, અને એ પ્રમાણેજ ગુરુ જ્યારે वोसिरइ કહે ત્યારે શિષ્ય वोसिरामि કહે. તથા પચ્ચખ્ખાણ લેવામા લેનારનો ઉપયોગજ, (=ધારેલુ પચ્ચખ્ખાણુજ) પ્રમાણ છે, પરન્તુ અક્ષરની સ્ખલના-ભૂલ પ્રમાણ નથી.

भावार्थ—ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એજ કે ગુરુ કહે पच्चक्खाइ એટલે શિષ્ય પચ્ચખ્ખાણુ કરે છે ત્યારે શિષ્ય તે પચ્ચખ્ખાણુને સ્વીકારે છે તેથી "पच्चक्खामि=હું પ્રત્યાખ્યાન કરૂ છુ" એમ શિષ્ય કહે છે.

તથા અક્ષરની સ્ખલના થઈ હોય એટલે ચઉવિહાર ઉપવાસ લેતી વખતે પાઠમા તિવિહાર બોલાઈ જાય, અથવા તો તિવિહાર ઉપવાસ લેતી વખતે પાઠમા ચઉવિહાર બોલાઇ જાય અથવા એકાશનને બદલે બિઆસણ અને બિઆસણને બદલે એકાશનનો પાઠ ભૂલથી બોલાઇ જવાય ઇત્યાદિ રીતે પાઠ ફેર ફાર બોલવા છતા પણ પ્રત્યાખ્યાન તો જે વાર્યું હોય તેજ પ્રમાણ ગણાય

अवतरण—પૂર્વે ચાર પ્રકારના ઉચ્ચારવિધિ બે રીતે કહીને હવે આ ગાથામા એકાશનાદિ પચ્ચખ્ખાણમા આવતા પાચ પ્રકારના ઉચ્ચારસ્થાન અને તેના ૨૧ ભેદ કહે છે—

पढमे ठाणे तेरस, बीए तिन्नि उ तिगाइ (य) तइयमि
पाणस्स चउत्थंमी, देसवगासाइ पचमए ॥ ६ ॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે

गाथार्थ—પહેલા ઉચ્ચારસ્થાનમા ૧૩ ભેદ છે, બીજા ઉચ્ચારસ્થાનમા ૩ ભેદ છે, ત્રીજા ઉચ્ચારસ્થાનમા ૩ ભેદ છે, ચોથા ઉચ્ચારસ્થાનમા પાણસ્સનો ૧ ભેદ છે, અને પાચમા ઉચ્ચારસ્થાનમા પણ દેસાવગાસિક વિગેરેનો ૧ ભેદ છે. (એ પ્રમાણે પાચ મૂળ ઉચ્ચારસ્થાનોના ૨૧ ભેદ અથવા ૨૧ ઉચ્ચારસ્થાનો પણ કહેવાય છે)

ભાવાર્થઃ—અહિં ×એકાશનાદિ મોટા પ્રત્યાખ્યાનોમાં અન્તર્ગતપણે (પેટાભાગમાં) જે જૂદા જૂદા પાચ પ્રકારના પચ્ચખ્ખાણ ઉચ્ચરાવવામા આવે છે તે પાચ સ્થાન કહેવાય છે, અને તે પાચ પચ્ચખ્ખાણના જૂદા જૂદા આલાપક-આલાવા (=પાઠ) તે પાચ પ્રકારના ઉચ્ચારસ્થાન કહેવાય છે જેમકે—એકાશનમા સર્વથી પ્રથમ "નમુક્કારસહિય પોરિસી" આદિ એક અદ્ધાપચ્ચખ્ખાણ અને મુટ્ઠિસહિય આદિ એક સ કેત પચ્ચખ્ખાણ ઉચ્ચરાવાય છે, તે બે મળીને પહેલુ ઉચ્ચારસ્થાન ગણાય, ત્યારબાદ *વિગઈનુ પચ્ચખ્ખાણ ઉચ્ચરાવાય છે તે બીજુ, ત્યારબાદ એકાશનનો આલાવો ઉચ્ચરાવાય છે તે ત્રીજુ, ત્યારબાદ પાણસ્સનો આલાવો ઉચ્ચરાવાય છે તે ચોથુ, એ પ્રમાણે ચાર પચ્ચ૦ ના ચાર આલાવા પ્રભાતમા એકસાથે ઉચ્ચરાવાય છે, અને સવારે તથા સાજે દેશાવકાશિક અથવા સાજે દિવસચરિમ કે પાણહારનુ પચ્ચ૦ ઉચ્ચરાવાય છે તે પાચમુ ઉચ્ચારસ્થાન એ રીતે એકાશનના એકજ પ્રત્યા૦મા પાચ પેટા પચ્ચખ્ખાણો તે પાચ સ્થાન કહેવાય છે. અને તે પાચ પ્રત્યા૦ના પાચ આલાવા તે પાચ [1]ઉચ્ચારસ્થાન જાણવા

× અહિં ગણાતાં પાંચ સ્થાનો તે એકાશનાદિ (આહારવાળાં) પ્રત્યાખ્યાનોના પેટાવિભાગ તરીકે જાણવા, અને (આહાર રહિતના પ્રત્યાખ્યાન માટે એટલે) ઉપવાસ માટે જે પાચ સ્થાનો છે તે તો ખાસ જૂદી ગાથાથી (૮ મી ગાથામાં) જ કહેવાશે

* (એકાશન બિઆસણુ અને એકઠાણામા) ૬ ભક્ષ્યવિગઇમાંની કોઇ એક પણ વિગઇનો ત્યાગ ન કર્યો હોય તો પણ ૪ અભક્ષ્ય વિગઇનો ત્યાગ તો પ્રાય સર્વને હોવોજ જોઈએ તે કારણથી એ પ્રત્યાખ્યાનોમા વિગઇત્યાગનો આલાવો પણ અવશ્ય ઉચ્ચરાવાય છે (ધ સ૦ વૃત્તિ ભાવાર્થ)

૧ અથવા બીજો અર્થ—જે ૨૧ પચ્ચખ્ખાણો છે, તેના ઉચ્ચાર પાઠરૂપ આલાવા જૂદા જૂદા ૨૧ નથી, પરન્તુ મુખ્ય પાંચ આલાવા છે, માટે તે ૨૧ પ્રત્યાખ્યાન ઉચ્ચરાવવામા જે મુખ્ય પાંચજ આલાવા-સૂત્રપાઠ ઉપયોગી થાય છે, તે પાંચ સૂત્રપાઠ પાંચ ઉચ્ચારસ્થાન ગણાય છે

તથા એ પાચ ઉચ્ચારસ્થાનોના ૨૧ ભેદ નામપૂર્વક આગળની ગાથામાજ કહેવાશે

अवतरण—પૂર્વગાથામા પાચ સ્થાનને વિષે જે ૧૩-૩-૩-૧-૧- ઉચ્ચારભેદ કહ્યા તે નામ પૂર્વક આ ગાથામા કહેવાય છે

नमु पोरिसि सड्ढा पुरि–मवड्ढ अगुट्ठमाइ अड तेर ।
निवि विगइ बिलंतिय तिय,दु इगासण एगठाणाई॥७॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે

गाथार्थ—નવકારસી-પોરસી-સાર્ધપોરિસી-પુરિમઠ્ઠ-અવઙ્ઢ-અને અંગુઠ્ઠસહિય આદિ આઠ એ ૧૩ પ્રકાર (ઉચ્ચાર ભેદ) પહેલા સ્થાનમા છે. તથા નીવિ, વિગઇ, અને આયબિલ એ ૩ બીજા સ્થાનમા છે, તથા [दु (आसण)=]બિયાસણુ એકાસણુ અને એકઠાણુ એ ૩ પ્રકાર ત્રીજા સ્થાનમા છે, [અને ચોથા તથા પાચમા સ્થાનમા તો પૂર્વે કહેલો પાણસ્સનો અને દેશાવકાશિકનોજ એકેક પ્રકાર છે એમ અધ્યાહારથી સમજવુ.] ॥ ૭ ॥

भावार्थ—પહેલા વિભાગમા (એકાશનાદિ પ્રસગે) નમુક્કારસહિયનુ અથવા પોરિસીનુ યાવત્ અવઙ્ઢનુ એમ પાચ પ્રકારમાથી કોઈપણ એક પ્રકારનુ અદ્ધાપચ્ચખ્ખાણુ ઉચ્ચરાવાય છે અને એજ અદ્ધાપચ્ચખ્ખાણના શબ્દ સાથે જોડનામા આવતુ અંગુઠ્ઠ સહિય અથવા મુટ્ઠિસહિય ઇત્યાદિ ૮ પ્રકારમાથી કોઈપણ એક પ્રકારનુ સકેત પચ્ચખ્ખાણ પણ ઉચ્ચરાવવામા આવે છે, માટે એ બેનો ભેગો એકજ આલાવો ઉચ્ચારપાઠ ૧૩ શબ્દના ફેરફારવાળો થવાથી પહેલુ ઉચ્ચારસ્થાન એ રીતે ૧૩ પ્રકારનુ ગણાય છે

તથા વિગઇત્યાગ વાળો એકજ આલાવો વિગઈના પચ્ચખ્ખાણ માટે વિગઇ શબ્દથી, આયબિલના પચ્ચખ્ખાણ માટે आयंबिल શબ્દથી અને નીવિના પચ્ચખ્ખાણ માટે निव्विगइ શબ્દથી ઉચ્ચરવામા આવે છે, માટે વિગઈત્યાગ સબંધિ બીજુ ઉચ્ચાર સ્થાન ત્રણ પ્રકારનુ ગણાય છે

એ પ્રમાણે એક અથવા બે વખતના આહાર સબંધિ જે એકજ આલાવો તે એકાશન માટે एगासण શબ્દથી બિઆસણ માટે बिआसण શબ્દથી અને એકઠાણા માટે एगठाण શબ્દથી ઉચ્ચરવામા આવે છે માટે આ ત્રીજુ ઉચ્ચારસ્થાન પણ ૩ પ્રકારનુ છે.

તથા ચોથા ઉચ્ચારસ્થાનમા પાણી સબંધિ અને પાચમા ઉચ્ચારસ્થાનમાં દેસાવગાસિક (અથવા દિવસચરિમ) સબંધિ એક એક શબ્દવાળોજ (=એકેક પ્રકારનોજ) એકેક આલાવો હોવાથી આ ગાથામા એ બે સ્થાનોનો એકેક પ્રકાર સ્પષ્ટ કહ્યો નથી તોપણ અધ્યાહારથી જાણવો.

હવે કયા પચ્ચ૦મા કયા સ્થાન? તેનો સક્ષિપ્ત સાર—

એકાશનમા ૫ ઉચ્ચારસ્થાન	=	૧ લુ સકેત સહિત અદ્ધા પચ્ચ૦ નુ
બિઆસણમા ૫ ,,	=	૨ જુ વિગઇનુ
એકઠાણામા ૫ ,,	=	૩ જુ એકાશનનુ(એકાશનમાટે) બિઆસણનુ (બિઆ૦માટે) એકઠાણાનુ(એકઠાણામાટે).
		૪ થુ પાણસ્સનુ
		૫ મુ દેસાવ૦ *વા દિવસચ૦નુ
આયબિલમા ૫ ,,	=	એકાશનવત્, પરન્તુ બીજુ ઉચ્ચાર સ્થાન આયબિલના પચ્ચ૦ નુ
નીવિમા ૫ ,,	=	એકાશનવત્, પરન્તુ બીજુ ઉચ્ચાર સ્થાન નીવિના પચ્ચ૦ નુ.

* દેસાવગાસિકનુ પચ્ચખ્ખાણ ચૌદ નિયમ ધારનારને આ સાથેજ આપવામાં આવે છે, અને નહિ ધારનારને એક ઉચ્ચારસ્થાન ઓછુ જાણવું

તિવિહાર ઉપવાસમા	૫ ,,	=	આગળની ૮ મી ગાથામા કહેશે તે પ્રમાણે.
ચઉવિહાર ઉપવાસમા	૨ ,,	=	ઉપવાસનુ અને દેશાવકાશિકનુ.

अवतरण—પૂર્વગાથામા એકાશનાદિ (આહારવાળા) પ્રત્યાખ્યાનોમા પાચ પાચ ઉચ્ચારસ્થાનો-આલાવા દર્શાવીને હવે (આહાર રહિતના તિવિહાર) ઉપવાસના પ્રત્યાખ્યાનમા કયા પાચ ઉચ્ચારસ્થાનો છે? તે આ ગાથામા દર્શાવાય છે.

पढमंमि चउत्थाई, तेरस वीयंमि तइय पाणस्स ।
देसवगास तुरिए, चरिमे जहसंभव नेय ॥ ८ ॥

શબ્દાર્થ—

तुरिए = ચોથા સ્થાનમા
चरिमे = છેલ્લા (પાચમા) સ્થાનમા
जहसंभव = યથાસભવ, જેમ ઘટે તેમ
नेय = જાણવુ

गाथार्थः—ઉપવાસના પહેલા ઉચ્ચારસ્થાનમા ચતુર્થભક્તથી માંડીને ચોત્રીસભક્ત સુધીનુ પચ્ચખ્ખાણ, બીજા સ્થાનમા (નમુક્કારસહિય આદિ) ૧૩ પચ્ચખ્ખાણ, ત્રીજા ઉચ્ચારમા પાણસ્સનું, ચોથા ઉચ્ચારમા દેસાવગાસિકનુ, અને પાચમા ઉચ્ચારસ્થાનમા સાંજે યથાસભવ પાણહારનુ એટલે ચઉવિહારનુ પચ્ચખ્ખાણ હોય છે. ॥ ૮ ॥

भावार्थः—ચઉવિહાર ઉપવાસ હોય ત્યારે તેનુ પચ્ચખ્ખાણ ઉપવાસનો ઉચ્ચાર અને દેશાવકાશિકનો ઉચ્ચાર એ બે જ ઉચ્ચારસ્થાનવાળુ હોય છે, પરન્તુ તિવિહાર ઉપવાસ કરવો હોય ત્યારે તેનુ પચ્ચખ્ખાણ પાચ ઉચ્ચારસ્થાનવાળુ હોય છે તે આ પ્રમાણે—

તિવિહાર ઉપવાસના પચ્ચખ્ખાણમા પહેલો એક આલાવો [1]चउत्थभत्त અથવા [2]अभत्तट्ठं એટલે ૧ ઉપવા-

૧-૨ બે એકાશન યુક્ત ૧ ઉપવાસ કરનારને सूरेउग्गए चउत्थभत्त अभत्तट्ठं નો ઉચ્ચાર અને બે એકાશન રહિત એક ઉપવાસમા (ગઇ રાત્રે ચઉવિહાર કર્યો હોય અગર ન કર્યો હોય તોપણ) सूरे उग्गए अभत्तट्ठंનો

સથી આદીને યાવત્ ચઉત્તીસભત્ત પર્યન્ત એટલે ૧૬ ઉપવાસ સુધીનો ઉચ્ચરાવાય છે, માટે એ (વર્તમાનકાળે ૧૬ પ્રકારનુ) પહેલુ ઉચ્ચારસ્થાન જાણવુ

ત્યારબાદ બીજો આલાવો નમુક્કારસહિય આદિ તેર અદ્ધાપચ્ચખ્ખાણમાના અને અગટ્ઠમહિય આદિ આઠ સકેત પચ્ચખ્ખાણમાના કોઈ પણ એકેક પચ્ચખ્ખાણ સહિત મિશ્ર છે, માટે બીજુ ઉચ્ચારસ્થાન ૧૩* પ્રકારનુ છે

ત્યારબાદ ત્રીજો આલાવો પાણસ્સ લેવેણવા ઈત્યાદિ પદો પૂર્વક તિવિહાર ઉપવાસમાજ પાણી સબધિ છે, માટે આ ત્રીજુ ઉચ્ચારસ્થાન ૧ પ્રકારનુ જાણવુ એ ત્રણે ઉચ્ચારસ્થાન એકસાથે ઉચ્ચરાવવામા આવે છે.

ત્યારબાદ ચૌદ નિયમના સક્ષેપ માટે દેસાવગાસિક ઉચ્ચરાવાય છે, માટે એ ચોથુ ઉચ્ચારસ્થાન ૧ પ્રકારનુ છે, તે તથા સાંજરે દિવસચરિમ ચઉવિહારનુ (=પાણહારનુ) ઉચ્ચારસ્થાન તે પાચમુ ઉચ્ચારસ્થાન ૧ પ્રકારનુ છે, અથવા તે વખતે

ઉચ્ચાર હોય છે તથા છઠ્ઠ વિગેરેના પચ્ચખ્ખાણમાં ચતુર્થભક્તની પેઠે આગળ પાછળ એકાશનનો નિયમ નથી, તેથી કેવળ આગળ પાછળના બે એકાશન રહિત બે ઉપવાસ ત્રણ ઉપવાસ વિગેરે કર્યા હોય તોપણ તે છઠ્ઠ અઠ્ઠમ ઇત્યાદિ સજ્ઞાથીજ ઓળખાય છે, અને પ્રત્યાખ્યાનનો ઉચ્ચાર પણ સૂર ઉગ્ગએ છટ્ઠભત્ત અથવા અટ્ઠમભત્ત ઇત્યાદિ પદોથીજ હોય છે (સેનપ્રશ્ન ભાવાર્થ)

૧ પહેલા ભગવતના શાસનમાં એક સામટુ ૧૨ માસના ઉપવાસનુ, બાવીસ તીર્થંકરના શાસનમા સામટુ ૮ માસના ઉપવાસનુ, અને છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનમા પહેલા સામટુ ૬ માસના ઉપવાસનુ પચ્ચખ્ખાણ અપાતુ હતુ, પર તુ છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનમાં હાલમા સઘયણ બળ વિગેરેની હાનિના કારણે સામટા ૧૬ ઉપવાસથી અધિક પચ્ચખ્ખાણ આપવાની આજ્ઞા નથી માટે

* આ ગાથાનાજ પ્રસગે અવચૂરિમાં કહેલ દ્વિતીયસ્થાને "પાણ હાર નમુક્કારસહિય ' इत्यादि प्रागुक्ता एव १३ प्रकारा (ઇતિ વચનાત્)

જેને પોતાનું આયુષ્ય અલ્પ રહ્યુ જાણી શેષ આયુષ્ય સુધી ચારે આહારનો ત્યાગ કરવો હોય તો भवचरिमं पच्चक्खामि चउव्विहंपि आहारं ઇત્યાદિ પદોથી ભવચરિમ પચ્ચખ્ખાણનું પણ ઉચ્ચારસ્થાન આ પાચમા[1] ઉચ્ચારસ્થાનમા અન્તર્ગત છે.

अवतरण—પચ્ચખ્ખાણના પ્રારભમા આવતો "ઉગ્ગએ સૂરે" અને પર્યન્તે આવતો "વોસિરઇ" એ શબ્દો (મોટા પચ્ચખ્ખાણના) દરેક પેટા પચ્ચખ્ખાણોમા કહેવા કે નહિ? તે સબધિ ઉચ્ચારવિધિ દર્શાવે છે—

तह मज्झपच्चखाणे-सु न पिहु सूरुग्गयाइ वोसिरइ।
करणविहि उ न भन्नइ, जहावसीआइ वियछंदे ॥९॥

શબ્દાર્થ —

पिहु=પૃથક્, જૂદુ.
करणविहि=કરણવિધિ, ક્રિયા વિધિ (પ્રત્યા૦ કરવાનો વિધિ)
आवसीआइ="આવસિઆએ" એ પદ
वियछंदे=બીજા વાદણામા

गाथार्थ—તથા મધ્યના પચ્ચખ્ખાણોમા सूरे उग्गए ઇત્યાદિ અને वोसिरइ એ પદ જૂદા જૂદા ન કહેવા. જેમ બીજા વદનમા "આવસિઆએ" એ પદ બોલનાર કહેવાનુ નથી, તેમ એ (સૂરે ઉગ્ગએ અને વોસિરઇ પદ) પણ વારવાર ન કહેવા તે કરણવિધિ (પ્રત્યા૦ ઉચ્ચરવાનો વિધિ)જ એવો છે ॥૯॥

भावार्थ—દ્વાદશાવર્ત્ત વદનમા બીજીવારના વાદણામા "આવસિઆએ" એ પદ ન બોલવુ એવી પરપરા પૂર્વાચાર્યોથી ચાલી આવે છે, તેમ એકાસન-બિઆસણ-એકઠાણું-આયબિલ-નીવિ અને ઉપવાસ વિગેરે મોટા પચ્ચખ્ખાણોના પ્રારભમા જ એકવાર सूरे उग्गए અથવા उग्गए सूरे શબ્દ યથાયોગ્ય બોલવો અને પર્યન્તે એકવાર वोसिरइ શબ્દ બોલવો, પરન્તુ એ મોટા પચ્ચખ્ખાણના આલાવામા મધ્યમા આવતા

---

૧ અવચૂરિમાં ત્રણ પ્રકારનુ ઉચ્ચાર સ્થાન કહ્યુ છે તે સામાન્ય પાચમા ઉચ્ચારસ્થાનને અંગે સભવે

વિગઇ, એકાશનાદિ, અને પાણસ્સના નાના આલાવામા દરેકમા પ્રારભે અને પર્યન્તે એ બે પાઠ-શબ્દ (જો કે મબધનાળા છે તો પણ) ન બોલવા, તે પૂર્વાચાર્યોથી ચાલી આવતી કરણ વિધિ અથવા પરપરા છે

अवतरण—હવે આ ગાથામા પાણસ્સના (પાણીના) આગારનો આલાવો ક્યારે ઉચ્ચરાવવો? તે સબધિ ઉચ્ચારવિધિ દર્શાવે છે—

तह तिविह पच्चखाणे, भन्नंति य पाणगस्स आगारा ।
दुविहाहारे अच्चित्त-भोइणो तह य फासुजले ॥ १० ॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે.

गाथार्थ—તથા તિવિહાર પચ્ચખ્ખાણમા (એટલે તિવિહાર ઉપવાસ એકાશન વિગેરેમા) પાણસ્સના આગાર(નો આલાવો) ઉચ્ચરાવાય છે. વળી એકાશન વિગેરે દુવિહારવાળુ હોય તો તેમા પણ અચિત્તભોજીને પાણસ્સના આગાર ઉચ્ચરાવવા, તેમજ એકાશનાદિ કંઈ પણ વિશેષ વ્રત વિના છૂટો શ્રાવક પણ જો ઉષ્ણ જળ પીવાના નિયમવાળો હોય તો તેને પણ પાણસ્સના આગાર ઉચ્ચરાવવા (તાત્પર્ય કે ઉષ્ણ પાણી પીવાના નિયમમા સર્વત્ર [1]પાણસ્સના આગાર કહેવા) ॥ ૧૦ ॥

---

૧ અહિં પાણસ્સના આગાર ઉચ્ચરવા સબંધિ ચતુર્ભંગી શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિકૃત બાલાવબોધમાં કહી છે તે આ પ્રમાણે—

૧	સચિત્ત ભોજન	—સચિત્ત જળ	(એમાં પાણીના આગાર નહિં)
૨	,,	—અચિત્ત જળ	(એમાં પાણીના આગાર હોય)
૩	અચિત્ત ભોજન	—સચિત્ત જળ	(,, ,, ,, નહિં)
૪	,,	—અચિત્ત જળ	(,, ,, ,, હોય)

તાત્પર્ય એ છે કે–એકાશનાદિ જે જે વ્રતોમાં તિવિહાર થઈ શકે છે તે તે વ્રતોના તિવિહારમાં (અચિત્ત ભોજન અને) અચિત્ત જળ પીવુ જોઇએ, અને તેથી પાણસ્સના આગાર પણ ઉચ્ચરવા જોઇએ અને તે એકાશનાદિ વ્રતોમાં દુવિહાર કર્યો હોય તો તે દુવિહારમાં તેવો નિયમ નથી ત્યાં કયા વ્રત દુવિહાર તિવિહાર વા ચઉવિહાર હોય છે તે ૧૨ મી ગાથામા દર્શાવાશે

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એજ કે જો શ્રાવકે તિવિહાર એકાશન કર્યું હોય તો અચિત્ત આહાર પાણીનો ત્યાગ કરવો, અને પાણસ્સના આગાર ઉચ્ચરના, પરન્તુ દુવિહારી એકાશનાદિમા સચિત્તનો ત્યાગ ન કર્યો હોય તો પાણસ્સના આગાર ન ઉચ્ચરના

अवतरण—પૂર્વ ગાથામા અચિત્ત જળ પીનારને પાણસ્સના આગાર ઉચ્ચરાવવા કહ્યા, પરન્તુ અચિત્ત જળ કયા કયા વ્રતમા કોણે પીવું ? તેનો નિયમ આ ગાથામા દર્શાવાય છે—

इत्तुच्चिय खवणविल-निविआइसु फासुय चिय जल तु ।
सड्ढा वि पियंति तहा, पच्चरकंति य तिहाहार ॥१२॥

શબ્દાર્થ —

इत्तुच्चिय=એટલાજ માટે, એ હેતુથીજ.	फासुय=પ્રાસુક, નિર્જીવ, અચિત્ત
खवण=ઉપવાસ.	सड्ढावि=શ્રાવકો પણ

गाथार्थ—એ હેતુથીજ ઉપવાસ આયબિલ અને નીવિ વિગેરેમા શ્રાવકો પણ ચિય=નિશ્ચય પ્રાસુક—અચિત્ત જળ પીએ તથા તિવિહારનુ પચ્ચખ્ખાણ (ઉપવાસાદિકમા) કરે ॥ ૧૨ ॥

भावार्थ—એ હેતુથીજ (એટલે અચિત્તભોજીપણુ અને પ્રાસુક-અચિત્ત જળ પીવાનો નિયમ હોવાથી જ) શ્રાવકો પણ ઉપવાસ આયબિલ અને નીવિ વિગેરેમા તેમજ (અહિં "વિગેરે" શબ્દથી) એકાશન વિગેરેમા પણ અચિત્તભોજી એવા શ્રાવકો પ્રાસુકજ જળ પીએ અને પ્રાય —વિશેષથી તિવિહારનુજ પચ્ચખ્ખાણ+ કરે (ઇતિ અવચૂરિ અક્ષરાર્થ) અહિં

+ અહિં તાત્પર્ય એ છે કે-શ્રાવકોએ પણ વ્રતોમાં ઉષ્ણ પાણી પીવુ, અને પચ્ચખ્ખાણ વિશેષત તિવિહાર એકાશનાદિ કરવું, દુવિહાર પચ્ચખ્ખાણ (=દુવિહાર એકાશનાદિ) તો કારણેજ કરવું યોગ્ય છે તેમજ વ્રતમાં કાચુ પાણી ન પીવું કારણકે મુખ્ય વૃત્તિએ તો ઉત્તમ શ્રાવકે સચિત્તનો સર્વદા ત્યાગ કરવો જોઇએ, તે સંબંધમાં કહ્યુ છે કે—

સચિત્તભોજીને પણ ઉપવાસ આયંબિલ અને નીવિ એ ત્રણ તો તિવિહાર અને ચઉવિહારજ હોય, અને તેથી એ ત્રણ વ્રતમા અચિત્ત પાણીજ પીવુ જોઈએ, અને એકાશનાદિ તો યથાસંભવ દુવિહાર તિવિહાર અને ચઉવિહાર એમ ત્રણે પ્રકારે હોય છે, ત્યાં (દુવિહારમા) અચિત્તનો નિયમ નથી. (જ્ઞાન વિમલસૂરિકૃત બાલાવબોધ)

अवतरण—હવે ચાર પ્રકારના આહારમાથી મુનિને અને શ્રાવકને કયા પચ્ચખ્ખાણમા કેટલા આહારનો ત્યાગ કરવાનો હોય છે? (એટલે દુવિહાર તિવિહાર અને ચઉવિહારવાળા કયા પચ્ચખ્ખાણો હોય છે?) તેનો નિયમ આ ગાથામા દર્શાવે છે—

चउहाहारं तु नमो, रत्तिंपि मुणीण सेस तिह चउहा।
निसि पोरिसिपुरिमेगा--सणाइ सड्ढाण दुतिचउहा॥१२॥

શબ્દાર્થ—

नमो = નમુક્કારસહિય	सड्ढाण = શ્રાવકોને
रत्ति = રાત્રિ(ના પચ્ચખ્ખાણ)	दुहा = દુવિહાર
तिह = તિવિહાર	ति(हा) = તિવિહાર

गाथार्थ—મુનિને નવકારસીનુ પચ્ચ૦ તથા રાત્રિનુ (દિવસચરિમ) પચ્ચખ્ખાણ ચઉવિહારવાળુ જ હોય, અને શેષ (પોરિસી આદિ) પચ્ચખ્ખાણો તિવિહાર અને ચઉવિહાર એમ બે× પ્રકારે

निरवज्जाहारेण, निज्जीवेण परित्तमीसेण
अत्ताणुसंधणपरा, सुसावगा एरिसा हुंति ॥१॥ (श्राद्ध० वृत्ति)

અર્થ—નિરવદ્ય (=નિર્દોષ) આહારવડે, નિર્જીવ આહાર વડે, અને પ્રત્યેક મિશ્ર (સાધારણ વન૦ રહિત) એવા આહારવડે (આત્માનુસંધાનમાં તત્પર એટલે) આત્મગુણ પ્રાપ્ત કરવામાં વા તેવા આહાર વડેજ આજીવિકા નિભાવવામાં તત્પર એવા સુશ્રાવકો હોય છે

એ પ્રમાણે વિચારતાં છૂટા શ્રાવકને પણ અચિત્ત આહાર હોવો જોઇએ તો એકાશનાદિ વ્રતોમાં વિના કારણે શ્રાવકથી તિવિહારમાં સચિત્ત જળ અને દુવિહારમાં સચિત્ત સ્વાદિમ વિગેરે કેમ વપરાય?

× ગ્લાન (માંદગી) આદિના ગાઢ કારણે પોરિસી આદિ પચ્ચખ્ખાણો મુનિને કવચિત્ દુવિહાર પણ હોય, તે चउव्वाहार तु नमो,

હોય તથા શ્રાવકને તો રાત્રિનુ (દિવસ ચરિમનુ) અને પોરિસી પુરિમડ્ઢ તથા એકાશન વિગેરે પચ્ચખ્ખાણો દુવિહાર તિવિહાર ચઉવિહાર એમ ત્રણે પ્રકારના હોય છે. [પરન્તુ નવકારસીનુ પચ્ચ૦ તો શ્રાવકને પણ ચઉવિહારજ હોય, કારણકે નવકારસી તે ગઈ રાત્રિના ચઉવિહાર પચ્ચ૦ નુ તીરણ (=કઇક અધિક કરવા) રૂપ પણ કહ્યુ છે]

भावार्थ—ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે તે સક્ષેપમા આ પ્રમાણે—

નમુક્કાર સહિય—મુનિને તથા શ્રાવકને પણ ચઉવિહાર.

પોરુષી સાર્ધ પોરિસી પુરિમાર્વ અપાર્ધ	મુનિને તિવિહાર ચઉવિહાર (ગાઢ કારણેજ દુવિહાર) શ્રાવકને દુવિહાર તિવિહાર ચઉવિહાર.
એકાશન એકઠાણુ બીઆસણુ	મુનિને તિવિહાર ચઉવિહાર (ગાઢ કારણે જ દુવિહાર). શ્રાવકને દુવિહાર તિવિહાર ચઉવિહાર (પરન્તુ એકઠાણુ જમ્યા પછી ચઉવિહારજ)

वत्तिंपि मुणीण सेस दुतिचउहा એ કહેલા પાઠથી તેમજ શ્રીપચાશકજીના પાંચમા પચાશકમાં ૩પ મી ગાથાની વૃત્તિમાં અતિ ગાઢ કારણેજ દુવિહાર કર્યો છે તેથી સભવે છે, નહિતર મુખ્ય આજ્ઞા તો મુનિને તિવિહાર ચઉવિહારનીજ જાણવી તથા મુનિને ૮ પ્રકારના સંકેત પચ્ચખ્ખાણો પણ ચઉવિહાર કહ્યાં છે (-ઇતિ યતિદિનચર્યા) તથા મુનિને ભવ ચરિમ અને ઉપવાસ તિવિહાર ચઉવિહાર એમ બે પ્રકારે કહેલ છે, અને શેષ પચ્ચખ્ખાણો દુવિ૦ તિવિ૦ ચઉવિ૦ કહ્યાં છે (ઈતિ શ્રાદ્ધ૦ વૃત્તિ વિગેરે)

પ્રશ્ન—ઉપવાસ તો તિવિહાર ચઉવિહાર સમજી શકાય છે પરન્તુ એકાશન વિગેરે દુવિહાર તિવિહાર કેવી રીતે ?

ઉત્તર—એકાશનાદિમાં ભોજન કરવા સિવાયના શેષ વખતમાં પાણીની અને સ્વાદિમની છૂટ હોય તો તે દુવિહાર એકાશન વિગેરે કહેવાય, અને ભોજન સિવાયના શેષ વખતમાં ફક્ત પાણી પીવાનીજ છૂટ હોય તો તે તિવિહાર એકાશનાદિ કહેવાય

આયબીલ, નીવિ ઉપવાસ ભવચરિમ	શ્રાવકને તથા મુનિને પણ તિવિહાર ચઉ- વિહાર. (અપવાદે નીવી દુવિહાર[1] પણ).

સંકેત પચ્ચ૦—મુનિને તિવિહાર ચઉવિહાર. શ્રાવકને દુ૦, તિ૦, ચઉવિહાર.

રાત્રિ પ્રત્યા૦ (દિવસ ચરિમ)	મુનિને ચઉવિહાર. શ્રાવકને દુવિહાર, તિવિહાર, ચઉવિહાર, પરન્તુ એકાશનાદિ વિશેષ વ્રતોમા ચઉ૦.

એ એકાશનાદિ વ્રતોમા યથાસંભવ જ્યા જ્યા દુવિહાર કહ્યો છે, તે મુનિને તો કોઈ ગાઢ કારણેજ હોય, પરન્તુ શ્રાવકોએ પણ કારણેજ દુવિહાર કરવો, અને વિશેષત તો તિવિહાર વા ચઉવિહારજ કરવો જોઈએ.

अवतरण—હવે અશન-પાન-ખાદિમ-અને સ્વાદિમ એ ચાર પ્રકારના આહારનુ ૩ જું દ્વાર કહેવાય છે. ત્યા આ ગાથામા પ્રથમ આહારનુ લક્ષણ કહેવાય છે—

खुहपसम खमेगागी, आहारि व एइ देइ वा सायं।
खुहिओ वँ खिवइ कुट्ठे, ज पकुवमं तमाहारो ॥१३॥

શબ્દાર્થ —

खुह=ક્ષુધાને	खुहिओ=ક્ષુધાવાળો, ભૂખ્યો
पसम=શમાવવામા	खिवइ=ક્ષેપવે, નાખે
खम=સમર્થ	कुट्ठे=કોઠામા, ઉદરમાં
एगागी=એકલુ, એકાકી	पक=કાદવ
व=અથવા	उवम=સરખુ
एइ=આવે	त=તે દ્રવ્ય-પદાર્થ

गाथार्थः—જે એકલુ હોવા છતા પણ ક્ષુધાને શાન્ત કરવામા સમર્થ હોય, અથવા આહારમા આવતુ હોય, અથવા

---

૧ उपवासाचामाम्लनिर्विकृतिकानि प्रायस्त्रिचतुर्विधाहाराणि अपवादात्तु निर्विकृतिकादि पौरुष्यादि च द्विविधाहारमपि स्यात्-इति श्राद्धविधि વચનાત્, પરન્તુ દુવિહાર કરવો તે વ્યવહાર માર્ગ નથી

આહારમા સ્વાદ આપતુ હોય, અથવા ભૂખ્યો મનુષ્ય જે કાદવ સરખા નિરસ દ્રવ્યને-પદાર્થને પણ (ભૂખ શમાવવા માટે) ઉદરમા પ્રક્ષેપે (=ખાય) તે (=એ ચારે લક્ષણવાળુ દ્રવ્ય) આહાર કહેવાય. ॥ ૧૩ ॥

ભાવાર્થ—જે પદાર્થ એમ્ગી-એકાકી (=બીજા પદાર્થમા મિશ્ર થયા વિના પોતે એકલોજ) હોઈને પણ ક્ષુધા શાન્ત કરવામા સમર્થ હોય તો તે પદાર્થ આહારમા ગણાય, આ પ્રથમ લક્ષણવાળો આહાર ચારે પ્રકારનો છે તે આ પ્રમાણે-કૂર (=રાધેલો ભાત) વિગેરે અશન, છાશની આછ તથા પાણી વિગેરે પાન, ફળ રોલડી વિગેરે ખાદિમ, અને સુઠ વિગેરે સ્વાદિમ ॥ इति आहारनु १ लु लक्षण ॥

તથા ક્ષુધા શમાવવામા સમર્થ ન હોય એવો એમ્ગી-એકાકી પદાર્થ પણ જો ચાર પ્રકારના આહારમા આવતો હોય એટલે અશનાદિકમા મિશ્ર થઈને તેના ગુણમા કે રસમા કઈક વિશેષતા કરતો હોય (એ ૨ જુ लक्षण), અથવા તો તે અશનાદિકના સ્વાદમા વધારો કરતો હોય તો તે એકાગી પદાર્થ આહાર સાથે મિશ્ર હોય કે ન હોય (એકલો હોય) તો પણ આહારરૂપ જાણવો (એ ૩ जु लक्षण) એ બન્ને લક્ષણના ભેગા ઉદાહરણ જેમકે—અશનમા [1]લૂણ-હિંગ-જીરૂ વિગેરે પાણીમા કપૂર વિગેરે, ફળાદિ ખાદિમમા પણ લૂણ વિગેરે અને તબોલાદિક સ્વાદિમમા કાથો વિગેરે

તથા ભૂખ્યો માણસ ભૂખ શમાવવા માટે કાદવ સરખુ નિરસ દ્રવ્ય ખાય તો તે પણ આહાર જાણવો જેમકે-માટી વિગેરે ॥ इति आहारनु ४ थु लक्षण ॥

અહિં ઔષધોમા કેટલાક ઔષધ આહાર અને કેટલાક અનાહાર પણ છે. (એમાનો ઘણોખરો ભાવાર્થ શ્રાદ્ધવિધિ વૃત્તિને અનુસારે લખ્યો છે)

---

૧ અર્થાત્ એ લૂણ-હિંગ-જીરૂ-કપૂર-કાથો વિગેરે પદાર્થો ક્ષુધા શમાવવામાં સમર્થ નથી તો પણ આહારમાં ઉપકારી હોવાથી આહાર તરીકે ગણાય છે

असणे मुग्गो-अण-सत्तु मड-पय-खज्ज रब्ब-कंदाई ।
पाणे कंजिय-जव-कयर-कक्कडोदग-सुराइ जलं ॥१४॥

શબ્દાર્થ —

मुग्ग=મગ	कंजिय=કાંજીનુ
ओअण=ઓદન, ભાત	जव=યવનુ
सत्तु=સાથુ-સાથવો	कयर=કેરાનુ
मड=માડા, પૂડા	कक्कड=કાકડીનુ
पय=દૂધ	उदग=પાણી
खज्ज=ખાદ્ય, ખાજા	सुरा(आ)इ=મદિરા વિગેરે.
रब्ब=રાબ, ઘેસ	

गाथार्थः—મગ [1]વિગેરે (=સર્વ કઠોળ), ભાત વિગેરે (=સર્વ ચોખા, તદૂલ, ઘઉં વિગેરે), સાથુ વિગેરે (જુવાર મગ વિગેરેને શેકીને તેનો બનાવેલો લોટ), માડા વિગેરે (=પૂડા, પોળી, રોટલી, રોટલા, વિગેરે), દૂધ વિગેરે (દહિ ઘી વિગેરે) ખાજા વિગેરે (સર્વ પકવાન્ન મોદક વિગેરે), રાબ વિગેરે (સર્વ જાતિની ઘેસ) અને કંદ વિગેરે (સર્વ વનસ્પતિના કંદમૂળ ફળાદિકના રધાયલા શાક વિગેરે) એ સર્વ [2]અશન મા ગણાય છે. એ પ્રમાણે ૮ વિભાગમા સર્વ અશનનો સમાવેશ

૧ ગાથામાં कदाई પદમાં રહેલો " आई=આદિ " શબ્દ મગ ઇત્યાદિ સર્વ શબ્દોની સાથે સબધવાળો ગણવો

૨ શબ્દનો અર્થ વ્યુત્પત્તિથી (એટલે ધાતુ ઉપરથી), અને નિર્યુક્તિથી (એટલે શબ્દમા રહેલા અક્ષરો ઉપરની ઉપજાવેલી યુક્તિથી) એમ બે પ્રકારે થાય છે તે પ્રમાણે અહિ " અશન " શબ્દનો અર્થ પણ બે રીતે છે તે આ પ્રમાણે—

आशु=શીઘ્ર (ક્ષુધાને ઉપશમાવે) તે अशन એ નિર્યુક્તિ અર્થ છે અને अश्यते=भुज्यते=જેનુ ભોજન કરાય તે अशन એ વ્યુત્પત્તિ અર્થ (=ધાતુ સિદ્ધ અર્થ) છે ત્યાં જો કે ફળાદિક સર્વ આહારી પદાર્થનુ ભોજન કરાય છે તો પણ अशन શબ્દથી ભાત વિગેરે અમુક અમુક પદાર્થોજ રૂઢીથી ગણાય છે

થાય છે, અને કાજીનુ પાણી (=છાશની આછ), જવનુ પાણી (=[1]જવનુ ધોવણ), કેરનું પાણી (=કેરનુ ધોવણ), અને કર્કટકનુ તે ચીભડા વિગેરે ફળોની [2]અદર રહેલુ અથવા તેના [3]ધોવણનુ પાણી તથા મદિરા [4]વિગેરે [5]પાણી એ સર્વ જાતિના પાણી [6]પાન આહારમા ગણાય છે. ॥ ૧૪ ॥

भावार्थ—ગાથાર્થમા કહ્યા પ્રમાણે સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એ છે કે તિવિહારના પચ્ચખ્ખાણવાળાને એ પાણી કલ્પે નહિ, પરન્તુ નદી કૂવા તળાવ વિગેરેના પાણી કે જે કર્પૂરાદિ અન્ય પદાર્થ વડે મિશ્ર થયેલ ન હોય તેવાજ શુદ્ધ પાણી તિવિહારમા કલ્પે. અને કર્પૂર દ્રાક્ષા એલાયચી આદિ સ્વાદીમ વસ્તુઓથી મિશ્ર થયેલા-કરેલા જળ દુવિહારમા કલ્પે.

अवतरण—ચાર પ્રકારના આહારમાથી પૂર્વ ગાથામા પહેલા અશન અને પાન એ બે આહારનુ સ્વરૂપ કહીને હવે આ ગાથામા खादिम અને स्वादिम એ બે આહારનુ સ્વરૂપ કહે છે, તેમજ આહારમા ન ગણાતી (अनाहारो) વસ્તુઓ પણ કહે છે—

---

૧ ઘઉ ચોખા કોદ્રવ વિગેરે અનાજનાં ધોવણ પણ એમાં અતર્ગત જાણવાં

૨ ઇતિ પ્રવ૦સારો૦વૃત્તિ

૩ ઈતિ ભાષ્યાવચૂરિ

૪ સરમ, આસવો વિગેરે એમા અંતર્ગત જાણવા

૫ એ ઉપરા ત નાળીયરનુ પાણી, શેલડીનો રસ તથા છાશ (અને મદિરા) જો કે પાણી તરીકે ગણાયલાં છે, પરન્તુ એને વર્ત્તમાન કાળે અશનમાં ગણવાનો વ્યવહાર છે એ ઉપરાન્ત નદી તળાવ કૂવા વિગેરેનાં પાણી એટલે સર્વ અપ્કાય પણ પાનમાંજ ગણવા

૬ પ્રાણોનો ઉપકાર કરે તે पान (ઇતિ નિર્યુક્તિ અર્થ), અથવા पा ધાતુ પીવાના અર્થમાં હોવાથી જે पीयते=પીવાય તે पान (ઇતિ વ્યુત્પત્તિ અર્થ)

खाइमि भत्तोस फला-इ साइमे सुंठि जीर अजमाई ।
महु गुल तंबोलाई, अणहारे मोअ निबाइ ॥१५॥

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે.

गाथार्थ —(भत्तोस=ભક્તોષ એટલે) શેકેલા ધાન્ય, તથા ફળ વિગેરે વસ્તુઓ [1]खादिम મા ગણાય, સુઠ જીરૂ અજમો વિગેરે તથા મધ ગોળ અને તબોલ વિગેરે પણ [2]स्वादिम મા ગણાય, અને (मोअ=મોક એટલે) મૂત્ર (ગોમૂત્ર) તથા લિંબડો વિગેરે अनाहार મા ગણાય ॥ ૧૫ ॥

भावार्थः—જે વસ્તુઓને ખાવાથી ક્ષુધાની પૂર્ણ શાન્તિ ન થાય, તો પણ કંઇક સતોષ થાય (=ભૂખ શમાવે) તેવી વસ્તુઓ खादिम મા ગણાય છે તેના કેટલાક નામ—શેકેલા ધાન્ય (એટલે મમરા પહુઆ, સેકેલા ચણા, દાળીઆ, સેકેલા મગ, વિગેરે), તથા ખજૂર, ખારેક, નાળીએર, તથા બદામ, દ્રાક્ષ, કાજૂ વિગેરે મેવા. કેરી, ચીભડા, તડબૂજ, ખડબૂજ, વિગેરે ફળો, શેલડી વિગેરે તથા કોઠવડી-આમળાગઠી-આંબાગોળી-કોઠીપત્ર-લિબુઇપત્ર વિગેરે (એ સર્વે ખાદિમ હોવાથી દુવિહાર પચ્ચખ્ખાણમા ન કલ્પે).

स्वादिम વસ્તુઓ—સુઠ,-હરડે,-પીપર,-મરી,-જીરૂ,-અજમો,-જાયફળ,-જાવંત્રી-કાથો-ખેરવટી-જેઠીમધ-કેસર-નાગકેસર

---

૧ खाद्यते=જે ખવાય તે खादिम (ઇતિ વ્યુત્પત્તિ) તથા खं=આકાશ એટલે મુખનુ વિવર તેમાં माति=માય-સમાય તે खादिम (ઇતિ નિર્યુક્તિ એમાં द કારનો નિપાત સભવે

૨ स्वाद्यते એટલે જેનો આસ્વાદ કરાય તે स्वादिम (ઇતિ વ્યુત્પત્તિ), તથા ગોળ સાકર વિગેરે દ્રવ્યોને અને રસ વિગેરે ગુણોને તેમજ કર્ત્તાના સયમ ગુણોને એટલે રાગદ્વેષ રહિત આસ્વાદન કરવાથી સયમીના સયમ ગુણોને) જે स्वादयति=સ્વાદ પમાડે તે स्वादिम અથવા જેનુ આસ્વાદન કરતા તે વસ્તુઓ પોતાના માધુર્યાદિ ગુણોને स्वादयति નાશ પમાડે તે स्वादिम (-ઇતિ નિર્યુક્તિ)

તમાલપત્ર-એલચી—લવિંગ-બિડલવણ-અજમોદ—પીપરીમૂળ (ગંઠોડા)—ચિણિકબાબા—મોથ-કાટાસેલિઓ-કપૂર હરડા,-બેહડા,-બાવળ છાલ-ધાવડી છાલ-ખેરની છાલ-ખીજડા છાલ-તથા એના પત્ર-સોપારી-હિંગ-જવાસામૂળ—બાવચી-તુળસી-કચૂરો-તજ-સંચળ-પુષ્કરમૂળ તથા તંબોલ—વરિયાલી—સુવા ઈત્યાદિ દુવિહંરમાં કલ્પે.

એમાં જીરુ સ્વાદિમમાં અને ખાદિમમાં પણ ગણાય એમ બે મત છે. તથા અજમાને પણ કેટલાક આચાર્યો ખાદિમ કહે છે.

તથા મધ-ગોળ-ખાંડ-સાકર—પણ સ્વાદિમમાં ગણાય, પરન્તુ તૃપ્તિ કરનાર હોવાથી દુવિહારમાં કલ્પે નહિ,

અનાહારી વસ્તુઓ—લિંબડાનાં અંગ (પત્ર-છાલ-કાષ્ઠ-મૂળ-ફુલ વિગેરે)—ગોમૂત્ર વિગેરે મૂત્ર-ગળો-કડુ-કરિયાતુ-અતિવિષ-ચીડ-રાખ-હળદર-ઉપલેટ-વજ—હરડે—[1]બેહડા-આમળા બાવળ છાલ-ધમાસો-નાહિ-આસંધિ-રિંગણી-એળીઓ-ગુગળ-બોરડી-કંથેરી-કેરમૂળ-પૂંઆડ-મજીઠ-બોળ-ચિત્રક કુંદરુ-દ્રકડી ચિમેડ-થુવર-આકડા ઇત્યાદિ જે વસ્તુઓ ખાવામાં અનિષ્ટ સ્વાદવાળી હોય, તે અનાહારી જાણવી.

अवतरण—હવે આ ૧૬ મી અને ૧૭ મી ગાથામાં ૨૨ आगारनुं (એટલે ૨૨ આગારમાંથી કયા પચ્ચખ્ખાણમાં કેટલા આગાર હોય ? તે સંબંધિ) ૪ થું द्वार કહેવાય છે—

दो नवकारि छ पोरिसि, सग पुरिमड्ढे इगासणे अट्ठ ।
सत्तेगठाणि अंबिलि, अट्ठ पण चउत्थि छप्पाणे॥१६॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે.

गाथार्थ—નવકારસીમાં ૨ આગાર, પોરિસીમાં ૬ આગાર, પુરિમડ્ઢમાં ૭ આગાર, એકાશનમાં (તથા બિઆસણમાં પણ) ૮ આગાર, એકઠાણામાં ૭ આગાર, આયંબિલમાં ૮ આગાર,

[1] હરડે બેહડાં અને આમળાં વિગેરે કેટલીક વસ્તુઓ સ્વાદિમમાં અને અણાહારમાં બંનેમાં પણ ગણાય છે

ચતુર્થભક્તમા (ઉપવાસમા) ૫ આગાર, અને પાણસ્સના પચ્ચખ્ખાણમા ૬ આગાર છે ॥ ૧૬ ॥

भावार्थ'—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે, પરન્તુ નનકારસી આદિમા કયા કયા આગાર છે ? તેના નામ અને અર્થ પણ આગળ ગાથાઓમાજ કહેવાશે, માટે અહિ વિશેષ સ્પષ્ટ કરવાનુ પ્રયોજન નથી

चउ चरिमे चउभिग्गहि, पण पावरणे नवट्ठ निव्वीए। आगारुक्खित्तविवे-गमुत्तु दवविगइ नियमिट्ठ॥१७॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે.

गाथार्थ—(દિવસચરિમ અને ભવચરિમ એ બે) ચરિમ પચ્ચખ્ખાણમા ૪ આગાર છે, *અભિગ્રહમા ૪ આગાર છે, પ્રાવરણ (વસ્ત્રના) પચ્ચ૦ મા पण=પાચ આગાર છે, અને નીવિમા ૯ અથવા ૮ આગાર છે તેમા નીવિને વિષે જો પિંડ વિગઇ અને દ્રવ વિગઇ એ બ નેનુ પચ્ચ૦ હોય તો ૯ આગાર, પરન્તુ જો કેવળ દ્રવવિગઇનુજ પચ્ચ૦ હોય તો તે (એકલા દ્રવ વિગઇના) नियमि=નિયમમા "ઉક્ખિત્તવિવેગેણ" એ એક આગાર मुत्तु=મૂકીને–છોડીને બીજા [ट्ठ=अट्ठ] ૮ આગાર હોય [1]છે ॥ ૧૭ ॥

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એ છે કે—અહિ ભાષ્યમા જો કે વિગઈના છુટા પચ્ચ૦મા ૯–૮ એમ બે રીતે આગાર કહ્યા નથી, પરન્તુ ૨૦ મી ગાથામા કેવળ નવ આગારજ કહેવાશે તો પણ અન્ય ગ્રન્થોને અનુસારે વિગઇના પચ્ચ૦ મા પણ ૯ અને ૮ એમ બન્ને પ્રકારના આગાર જાણવા

* અહિં "અભિગ્રહ" શબ્દથી ૮ પ્રકારનાં સંકેત પચ્ચખ્ખાણમાં તેમજ બીજા પણ દ્રવ્યાદિ ચારે પ્રકારના અભિગ્રહમાં ૪ આગાર જાણવા, તે આગળ ૨૩ મી ગાથામાંજ કહેવાશે

૧ એ ૮ વા ૯ આગારનુ કારણ વિગઇઓનાં સ્વરૂપ તથા ઉક્ખિત્ત૦ આગારનો અર્થ જે આગળ કહેવાશે તે જાણ્યા બાદ સમજાશે

તથા પ્રાવરણના પ્રત્યાખ્યાનમા (જીતેન્દ્રિય મુનિઓ જે ચોલપટ્ટ પણ નહિ પહેરવાનો અભિગ્રહ વિશેષ કરે છે તેમા) અન્ન૦-સહ૦-ચોલપટ્ટાગારેણ-મહ૦-સ૦ન૦ એ પાચ આગાર હોય છે આ સબધિ વિશેષ ભાવાર્થ चोलपट्टा० ના અર્થમાં કહેવાશે

એ પ્રમાણે બે ગાથાઓમા પ્રત્યેક પચ્ચખ્ખાણની આગાર [1]સખ્યા સામાન્યથી ગણાવી. તે સક્ષેપમા આ પ્રમાણે—

નમુ૦	૨	પુરિમા૦	૭	એકાશ૦	૮	ઉપવાસ	૫	પ્રાવ૦	૫
પોરિ૦	૬	અવડ્ઢ	૭	બિઆ૦	૮	પાણહાર	૬		
સાર્ધપો૦	૬	વિગઇ	૯	એકઠાણ	૭	ચરિમ	૪		
		નીવિ	૯	આયબિલ	૮	અભિ૦	૪		

अवतरण —હવે કયા પચ્ચ૦મા કયા કયા આગાર હોય તે નામપૂર્વક દર્શાવાય છે ત્યા આ ગાથામા પ્રથમ સ્થાનમા ગણાતા અદ્ધાપ્રત્યા૦ ના એટલે નત૦-પોરિસી-સાર્ધપો૦-અને પુરિમ૦ (તથા અવડ્ઢ) પ્રત્યા૦ના આગાર કહેવાય છે —

अन्न सह दु नमुकारे, अन्न सह प्पच्छ दिस य साहु सव्व पोरिसि छ सड्ढपोरिसि, पुरिमड्ढे सत्त समहतरा ॥१८॥

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થાનુસારે સુગમ છે

[1]गाथार्थ—નમુક્કારસહિયના પચ્ચ૦મા अन्न=અન્નત્થણા ભોગેણ અને सह=સહસાગારેણ એ *दु=બે આગાર છે. તથા અન્નત્થણાભોગેણ, સહસાગારેણ, प्पच्छ=પચ્છન્નકાલેણ, दिस= દિસામોહેણ, साहु-સાહુવયણેણ, सव्व=સવ્વસમાહિવત્તિયા ગારેણ એ ૬ આગાર પોરિસી અને સાર્ધપોરિસીના પચ્ચ૦મા છે, અને "મહત્તરાગારેણ " એ આગાર સહિત સાત આગાર પુરિમાર્ધ (તથા અપાર્ધના—અવડ્ઢના) પચ્ચ૦ મા છે ॥૧૮॥

* પ્રશ્ન —उग्गए सूरे नमुक्कारसहियं मुट्ठिसहियं पच्चक्खाइ । चउव्विहंपि आहारं असणं पाणं खाइमं साइमं । अन्नत्थणाभोगेणं सहसागारेणं महत्तरागारेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेणं वोसिरइ ॥ એ નવકારસી પચ્ચ૦ ના આલાપકમાં-આનાવામાં તો ૪ આગાર દર્શાવ્યા છે તે કેમ ?

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે. પરન્તુ વિશેષ એજ કે અન્ન સહ ઈત્યાદિ શબ્દો સંપૂર્ણ પદ નથી પરંતુ પદનો એકેક અંશ છે તો પણ અર્થમા સંપૂર્ણ પદ લેવુ. તથા નવકારસી પ્રત્યાખ્યાન અતિ અલ્પ કાળનુ એટલે મુહૂર્ત્ત (=સૂર્યોદયથી બે ઘડી) સુધીનુ જ છે, તે કારણથી તેમા અશક્ય [1]પરિહારવાળા જ બે આગાર જેટલા અલ્પ આગાર છે, અને પોરિસી આદિ પ્રત્યાખ્યાનો વિશેષ કાળપ્રમાણવાળા હોવાથી તેમા વધારે આગાર રાખવા પડે છે. ॥ इति प्रथम स्थानना अद्धाप्रत्या० ना आगार ॥

अवतरण—આ ગાથામા એકાશન બિઆસણ અને એકઠાણામા આવતા આગાર (ના નામ) કહે છે, અર્થાત્ ત્રીજા સ્થાનમા ગણાતા પચ્ચક્ખાણોના આગાર કહે છે—

अन्न सहस्सागारि अ, आउटण गुरु अ पारि मह सव्व।
एग वियासणि अट्ठ उ, सग इगठाणे अउट विणा॥१९॥

ઉત્તર—એ પ્રત્યાખ્યાન કેવળ નવકારસીનુ નથી પરન્તુ નવકારસી સાથે મુટ્ઠિસહિયનુ પણ ભેગુ છે, તેમાં નવકારસી અદ્ધા પચ્ચ૦ છે, અને મુટ્ઠિસહિય એ સંકેત પચ્ચક્ખાણ છે, અને સંકેત પચ્ચ૦ના ૪ આગાર પૂર્વે કહ્યા છે, તેથી એમા નવકારસીના તો બે જ આગાર છે, અને (તેજ બે આગાર સહિત સર્વ) ચાર આગાર મુટ્ઠિસહિયના છે, જેથી બેના ભેગા મળીને પણ ચારજ આગાર એ આલાવામા કહેલા છે, તે સંકેત પચ્ચ૦ ભેગુ હોવાના કારણથી છે તેવીજ રીતે પોરિસી અને સાર્ધ પોરિસીના આલાવામાં પણ મુટ્ઠિસહિય હોવાથીજ મહત્તરાગાર૦ આગાર આવે છે

૧ અહિં જે દોષ આપણે ટાળવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો પણ ટાળી ન શકાય તેવા અને કુદરતી રીતેજ થતા હોય તો તેના અકસ્માત દોષો અશક્ય પરિહારવાળા કહેવાય, જેથી દરેક પ્રત્યા૦મા એ અશક્ય પરિહારવાળા બે આગાર રાખ્યા વિના છૂટકો જ નહિ, અને તે કારણથી જ નિરાગાર (આગાર રહિત) પ્રત્યાખ્યાનમાં પણ એ બે આગાર તો હોયજ.

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થાનુસારે સુગમ છે

गाथार्थः—અન્નત્થણા [1]ભોગેણ, (सह=) [2]સહસાગારેણ, (सागारि=) સાગારિ [3]આગારેણ, આઉંટણ [4]પસારેણ, (गुरु-) ગુરુ [5]અબ્ભુટ્ઠાણેણ, (पारि=) પારિટ્ઠાવણિયાગારેણ,[6] મહત્તરા-[7]ગારેણ, સવ્વ [8]સમાહિવત્તિયાગારેણ એ ૮ આગાર (एग=) એકાશનમા અને બિઆસણામા છે, અને એકઠાણામા તો "આઉંટણપસારેણ" એ એક આગાર વિના શેષ* ૭ આગાર છે ॥ ૧૯ ॥

भावार्थ.—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે.

अवतरण —આ ગાથામા વિગઈ નીવિ અને આયબિલ એ ત્રણ પ્રત્યાખ્યાન (કે જે બીજા સ્થાનના પ્રત્યાખ્યાનો છે તે)ના આગાર કહેવાય છે—

अन्न स्सह लेवा गिह, उक्खित्त पडुच्च पारि मह सव्व ।
विगई निव्विगए नव, पडुच्चविणु अंबिले अट्ठ॥२०॥

શબ્દાર્થ —ગાથાથ પ્રમાણે સુગમ છે.

गाथार्थ—અન્નત્થણાભોગેણ, સહસાગારેણ, લેવાલેવેણ, ગિહત્થસસટ્ઠેણ, ઉક્ખિત્તવિવેગેણ, પડુચ્ચમક્ખિએણ, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણ, મહત્તરાગારેણ, અને સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણ એ ૯ આગાર વિગઇ અને નીવિના પચ્ચ૦મા છે, અને પડુચ્ચમક્ખિએણ વિના ૮ આગાર આયંબિલમા આવે છે. ॥ ૨૦ ॥

---

* "આઉંટણપસારેણ" એ આગાર અંગોપાંગને સંકોચવા અને પ્રસારવા (=હાથ પગ વિગેરે લાંબા ટુંકા કરવા)ની છૂટ માટે છે અને એકઠાણામાં અંગોપાંગ હલાવાય પણ નહિ, માટે એ આગાર નથી

૧ આયંબિલમાં ઘી વિગેરે સ્નિગ્ધ (ચિકાશવાળુ) દ્રવ્ય કલ્પે નહિ અને પડુચ્ચમ૦ આગાર ઘી વિગેરેથી કિંચિત્ મસળેલી રોટલી વિગેરેના આહારની છૂટવાળો છે, માટે આયંબિલમા એ આગાર ન હોય

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એ છે કે- અહિ નીવિ તથા વિગઈમા ૯ આગાર કહ્યા છે, તો પણ પૂર્વે ૧૭ મી ગાથાના ભાવાર્થમા કહ્યા પ્રમાણે નીવિમા ૯ તથા ૮ આગાર પણ હોય ત્યા પિંડ વિગઇ અને દ્રવ વિગઈ એ બન્ને સબધિ નીવિમા ૯ આગાર અને કેવળ દ્રવવિગઈ સબધિ નીવિમા ઉક્ખિત્તવિ૦ વર્જીને શેષ ૮ આગાર જાણવા

તથા જેમ નીવિમા ૯ અને ૮ આગાર કહ્યા છે, તેમ છૂટી વિગઈના પચ્ચ૦ મા પણ કેવળ પિંડ વિગઈનુ પચ્ચ૦ કરે તો ૯ આગાર અને કેવળ દ્રવ વિગઈના પચ્ચ૦મા ઉક્ખિત્ત વિ૦ વર્જીને શેષ ૮ આગાર જાણવા.

अवतरण—આ ગાથામા ઉપવાસ, પાણી, ચરિમ, અને સકેતાદિ અભિગ્રહ એ ચાર પચ્ચક્ખાણોના આગાર કહે છે-

अन्न सह पारि मह स—व्व पंच खम (व)णे छ पाणि लेवाई।
चउ चरिमंगुट्ठाई-भिग्गहि अन्न सह मह सव्व ॥२१॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે.

गाथार्थ.—ક્ષપણમા (=ઉપવાસમા) અન્નત્થણાભોગેણ-સહસાગારેણ-પારિટ્ઠાવણિયાગારેણ-મહત્તરાગારેણ-અને સવ્વ સમાહિવત્તિયાગારેણ એ પાચ આગાર છે પાણીના પચ્ચક્ખાણમા લેવેણવા આદિ ૬ આગાર (લેવેણવા-અલેવેણવા-અચ્છેણવા-બહુલેવેણવા-સસિત્થેણવા-અસિત્થેણવા એ ૬ આગાર) છે. તથા ચરિમ પચ્ચ૦મા અને અગુટ્ઠમહિય આદિ અભિગ્રહના (સકેત વિગેરે) પચ્ચક્ખાણોમા અન્નત્થણાભોગેણ-સહસાગારેણ-મહત્તરાગારેણ-અને સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણ એ ૪ આગાર છે ॥ ૨૧ ॥

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે. પરન્તુ વિશેષ એ છે કે- ચરિમ પચ્ચ૦ મા દિવસચરિમ અને ભવચરિમ એ બન્ને પચ્ચક્ખાણ ૪-૪ આગારવાળા છે, તો પણ ભવચરિમ પચ્ચક્ખાણ જો કોઈ સમર્થ મહાત્મા મહત્તરા૦ અને સવ્વસમાહિ૦ એ બે

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થાનુસારે સુગમ છે

गाथार्थः—અન્નત્થણા [1]ભોગેણ, (सह=) [2]સહસાગા (सागारि=) સાગારિ [3]આગારેણ, આઉંટણ [4]પસારેણ, (ગુરુ [5]અબ્ભુટ્ઠાણેણ, (पारि=) પારિટ્ઠાવણિયાગારેણ,[6] મહ [7]ગારેણ, સવ્વ [8]સમાહિવત્તિયાગારેણ એ ૮ આગાર (એકાસનમા અને બિઆસણામા છે, અને એકઠાણામા "આઉંટણપસારેણ" એ એક આગાર વિના શેષ ૭ આગાર છે ॥ ૧૯ ॥

भावार्थः—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે.

अवतरण—આ ગાથામા વિગઈ નીવિ અને આયંબિલ ત્રણ પ્રત્યાખ્યાન (કે જે બીજા સ્થાનના પ્રત્યાખ્યાનો છે) આગાર કહેવાય છે—

अन्न स्सह लेवा गिह, उरिकत्त पडुच्च पारि मह
विगई निव्विगए नव, पडुच्चविणु आंबिले अट्ठ।

શબ્દાર્થ —ગાથાથ પ્રમાણે સુગમ છે.

गाथार्थ—અન્નત્થણાભોગેણ, સહસાગારેણ, લેવાલેવ ગિહત્થસંસટ્ઠેણ, ઉક્ખિત્તવિવેગેણ, પડુચ્ચમક્ખિએણ પારિટ્ઠાવણિયાગારેણ, મહત્તરાગારેણ, અને સવ્વસમાહિવત્તિ ગારેણ એ ૯ આગાર વિગઈ અને નીવિના પચ્ચ૦ મા છે, અ પડુચ્ચમક્ખિએણ વિના ૮ આગાર આયંબિલમા આ છે ॥ ૨૦ ॥

* "આઉંટણપસારેણ" એ આગાર અંગોપાંગને સંકોચવા અને પ્રસારવા (=હાથ પગ વિગેરે લાંબા ટુંક કરવા)ની છૂટ માટે છે અને એકઠાણામાં અંગોપાંગ હલાવાય પણ નહિ માટે એ આગાર નથી

૧ આયંબિલમાં ઘી વિગેરે સ્નિગ્ધ (ચિકાશવાળું) દ્રવ્ય કલ્પે નહિ, અને પડુચ્ચમ૦ આગાર ઘી વિગેરેથી કિંચિત્ મસળેલી રોટલી વિગેરેના આહારની છૂટવાળો છે, માટે આયંબિલમાં એ આગાર ન હોય

अवतरण—પૂર્વે કહેલી ૨૦ મી ગાથાના પ્રસંગને અનુસરીને આ ગાથામાં તે વિગઈ અને તેના દ્રવવિગઈ આદિ ભેદ પણ દર્શાવાય છે—

दुद्ध महु-मज्ज-तिल्लं, चउरो दवविगई चउर पिंडदवा।
घय गुल-दहियं पिसिय, मक्खण पक्कन्न दो पिंडा॥२२॥

શબ્દાર્થ —

महु=મધ	घय=घृत, ઘી.
मज्ज=મદ્ય, મદિરા	पिसिय=પિશિત માંસ

गाथार्थ—દૂધ-મધ-મદિરા-અને તેલ એ ૪ द्रवविगइ છે, તથા ઘી-ગોળ-દહિં અને માંસ એ ૪ पिंडद्रव એટલે મિશ્ર વિગઈ છે, અને માખણ તથા પકવાન્ન એ બે पिंड વિગઈ છે ॥ ૨૨ ॥

भावार्थ —અહિં દ્રવ એટલે રેલો ચાલે એવી અતિ નરમ પ્રવાહી વિગઈ તે द्रवविगइ કહેવાય અને પિંડ એટલે જેના અંગો પરસ્પર બાઝીને-વળગી રહીને પિંડી ભૂત થયેલા હોય તેવી કંઇક કઠીનતા વાળી વિગઇ તે पिंड विगइ (=કઠીન વિગઈ) કહેવાય, તથા અગ્નિ આદિ સામગ્રી વડે જે વિગઈ દ્રવ પ્રવાહી થતી હોય, અને તેવી સામગ્રીના અભાવે પુનઃ પિંડ રૂપ-કઠિન પણ થતી હોય (=જામી જતી હોય-ઠરી જતી હોય) તો તે द्रवपिंड विगइ એટલે બન્ને સ્વભાવવાળી ગણાય ત્યાં કઈ વિગઈ કેવા સ્વભાવવાળી છે તે ગાથાર્થમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવી સુગમ છે, માટે તેનું વિશેષ વર્ણન કરવાનું અહિં પ્રયોજન નથી. તથા બેમાં ભક્ષ્ય કઇ અને અભક્ષ્ય કઈ ? તેનો વિચાર તો ગ્રંથકાર પોતેજ આગળ ૨૯ મી ગાથામાં દર્શાવશે.

अवतरण—હવે કયા કયા પચ્ચક્ખાણો (પચ્ચ૦) સરખા આગારવાળા છે ? તે આ ગાથામાં કહેવાય છે—

पोरिसि सड्ढ-अवड्ढ, दुभत्त-निव्विगइ पोरिसाइ समा।
अगुट्ठ-मुट्ठि गठी-सचित्त दव्वाइ भिग्गहिय ॥ २३ ॥

આગારનુ મારે ભાવીમા પ્રયોજન નથી એમ જાણીને નિરાગાર (આગાર રહિત) કરે તો તે નિરાગાર ભવચરિમ પચ્ચ૦ મા અન્નત્થ૦ અને સહસા૦ એ બેજ આગાર હોય. (ધર્મસ૦ વૃત્તિ આદિ)

॥ પચ્ચખ્ખાણુના આગારોનુ કોષ્ટક ॥

નવકારસી	૨	અન્ન૦-સહ૦
પોરિસી સાર્ધ પોરિસી	૬	અન્ન૦-સહ૦-પચ્છન્ન૦-દિસા૦-સાહુ૦-સવ્વ૦
પુરિમડ્ઢ અવડ્ઢ	૭	૬ પૂર્વવત્-૧ મહત્તરા૦
એકાશન બિઆસણ	૮	અન્ન૦-સહ૦-સાગારિ૦-આઉં૮૦-ગુરુ૦-પારિ૦-મહ૦-સવ્વ૦
એ-ઠાણ	૭	આઉં૮૦ વિના એકાશનવત્
વિગઈ | પિંડવિગઇ નીવિ | સઅવિ	૯	અન્ન૦-સહ૦-લેવા૦-ગિહત્થ૦-ઉખ્ખિત્ત૦-પડુચ્ચ૦-પારિ૦-મહ૦-સવ્વ૦
નીવિ | દ્રવવિગઇ વિગઇ | સઅધિ	૮	ઉખ્ખિ૦ વિના
આયબિલ	૮	પડુચ્ચ૦ વિના વિગઇવત્
ઉપવાસ	૫	અન્ન૦-સહ૦-પારિ૦-મહ૦-સવ્વ૦
પાણાહાર	૬	લેવે૦-અલેવે૦-અચ્છ૦-બહુલે૦-સસિત્થે૦-અસિત્થે૦
અભિગ્રહ (સંકેતસહ)	૪	અન્ન૦-સહ૦-મહ૦-સવ્વ૦
પ્રાવરણ	૫	અન્ન૦-સહ૦-ચોલપટ્ટાગા૦ મહ૦ સવ્વ૦
નિરાચરિમ ભવચરિમ દેસાવગા૦	૪	અન્ન૦-મહ૦-મહ૦-સવ્વ૦

અવતરણ—પૂર્વે કહેલી ૨૦ મી ગાથાના પ્રસંગને અનુસરીને આ ગાથામા તે વિગઇ અને તેના દ્રવવિગઇ આદિ ભેદ પણ દર્શાવાય છે—

दुद्ध महु-मज्ज-तिल्ल, चउरो दवविगई चउर पिंडदवा।
घय गुल-दहियं पिसिय, मक्खण-पक्कन्न दो पिंडा॥२२॥

શબ્દાર્થ—

महु=મધ	घय=ઘૃત, ઘી.
मज्ज=મદ્ય, મદિરા	पिसिय=પિશિત, માંસ.

गाथार्थ—દૂધ-મધ-મદિરા-અને તેલ એ ૪ द्रवविगइ છે, તથા ઘી-ગોળ-દહિ અને માંસ એ ૪ पिंडद्रव એટલે મિશ્ર વિગઇ છે, અને માખણ તથા પક્વાન્ન એ બે पिंड વિગઇ છે ॥ ૨૨ ॥

भावार्थ—અહિં દ્રવ એટલે રેલો ચાલે એવી અતિ નરમ પ્રવાહી વિગઇ તે द्रवविगइ કહેવાય અને પિંડ એટલે જેના અંગો પરસ્પર બાઝીને-વળગી રહીને પિંડી ભૂત થયેલા હોય તેવી કંઇક કઠીનતા વાળી વિગઇ તે पिंड विगइ (=કઠીન વિગઇ) કહેવાય, તથા અગ્નિ આદિ સામગ્રી વડે જે વિગઇ દ્રવ પ્રવાહી થતી હોય, અને તેવી સામગ્રીના અભાવે પુનઃ પિંડરૂપ-કઠિન પણ થતી હોય (=જામી જતી હોય-ઠરી જતી હોય) તો તે द्रवपिंड विगइ એટલે બન્ને સ્વભાવવાળી ગણાય ત્યા કઇ વિગઇ કેવા સ્વભાવવાળી છે તે ગાથાર્થમા કહ્યા પ્રમાણે સમજવી સુગમ છે, માટે તેનુ વિશેષ વર્ણન કરવાનુ અહિં પ્રયોજન નથી. તથા એમા ભક્ષ્ય કઇ અને અભક્ષ્ય કઇ? તેનો વિવેક તો ગ્રંથકાર પોતેજ આગળ ૨૯ મી ગાથામા દર્શાવશે.

अवतरण—હવે કયા કયા પચ્ચક્ખાણો (પરસ્પર) સરખા આગારવાળા છે? તે આ ગાથામા કહેવાય છે—

पोरिसि-सड्ढ-अवड्ढं, दुभत्त निव्विगइ पोरिसाइ समा।
अंगुट्ठ-मुट्ठि-गंठी-सचित्त दव्वाइ भिग्गहियं ॥ २३ ॥

શબ્દાર્થ-ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે

गाथार्थः—પોરિસી અને સાર્ધપોરિસી એ બેના, (अवड्ढ એટલે) અને [1]પુરિમડ્ઢ એ બેના, તથા (दुभत्त એટલે) બિઆસણ અને [2]એકાશન એ બેના, તથા [निव्विगइ એટલે) નીવિ અને [3]વિગઇ એ બેના, તથા અંગુઠ્ઠસહિય મુટ્ઠિસહિય -અને ગંઠિસહિય આદિ ૮ સંકેત પ્રત્યા૦ અને સચિત્ત દ્રવ્યાદિકનો (=દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવ એ ચારેનો) અભિગ્રહ (દેસાવગાસિક) એ બેના પરસ્પર સરખા સરખા આગાર છે એટલે આગારની સંખ્યા અને આગારના નામ બન્ને તુલ્ય છે ॥ ૨૩ ॥

भावार्थ —ગાથાર્થવત્ સુગમ છે

अवतरण —પૂર્વે ૧૮ થી ૨૧ ગાથામાં પચ્ચક્ખાણો માટે જે ૨૨ આગાર યથાયોગ્ય દર્શાવ્યા, તે દરેક આગારનો અર્થ હવે આ ૨૪ થી ૨૮ મી ગાથા સુધીમાં દર્શાવાય છે—

विस्सरण मणाभोगो, सहसागारो सय मुहपवेसो ।
पच्छन्नकाल मेहाई, दिसिविवज्जासु दिसिमोहो ॥२४॥

શબ્દાર્થ —

विस्सरण=વિસ્મરણ, ભૂલી જવુ
अणाभोगो=અનાભોગઆગાર
सय=સ્વયં, પોતાની મેળે
मेहाइ=મેઘ વિગેરે (થી)
विवज्जासु=વિપર્યાસમાં, દિશિના ફેરફારથી

गाथार्थ —વિસરી જવુ તે અનાભોગ, આહારની વસ્તુ પોતાની મેળેજ મુખમાં પ્રવેશે (પડે) તે સહસાકાર, મેઘ વિગેરેથી (કાળ માલૂમ ન પડે તે) પ્રચ્છન્નકાળ, અને દિશાઓનો ફેરફાર સમજવાથી દિશિમોહ આગાર જાણવો ॥૨૪॥

૧-૨-૩ ગાથામાં अवड्ढ-दुभत्त-અને निव्विगइ એટલે અપાર્ધ બિઆસણું અને નીવિ એ ૩ પ્રત્યાખ્યાનો એકેક પ્રત્યાખ્યાન છે તો પણ ઉપલક્ષણથી તેના સરખા આગારવાળાં પુરિમડ્ઢ એકાશન અને વિગઇ એ તેનાં તેનાં સજાતીય પચ્ચક્ખાણો પણ એ એકેક પદ ઉપરથીજ ગ્રહણ કરવાં.

ભાવાર્થ—સર્વ આગારોમા પહેલો આગાર " અન્નત્થણા ભોગેણ " છે, તેમા "અન્નત્થ" અને " અનાભોગ " એ બે શબ્દ છે ત્યા अन्नत्थ એટલે અન્યત્ર (=સિવાય અથવા વર્જીને) એવો અર્થ છે, અને अनाभोग શબ્દનો અર્થ તો વિસરી જવુ એ પ્રમાણે ગાથામાજ કહ્યો છે. તેથી જે પચ્ચખ્ખાણ કર્યુ છે તે પચ્ચખ્ખાણ મતિદોષથી અથવા ભ્રાન્તિથી કદાચ ભૂલી જવાય અને તેથી ત્યાગ કરેલી ચીજ ભૂલથી ખાઈ લેવાય, અગર મુખમા નાખી દેવાય તો તે अनाभोग કહેવાય, માટે એવો અનાભોગ (अन्नत्थ=) વર્જીને જ હુ આ પચ્ચ૦ કરૂ છુ, એમ પચ્ચ૦ લેતી વખતે તે છૂટ પ્રથમથી જ જણાવવા માટે પચ્ચ૦ ના આલાવામા अन्नत्थणाभोगेण આગાર ઉચ્ચરવો પડે છે, જેથી વિસરી જતા કદાચ તેવી ભૂલ થાય તો પણ કરેલા પચ્ચ૦ નો ભગ (=પ્રતિજ્ઞા ભગ) ગણાય નહિં (અથવા થાય નહિ)

વળી આ અને બીજા પણ આગારોના સબધમા એટલુ ધ્યાનમા રાખવુ કે-ભૂલથી અથવા બીજા કોઈ પ્રકારથી ત્યાગ કરેલી ચીજ ખાઈ લેવામા અગર મુખમા નાખવામા આવે તો સ્મરણમા આવતા તુર્તજ ખાવાનુ બધ કરી મુખમા ચાવતા ચાવતા પણ શેષ રહી ગયેલી ચીજ બહાર કાઢી નાખી મુખ શુદ્ધિ કરી લેવી, પરન્તુ ગળે ઉતારવી નહિં, અને ફરીથી તેવી ભૂલ ન થાય તેમ પરિણામ પણ નિશક-મલિન ન થાય એટલા માટે તેવી ભૂલોનુ ગુરૂમુખે યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લેવુ એ શુદ્ધ વ્યવહાર છે

તથા " अन्नत्थ (એટલે વર્જીને) " એ શબ્દ જેમ " અનાભોગ " શબ્દ સાથે જોડવામા આવ્યો છે, તેમ આગળ કહેવાતા સહસાકાર વિગેરે બીજા આગારો સાથે પણ સબધવાળો છે, જેથી अन्नत्थ सहसागारेणं-अन्नत्थ महत्तरागारेण-अन्नत्थ सव्वसमाहिवत्तियागारेण ઇત્યાદિ રીતે સર્વ આગારમા " अन्नत्थ " શબ્દ અનુસરે છે, પરન્તુ ઉચ્ચારમા વારવાર ન બોલવાના કારણથી એ શબ્દને પહેલા આગાર સાથે જોડી દીધો છે, જેથી શેષ આગારોમા પણ તેનુ (" અન્નત્થ " પદનુ) અનુસ-

સરણ-સબ ર તે દરેક મેટા પચ્ચ૦ના પ્રારભમા અનુસરતા 'ઉગ્ગએ સૂરે વા સૂરે ઉગ્ગએ'' ના પાઠવત્ અને પર્યન્તમા અનુસરતા "પચ્ચક્ખાઇ વા વોસિરઇ"ના પાઠવત્) *આવે છે એમ જાણવુ.

તથા સહસા એટલે એકદમ (=અણધાર્યું-અચાનક-ઓચિંતું-અકસ્માત્) કોઇ કાર્ય થઇ જાય કે જે કાર્ય પોતે જાણી જોઈ ને ન કર્યું હોય, તેના સહસા કાર્યનો (=તેના અકસ્માત્ કાર્ય નો) જે આગાર=આકાર (=છૂટ) તે सहसागार કહેવાય, જેમકે-ઉપવાસનુ પચ્ચ૦ કર્યું હોય, અને છાશ વલોવતા છાશનો છાટો ઉડીને પોતાની મેળે મુખમા પડી જાય તો તે સહસાકાર કહેવાય, માટે એના સહસાકારથી પણ પચ્ચ૦ નો ભગ ન ગણાય, તે કારણથી सहसागारेणं આગાર રાખવામા આવે છે.

તથા મેઘ વડે અથવા આકાશમા મહાવાયુથી ચડેલી ધૂળ વડે અથવા પર્વત વિગેરેની આડથી સૂર્ય ઢકાઇ જવાથી દિવસ કેટલો ચટયો છે? તેની સ્પષ્ટ ખબર પડે નહિ અને તેથી અનુમાનથી પોરિસી વિગેરે પચ્ચ૦ નો કાળ પૂર્ણ થયો જાણીને તે પચ્ચ૦ પારવામા આવે, પરન્તુ વાસ્તવિક રીતે પચ્ચ૦ નો કાળ પૂરો ન થયો હોય તો તેના પ્રસગે કરેલા પચ્ચ૦ નો ભગ ન થાય તે માટે पच्छन्नकालेणं (મેઘ વિગેરેથી ઢકાયલા કાળ વડે ભૂલથી અપૂર્ણ કાળે પચ્ચ૦ પારી લેવાય તો પણ પચ્ચ૦ ભગ ન થાય એવો) આગાર રાખવામા આવે છે પરન્તુ અહિં પચ્ચ૦ નો કાળ હજી પૂર્ણ નથી થયો એમ જાણવામા આવે તો તુર્તજ જમતા જમતા અટકી જવુ, અને તેમજ બેસી રહેવુ, પછી જ્યારે પચ્ચ૦ નો કાળ પૂર્ણ થાય ત્યારે શેષ ભોજન જમવુ, અને જો કાળ પૂર્ણ નથી થયો એમ જાણ્યા છતા પણ જમવાનુ ચાલુજ રાખે તો પચ્ચ૦નો ભગ થયો જાણવો

તથા પૂર્વ [1]દિશાને પશ્ચિમ દિશા જાણે (અને [2]પશ્ચિમને

---

* જુઓ ગાથા ૯ મીનો ભાવાર્થ

૧-૨ એવી દિગ્મૂઢતા વખતે વાસ્તવિક રીતે સૂર્ય પૂર્વમા જ હોય છે, પરન્તુ તેને પશ્ચિમ જાણવાથી "સૂર્ય પૂર્વ દિશા છોડીને પશ્ચિમ દિશા

પૂર્વ દિશા જાણે),એવો દિશામોહ થતા પચ્ચખ્ખાણનો કાળ પૂર્ણ ન થવા છતા પણ પૂર્ણ થયો જાણી પચ્ચ૦ પારે તો પણ કરેલ પચ્ચ૦નો (પો૦-સાર્ધપો૦-પુરિમ૦-અવ૦ એ ચારેનો, અને એ ચાર સહિત થતા બીજા એકાશનાદિ પચ્ચખ્ખાણનો પણ) ભગ ન થાય-ન ગણાય, તે કારણથી दिसामोहेण એ આગાર કહ્યો છે અહિં દિગ્મૂઢ થવુ (=દિશામોહ થવો) તે મતિદોષથી થાય છે, પરન્તુ જાણી જોઈને થતો નથી માટે એ છૂટ ગણવી પડે છે

अवतरण—પૂર્વ ગાથામા પહેલા ચાર આગારનો અર્થ કહીને હવે આ ગાથામા ૫-૬-૭-૮ એ બીજા ચાર આગારનો અર્થ કહેવાય છે—

साहुवयण उग्घाडा-पोरिसि तणुसुत्थया समाहित्ति ।
सघाडकज्ज महत्तर, गिहत्थवन्दाइ सागारी ॥२५॥

શબ્દાર્થ —

तणु=શરીરની	(इ)त्ति=તે
सुत्थया=સ્વસ્થતા, રોગની શાન્તિ.	कज्ज=કાર્ય
समाहि=સમાધિ	वन्दाइ=બન્દી વિગેરે

गाथार्थ—" ઉગ્ઘાડા પોરિસી " એવુ સાધુનુ વચન સાભળી અપૂર્ણ કાળે પચ્ચ૦ (પોરિસી પચ્ચ૦) પારવુ તે साहुवयणेण આગાર કહેવાય શરીરાદિકની સ્વસ્થતા માટેનો આગાર તે સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણ આગાર કહેવાય, સ

માં આટલે સુધી ખસી આવ્યો તેથી મધ્યાન્હકાળ પણ વીતી જવાથી પોરિસી વિગેરેનો કાળ તો ક્યારનોએ થઈ ગયો " એવો અભિપ્રા ઉત્પન્ન થાય છે તેથી પૂર્વને પશ્ચિમ જાણવાનો એકજ પ્રકાર કહેવ છતાં પણ પશ્ચિમને પૂર્વ જાણવાનો પ્રકાર તો અર્થાપત્તિથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, જેથી એ બીજો પ્રકાર સ્પષ્ટ ન કહે તો પણ ગ્રહણ કરવામાં વિરો નથી, પરન્તુ એ બે સિવાયના શેષ પ્રકારોનું ગ્રહણ કરવાનુ અતિ કારણ નથી

વિગેરેના મહાન્ કાર્ય-પ્રયોજનવાળો અથવા મહાનિર્જરાવાળો તે મહત્તરાગાર આગાર, અને ગૃહસ્થ તથા બન્દિ વિગેરે સબધિ આગાર તે સાગારી આગાર કહેવાય

ભાવાર્થ—સૂર્યોદયથી ૬ ઘડી વીત્યાબાદ પહેલી [1]સૂત્રપોરિસી પૂર્ણ થાય છે, તે વખતે પોરિસીનો કાળ પાદોન પોરિસી (પોણી પોરિસી) જેટલો થયેલો હોય છે, તે પાદોનપોરિસી અથવા સૂત્રપોરિસી થતા મુનિ મહારાજ " ઉગ્ઘાડા પોરિસી" અથવા " બહુ પડિપુન્ના પોરિસી " કહીને મુહપત્તિ પડિલેહણા કરે, એવી સામાચારી (=મુનિનો વિધિમાર્ગ) છે, તે " ઉગ્ઘાડા પોરિસી " શબ્દથી પોરિસીના પચ્ચખ્ખાણવાળો (પોરિસી પૂર્ણ થયાની) ભ્રાન્તિ ઉત્પન્ન થતા " પોરિસી પૂર્ણ થઇ " એમ જાણી, પોણી પોરિસી વખતે જ એટલે પોરિસી પૂર્ણ થયા પહેલાજ પચ્ચખ્ખાણ પારે તો પણ પોરિસીના પચ્ચ૦ નો ભગ ન થાય, તે કારણથી साहुवयणेण (એટલે " *ઉગ્ઘાડા પોરિસી" એવુ સાધુનુ વચન સાભળવા વડે) એ આગાર રાખવામા આવે છે પરન્તુ પાઠળથી માલૂમ પડે તો તેનો વિવેક પ્રથમ કહ્યા પ્રમાણે સાચવવો.

---

૧ પહેલી ૬ ઘડી સુધીમાં સૂત્ર ભણી શકાય છે માટે પહેલી સૂત્ર પોરિસી, અને બીજી ૬ ઘડી સુધીમા અર્થ ભણાય માટે બીજી અર્થપોરિસી તે કારણથી જ મુનિમહારાજ પ્રથમ (પાદોન) પોરિસીમા અર્થાત્ સૂત્ર પોરિસીમાં પહેલું સૂત્રનુ વ્યાખ્યાન વાચી સૂત્રપોરિસી પૂર્ણ થયે મુહપત્તિ પડિલેહી પુન અર્થનુ એટલે ચરિત્ર વિગેરેનુ બીજુ વ્યાખ્યાન વાંચે છે, એ બે વ્યાખ્યાનની વચ્ચે સાધુ સાધ્વી અને પૌષધવતી શ્રાવકો પણ જે મુહપત્તિ પડિલેહે છે તે સૂત્ર પોરિસી પૂર્ણ થયાની અને તે વખતે શ્રાવિકાઓ વિશેષ સ્વાધ્યાય અર્થે ગહુલિ ગાય છે

* પોરિસીના પચ્ચ૦ નો કાળ સૂર્યોદયથી જૂદા જૂદા અનિયત પ્રમાણવાળો છે, અને સૂત્રપોરિસીનો (=પાદોન પો૦ નો) કાળ તો હમેશાં સૂર્યોદયથી ૬ ઘડી નો નિયત હોય છે, માટે "ઉગ્ઘાડા પોરિસી" એ વચન પોરિસીના પચ્ચ૦ વાળાને ભ્રાન્તિ ઉત્પન્ન કરે છે, અને તેથી અપૂર્ણ કાળે પચ્ચ૦ પારવાનુ બને છે

તીવ્ર શૂળ વિગેરેની વેદનાથી અત્યંત પીડા પામતા પ્રત્યાખ્યાનવાળા પુરૂષને તે અતિ પીડાથી કદાચ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન થવાનો પણ સંભવ છે, અને તેના દુર્ધ્યાનથી તે જીવ દુર્ગતિમા જાય છે જેથી તેવુ દુર્ધ્યાન થતુ અટકાવવા માટે ઔષધાદિ લેવાના કારણે પોરિસી આદિ પચ્ચ૦ નો કાળ પૂર્ણ થયા પહેલા પણ તે વેદનાથી વ્યાકુળ થયેલો જીવ જો પોરિસી આદિ પચ્ચ૦ પારે તો પણ પચ્ચ૦ નો ભંગ ન ગણાય, તે માટે सव्वसमाहिवत्तियागारेण આગાર રાખવામા આવે છે [અહિં દુર્ધ્યાનના सव्व=સર્વથા અભાવ વડે समाहि=સમાધી એટલે શરીરની સ્વસ્થતા થવી તે वत्तिय=પ્રત્યય-હેતુ-કારણવાળા आगारेण=આગારવડે પચ્ચ૦ ભંગ ન ગણાય એ શબ્દાર્થ છે.]

અથવા તેવી પીડા પામતા સાધુ વિગેરે ધર્મી આત્માઓનુ ઔષધાદિ કરવા જનાર વૈદ્ય વિગેરે પણ જો અપૂર્ણ કાળે પોરિસી આદિ પચ્ચ૦ પારે તો તે વૈદ્યાદિકને પણ પચ્ચ૦ ભંગ ન ગણાય. એ પ્રમાણે આ આગાર સાધુ આદિકને માટે અને વૈદ્યાદિકને માટે પણ છે (ઇતિ ધર્મસં૦ વૃત્તિ, પ્રવ૦સારો૦ વૃત્તિ આદિ).

પચ્ચ૦થી થતી નિર્જરાની અપેક્ષાએ જેમા महत्तर=ઘણી મોટી નિર્જરા થતી હોય તેવુ સંઘનુ અથવા ચૈત્યનુ અથવા ગ્લાન મુનિ આદિનુ કોઇ મોટુ કાર્ય આવી પડયુ હોય, અને તે મહાન કાર્ય બીજા પુરૂષથી થઈ શકે તેવુ ન હોય તો તેના પ્રસંગે પોરિસી આદિ પચ્ચ૦ નો કાળ પૂર્ણ થયા પહેલા પણ પોતે તે પચ્ચ૦ પારીને જાય તો પચ્ચ૦ નો ભંગ ન ગણાય તે કારણથી महत्तरागारेण એ આગાર રાખવામા આવે છે.

તથા એકાશનાદિકમા સાગારી આગાર આવે છે, ત્યા સાગારી એટલે (મુનિની અપેક્ષાએ) કોઇપણ ગૃહસ્થ, અને (શ્રાવકની અપેક્ષાએ) જેની દૃષ્ટિથી અન્ન પચે નહિ એવો મનુષ્ય. અહિં તાત્પર્ય એ છે કે-મુનિ કોઇપણ ગૃહસ્થના દેખતા

भोजन न१ करे एवी साधु सामाचारी छे, तेवी एकाशन करती वखते कोइ गृहस्थ आवी पडे अने ते जो वनारे वखत उभो नहि रहे तेम जणाय तो मुनिए क्षणवार भोजन करता अटकवु, अने वनारे वखत उभो रहेने एम जणाय तो भोजन करता करता वचमा पण उठीने बीजे स्थाने जई भोजन करे तो एकाशननो भग न गणाय ते कारणथी सागारिआगारेण ए आगार राखवामा आवे छे तेवीज रीते जेनी दृष्टि पड वाथी भोजन न पची शके अने अनर्थ करे तेवी दृष्टिवाळो मनुष्य आवी पडता गृहस्थ पण एकासन (भोजन) करतो वचमा उठीने २अन्य स्थाने जइ भोजन करे ए प्रमाणे मुनिने तथा श्रावकने ओ जे सागारिक आगार कह्यो ते सागारिकना उपलक्षणथी (केवळ सागारिकज नहि परन्तु) बन्दि (भाट चारण आदि)-सर्प-अग्निभय-जळनी रेल-तथा घरनु पडवु इत्यादि अनेक आ ागे (आ सागारि आगारमा) अन्तर्गत जाणवा

अवतरण—आ गाथामा ९-१०-११-१२ ए चार आगारनो अर्थ कहे छे—

आउटण सगाण, गुरुपाहुणसाहु गुरु अभुट्ठाणं ।
परिठावण विहिगहिए, जईण पावरणि कडिपट्टो॥२६॥

---

१ तेनो हेतु विस्तार सहित श्री हरिभद्रसूरिकृत अष्टकजीमांथी (आहार अष्टक नामना अष्टकमांथी) जाणवा योग्य छे

२ तेनी दृष्टि सिवायनो कोइ अ य गृहस्थ भोजन वखते आवे तो तेने जमवानी यथायोग्य निमत्रणा करे, अने निमत्रणा स्वीकारे तो तेने विवेक पूर्वक जमाडे तेमज बहार याचक विगेरे आव्या होय तो तेओने पण यथाशक्ति (किंचित् पण) आपे, परन्तु सर्वथा निराश करी न काढे, कारण के गृहस्थनो दान धर्म छे, माटे भोजन वखते अनगुप्तद्वार (खुल्लां द्वार) राखवानु कह्यु छे परन्तु रखेने कोई आवी पडशे तो कइक आपवु पडशे एवा भयथी बधबारणे भोजन करवु ते गृहस्थोने अगे तो कृपणता अने एकलपेटापणु गणाय

શબ્દાર્થ—

आउंटण=આકુંચન પ્રસારણ (લાબુ ટુકુ કરવુ).
अगाण=અંગોનુ, હાથ પગ વિગેરેનુ
विहिगहिय=વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કર્યે છતે

जइण=યતિને, મુનિને
पावरणि=પ્રાવરણના (વસ્ત્રના) પચ્ચખ્ખાણમાં,
कडिपट्टो= કટિ વસ્ત્રનો-ચોલ પટ્ટનો આગાર.

गाथार्थ—અગને લાબુ ટુકુ કરવુ તે "આઉંટણ પસારેણ" આગાર, ગુરુ આવ્યે અથવા પ્રાહુણા સાધુ (વડિલ પ્રાહુણા) આવ્યે ઉઠીને ઉભા થવુ તે "ગુરૂ અબ્ભુટ્ઠાણેણ" આગાર વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરતા વધેલો આહાર પરઠવવા યોગ્ય હોય તેને (ગુરૂ આજ્ઞાએ) વાપરવો તે "પારિટ્ઠાવણિયાગારેણ" આગાર યતિનેજ હોય છે, તેમજ વસ્ત્રના પચ્ચખ્ખાણમા "ચોલપટ્ટાગારેણ" આગાર પણ યતિને જ હોય ॥ ૨૬ ॥

भावार्थः—એકાસનમા હાથ પગ વિગેરે અવયવોને સ્થિર રાખી ઘણીવાર બેસી ન શકાય તો હાથ પગ વિગેરેને "આઉંટણ"-આકુંચન કરતા એટલે સકોચતા, તેમજ "પસારેણ" એટલે પસારતા-લાબા કરતા એકાશનનો ભગ ન ગણાય, તે કારણથી आउंटण पसारेण આગાર રાખવામા આવે છે

તથા એકાશન કરતી વખતે ગુરૂ મહારાજ પધારે અથવા તો કોઇ વડીલ પ્રાહુણા સાધુ પધારે તો તેમનો વિનય સાચવવા માટે એકદમ ઉઠીને ઉભા થવુ જોઈએ, માટે તે વખતે "અબ્ભુટ્ઠાણેણ" એટલે ઉભા [1]થતા પણ એકાશનનો ભગ ન ગણાય તે કારણથી गुरु अब्भुट्ठाणेण આગાર રાખવામા આવે છે, આ આગાર વિનયધર્મનુ કેટલુ પ્રાધાન્ય દર્શાવે છે !

તથા વિધિવડે ગ્રહણ કરેલ એટલે વિધિપૂર્વક વહોરી લાવેલુ

૧ આ આગાર ઉભા થવા માત્રનો છે, પણ ચાલીને સન્મુખ જવા માટેનો નથી

હોય, અને અન્ય મુનિઓએ વિધિપૂર્વક [1]વાપરતા તે ભોજન કિંચિત્ વધ્યુ હોય તો તે પારિષ્ઠાનણીય એટલે પરઠવવા યોગ્ય (=સર્વથા ત્યજવા યોગ્ય) ગણાય છે, પરન્તુ તે વધેલા ભોજનને પરઠવતા અનેક દોષ જાણીને ગુરૂ મહારાજ ઉપવાસ તથા એકાશનાદિ પચ્ચ૦ વાળા મુનિને એકાશનાદિ કરી લીધા બાદ પણ વાપરવાની આજ્ઞા કરે તો તે મુનિને ફરીથી આહાર વાપરતા પણ ઉપવાસ તથા એકાશનાદિ પચ્ચ૦ નો ભગ ન ગણાય, તે કારણથી पारिट्ठावणियागारेण આગાર રાખવામા આવે છે આ આગાર (આહાર)મા પચ્ચ૦ વાળા મુનિએ ગુરૂની પવિત્ર આજ્ઞાજ આનનવાની છે, પરન્તુ આહારમા કિંચિત્ માત્ર પણ લોલુપતા રાખવાની નથી, તેમજ "ગુરૂમહારાજની આજ્ઞાથી આવેલો પણ આહાર વાપરવાનુ બન્યુ તો ઠીક થયુ નહિતર આજે એકાશનાદિ પચ્ચખ્ખાણ મને બહુ ભારી-આકરૂ થાત' ઇત્યાદિ રીતે પણ આહારની અનુમોદના કરવાની નથી આ આગાર [2]મુનિનેજ હોય છે. તથા અહિ એટલુ વિશેષ છે કે-ઉપવાસ એકાશન વિગેરે જો ચઉવિહારથી કરેલ હોય અને પરઠવવા યોગ્ય આહારમા પણ અન્ન અને પાણી એ બન્ને ચીજ વધી હોય તો તે બે ચીજ ગ્રહણ કરવી કલ્પે, કારણકે પાણી ન વધ્યુ હોય અને કેવળ આહારજ વધ્યો હોય તો ચઉવિહાર પચ્ચ૦ મા શુદ્ધિ કેવી રીતે થાય? માટે આહાર સાથે પાણી પણ વધેલુ હોવુ જોઇએ, અને જે મુનિએ ઉપવાસ વા એકાશન વિગેરે તિવિહારથી કરેલ હોય તેને તો પાણી પીવાની પ્રથમથીજ છૂટ હોવાથી પાણી ન વધ્યુ હોય અને કેવળ આ-

---

૧ અહિં વિધિગ્રહિત અને વિધિભુક્ત		એ ૪ ભાંગામાથી પહેલા
વિધિગ્રહિત ,, અવિધિભુક્ત		ભગવાળો આહાર આ
અવિધિગ્રહિત ,, વિધિભુક્ત		આગારમાં કલ્પે, શેષ ત્રણ
અવિધિગ્રહિત , અવિધિભુક્ત		ભાંગાનો આહાર ન કલ્પે

૨ શ્રાવકને એકાશનાદિ પચ્ચ૦ મા આ આગાર ઉચ્ચરાવાય છે તે પચ્ચ૦ નો આલાપક (આલાવો-પાઠ) ખડિત ન કરવા માટેજ, પરન્તુ એ આગાર શ્રાવકને પણ હોય એવા કારણથી નહિ (—ધર્મ સ૦ વૃત્તિ)

લાગજ વધ્યો હોય તો એકલો આહાર ગ્રહણ કરવો પણ કલ્પે, કારણકે તે વધેલો આહાર વાપરીને (તિવિહારથી છૂટા રહેલા) પાણી વડે મુખશુદ્ધિ કરી શકે છે

તથા આ આગાર એકાશન=એકાસણ-આયબિલ-નીવિ-ઉપવાસ-છઠ્ઠ-અને અઠ્ઠમ સુધીના પચ્ચ૦ મા હોય, તે ઉપરાન્ત દશભક્તાદિ (ચાર ઉપવાસ આદિ) પચ્ચ૦ મા ન હોય તથા આ આગારના સબંધમા બીજો પણ વિશેષ વિચાર છે તે સિદ્ધાન્તથી જાણવા યોગ્ય છે

તથા વસ્ત્ર ન પહેરવા છતા પણ અવિકારી રહેનારા એવા જિતેન્દ્રિય મહામુનિઓ અમુક અમુક પ્રસંગે (કટિવસ્ત્ર વિગેરે) વસ્ત્રનુ પણ અભિગ્રહ પચ્ચ૦ કરે છે, તેના વસ્ત્રના ત્યાગી-અભિગ્રહધારી મુનિ વસ્ત્રરહિત થઈ બેઠા હોય અને તેવા પ્રસંગે જો કોઇ ગૃહસ્થ આવે તો ઉઠીને તુર્ત ચોલપટ્ટ પહેરી લે તો તે જિતેન્દ્રિય મુનિને વસ્ત્રના અભિગ્રહ પચ્ચખ્ખાણનો ભંગ ન ગણાય, તે કારણથી ચોલપટ્ટાગારેણં આગાર રાખવામા આવે છે આ આગાર પણ મુનિનેજ હોય, પરન્તુ શ્રાવકને [1]નહિ અહિ ચોલ એટલે પુરુષચિન્હ તેને ઢાંકનારૂ પટ્ટ-વસ્ત્ર તે ચોલપટ્ટ કહેવાય એ શબ્દાર્થ છે

વળી પ્રાવરણના પચ્ચખ્ખાણમા અન્ન૦-સહ૦-ચોલ૦-મહ૦ સવ્વ૦ એ પાચ આગાર પૂર્વે ૧૭ મી ગાથામાં કહ્યા છે તેથી સંભવે છે કે એ અભિગ્રહ એકાશનાદિક વિના જૂદા પણ લઇ શકાય છે અને તે પચ્ચખ્ખાણમા "पाउरणमहिअ पच्चक्खामि" अन्नत्थणाभोगेणं ઇત્યાદિ આલાપક ઉચ્ચરવામા આવે છે

---

૧ પ્રશ્ન—એ આગાર વર્તમાન સમયે અપાતા પચ્ચ૦ ના આલાવામાં કેમ બોલવામાં આવતો નથી? ઉત્તર—વર્તમાનકાળમા વસ્ત્રના પચ્ચ૦ નો અભાવ છે માટે, અને પ્રાચીનકાળમાં પણ કોઇક મુનિને અંગેજ એ આગાર ઉચ્ચરાવાતો હોવાથી પચ્ચ૦ ના આલાવામાં હંમેશ માટે સબંધવાળો ન હોય, એમ સંભવે છે વળી સાધ્વી હમેશા વસ્ત્રધારા જ હોય માટે સાધ્વીને પણ એ આગાર નથી

अवतरण—આ ગાથામાં ૧૩-૧૪-૧૫-૧૬ એ ચાર આગાર નો અર્થ કહેવાય છે—

खरडिय लूहिय डोवा–इ लेव संसट्ठ डुच्च मडाई ।
उक्खित्त पिंड विगई-ण मक्खियं अंगुलीहिं मणा॥२७॥

શબ્દાર્થ —

खरडिय=ખરડાયલી
लूहिय=લુછેલી, લોહેલી
डोव आइ=ડોયો-કડછી વિગેરે
लेव=લેવાલેવેણં આગાર
संसट्ठ=સંસૃષ્ટ, (ગૃહસ્થે) મિશ્ર કરેલ તે અને ગિહત્થ સંસટ્ઠેણં આગાર
डुच्च=શાક
मडाइ=માંડા=પૂડા (તથા રોટલી) વિગેરે
उक्खित्त=ઉત્ક્ષિપ્ત=ઉપાડી લીધેલી અને ઉક્ખિત્ત વિવેગેણ આગાર
पिंडविगइण=પિંડ વિગઈને
मक्खियं=મ્રક્ષિત=મસળેલ, અને પડુચ્ચ મક્ખિએણં આગાર
अंगुलीहिं=અંગુલીઓ વડે
मणा=મનાક=કિંચિત્

गाथार्थ —(અકલ્પનીય દ્રવ્યથી) ખરડાયલી કડછી વિગેરેને લુછી નાખેલો હોય તે લેવાલેવેણં આગાર, શાક તથા માંડા વિગેરેને ગૃહસ્થે (વિગઈથી) મિશ્ર કરેલ હોય (=સ્પર્શાવેલ હોય) તે ગિહત્થસંસટ્ઠેણં આગાર, પિંડ વિગઈને ઉપાડી લીધી (=લઈ લીધી) હોય તે ઉક્ખિત્તવિવેગેણં આગાર, અને આંગળી વિગેરેને કિંચિત્ (વિગઈથી) મસળી હોય તે પડુચ્ચ મક્ખિએણં આગાર ॥ ૨૭ ॥

भावार्थ.—આયંબિલ તથા નીવિમાં ન કલ્પે એવી વિગઈ વડે डोवाइ=ડોયા-કડછી વિગેરે खरडिय=ખરડાયલી હોય તે લેપ, અને તેને लूहिय=લુછી નાખ્યાથી અલેપ ગણાય છે, તો પણ કિંચિત્ અંશ રહી જવાથી (અર્થાત્ સર્વથા અલેપ નહિ થવાથી) લેપાલેપ ગણાય છે, માટે તેવા લેપાલેપ વાળી કડછી વિગેરેથી અથવા લેપાલેપવાળા ભાજનમાંથી આહાર

ગ્રહણ કરી વાપરતા પચ્ચ૦ નો (આયબિલ તથા નીવિનો) ભગ થયો ન ગણાય, તે કારણથી लपालेवेण આગાર રાખવામા આવે છે

તથા (ઙ્ચ્ચ=) શાક તથા કરબો વિગેરેને વઘારવાદિકથી તથા (મ ડાઈ=) રોટલા રોટલી વિગેરેને લૂવામા લેપવાળી હથેલી ઘસીને ગૃહસ્થે પ્રથમથીજ આયબિલાદિકમા ન કલ્પે એવી વિગઇ વડે પોતાના માટે (સસૃષ્ટ=) મિશ્ર કરેલ હોય એટલે કિંચિત્ લેપવાળી કરેલ હોય, તેથી ભોજનમા પણ તેનો કિંચિત્ અશ આવે, તો તેવા વિગઇના અલ્પ સ્પર્શવાળા ભોજનથી પણ આયબિલાદિ પચ્ચ૦ નો ભગ ન ગણાય તે કારણથી [1]गिहत्थससट्ठेणं આગાર મુનને માટે ગખવામા આવે છે, વળી તે અકલ્પનીય વિગઇનો રસ જો સ્પષ્ટ અનુભવમા ન આવે તો એ આગારમા ગણાય, પરન્તુ જો અનુભવમા આવે તેવો અધિક રસ હોય તો પચ્ચ૦ નો ભગ ગણાય તથા શ્રાવકને તો એવા અલ્પમિશ્ર ભોજનથી પણ આયબિલનો ભગ ગણાય, કારણ કે શ્રાવકે તો ભોજન સામગ્રી પોતાના ઉદ્દેશથી પોતાના હાથે બનાવવાની છે, અને મુનિને તો પોતાના માટે નહિ બનાવેલુ એવુ નિર્દોષ ભોજન શ્રાવક પાસેથી ભિક્ષા વૃત્તિથી લેવાનુ છે, માટે મુનિનેજ એ આગાર રાખવાની જરૂર છે, પણ શ્રાવકને નહિ (છતા શ્રાવકને પચ્ચ૦ આપતા એ આગાર બોલવામા આવે છે તે પચ્ચ૦ નો આલાપક ખંડિત ન થવાના કારણથી). એ આગારનો અર્થ આયબિલને અગે કહયો, અને વિગઇ તથા નીવિના પચ્ચ૦ ને અગે જે વિશેષ-જૂદો અર્થ છે, તે આગળ કહેવાતી ૩૦ મી ગાથાના અર્થથી જાણવો

તથા રોટલી વિગેરે ઉપર પ્રથમ મૂકી રાખેલી ગોળ વિગેરે પિંડવિગઇને (ઉખ્ખિત્ત=) ઉપાડી લ (વિવેગ=વિવિક્ત=)

[1] આ ગ્રથમાં આ આગાર ભોજન બનતી વખતે ભોજનની અદર ગૃહસ્થે પોતાને માટે જાણી જોઈને પ્રથમથીજ કરેલી મિશ્રતાનો છે, અને બીજા ગ્રથોમાં તો ભોજનના પાત્રમાં પ્રથમથી લેપાયલી (પણ ઇચ્છા વિનાની) વિગઇથી થયેલી મિશ્રતાનો કહયો છે

અલગ કરી દીધી હોય તો પણ તે પિંડવિગઇનો કિંચિત્ અંશ રહી જાય છે, માટે તેવી (પિંડવિગઈના કિંચિત્ સ્પર્શ-લેપ વાળી) રોટલી વિગેરે વાપરતા આયંબિલાદિ પચ્ચ૦ નો ભંગ ન થાય તે કારણથી उत्क्षिप्तविवेकेण આગાર રાખવામાં આવે છે, આ આગાર પણ મુનિને માટે હોવાથી શ્રાવકે સેવવા યોગ્ય નથી. અહિં સર્વથા ઉપાડી ન શકાય તેવી પિંડવિગઈને ઉપાડી લેવાથી રહેલી અધિકમિશ્રતાવાળા ભોજનવડે તો પચ્ચ૦ નો ભંગજ થાય એમ જાણવું.

તથા રોટલી વિગેરે કુમળી-સુંવાળી કરવાને નીવિમાં ન કલ્પે એવી ઘી વિગેરે વિગઇનો હાથ દેવામાં (આંગળીઓથી ઘી ઘસવામાં અથવા લુવાને કિંચિત્ મસળવામાં) આવે છે, તો તેવી અલ્પ લેપવાળી રોટલી વિગેરેના ભોજનથી નીવિના પચ્ચ૦ નો ભંગ ન થાય તે કારણથી पडुच्चमक्खिएण આગાર રાખવામાં આવે છે. [અહિં પડુચ્ચ=પ્રતીત્ય એટલે (સર્વથા રૂક્ષ-લૂખાની) અપેક્ષાએ મક્ખિય=મ્રક્ષિત એટલે કિંચિત્ સ્નેહવાળું કરવું એવો શબ્દાર્થ છે] આ આગાર કેવળ નીવિના પચ્ચ૦ માંજ મુનિને માટે કહેવામાં આવે છે તથા વિગઈની સૂક્ષ્મ પણ ધાર રેડીને જો રોટલી વિગેરે મસળી હોય તો તેના ભોજનથી નીવિના પચ્ચ૦ નો ભંગ થાય છે

अवतरण —હવે આ ગાથામાં પાણીના ૬ આગારનો અર્થ કહેવાય છે—

लेवाड आयामाइ इयर सोवीर–मच्छमुसिणजलं ।
धोयण बहुल ससित्थं, उस्सेइम इयर सित्थविणा २८

શબ્દાર્થ —

लेवाड=લેપકૃત, લેવેણવા આગાર	धोयण=(તંદુલ વિગેરેના) ધોવણ
आयाम=આયામ્લ, ઓસામણ	
इयर-ઇતર, અલેપકૃત, અલેવેણના આગાર	बहुल=બહુલ, ગડુલ, બહુ લેવેણ વા આગાર
सोवीर=સૌવીર, કાંજી	
अच्छ=નિર્મલ, અચ્છેણના આગાર	ससित्थ=દાણા સહિત, સસિત્થેણવા આગાર

उसिण=ઉષ્ણ, ઉકાળેલુ	इयर=તેથી ઇતર, અસિત્થેણુવા આગાર
उस्सेइम=ઉત્સ્વેદિમ, લોટ(ધી ખરડાયલા હાથ વિગેરે) નુ ધોવણ	सित्थविणा=લોટના મિશ્રણ વિનાનુ પાણી

गाथार्थ—ઓસામણ વિગેરે લેપકૃત્ પાણી કહેવાય, તેથી (તેની છૂટ વાળો) " લેવેણુવા " આગાર છે, કાજી વિગેરે અલેપકૃત્ પાણી છે, માટે " અલેવેણુવા " આગાર છે, ઉષ્ણ જળ તે અચ્છ-નિર્મળ તેની છૂટવાળો " અચ્છેણુવા " આગાર છે, ચોખા વિગેરેનુ ધોવણ તે બહુલ કહેવાય માટે તેની છૂટવાળો " બહુલેણુવા " આગાર છે લોટનુ ધોવણ સસિત્થ (દાણા વાળુ) ગણાય, માટે તેની છૂટવાળો " સસિત્થેણુવા ' આગાર છે, અને તેથી ઇતર—ઉલટો ' અસિત્થેણુવા " આગાર છે ॥૨૮॥

भावार्थः—તિવિહારના પચ્ચખ્ખાણમા (અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમ એ ૪ પ્રકારના આહારમાથી) કેવળ પાણીનો એકજ આહાર કલ્પે છે, અને શેષ ત્રણ આહારનો ત્યાગ થાય છે, જેથી કદાચ શુદ્ધ પાણી ન મળે, અને [1]ઓસામણનુ પાણી, અથવા [2]ખજૂરનુ આમલીનુ કે દ્રાક્ષ વિગેરેનુ ઇત્યાદિ લેપકૃત્[3] પાણી મળે, કે જેમા ત્યાગ કરેલ અશન અથવા ખાદિમ

૧ રાંધેલા અનાજનુ દાણા વિનાનુ અને ડહોળુ નહિ એવુ નીતર્યું પાણી

૨ ગૃહસ્થે ખજૂરના ગળપણમાં કરેલું નીતર્યું પાણી, તેવીજ રીતે દ્રાક્ષાદિકના પાણી પણ નીતર્યા હોય તે લેવાં સભવે પરન્તુ ડહોળા હોય તો ખજૂરાદિનો (ત્યાગ કરેલ પદાર્થોનો) ચાવવા જેવો ભાગ આવી જવાથી પચ્ચ૦ ભગ થાય અહિં ખજૂરાદિકનુ પાણી બનાવી કપડાથી ગાળેલું હોય તો તે નીતર્યા પાણી તરીકે કલ્પે એમ સભવે છે

૩ ભાજનમાં રાખવાથી ભાજનને લેપ-ચીકાશવાળુ કરે છે માટે દ્રાક્ષાદિકનાં જળને શાસ્ત્રમા લેપકૃત્ જળ તરીકે કહેલ છે

થા સ્વાદિમ પદાર્થના રજકણો મિશ્ર થયેલા હોય તો કારણસર તેવું લેપકૃત્ પાણી પીવાથી પણ પચ્ચ૦ નો (તિવિહાર ઉપવાસાદિકનો) ભંગ ન ગણાય, તે કારણથી [1]લેવેણ વા આગાર રાખવામાં આવે છે. એ દ્રાક્ષાદિકનાં પાણી ભાજનમાં રાખવાથી ભાજનને લેપવાળું-ચીકણું કરે છે માટે એ પાણીઓને શાસ્ત્રમાં " લેપકૃત્ " (=લેપ-ચીકાશ કરનારાં) કહ્યાં છે.

તથા શુદ્ધ પાણીના અભાવે કદાચ કારણસર ઓસામણ-કાંજી (છાશની આછ) ઈત્યાદિ અલેપકૃત્ પાણી મળે તો તેવું પાણી (કાંજી વિગેરે) પીવાથી તિવિહાર ઉપવાસાદિ પચ્ચ૦ નો ભંગ ન થાય તે કારણથી અલેવેણ વા આગાર રાખવામાં આવે છે. કાંજી વિગેરેનું પાણી જે ભાજનમાં રહ્યું હોય તે ભાજનને અલેપ રાખે છે, એટલે તે ભાજન ચીકાશવાળું થતું નથી માટે કાંજી વિગેરેને અલેપકૃત્ પાણી કહ્યું છે (અહિં અલેપ એટલે અલ્પ લેપ એવો અર્થ સંભવે છે)

તથા અચ્છ=નિર્મળ જળ એટલે ઉષ્ણ જળ કે જે ત્રણ* ઉકાળા વડેજ ઉકાળેલું હોય તો સર્વથા અચિત્ત થાય છે, તે પાણી પીવાથી તિવિહાર ઉપવાસાદિકનો ભંગ ન થાય તે કારણથી અચ્છેણ વા આગાર કહેવામાં આવે છે [તિવિહારમાં બનતા સુધી આજ પાણી પીવાનું હોય છે, અને શેષ પાંચ આગારવાળાં પાણી તો અપવાદથી કારણસર પીવાનાં હોય છે. તેમાં પણ ગૃહસ્થને તો વિશેષતઃ ઉષ્ણજળ પીવું જોઇએ માટે શેષ પાંચ આગાર પ્રાયઃ ગૃહસ્થ માટે નહિં, પરન્તુ વિશેષતઃ

1 આ શબ્દની સાર્થકતા છ આગારના પર્યન્તે કહેવાશે

*કાચું પાણી પ્રાયઃ ઘણું સચિત્ત અને થોડું અચિત્ત એવું મિશ્ર હોય છે એકવાર ઉકાળો આવેલું પાણી તેથી ઘણું અચિત્ત, બે ઉકાળા આવેલું પાણી તેથી પણ અતિઘણું અચિત્ત (અને અલ્પ સચિત્ત) એવું મિશ્ર હોય છે, અને ત્રણ ઉકાળા આવેલું પાણીજ સર્વથા અચિત્ત થાય છે માટે વ્રતધારીઓએ ત્રણ ઉકાળા આવેલું પાણી પીવું, જેવું તેવું ઉકળેલું પાણી વ્રતમાં દૂષણવાળું છે

મુનિને માટે જાણવા] વળી ફળાદિકના ધોવણ અથવા ફળાદિકના નિર્મળ[1] અચિત્ત જળ પણ આ આગારમા ગણાય છે.

તથા તલનુ ધોવણ અથવા તદૂલનુ ધોવણ વિગેરે ગડુલજળ અથવા બહુલ જળ કહેવાય છે, તેવુ બહુલજળ પીવાથી પણ પચ્ચ૦ નો ભગ ન થાય તે કારણથી बहुलेण वा આગાર રાખવામા આવે છે.

તથા સિત્થ એટલે ધાન્યનો દાણો તે (स=) સહિત જે જળ તે સસિત્થ જળ કહેવાય, જેથી ઓસામણ વિગેરે પાણીમાં રધાયનો દાણો રહી ગયો હોય, અથવા રધાયલા દાણાનો નરમ ભાગ રહી ગયો હોય તો તેવુ ઓસામણ વિગેરે પાણી પીવાથી પચ્ચ૦ નો ભગ ન ગણાય, તેમજ તિલોદક (તિલનુ ધોવણ) તદૂલોદક (તદૂલનુ ધોવણ) વિગેરેમા તિલ વિગેરેનો, (નહિં રધાયલો કાચો) દાણો રહી ગયો હોય તો તેવુ પાણી પીવાથી પચ્ચ૦ ભગ ન ગણાય, તે કારણથી ससित्थेण वा આગાર રાખવામા આવે છે તથા ગાથામા કહેલા ઉત્સ્વેદિમનુ તાત્પર્ય આ પ્રમાણે-પિષ્ટજળ અને પિષ્ટ ધોવણ એ બન્ને પ્રકારનુ ઉત્સ્વેદિમ જળ તે સસિત્થ જળ કહેવાય, ત્યા મદિરાદિ બનાવવા માટે લોટ પલાળ્યો હોય તેવુ (લોટ કોહ્યા પહેલાનુ) જળ તે પિષ્ટ જળ, અને લોટથી ખરડાયલા હાથ ભાજન વિગેરે ધોયા હોય તે પિષ્ટ ધોવણ કહેવાય, એ બન્ને પ્રકારના પાણીમા લોટના રજકણો આવે છે માટે તેવુ પાણી પીવાથી પચ્ચ૦ ભગ ન ગણાય તે કારણથી ससित्थेण वा આગાર રાખવામા આવે છે

તથા ઉપર કહેલા સસિત્થ જળને જો ગાળવામા આવે તો દાણો તથા લોટના રજકણો (સ્થૂળ રજકણો) ન આવવાથી

---

[1] अच्छमुष्णजलमुत्कालितमन्यदपि निर्मल એ અવચૂ૦ વિગેરેના પાઠમા ઉકાળેલા જળ સિવાયનું બીજું પણ નિર્મળ જળ કહ્યુ છે અને જ્ઞા૦ વિ૦ સૂ૦ કૃત બાળાવબોધમાં ફળાદિકનાં ધોવણ કહ્યાં છે માટે અહિં ફળનુ જળ પણ "અચ્છેણવા"માં કહ્યુ છે

એજ અસિત્થ જળ કહેવાય, તેનું જળ પીવાથી પણ પચ્ચ૦ ભંગ ન ગણાય તે કારણથી असित्थेण वा આગાર રાખવામાં આવે છે [અહિ પણ અસિત્થ એટલે સર્વથા સિત્થનો અભાવ નહિ, પરન્તુ અલ્પસિત્થ એવો અર્થ સંભવે છે]

અહિ દરેક આગારમાં वा શબ્દ આવે છે, તે છ આગારોમાં પ્રતિપક્ષી બે બે આગારોની સમાનતા દર્શાવવા માટે છે, તે આ પ્રમાણે-જેમ અલેવેણવા આગારથી એટલે લેપ રહિત જળથી પચ્ચ૦ ભંગ થતો નથી તેમ લેવેણવા એટલે લેપવાળા જળથી પણ પચ્ચ૦ ભંગ થતો નથી એ પ્રમાણે જેમ (અચ્છેણવા=) નિર્મળ જળથી પચ્ચ૦ ભંગ થતો નથી તેમ (બહુલેણવા=) બહુલ જળ વડે પણ પચ્ચ૦ ભંગ થતો નથી તથા જેમ (અસિત્થેણવા=) અસિત્થ જળ વડે પચ્ચ૦ ભંગ થતો નથી તેમ (સસિત્થેણ વા=) સસિત્થ જળ વડે પણ પચ્ચ૦ ભંગ થતો નથી, એ પ્રમાણે અહિ वा શબ્દથી બે બે પ્રતિપક્ષી આગારોની અવિશેષતા દર્શાવી છે. ॥ इति ४ र्थ आकारद्वारम् ॥

અવતરણ—પૂર્વે બાવીસ આગારનો અર્થ કહીને હવે આ પાંચમા દ્વારમાં પ્રથમ છ ભક્ષ્ય વિગઈના ૨૧ ભેદ તથા ચાર અભક્ષ્ય વિગઈના ૧૨ ભેદ મળી વિગઈના કુલ ૩૩ ભેદ સામાન્યથી-સંખ્યામાત્રથી ગણાવે છે—

पण चउ चउ चउ दु दुविह, छ भरक दुद्धाइ विगइ इगवीसा
ति दु ति चउविह अभरका, चउ महुमाई विगइ बार॥२९॥

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે

गाथार्थ —૫-૪-૪-૪-૨-અને ૨ ભેદ એ પ્રમાણે દૂધ વિગેરે છ ભક્ષ્ય વિગઈના ૨૧ ભેદ છે, અને મધ વિગેરે ચાર અભક્ષ્ય વિગઈના અનુક્રમે ૩-૨-૩ અને ૪ ભેદ હોવાથી ૧૨ ભેદ છે ॥૨૯॥

भावार्थ—સુગમ છે, પરન્તુ પ્રત્યેકના ઉત્તરભેદ આ પ્રમાણે—

દૂધના	૫ ભેદ	મધના	૩ ભેદ
દહિના	૪ ભેદ	મદિરાના	૨ ભેદ
ઘીના	૪ ભેદ	માંસના	૩ ભેદ
તેલના	૪ ભેદ	માખણના	૪ ભેદ (દહીની જેમ)
ગોળના	૨ ભેદ	—	
પકવાન્નના	૨ ભેદ		૧૨ અભક્ષ્ય વિગઇ.
૨૧ ભક્ષ્ય વિગઈ			

એ ૨૧ ભેદ તથા ૧૨ ભેદ કયા કયા તે આગળની ગાથાઓમા કહેવાશે. તથા જેના આહારથી ઇન્દ્રિયોને તથા ચિત્તને વિગઇ-વિકૃતિ-વિકાર (વિષયવૃત્તિ) ઉત્પન્ન થાય તે વિગઇ-વિકૃતિ કહેવાય

अवतरण—પૂર્વ ગાથામા છ ભક્ષ્ય વિગઇના ૨૧ ભેદ સંખ્યામાત્રથી કહ્યા, તે ભેદોને આ બે ગાથામા નામ સહિત સ્પષ્ટ કરે છે—

खीर घय दहिय तिल्लं, गुल पक्कन्नं छ भक्ख विगईओ।
गो-महिसि उट्टि-अय-एलगाण पण दुद्ध अह चउरो॥३०॥
घय दहिया उट्टिविणा, तिल सरिसव अयसि लट्ट तिल्ल चउ
दवगुड पिंडगुडा दो, पक्कन्न तिल्ल घयतलियं ॥३१॥

શબ્દાર્થ—૩૦ મી ગાથાનો.

गुल=ગોળ
पक्कन्न=પકવાન્ન
महिसि=ભેંસનુ
अय=અજાનુ, બકરીનુ
एलगाण=એડકીનુ,ઘેટીનુ, ગાડરીનુ
पण=પાંચ (પ્રકારનુ)

શબ્દાર્થ—૩૧ મી ગાથાનો.

उट्टि=ઉંટડી
अयसि=અતસી અલસી
लट्ट=કુસુમ્ભ
दव=દ્રવ, રેલો ચાલે એવો નરમ
पिंड=કઠિન
तलिय=તળેલુ

ગાથાર્થ—ક્ષીર (દૂધ)-ઘી-દહિં-તેલ-ગોળ-અને પકવાન્ન એ ૬ ભક્ષ્ય વિગઇ છે, તેમા ગાયનુ-ભેસનુ-ઉંટડીનુ-બકરીનુ અને ગાડરીનુ દૂધ એમ પાચ પ્રકારનુ દૂધ (વિગઈ તરીકે ગણાય) છે, अह=અને ચાર પ્રકારનુ ॥ ૩૦ ॥ ઘી તથા દહિં છે તે ઉંટડી વિનાનુ જાણવુ તથા તલ-સર્ષપ (=સરિસવ)-અલસી-અને કુસુંબીના ઘાસનું તેલ એમ ચાર પ્રકારનું તેલ (વિગઈ રૂપ) છે, તથા દ્રવગોળ અને પિંડગોળ એમ બે પ્રકારનો ગોળ વિગઈ તરીકે છે, અને તેલમા તથા ઘીમા તળેલુ એ બે પ્રકારનુ પકવાન્ન વિગઇરૂપ જાણવુ. ॥ ૩૧ ॥

भावार्थ—સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એ છે કે—દૂધ પાચ પ્રકારનુ છે, અને દહિં તથા ઘી ચાર પ્રકારનુ કહ્યુ છે, તેનુ કારણ કે જેમ ભેસ વિગેરેના દૂધનુ દહિં તથા ઘી બને છે, તેમ ઉંટડીના દૂધનુ દહિં તથા ઘી બનતુ નથી તથા સ્ત્રી વિગેરેના દૂધ વિગઈ તરીકે ગણાતા નથી, તથા ઉપર કહેલા ચાર પ્રકારના તેલ સિવાય બીજા એરંડીયુ, ડોળીયુ, કોપરેલ ભોયસિંગનુ, કપાસીઆનુ, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના તેલ છે પરન્તુ તે વિગઇ તરીકે નથી, તો પણ તે તેલોને [1]લેપકૃત્ તો ગણવા જોઇએ, [જેથી આયંબિલાદિકમા તેનો પણ ત્યાગ થાય છે, તેમજ એ વિગઇરહિત તેલોના લેપથી લેવાલેવેણું આગાર રાખવો જોઇએ -ઇતિ તાત્પર્ય]

એ પ્રમાણે આ બે ગાથામા ૬ ભક્ષ્યવિગઇના ૨૧ ઉત્તરભેદ કહ્યા, અને ચાર અભક્ષ્ય વિગઈના ઉત્તરભેદ કહેવાના હજી બાકી છે, તે પહેલા ચાલુ પ્રસંગમા અનૂકુળતા જાણી ગ્રંથકાર એ છ વિગઇના જે ૩૦ નીવિયાતા થાય છે, એટલે એ વિગઇ તે અવિગઇ પણ થાય છે, તે અવિગઇનુ સ્વરૂપ જ પ્રથમ દર્શાવશે.

अवतरण—દૂધ વિગેરે ૬ ભક્ષ્ય વિગઇ જે વિકૃતિ સ્વભાવવાળી છે, તે વિકૃતિ સ્વભાવ જે રીતે દૂર થઇ અવિકૃતિ સ્વ-

[1] शषतैलानि तु न विकृतय लेपकृतानि तु भवन्ति इति धर्मस वृत्ति वचनात् તથા આ ભાષ્યનીજ ૩૮ મી ગાથામાં પણ એ તેલોને લેપકૃત્ કહેવામાં આવશે

ભાવવાળી બને છે, તે निर्विकृति (નીવિયાતુ) ગણાય છે, તેમા પ્રથમ દૂધ વિગઈના ૫ નીવિયાતા કહેવાય છે—

पयसाडि-खीर-पेया वलेहि-दुद्धट्टि दुद्धविगइगया।
दरक वहु अप्पतंदुल, तच्चुन्नंबिलसहियदुध्धे॥२२॥

શબ્દાર્થ —

पयसाढि=પય શાટી, દુગ્ધ શાટિકા	तच्चुन=તેનુ (તંદુલનુ) ચૂર્ણ (ચોખા વિગેરેના લોટ)
विगइगया=વિકૃતિગત, નીવિયાતા	अंबिल=ખટાશ
दरक=દ્રાક્ષ	

गाथार्थः—દ્રાક્ષ સહિત રાધેલુ દૂધ (પ્રાય *બાસુદી તે) પયશાટી કહેવાય, ઘણા તંદૂલ-ચોખા વિગેરે સહિત રાધેલુ દૂધ [1]क्षीर (ખીર) કહેવાય, અલ્પ તંદૂલ સહિત રાધેલુ દૂધ પેયા[2] કહેવાય, તંદૂલના ચૂર્ણ (લોટ) સહિત રાધેલુ દૂધ

* હાલમા થતી બાસુદી દ્રાક્ષાદિ રહિત ફકત દૂધ ઉકાળીનેજ બનાવવામા આવે છે માટે નીવિયાતામા જેમ દૂધપાક દ્રષ્ટિગોચર થાય છે તેમ બાસુદી દ્રષ્ટિગોચર થતી નથી કારણ કે અન્ય યોગ્ય દ્રવ્યોના સયોગ વિના વિકૃતિ દ્રવ્યો નિર્વિકૃતિ થતાં નથી એવો ૩૭ મી ગાથામાં કહેલો ભાવાર્થ પણ હેતુરૂપ સભવે છે

૧ વર્તમાનમા કઇક સ્થાને રાધેલો ભાત નાખીને અને કઇક સ્થાને ચોખા નાખીને પણ ખીર બનાવવામાં આવે છે, અને તે દૂધપાક જેટલી ઘણી જાડી નહિ પરન્તુ થોડી જાડી બનાવાય છે કારણ કે ઘણી જાડી કરવા જતા ચોખા વધારે નાખેલા હોવાથી દૂધ ચોખા બન્ને પિંડરૂપ થઇ જાય એ રીતે દેશ દેશની પદ્ધતિ પ્રમાણે ખીર જૂદી જૂદી રીતે બનાવાય છે

૨ એ પેયાને પ્રવ૦ સારે૦ વૃત્તિમાં દૂધની કાજી તરીકે ઓળખાવી છે, તથા વર્તમાનમા જે દૂધપાક કહેવાય છે તેનેજ અહિં પેયા કહેલ છે એમાં ચોખા અલ્પ આવવાથી (એક શેર દૂધમાં લગભગ ૧ તોલો જેટલા આવવાથી) ઘણો ઉકાળીને જાડો બનાવવામા આવે છે

अवलेहिका કહેવાય, અને (કાજી આદિ) ખાટા પદાર્થ સાથે રાધેલુ દૂધ *दुग्धाटी કહેવાય છે [એ પાચ રીતે રધાયલુ દૂધ તે દૂધની પાચ અવિગઈ-નીવિયાતા ગણાય, જેથી યોગ વા ઉપધાન સબધિ નીવિના પચ્ચક્ખાણમા દૂધના એ પાચ નીવિયાતા કલ્પે પરન્તુ બીજી નીવિમા નહિ] ॥૩૨॥

भावार्थ—ગાથાના અર્થને અનુસારે સુગમ છે તથા ગાથામા કહેલ सहियदुध्धे એ પદ "દક્ખ" ઇત્યાદિ દરેક શબ્દની સાથે સબધવાળુ છે, અને तदूल એ પદ બહુ અને અપ્પ એ બે શબ્દ સાથે સબધવાળુ છે

अवतरण—હવે આ ગાથામા ઘી તથા દહીં વિગઇના પાચ નીવિયાતા કહેવાય છે—

निब्भजण वीसदण-पक्कोसहितरिय किट्टि-पक्कघय ।
दहिए करव-सिहरिणि सलवणदहि घोल घोलवडा ३३

શબ્દાર્થ —

निब्भजण=નિર્ભજન ઘી	पक्कघयं=પકાવેલુ ઘી
वीसदण-વિસ્પદન ઘી	दहिए=દહીમા, દહીંના
पक्क=પકાવેલી, ઉકાળેલી	
ओसही=ઔષધી-વનસ્પતિ	सिहरिणि=શિખડ
तरिय=(ઘીની) તરી	घोल=છાણેલુ-ગાળેલુ દહીં.

गाथार्थ—પકવાન્ન તળાઇ રહ્યા બાદ કઢાઇમાનુ વધેલુ બળેલુ ઘી તે निर्भजन તથા દહીંની તર અને લોટ એ બે મેળવીને બનાવેલ કુલેર તે [1]वीस्पदन, આષધિ (=વનસ્પતિ વિશેષ)

---

* કેટલાક આચાર્યો દુગ્ધાટીને બદલે બહલિકા કહે છે, કે જે પ્રાય તુર્ત વીઆયની ભેસ વિગેરેના દૂધની બને છે અને તે "બળી" કહેવાય છે

૧ સિદ્ધાન્તોમા તો અર્ધ બળેલા ઘીમા તદૂલ નાખીને બનાવેલ ભોજન વિશેષ તે વિસ્પદન એમ કહ્યુ છે

નાખીને ઉકાળેલા ઘીની ઉપરની તરી (તર) તે पक्वौषधितरित, ઘી, ઉકળતા ઘી ઉપર જે ઘીનો મેલ તરી આવે છે તે મેલનુ નામ किट्टि, અને આમળા વિગેરે ઔષધિ નાખીને પકાવેલુ -ઉકાળેલુ ઘી તે पक्व घृत કહેવાય, [એ ઘીના પાચ નીવિયાતા (=પાચ પ્રકારનુ અવિકૃત ઘી) નીવિમા કલ્પે.]

તથા જે દહીમા ભાત મેળવ્યો હોય તે ભાતવાળુ દહી करम्ब, દહીનુ પાણી કાઢી નાખવાથી રહેલા માવામા અથવા પાણીવાળા દહીંમા પણ ખાડ નાખી વસ્ત્રથી છાણ્યુ (ઘસીને ગાળ્યુ) હોય તે शिखरिणी-શિખંડ, લૂણ (મીઠુ) નાખીને મથન કરેલુ (હાથથી અડવાળેલુ) દહી તે [1]सलवण दधि, વસ્ત્રથી ગાળેલુ દહી તે घोल, અને તે ઘોલમા વડા નાખ્યા હોય તે घोलवडा અથવા ઘોલ નાખીને બનાવેલા વડા તે પણ ઘોલવડા કહેવાય, [એ પ્રમાણે દહીના પાચ નીવિયાતા (=દહીની પાચ અવિગઇ) તે નીવિના પચ્ચક્ખાણમા કલ્પે છે] ॥ ૩૩ ॥

भावार्थ.—ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે. વિશેષ એજ કે એ ઘી તથા દહીના નીવિયાતા પણ પ્રાય યોગ વહન કરતા મુનિ મહારાજને તથા શ્રાવકને ઉપધાન સબધિ નીવિના પચ્ચ૦ મા કલ્પે, પરન્તુ બીજી નીવિમા ન કલ્પે.

अवतरण—આ ગાથામા તેલના પાચ અને ગોળના પાચ નીવિયાતા કહેવાય છે—

तिलकुट्टी निब्भंजण, पक्कतिल पक्कुसहितरिय तिल्लमली।
सक्कर गुलवाणय पाय खंड अद्धकढि इक्खुरसो ॥३४॥

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થ પ્રમાણે સુગમ છે.

गाथार्थ.—તિલકુટ્ટી, નિર્ભંજન, પક્વતેલ, પક્વૌષધિતરિત, અને તેલની મલી એ તેલના પાચ નીવિયાતા છે. તથા સાકર,

[1] શાસ્ત્રમા એને राजिकाखाट કહે છે, માટે લોક ભાષામા જે દહીનુ રાઇતુ અથવા દહીંનો મઠો કહેવાય છે તે એજ હોય એમ સભવે છે અને તેમા સાંગરી વિગેરે ન નાખ્યુ હોય તોપણ નીવિયાતુ કહ્યુ છે

ગુલવાણી, પાકો ગોળ, ખાડ, અને અર્ધ ઉકાળેલો ઈક્ષુ (શેલડીનો) રસ, એ ગોળના પાચ નીવિયાતા છે ॥ ૩૪ ॥

ભાવાર્થઃ—અહિં તિલકુટ્ટી સિવાયના ૪ નીવિયાતા જે તેલન કહ્યા તે અને નિર્ભંજન સિવાયના ૪ નીવિયાતા ઘીના તે બે બે સરખા નામવાળા અને સરખા અર્થવાળા છે, તો પણ અહિં તેલના પાચે નીવિયાતાના અર્થ કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે—

તલ તથા ગોળ (કઠીન ગોળ) એ બેને ભેગા કરી ખાડણીમા ખાંડી એકરસ બનાવે છે તે તિલકુટ્ટી અથવા તિલવટી[1] કહેવાય છે, તથા પકવાન તળ્યા બાદ કઢાઇમા વધેલુ બળેલુ તેલ તે નિર્ભંજન તેલ, તથા ઔષધિઓ નાખીને પકાવેલુ તેલ તે પક્વતેલ, તથા ઔષધિઓ નાખીને પકાવાતા તેલમા ઉપર જે તરી વળે છે તે પક્વૌષધિતરિત તેલ અને ઉકળેલા તેલની કિટ્ટિ-મેલ તે તેલની મલી અથવા કિટ્ટિ, એ પ્રમાણે તેલના એ પાચ નીવિયાતા ગણાય છે.

તથા સાકર કે જે કાકરા સરખી હોય છે તે, તથા ગોળનુ પાણી જે પૂડા વિગેરે સાથે ખવાય છે તે ગુલપાનક-ગુલવાણી[2] તથા (પાય એટલે) ઉકાળીને કરેલો પાકો ગાળ કે જે ખાજા વિગેરે ઉપર લેપવામા આવે છે તે (ગોળની ચાસણી), તથા સર્વ પ્રકારની ખાંડ, તથા (અર્ધક્વથિત=) અર્ધ ઉકાળેલો શેલડીનો રસ તે *અર્ધક્વથિત ઇક્ષુરસ એ પાચ નીવિયાતા ગોળ વિગઈના જાણવા

---

૧ પ્રથમ તલને ખાંડીને ત્યારબાદ ઉપરથી ગોળ નાખવામાં આવે છે તે તલની સાણી કહેવાય છે, તથા આખા તલમાં કાચો ગોળ ભેળવાય છે તે તલસાંકળી, એ બ ને નીવિના પચ્ચ૦માં ન કલ્પે કારણ કે એ બ નેમા કાચો ગોળ આવે છે પરન્તુ ગોળનો પાયો કરી (ગોળને ઉકાળીને પાકો ગોળ કરી) તલ ભેળવાય છે તે પાકા ગોળની તલસાંકળી નીવિયાતામાં કલ્પનીય છે

૨ ખાટા પૂડામાં ખાવા માટે ગોળનુ પાણી ઉકાળવામા આવે છે તે ગળમાણુ,

* સપૂર્ણ ઉકાળવાથી ગોળ બની જાય છે, માટે અર્ધક્વથિત કહ્યોછે પ્રશ્ન —અર્ધ ઉકળેલ ઇક્ષુરસ અવિગઇ થાય, તો સપૂર્ણ ઉકાળેલ

अवतरण—આ ગાથામા પકવાન્ન વિગઇ કે જેનુ બીજુ નામ કડાહ વિગઈ છે તેના પાચ નીવિયાતા કહે છે—

पूरिय तवपूआ बी–अपूअ तन्नेह तुरियघाणाई ।
गुलहाणी जललप्पसि, अ पचमो पुत्तिकयपूओ ॥३५॥

શબ્દાર્થ—

पूरिय=પૂરાયલી	घाण=ઘાણ
तव=તવી, કડાઇ	गुलहाणी=ગુડધાણી
पूआ=પૂડલાથી, પૂરીથી	जलल्प्पसि=જળ લાપસી
बीअपूअ=બીજો પૂડલો–પૂરી	पचमो=પાચમુ નીવિયાતુ
तन्नेह=તત્સ્નેહ, તેજ ઘી (મા) અથવા,તેજ તેલ(મા તળેલો)	पुत्तिकय=પોતકૃત (તળેલો નહિ પણ પોતુ દઈને મીજવેલો)
तुरिय=ચોથો	

'गाथार्थ'—તવી પૂરાય તેવા પહેલા પૂડલાથી બીજો પૂડલો, તથા તેજ તૈલાદિકમા તળેલો ચોથો આદિ ઘાણ, ગોળધાણી, જળલાપસી, (એ ચાર નીવિયાતા) અને પોતુ દીધેલો પૂડલો પાચમુ નીવિયાતુ છે ॥ ૩૫ ॥

भावार्थ—કડા, અથવા તવીમા તળીને થઇ શકે તેવા ભોજનને અહિ પકવાન્ન તરીકે ગણવુ, પરન્તુ લોકપ્રસિદ્ધ જે ખાજા સુત્રફેણી ઘેબર ઇત્યાદિ પાચ પકવાન્ન ગણાય છે તેટલાજ

ઇક્ષુરસનો બનેલો ગોળ તો સહજે અવિગઇ જ થાય, તેને બદલે ગોળને પુન વિગઇ કેમ ગણવો ?

ઉત્તર—ઇક્ષુરસથી બનેલો ગોળ તે ઇક્ષુરસથી દ્રવ્યાન્તર (=અન્ય દ્રવ્ય) ઉત્પન્ન થયુ, માટે ગોળમા જે ગોળને અનુસરતુ એટલે ગોળનું વિગઈપણુ ઉત્પન્ન થયુ તેમા દ્રવ્યાન્તરોત્પત્તિ (ભિન્ન દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ થવી) એજ હેતુ સભવે, તે વખતે પ્રથમનુ ઇક્ષુરસનુ વિગઇપણુ (શેલડીના રસનો વિમર–રસનુ વિગઇપણુ) તો સપૂર્ણ નષ્ટ થયેલુ સભવે, ઇત્યાદિ હેતુ યથાયોગ્ય વિચારવો.

પકવાન્ન એમ નહિ, જેથી આંહુ ભજીયા પૂરી તળેલા પાપડ પાપડી ઈત્યાદિ ચીજો પણ પકવાન્ન ગણવી, તેમજ એ સર્વ ચીજો કટાહ (=કઢાઇ)મા ઘી વિગેરે વિગઇની અદર તળીને બનાવાતી હોવાથી कटाह विगइ કહેવાય, અને તે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે ઘીમા તળેલી અને તેનમા તળેલી એમ બે પ્રકારની છે, તે બે પ્રકારની કટાહ વિગઇ એટલે પકવાન્ન વિગઈ જે વિગઈ સ્વરુપ છે તે અવિગઇ સ્વરૂપ (નીવિયાતા રૂપ) કેવી રીતે થાય? તેના પાચ ભેદ અહિ દર્શાવાય છે, અર્થાત્ પકવાન્ન વિગઇના પાચ નીવિયાતા કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે—

તવી (=કઢાઇ)મા સપૂર્ણ સમાય એવો એકજ મોટો પૂડલો પહેલો તળીને ત્યારબાદ બીજો ત્રીજો આદિ પૂડલો અથવા પૂરીઓ વિગેરે તળે તો તે પહેલો પૂડલો વિગઈ અને બીજો ત્રીજો આદિ સર્વે પૂડલા તેમજ પૂરીઓ વિગેરે અવિગઇ–નીવિયાતા ગણાય, તે અહિ "બીઅ પૂઅ" એટલે द्वितीयापूप નીવિયાતુ કહેવાય. (એમા વચ્ચે બીજુ ઘી ઉમેર્યું ન હોય તો, અને બીજુ ઘી ઉમેર્યુ હોય તો પુન પહેલો મોટો પૂડલો તળવો જોઈએ)

તથા જે ઘી પ્રથમ પૂરેલુ છે તેજ ઘીમા (વચ્ચે બીજુ ઘી ઉમેર્યા વિના) નાની પૂરીઓના ૩ ઘાણ તળી લીધા બાદ ચોથો પાચમો ઈત્યાદિ જેટલા ઘાણ તળાય તેટલા સર્વ ઘાણની પૂરીઓ નીવિયાતી ગણાય, અને પહેલા ૩ ઘાણની પૂરીઓ વિગઈ ગણાય, માટે એ ચોથા વિગેરે સર્વ ઘાણની પૂરીઓ તે तत्स्नेह चतुर्थादिघाण નામનુ બીજુ નીવિયાતુ ગણાય

તથા ગોળ અને ધાણી એ બેનુ મિશ્રણ તે ગોળધાણી નીવિયાતુ ગણાય છે, એમા કાચા ગોળ સાથે ધાણી (જે જુવાર વિગેરેને સેકીને બનાવાય છે તે ધાણી) મેળવી હોય તો તે નીવિયાતુ નહિ, પરન્તુ ગોળનો પાયો કરીને ધાણી મેળવી હોય તો તેવી ગોળધાણી નીવિયાતુ ગણાય વિશેષત એ ગોળધાણીના મોદક–લાડુ બનાવવામા આવે છે (એટલે લાડુના આકારે વાળવામા આવે છે)

તથા પકવાન્ન તળી કાઢયા બાદ વધેલુ ઘી પણ કાઢી લઇને તવીમા જે ચીકાશ વળગી રહી છે તે ચીકાશ ટાળવા માટે તેમા ઘઉનો ભરડો (=જાડો કાકરીયાળો લોટ) શેકી ગોળનુ પાણી રેડી જે છૂટો દાણાદાર શીરો અથવા કસાર જેવુ બનાવાય તે जल्लापसी ચોથુ નીવિયાતુ ગણાય એ જલલાપસીના ઉપલક્ષણથી ચાલુ પદ્ધતિ પ્રમાણે કોરી કઢાઇ-ઓમા બનાવાતા શીરા અને કસાર પણ નીવિયાતા તરીકે જાણવા, પરન્તુ એ સર્વને ચૂલા ઉપરથી નીચે ઉતાર્યા પછી તેમા ઘીનો એક પણ છાટો નાખવામા આવે તો તે નીવિયાતામા ગણાય નહિ કદાચ ઘી ઓછુ જાણી ચૂલા ઉપરજ રહેલી તપતી તવીમા ઘી ઉમેરી ઉકાળવામા આવે તો તે નીવિયાતામા ગણી શકાય

તથા તવીમાનુ બળેલુ ઘી કાઢી લીધા બાદ ખરડેલી તવીમા ગળ્યા પૂડા અથવા ખાટા પૂડા ઘી અથવા તેલનુ પોતુ દઇને કરવામા આવે તો તે पोतकृत पूडलो પાચમુ નીવિયાતુ ગણાય અથવા કોરી તવીમા પણ ચાલુ રીતિ પ્રમાણે બનાવાતા ગળ્યા અથવા ખાટા પૂડા પણ પાચમા નીવિયાતામા ગણી શકાય પરન્તુ ચૂલા ઉપરથી તવી નીચે ઉતાર્યા બાદ તેમા ઘી અથવા તેલનો એક છાટો પણ ઉમેરવો નહિ એ રીતે પાચ નીવિયાતા પકવાન્ન વિગઇના છે

*પ્રશ્ન—કડાહ વિગઇનાં (પકવાન્નનાં) છેલ્લાં ત્રણ નીવિયાતામા તળવાની ક્રિયા થતી નથી, તો તે ત્રણેને કડાહ વિગઈનાં નીવિયાતા કેમ ગણવાં ? અર્થાત્ " પકવાન્ન એટલે તળેલી ચીજ " એ અર્થ એ ત્રણ નીવિયાતામાં કેમ ઘટતો નથી ?

ઉત્તર—અહિં पक्वान्न એટલે " ઘી અથવા તેલ વિગેરે સ્નેહ દ્રવ્યોમાં પકવ થયેલી એટલે તળાયલી અથવા શેકાયલી વસ્તુ " એ અર્થ ઘટિત છે, અને कडाह એટલે (કેવળ કઢાઈ જ નહિ પરન્તુ) કઢાઈ, તવી, લોઢી, તપેલી ઇત્યાદિ ભાજન જાણવુ માટે ઘી અથવા તેલમાં તળાયલી અથવા શેકાયલી વસ્તુઓ તે पक्वान्नविगइ અને તેજ વસ્તુઓ કઢાઇ કે તવીમાં તેમજ તપેલી વિગેરેમાં પણ તળાય વા શેકાય છે, માટે તેનું બીજુ નામ कडाह विगइ છે,

અથવા ઘી અને તૈલાદિ સ્નિગ્ધ દ્રવ્યોમાં અવગાહવા વડે (=બો-

એ પ્રમાણે ૬ ભક્ષ્ય વિગઈના ૩૦ નીવિયાતા સક્ષેપમા આ પ્રમાણે—

દૂધના ૫	ઘીના ૫	દહીંના ૫
૧ પયશાટી	૧ નિર્ભંજન	૧ કરમ્બ
૨ ખીર	૨ વિસ્પદન	૨ શિખરિણી
૩ પેયા	૩ પક્વૌષધિ તરિત	૩ સલવણ દધિ
૪ અવલેહિકા	૪ કિટ્ટિ	૪ ઘોલ
૫ દૂગ્ધાટી	૫ પક્વઘૃત	૫ ઘોલતડા
તેલના ૫	**ગોળના ૫**	**પક્વાન્નના ૫**
૧ તિલકુટ્ટી	૧ સાકર	૧ દ્વિતીય પૂડલો
૨ નિર્ભંજન	૨ ગુલવાણી	૨ ચતુર્થ ઘાણાદિ
૩ પક્વતેલ	૩ પાક ગુડ (ગુડપાતિ)	૩ ગુડધાણી
૪ પક્વૌષધિ તરિત	૪ ખાડ	૪ જલલાપસી
૫ તિલમલિ	૫ અર્ધક્વથિત ઇક્ષુરસ	૫ પોતકૃત પૂડલો.

એ ૩૦ નીવિયાતા સામા યથી મુખ્ય મુખ્ય કહ્યા, પરન્તુ તે દરેક વિગઈના રૂપાન્તરથી થતા બીજા પણ અનેક નીવિયાતા છે તે બીજા ગ્રંથોથી જાણવા.

લાઇને) જે પક્વ થાય તે **અવગાહિમ** પણ એ પાચ નીવિયાતાંવાળી પક્વાન્ન વિગઈનુજ નામ છે એ અર્થ પ્રમાણે છેલ્લા ત્રણ નીવિયાતા ઘણા ડૂબાડૂબ ઘી તેલમા તળાતા નથી તો પણ પોતે ચૂસી શકે એટલા ઘી તેલમા પણ તળાય વા શેકાય છે, માટે પક્વાન્નના નીવિયાતામાંજ ગણાય વળી ચોમાસી પ્રતિક્રમણ વિગેરે પ્રસગે પક્વાન્નનો કાળ કહેવામાં આવે છે, ત્યા પક્વાન્ન શબ્દથી ઘણા ડૂબાડૂબ ઘીમા તળેલી ચીજોનોજ કાળ કહેવાય છે એમ નથી, પરન્તુ શેકાવા જેવી ચીજોને પણ પક્વાન્ન તરીકે ગણીનેજ તેનો કાળ કહેવામા આવે છે વળી પોતકૃત પુડલાઓને પણ પોતુ માત્ર દીધેલુ હોવા છતાં પુડા શેકયા કહેવાતા નથી પરન્તુ પૂડા તળ્યા કહી શકાય છે, માટે ડૂબાડૂબ ઘી વડે “ તળવુ ’ અને અવગાહન જેટલા અલ્પ ઘી વડે “ તળવુ વા શેકવું ” એમ કહેવાની પ્રવૃત્તિ છે, તે પ્રમાણે એ ત્રણે નીવિયાતા પક્વાન્નનાં નીવિયાતાં ગણી શકાય છે

अवतरण—" ગિહત્થ સમટ્ઠેણ " એ આગારથી પૂર્વે આયબિલમાં કલ્પે એવા દ્રવ્યો કહ્યાં છે, અને હવે આ ગાથામા એજ આગારથી નીવિમા તથા વિગઇના પચ્ચખ્ખાણમાં કલ્પે એના ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ દ્રવ્યો કયા કયા ? તે દર્શાવાય છે

दुध्ध दहीं चउरंगुल, दवगुल घय तिल्ल एग भत्तुवरि ।
पिडगुडमरकणाण, अद्दामलयं च संसट्टं ॥ ३६ ॥

શબ્દાર્થ —

दवगुल=દ્રવ ગોળ, ઢીલો ગોળ	अद्दामलय=આર્દ્રામલક, પીલુનો વા શીણુનો મહોર
एग=એક અંગુલ	संसट्ठ=સંસૃષ્ટ, મિશ્ર.
भत्त उवरिं=ભોજન ઉપર	

गाथार्थ—ભોજન ઉપર દૂધ અને દહી ચાર અંગુલ ચઢેના હોય ત્યાસુધી સંસૃષ્ટ, નરમ ગોળ નરમ ઘી અને તેલ ૧ અંગુલ ચઢે ત્યાસુધી સંસૃષ્ટ, અને કઠિન ગોળ તથા [1]માખણ તે પીલુ અથવા શીણુવૃક્ષના મહોર જેવડા કણ-ખંડ વાળા હોય ત્યાસુધી સંસૃષ્ટ [હોય તો નીવિમા કલ્પે, ઉપરાન્ત અધિક સંસૃષ્ટ હોય તો ન કલ્પે]

भावार्थः—ગૃહસ્થે પોતાને માટે ભાત વિગેરેને દૂધ અથવા દહી વડે સંસૃષ્ટ-મિશ્ર કર્યો હોય એટલે ભાતમા દૂધ અથવા દહી એવી રીતે ડૂબાડૂબ (=તરબોળ) રેડ્યુ હોય, કે તે મિશ્ર કરેલા ભાતમા દૂધ અથવા દહી ભાતને ડૂબાવીને ૪ અંગુલ ઉંચુ ચઢ્યુ હોય તો તે દૂધ વા દહી संसृष्ट द्रव्य કહેવાય, અને તે મુનિને નીવિ તથા વિગઇના પચ્ચ૦ મા કલ્પે છે, પરન્તુ તેથી કિંચિત્ પણ અધિક ચઢ્યુ હોય તો તે દૂધ વિગઇમાં ગણાય, જેથી નીવિ અને વિગઇના પચ્ચ૦ મા ન કલ્પે નહિ એ પ્રમાણે

૧ અહિં શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિકૃત બાળાવબોધમાં मरकणाण પદનો મસળેલો (ગોળ) એવા અર્થ કર્યો છે, પરન્તુ એજ પાઠની અવચૂરિમાં તો पिंडगुडमक्षणयो એ દ્વિવચન પ્રયોગ હોવાથી પિંડગોળ અને માખણ એવો અર્થ સંભવે છે

દ્રવ ગોળ (ઢીલો ગોળ), ઘી અને તેલ ભાત વિગેરે ઉપર ૧ અંગુલ ઉંચુ ચઢ્યુ હોય તો એ ત્રણ સસૃષ્ટ દ્રવ્ય નીવિયા તામાં ગણાય,

તથા કઠિન ગોળને ચુરમા વિગેરેમા સસૃષ્ટ-મિશ્ર કર્યો હોય, તેમજ કઠિન માખણને ભાત વિગેરેમા મિશ્ર કર્યું હોય અને તે સર્વથા-અપૂર્ણ એકરસ ન થયા હોય, પરન્તુ તે ગોળ અને માખણના (આર્દ્રામલક જેવડા=) પીલુ અથવા શીણ વૃક્ષના મહોર જેવડા ઝીણા કણીયા ચુરમા તથા ભાત વિગેરેમા થોડા ઘણા રહી ગયા હોય તો પણ તે ગોળ તથા માખણ સસૃષ્ટ દ્રવ્ય કહેવાય અને નીવિયાતામા ગણાય, પરન્તુ એથી મોટો એક પણ કણ રહયો હોય તો તે બન્ને દ્રવ્ય વિગઇમા ગણાવાથી નીવિના અને વિગઈના પચ્ચ૦મા કલ્પે નહિ

એ પ્રમાણે એ ૭ વિગઇઓ કહેલી વિધિ પ્રમાણે સસૃષ્ટ દ્રવ્ય ગણાય અને તે ગિહત્થ સસટ્ઠેણ આગારમા આવી શકે છે, પરન્તુ એમા માખણ વિગઇ તો અભક્ષ્ય જ હોવાથી નીવિયાતી થઈ હોય તો પણ વહોરવી કલ્પે નહિ

अवतरण—હવે દૂધ વગેરે દ્રવ્યો વિગઈ-વિકૃતિ સ્વભાવવાળા હોવા છતા નિર્વિકૃતિ સ્વભાવવાળા કેમ થાય છે ? તેમજ અન્ય આચાર્યોના અભિપ્રાયથી ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યરૂપ નીવિયાતુ કઈ રીતે થાય છે ? તે પણ આ ગાથામા દર્શાવાય છે—

दव्वहया विगई विगइ—गय पुणो तेण त हय दव्व ।
उध्धरिए तत्तमि य, उक्किट्ठदव इम चन्ने ॥ ३७ ॥

શબ્દાર્થ —ગાથાર્થમા કહ્યા પ્રમાણે

गाथार्थ—दव्व=અન્ય દ્રવ્યોથી हया=હણાયલી विगइ=વિગઇ તે विगइगय=વિકૃતિગત એટલે નીવિયાતુ કહેવાય पुण= અને तेण=તે કારણથી त=તે हयदव्व=હતદ્રવ્ય કહેવાય ॥ इति ગાથાના પૂર્વાર્ધનો અર્થ ॥

च=વળી પક્વાન્ન उद्धरिय=ઉદ્ધર્યાબાદ (=તળીને કાઢી લીધા બાદ) तत्त=તે ઉદ્ધૃત ઘી વિગેરે तम्मि=તેને વિષે [ચૂલાથી ઉતારી ઠંડુ [1]થયા બાદ] જે દ્રવ્ય બનાવવામાં આવે તે પણ નીવિયાતુ કહેવાય. च=વળી इम=એ નીવિયાતાને अन्ने=બીજા આચાર્યો उक्किट्ठदव=" ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય ' એવુ બીજુ નામ આપે છે ॥ इति ગાથાના उत्तरार्धनो अर्थ ॥ ૩૭ ॥

भावार्थ —આ ગાથાના ભાવાર્થમા આ ગાથાનીજ અવચૂર્ણિનો અક્ષરશ અર્થ કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે—

(द्रव्यं એટલે) કલમશાલિ તન્દુલ આદિ દ્રવ્યો વડે (हता=) ભેદાએલ છતી જે દૂધ આદિ વિગઈ તે ' નિકૃતિગત ' (=નીવિયાતુ) એમ કહેવાય છે, અને (तेण=) તે ઢારણુવી તંદુલ આદિ વડે હણાયલુ તે દૂધ વિગેરે द्रव्य જ કહેવાય [પરન્તુ વિગઈ નહિ, માટે જ નિવિના પચ્ચખ્ખાણવાળાઓને પણ કરલાકને તે કોઈ રીતે પણ કલ્પે છેજ—इति પ્રવ૦સારો૦ વૃત્તિ]

તથા પાકભાજનમાથી (=કઢાઈ વિગેરેમાથી) સુકુમારિકાદિ (=સુખડી વિગેરે પક્વાન્ન) ઉદ્ધર્યે છતે પાઠળથી ઉદ્વૃત (=વધેલુ) જે ઘી વિગેરે, તેને ચૂલા ઉપરથી ઉતાર્યે છતે અને ઠંડુ થયા બાદ જો તેમા કણિકાદિ પ્રક્ષેપીએ-મેળવીએ ત્યારે જ (તે કણિકાદિનુ બનેલુ દ્રવ્ય) નીવિયાતુ થાય, વળી અન્ય આચાર્યો એને (એ કણિકાદિથી બનેલા દ્રવ્યને) उत्कृष्ट

૧ પ્રવ૦સારો૦વૃત્તિમાં તો આ ગાથાનાજ અર્થમા ગાથામા કહેના तत्तंमि પદનો ચૂલા ઉપર તપ્યા કરતા ઘી વિગેરેમા" એવો અર્થ કરીને 'તેમાં બનતા દ્રવ્યને ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય અને તેને નીવિયાતુ કેટલાક આચાર્યો ગણે છે, પરન્તુ તે અર્થ ગીતાર્થને અનુસરતો નથી, ગીતાર્થનો અભિપ્રાય તો ચૂલા ઉપરથી ઉતારી ઘી ઠંડુ થયા બાદ તેમા જે કણિકાદિ મેળવાય તોજ તથાવિધ પાકના (પરિપક્વ થવાના) અભાવે નીવિયાતુ ગણાય નહિતર પરિકવ થવાથી તો વિગય જ ગણાય, આ ગાથાની વ્યાખ્યા અમોએ તો આ રીતે કરી છે, તોપણ બુદ્ધિમાનોએ પોતાના જ્ઞાનને અનુસારે બીજી રીતે પણ વ્યાખ્યા કરવી " એટલુ વિશેષ કહ્યુ છે

દ્રવ્ય કહે છે ॥ ૧ ॥ વળી આ ગાથા પાઠાન્તર પણ છે તે આ પ્રમાણે—

दव्वहया विगइगय, विगई पुण तीइ त हय दव्व ।
उद्ध० उक्किट्ठ० ॥ १ ॥

એ ગાથાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે—દ્રવ્યથી હણાયલી વિગઇ નીવિયાતુ થાય છે, ક્ષીરાન્નવત્ (ખીરવત્), અને તે વિગઈ વડે તે દ્રવ્ય હણાયુ હતુ મોદકની પેઠે વિગઈ થાય છે. વળી ત્રણ ઘાણ ઉપર ઉદ્‌ધૃત (=નવેલા) એવા તે તપ્ત ઘીમા જે પૂડલા વિગેરે પકાવાય તે પૂડલા વિગેરે નીવિયાતુ ગણાય, અને અન્ય આચાર્યો તો (એ નીવિયાતાને) उत्कृष्ट द्रव्य એવુ બીજુ નામ કહે છે. ॥ ૩૭ ॥ [એ અવચૂરિનો અક્ષરાર્થ કહ્યો]

अवतरण—પૂર્વે ત્રીસ નીવિયાતા દ્રવ્ય કહ્યા, ત્યાર બાદ ૩૬ મી ગાથામા સમૃષ્ટ દ્રવ્ય કહ્યા, અને હવે આ ગાથામા ત્રીજા सरसोत्तम દ્રવ્ય કહેવાય છે કે જે દ્રવ્યો નીવિમા કારણે કલ્પનીય કહ્યા છે

तिलसक्कुलि वरसोला-इ रायणचाइ दक्खवाणाई । डोली तिल्लाई इय,सरसुत्तमदव्व लेवकडा ॥ ३८ ॥

શબ્દાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે

गाथार्थ.—તિલસાકળી, વરસોલા વિગેરે, રાયણ અને આમ્ર (કેરી) વિગેરે, દ્રાક્ષપાન (દ્રાક્ષનુ પાણી) વિગેરે, ડોળીયુ અને (અનિગ્ધ) તેલ વિગેરે એ સર્વે સરસોત્તમ દ્રવ્યો અને લેપકૃત દ્રવ્યો છે ॥ ૩૮ ॥

भावार्थ—તલ તથા ગોળનો પાયો કરી (પકાવીને) બનાવેલી હોય તે પાક તિલસાકળી (પરન્તુ કાચી તિલસાકળી કે જે કાચા ગોળ સાથે તલ ભેળવીને બનાવાય છે તે નહિ), તથા છેદ પાડી દોરે પરોવી હારડા રૂપે કરેલા ટોપરા, ખારેક,

સિંગોડા વિગેરે વસ્તુઓ વરસોલા કહેવાય, તથા ("વરસોલાઈ" એ શબ્દમાં કહેલા "આઈ" એટલે "આદિ" શબ્દથી) સાકરના દ્રવ્યો તે સાકર-ખાંડ-સાકરીયા ચણા, સાકરીયા કાજુ વિગેરે, તેમજ અખોડ બદામ વિગેરે સર્વ જાતિના મેવા વિગેરે દ્રવ્યો પણ (વરસોલાઈ શબ્દથી) જાણવા તથા અચિત્ત કરેલા તેમજ ખાંડ વિગેરેથી મિશ્ર કરેલા રાયણ અને કેરી વિગેરે ફળો, તથા દ્રાક્ષપાનાદિ એટલે દ્રાક્ષનું પાણી, નાળીયેરનું પાણી, તેમજ કાકડી વિગેરે ફળો (ની અંદર)ના અચિત્ત થયેલા (કરેલા) પાણી, તથા ડોળીનું એટલે મહુડાના બીજનું તેલ તે ડોળીયુ, તેમજ બીજા એરંડીયુ કુસુમ્ભીયુ વિગેરે (વિગઈમાં નહિ ગણાવેલ) તેલ એ સર્વે સરસુત્તમ અથવા ઉત્તમ દ્રવ્યમાં ગણાય છે, અને તે લેપકૃત પણ છે. (એટલે લેવાલેવેણ આગારના વિષય વાળા દ્રવ્યો છે.) એ દ્રવ્યો નીવિના પચ્ચખાણમાં મુનિને કારણે-અપવાદે કલ્પનીય છે તે આગળની ગાથાથી દર્શાવાશે.

अवतरण—પૂર્વે કહેલા નિર્વિકૃત દ્રવ્યો સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો અને સરસોત્તમ દ્રવ્યો નીવિના પચ્ચખાણમાં કેને અને ક્યારે કલ્પે ? તે આ ગાથામાં કહે છે—

विगइगया ससट्ठा, उत्तमदव्वा य निव्विगइयंमि ।
कारणजायं मुत्तुं, कप्पंति न भुत्तुं जं वुत्त ॥ ३९ ॥

શબ્દાર્થ —

विगइगया=વિકૃતિગત નીવિયાતા	मुत्तु=મૂકીને, સિવાય
निव्विगइयंमि=નીવિમાં	भुत्तु=ભોગવવી, ખાવી
कारणजाय=કારણ ઉત્પન્ન થયું હોય તેને	ज=જે કારણથી
	वुत्त=કહ્યું છે કે

गाथार्थ—નીવિયાતા (જે પૂર્વે ૩૦ કહ્યા તે) તથા (૩૬ મી ગાથામાં કહેલા) સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો, તથા ઉત્તમ દ્રવ્યો (જે ૩૭

મી ગાથામા કહ્યા તે) એ ત્રણ પ્રકારના દ્રવ્યો જો કે વિગઈ-વિકૃતિ રહિત છે, તો પણ નીવિના પચ્ચ૦મા કંઈ કારણ ઉત્પન્ન થયુ હોય તો તે કારણ વર્જીને શેષ નીવિઓમા ભોગવવા—ખાવા કલ્પે નહિ, અર્થાત્ તથાપ્રકારના પ્રબળ કારણ વિના એ દ્રવ્યો નીવિમા કલ્પે નહિ જે કારણથી સિદ્ધાન્તમા (નિશિથ ભાષ્યમા) કહ્યુ છે કે—(એ સિદ્ધાન્તની ગાથા હવે દર્શાવાય છે)

ભાવાર્થ—ગાથાર્થને અનુસારે સુગમ છે, પરન્તુ વિશેષ એ છે કે—અહિં કારણના સબધમા જાણવાનુ કે જે મુનિ યોગવહન કરે છે, પરન્તુ વિશેષ સામર્થ્ય ન હોય, અથવા દીર્ઘકાળ સુધી નીવિની તપશ્ચર્યા ચાલતી હોય અથવા યાવજ્જીવ વિગઈનો ત્યાગ હોય, બહુ તપસ્વી હોય, અથવા નીવિના તપ સાથે ગ્લાન મુનિ તથા ગુરુ તથા બીજા પણ સાધુઓની વૈયાવૃત્ય (કાયિક સેવા) કરનાર હોય અને તેવા મુનિઓને નીવિની તપશ્ચર્યા ચાલતી હોય, અને સર્વથા નિરસ દ્રવ્યોથી અશક્તિ પ્રાપ્ત થતા તે વૈયાવૃત્યાદિમા વ્યાઘાત થતો હોય તો તેવા મુનિઓને ગુરુની આજ્ઞાથી નીવિમા એ ત્રણે પ્રકારના દ્રવ્ય કલ્પે, પરન્તુ જીહ્વાના લોભથી અર્થાત્ આહારની રસિકતાથી તો એ દ્રવ્યો નીવિયાતા હોવા છતા પણ નીવિમા લેવા કલ્પે નહિ કારણ કે એ દ્રવ્યો જો કે વિકૃતિ રહિત કહ્યા છે, તો પણ સુરસાદિ રહિત તો નથી જ, (તેમજ સર્વથા વિકૃતિરહિત પણ નથી,) અને તપશ્ચર્યા તો સ્વાદિષ્ટ આહારના ત્યાગથી જ સાર્થક ગણાય વળી તપશ્ચર્યા કરવી અને સ્વાદિષ્ટ આહાર કરવો એ તપશ્ચર્યાનુ ખરૂ લક્ષણ નથી. તપશ્ચર્યામા ઉજમાળ થયેલો આત્મા તો સ્વાદિષ્ટ આહારના ત્યાગ સન્મુખ વર્તનારો જ હોય, કારણ કે તપસ્વીનુ લક્ષ્ય જેમ બને તેમ અન્તે નીરસ આહારનો પણ ત્યાગ કરવા તરફ હોય છે, તો તેવા તપમા સ્વાદિષ્ટ આહારને અવકાશ ક્યાથી હોય ! તથા એ વિગઈઓના નીવિયાતા બનાવવા છતા પણ વિગઈઓ સર્વથા વિકૃતિરહિત થાય છે એમ નથી, તે વાત આગળનીજ ૪૦ મી ગાથામા દર્શાવાશે.

अवतरण—પૂર્વે કહેલા ૩ પ્રકારના દ્રવ્યો નિર્વિકૃતિક (વિકૃતિરહિત) મા ગણવા છતા નીવિના પચ્ચ૦ મા કેમ ન કલ્પે? તેનુ કારણ શ્રી નિશિથ ભાષ્યની ગાથા વડે કહે છે, તે ગાથા આ પ્રમાણે—

विगइं[4] विगईभीओ[1], विगइगयं[6] जो[2] उ[5] भुंजए[7] साहू[3] ।
विगई विगइसहावा, विगई विगइं वला नेइ ॥४०॥

[1]શબ્દાર્થ —

विगइ=વિગઇને
विगई=વિગતિ (=દુર્ગતિ અથવા અસયમથી)
भीओ=ભીત, ભય પામેલો
विगइगय=વિકૃતિગતને, નિર્વિકૃતિને, નીવિયાતાને.
जो=જે
उ=અને (અથવા છ દપૂર્તિ માટે)
भुंजए=ભોગવે, આહારકરે, ખાય
विगई=વિગઈ
विगइसहावा=વિકૃતિના સ્વભાવ વાળીજ (હોય છે માટે તે)
विगइ=વિગઇ
विगइ=દુર્ગતિમા, વિગતિમા
वला=બલાત્કારે
नेइ=લઈ જાય છે

[2] અન્વય

विगईभीओ जो साहू विगइं उ विगइगय भुंजए।

([3]तं साहु-તિશેષ)

विगई विगइसहावा विगई विगइ वला नेइ ॥ ४० ॥

૧–૨ આ ગાથામાં " વિગઈ ' શબ્દ ઘણીવાર આવવાથી શબ્દનો અર્થ તથા ગાથાનો અર્થ પણ શબ્દના ક્રમપૂર્વક સમજવામાં ગુચવણ ન પડે તે કારણથી આ ગાથાનો સપૂર્ણ શબ્દાર્થ અને અન્વય પણ લખ્યો છે

૩ અર્થ કરતી વખતે त साहु એ બે પદ અહિં અધ્યાહારથી ગ્રહણ કરવા

ગાથાર્થ —વિગતિથી (એટલે દુર્ગતિથી અથવા અસંયમથી) ભય પામેલો જે સાધુ વિગઈને અને નીવિયાતાને (તથા ઉપલક્ષણથી સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો તથા ઉત્તમ દ્રવ્યોને પણ) ભોગવે-ખાય, તે સાધુને વિગઈ (તેમજ ઉપલક્ષણથી નીવિયાતા આદિ ત્રણે પ્રકારની વસ્તુઓ પણ) અવશ્ય વિગઈ-વિકૃતિના (ઇન્દ્રિયોને વિકાર ઉપજાવવાના) સ્વભાવવાળી હોય છે, માટે તે (વિગતિ સ્વભાવવાળી) વિગઈ વિગતિમા (એટલે દુર્ગતિમા અથવા અસંયમમા) બળાત્કારે લઇ જાય છે. [અર્થાત્ વિના કારણે રસના લોભથી વિગઇ વાપરનાર સાધુને તે વિગઇઓ બળાત્કારે દુર્ગતિમા પાડે છે, અને સંયમમાર્ગથી ભ્રષ્ટ કરે છે.]

ભાવાર્થઃ—દૂધ દહીં આદિ વિગઇઓ જ્યા સુધી અન્ય દ્રવ્યો વડે ઉપહત ન થઈ હોય (=હણાઇ ન હોય) ત્યા સુધી તો સાક્ષાત્ વિકૃતિ સ્વભાવવાળી છે, એટલુ જ નહિ પરન્તુ તે વિગઇઓને અન્ય દ્રવ્યો વડે તથા અગ્નિ આદિ વડે ઉપહત કરી તેના દ્રવપાક શીખંડ-આદિ નીવિયાતા બનાવ્યા હોય, તો તે નીવિયાતા જો કે વિગઈના ત્યાગવાળાને કલ્પે છે તો પણ એ ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો (=પૌષ્ટિક અને મધુર રસવાળા) છે, માટે તે ખાનારને મનોવિકાર ઉત્પન્ન કરે છે, અને વિગઈના ત્યાગવાળા તપસ્વીઓને એ ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો ખાવાથી ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરા થતી નથી, તે કારણથી નિર્વિકૃતિક હોવા છતા પણ એ ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો (=નીવિયાતા વિગેરે) ખાવા નહિ, પરન્તુ જે મુનિ વિવિધ તપ કરવાથી દુર્બળ-અશક્ત થયા હોય અને વિગઈનો સર્વથા ત્યાગ કરવાથી ઉત્તમ અનુષ્ઠાન તથા સ્વાધ્યાય અધ્યયન વિગેર ન કરી શકે તેમ હોય તો તેવા મુનિને વિગઇના ત્યાગમા તે નીવિયાતા આદિ ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો ગુરૂની આજ્ઞા હોય તો કલ્પે છે, તેમા કોઈ દોષ લાગતો નથી, પરન્તુ ઘણી કર્મનિર્જરા પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રમાણે સાધુને નીવિયાતા પણ [1]વિના કારણે અને ગુરૂની આજ્ઞા વિના ખાવા કલ્પે નહિ (પ્રવ૦ સારો૦ વૃ૦ ભાવાર્થ)

[1] વિના કારણે વિગઈઓનો (=નીવિયાતો વગેરેનો) ઉપભોગ ન

અવતરણ—૨૯ મી ગાથામાં ૬ ભક્ષ્ય વિગઈ અને ૪ અભક્ષ્ય વિગઈ અને તેના ઉત્તરભેદ નામવિના માત્ર સંખ્યામાત્રથી દર્શાવીને ત્યારબાદ ૩૦ થી ૪૦ ગાથા સુધીમાં ૬ ભક્ષ્ય વિગઈનું સ્વરૂપ તેના ૩૦ નીવિયાતા આદિ સહિત સવિસ્તરપણે દર્શાવ્યું, તેથી હવે બાકી રહેલી ૪ અભક્ષ્ય વિગઈનું સ્વરૂપ (તેના નામ અને તેના ઉત્તરભેદ સહિત) આ ગાથામાં દર્શાવાય છે—

कुत्तिय-मच्छिय-भामर, महु तिहा कट्ठ पिट्ठ मज्ज दुहा
जल-थल-खगमंस तिहा,घयव्व मक्खण चउ अभक्खा॥४१

શબ્દાર્થ —

कुत्तिय-કૌતિક, કુતાનું, અગતરાનું
मच्छिय=માક્ષિક, માખીઓનું
भामर=ભ્રમર, ભમરીઓનું
कट्ठ=કાષ્ઠની, વનસ્પતિની
पिट्ठ=પિષ્ટ, લોટની
मज्ज=મદ્ય, મદિરા, દારૂ
जल=જલચરનું
थल=સ્થલચરનું
खग=પક્ષીનું
मंस=માંસ
घयव्व=ઘીની પેઠે

કરવા માટે સિદ્ધાન્તોમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે ગાથાઓનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે—

" પરન્તુ અહિં વિશેષ એ છે કે—નીવિયાતાંનો ઉપભોગ પણ કારણની અપેક્ષાવાળો છે, અને ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યોનો ઉપભોગ તો વિશેષથી ન કરવા યોગ્ય જાણવો ॥ ૧ ॥ નીવિયાતાંને પ્રાપ્ત થયેલી વિગઇનો પરિભોગ અસાધુને યુક્ત છે, પરન્તુ ઇન્દ્રિયનો વિજય કરનાર સાધુને વિગઇના ત્યાગવાળા આહારને વિષે તે વિગઇનો (નીવિયાતાં વિગેરેનો) પરિભોગ યુક્ત નથી ॥ ૨ ॥ વળી જે સાધુ વિગઈઓનો ત્યાગ કરીને સ્નિગ્ધ અને મધુર રસવાળાં ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો (=નીવિયાતા વગેરે) ખાય, તે તપનું કર્મનિર્જરારૂપ ફળ અતિ તુચ્છ જાણવું ॥ ૩ ॥ સંયમધર્મમાં મંદ એવા કેટલાએ (ઘણાએ) સાધુઓ દેખાય છે કે જેઓએ જે (આહારાદિ સંબંધિ) પચ્ચક્ખાણ કર્યું છે, તે પચ્ચ૦ માં કારણે સેવવા યોગ્ય તે

ગાથાર્થઃ—વિગતિથી (એટલે દુર્ગતિથી અથવા અસંયમથી) ભય પામેલો જે સાધુ વિગઇને અને નીવિયાતાને (તથા ઉપલક્ષણથી સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો તથા ઉત્તમ દ્રવ્યોને પણ) ભોગવે-ખાય, તે સાધુને વિગઈ (તેમજ ઉપલક્ષણથી નીવિયાતા આદિ ત્રણે પ્રકારની વસ્તુઓ પણ) અવશ્ય વિગઈ-વિકૃતિના (ઇન્દ્રિયોને વિકાર ઉપજાવનાના) સ્વભાવવાળી હોય છે, માટે તે (વિગતિ સ્વભાવવાળી) વિગઈ વિગતિમા (એટલે દુર્ગતિમા અથવા અસંયમમા) બળાત્કારે લઇ જાય છે. [અર્થાત્ વિના કારણે રસના લોભથી વિગઇ વાપરનાર સાધુને તે વિગઇઓ બળાત્કારે દુર્ગતિમા પાડે છે, અને સંયમમાર્ગથી ભ્રષ્ટ કરે છે.]

ભાવાર્થઃ—દૂધ દહીં આદિ વિગઇઓ જ્યા સુધી અન્ય દ્રવ્યો વડે ઉપહત ન થઈ હોય (=હણાઇ ન હોય) ત્યા સુધી તો સાક્ષાત્ વિકૃતિ સ્વભાવવાળી છે, એટલું જ નહિ પરન્તુ તે વિગઇઓને અન્ય દ્રવ્યો વડે તથા અગ્નિ આદિ વડે ઉપહત કરી તેના દૂધપાક શીખંડ-આદિ નીવિયાતા બનાવ્યા હોય, તો તે નીવિયાતા જો કે વિગઇના ત્યાગવાળાને કલ્પે છે તો પણ એ ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો (=પૌષ્ટિક અને મધુર રસવાળા) છે, માટે તે ખાનારને મનોવિકાર ઉત્પન્ન કરે છે, અને વિગઈના ત્યાગવાળા તપસ્વીઓને એ ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો ખાવાથી ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરા થતી નથી, તે કારણથી નિર્વિકૃતિક હોવા છતા પણ એ ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો (=નીવિયાતા વિગેરે) ખાના નહિ, પરન્તુ જે મુનિ વિવિધ તપ કરનાથી દુર્બળ-અશક્ત થયા હોય અને વિગઈના સર્વથા ત્યાગ કરવાથી ઉત્તમ અનુષ્ઠાન તથા સ્વાધ્યાય અધ્યયન વિગેરે ન કરી શકે તેમ હોય તો તેવા મુનિને વિગઇના ત્યાગમા તે નીવિયાતા આદિ ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો ગુરૂની આજ્ઞા હોય તો કલ્પે છે, તેમા કોઈ દોષ લાગતો નથી, પરન્તુ ઘણી કર્મનિર્જરા પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રમાણે સાધુને નીવિયાતા પણ [1]વિના કારણે અને ગુરૂની આજ્ઞા વિના ખાના કલ્પે નહિ (પ્રવ૦ સારો૦ વૃ૦ ભાવાર્થ)

---

૧ વિના કારણે વિગઈઓનો (=નીવિયાતા વગેરેનો) ઉપભોગ ન

અવતરણ—૨૯ મી ગાથામાં ૬ ભક્ષ્ય વિગઈ અને ૪ અભક્ષ્ય વિગઈ અને તેના ઉત્તરભેદ નામવિના સંખ્યામાત્રથી દર્શાવીને ત્યારબાદ ૩૦ થી ૪૦ ગાથા સુધીમાં ૬ ભક્ષ્ય વિગઈનું સ્વરૂપ તેના ૩૦ નીવિયાતા આદિ સહિત સવિસ્તરપણે દર્શાવ્યું, તેથી હવે બાકી રહેલી ૪ અભક્ષ્ય વિગઈનું સ્વરૂપ (તેના નામ અને તેના ઉત્તરભેદ સહિત) આ ગાથામાં દર્શાવાય છે—

कुत्तिय-मच्छिय-भामर, महुं तिहा कट्ठ पिट्ठ मज्ज दुहा
जल-थल-खगमस तिहा,घयव्व मक्खण चउ अभक्खा॥४१

શબ્દાર્થ —

कुत्तिय-કૌતિક, કુતાનું, ખગતગનું
मच्छिय=માક્ષિક માખીઓનું
भामर=ભ્રમર, ભમરીઓનું
कट्ठ=કાષ્ઠની, વનસ્પતિની
पिट्ठ=પિષ્ટ, લોટની
मज्ज=મદ્ય, મદિરા, દારૂ
जल=જલચરનું
थल=સ્થલચરનું
खग=પક્ષીનું
मस=માંસ
घयव्व=ઘીની પેઠે

કરવા માટે સિદ્ધાન્તોમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે ગાથાઓનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે—

" પરન્તુ અહિં વિશેષ એ છે કે–નીવિયાતાનો ઉપભોગ પણ કારણની અપેક્ષાવાળો છે, અને ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યોનો ઉપભોગ તો વિશેષથી ન કરવા યોગ્ય જાણવો ॥ ૧ ॥ નીવિયાતાંને પ્રાપ્ત થયેલી વિગઇનો પરિભોગ અસાધુને યુક્ત છે, પરન્તુ ઇંદ્રિયનો વિજય કરનાર સાધુને વિગઇના ત્યાગવાળા આહારને વિષે તે વિગઇનો (નીવિયાતાં વિગેરેનો) પરિભોગ યુક્ત નથી ॥ ૨ ॥ વળી જે સાધુ વિગઈઓનો ત્યાગ કરીને સ્નિગ્ધ અને મધુર રસવાળાં ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો (=નીવિયાતાં વગેરે) ખાય, તે તપનું કર્મનિર્જરારૂપ ફળ અતિ તુચ્છ જાણવું ॥ ૩ ॥ સંયમધર્મમાં મંદ એવા કેટલાએ (ઘણાએ) સાધુઓ દેખાય છે કે જેઓએ જે (આહારાદિ સંબંધિ) પચ્ચખ્ખાણ કર્યું છે, તે પચ્ચ૦ મા કારણે સેવવા યોગ્ય તે

गाथार्थ—[1]કુતિયાનુ મદ્ય, માખીઓનુ મધ, અને ભમરીઓનુ મધ એમ મધ ૩ પ્રકારનુ છે. તથા કાષ્ઠ (વનસ્પતિની) અગ્નિ અને પિષ્ટ (લોટની) મદિરા એમ મદિરા બે પ્રકારની છે, તથા જલચરનુ માસ, સ્થલચરનુ માસ, અને ખેચરનુ માસ એમ માસ ૩ પ્રકારનુ છે, ઘીની પેઠે માખણ ચાર પ્રકારનુ છે, એ પ્રમાણે ૮ અભક્ષ્ય વિગઈ જાણવી. ॥ ૪૧ ॥

भावार्थ—ત્રણ પ્રકારનુ મધ જે ગાથામા કહ્યુ છે તે પ્રસિદ્ધ છે, તથા બે પ્રકારની મદિરામા જે કાષ્ઠની મદિરા કહી છે તે काष्ठ એટલે વનસ્પતિના અવયવ (સ્કધ-પુષ્પ-તથા ફળ વિગેરે) જાણવા, તે અવયવોને અત્યત કોહોવરાવીને જે ઉન્માદક આસવ-સત્ત્વ ખેચવામા આવે છે તે મદિરા છે. ત્યા શેલડી વિગેરેની મદિરા તે સ્કધની, મહુડા વિગેરેની મદિરા તે પુષ્પની, અને દ્રાક્ષ વિગેરેની મદિરા તે ફળની મદિરા કહેવાય એ રીતે

વસ્તુને વિના કારણે સેવતા હોય છે ॥ ૪ ॥ તલના મોદક, તિલવટી, વરસોલા નાળીયેરના (કોપરાના) લડ્ડા વિગેરે, ઘણુ ઘોલ, ખીર, ઘૃતપૂપ (પૂરીઓ) અને શાક વિગેરે ॥૫॥ ઘીમાં તળેલા માંડા વિગેરે, દહી દૂધના કરબ વિગેરે, તથા કુલેર અને ચુરમા વિગેરે (એ નીવિયાતાં ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યો) ને કેટલાએ સાધુઓ વિના કારણે ભોગવે છે (ખાય છે), ॥૬॥ માટે યથોક્ત વિધિમાર્ગ પ્રમાણે ચાલનારા અને આગમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનારા તથા જરા જન્મ અને મરણ વડે ભયકર એવા આ ભવ સમુદ્રથી ઉદ્વેગ પામેલ ચિત્તવાળા સાધુઓને તે (અસાધુઓનુ આચરણ) પ્રમાણ નથી ॥ ૭ ॥ જે કારણથી ઘણા દુખરૂપી દાવાનળ અગ્નિથી તપેલા એવા જીવોને આ સસારરૂપી અટવીમાં શ્રી જિનેશ્વરની આજ્ઞા સિવાય બીજો કોઇ પ્રતિકાર-ઉપાય નથી ॥૮॥ વિગઈ (તિ) પરિણતિ ધર્મવાળો મોહ જેને ઉદય પામે છે, તેને તે મોહ ઉદય પામ્યે છતે મનને વશ કરવામાં સારા ઉદ્યમવાળો સાધુ હોય તો તે પણ અકાર્યમા કેમ ન પ્રવર્તે ! ॥૯॥ "—ઇત્યાદિ પ્રવ૦ સારો૦ મા ઉદ્ધૃત ભાવાર્થ

[1] કુતિયાં અથવા કુતા તે જગલમાં ઉત્પન્ન થનારા ક્ષુદ્ર-ન્હાના જતુઓ છે

બીજા અંગોની પણ કાષ્ટ મદિરા યથાસંભવ જાણવી. તથા જુવાર વિગેરેના પિષ્ટ એટલે લોટને કોહોવરાવીને જે માદક સત્ત્વ ખેંચવામા આવે છે તે પિષ્ટ મદિરા જાણવી

તથા મત્સ્ય કાચબા વિગેરે જળચર જીવોનુ માસ તે જલચર માસ, મનુષ્ય ગાય ભેંસ વિગેરે સ્થલચર જીવોનુ માસ તે સ્થલચર માસ, અને ચકલી મુરઘા વિગેરે પક્ષીઓનુ માસ તે ખેચર માસ કહેવાય. અથવા શાસ્ત્રમા રુધિર-ચરબી-અને ચર્મ (ચામડી) એ રીતે પણ ત્રણ પ્રકારનુ માસ કહ્યુ છે

તથા ઘીની પેઠે માખણ પણ ઉટડીના માખણ વિના ચાર પ્રકારનુ છે, કેમકે ઉટડીના દુધનુ દહી નથી બનતુ, તેથી તેનુ ઘી પણ બનતુ નથી અહિં માખણ તે છાશથી જુદુ પાડેલુ હોય તો અભક્ષ્ય થાય છે.

॥ ૪ મહાવિગઇનુ અભક્ષ્યપણુ ॥

એ ચાર વિગઇઓ ઇન્દ્રિયોને તથા મનને પણ વિકાર ઉપજાવનારી હોવાથી મહા વિગઈ કહેવાય છે, તેમજ એમા ઘણા સ્થાવર અને ત્રસ જતુઓની ઉત્પત્તિ થાય છે જેથી શ્રાવક તથા સાધુને ભક્ષણ કરવા યોગ્ય ન હોવાથી એ ચારે અભક્ષ્ય વિગઈ કહેવાય છે કહ્યુ છે કે—

आमासु य पक्कासु य, विपच्चमाणासु मंसपेसीसु
सययं चिय उववाओ, भणिओ अ निगोयजीवाण ॥१॥

અર્થ—કાચી માસ પેસીઓમા (=કાચા માસમા), પાકા (=રાંધેલા) માસમા, તેમજ અગ્નિ ઉપર પકાતા (રંધાતા) માસમા એ ત્રણે અવસ્થામા નિશ્ચય નિગોદ જીવોનો (=અનન્ત બાદર સાધારણ વનસ્પતિ જીવોનો) ઉપપાત-ઉત્પત્તિ નિરન્તર (પ્રતિસમય) કહેલ છે ॥૧॥ એ પ્રમાણે માસમા જ્યારે અનન્ત નિગોદ જીવોની ઉત્પત્તિ પણ થાય છે, તો દ્વીન્દ્રિયાદિ અસખ્ય ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ તો સહજે હોયજ વળી માસમા બીજા અભક્ષ્યોની માફક અન્તર્મુહૂર્તબાદ જીવોત્પત્તિ થાય છે એમ નથી, પરન્તુ જીવથી જુદુ પડયા બાદ તુર્ત્તજ જીવોત્પત્તિ થાય છે તથા—

मज्जे महुम्मि मंसमि, नवणीयम्मि चउत्थए
उप्पज्जंति अणंता, तव्वन्ना तत्थ जंतुणो ॥ १ ॥

અર્થ—મદિરામા મધમા માસમા અને ચોથા માખણમા એ ચારમા સરખા (મદિરા વિગેરેના વર્ણ સરખા) વર્ણવાળા અનન્ત (¹અનેક) જતુએ (ત્રસ² જીવો) ઉત્પન્ન થાય છે ॥૨॥ એ કારણથી ચારે મહાવિગઇએ અભક્ષ્ય છે

अवतरण—હવે આ ગાથામા બે ભાગા (પ્રત્યા૦ લેવાના બે પ્રકાર)નુ ૭ મુ દ્વાર કહેવાય છે.

मणं-वयणं-कायं-मणवय-मणतणु-वयतणु-तिजोगि सग सत्त ।
करं कारणं मइ दुं तिजुइ, तिकालि सीयाल भगसय ॥४२॥

શબ્દાર્થ—

तिजोगि=ત્રિસ યોગી ભગ ૧
सग=સાત
सत्त=સાત
(सगसत्त=સાત સપ્તક)
कर=કરવુ
कार=કરાવવુ
अणुमइ=અનુમતિ
दु(जुइ)=દ્વિયોગી
तिजुइ=ત્રિયોગી ભગ ૧
तिकालि=ત્રણે કાળના ગણતા
सीयाल=સુડતાલીસ (૪૭)
भग=ભાગા-પ્રકાર
सयं=સો (૧૦૦)

गाथार्थ—મન-વચન-કાયા-મનવચન-મનકાયા-વચનકાયા-અને (ત્રિસયોગી એટલે) મનવચનકાયા એ સાત ભાગા ત્રણ યોગના છે, તેને કરવુ-કરાવવુ-અનુમોદવુ-(તથા દ્વિસયોગી

૧-૨ અહિં 'અનન્ત" શબ્દનો અર્થ અનન્ત નહિ પરન્તુ અનેક છે, જેથી માંસમાં અનંત નિગોદ જીવોની તથા અસખ્ય ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ, અને શેષ ત્રણમાં અસખ્ય ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ હોય છે એમ જાણવુ અથવા એ ગાથા કેવળ ત્રસજીવોની ઉત્પત્તિને અગે પણ ગણી શકાય, જેથી અનન્ત એટલે અનેક એટલે અસખ્ય ત્રસજીવોની ઉત્પત્તિ એ ચારમાં થાય છે એવો અર્થ જાણવો

તે) કરવુ કરાવવુ-કરવુ અનુમોદવુ-અને કરાવવુ અનુમોદવુ-તથા (ત્રિસ યોગી ૧ ભાગો એટલે) કરવુ કરાવવુ અનુમોદવુ એ સાત ભાગા ત્રણ કરણના થાય (તે સાથે ગણતા-ગુણતા સાત સપ્તકના ૪૯ ભાગા થાય અને) તેને ત્રણ કાળ સાથે ગણતા ૧૪૭ ભાગા થાય ॥ ૪૨ ॥

भावार्थ—અહિં પચ્ચખ્ખાણ લેનાર જૂદી જૂદી રીતે ૪૯ પ્રકારે અથવા ૧૪૭ પ્રકારે એમ બન્ને રીતે લઇ શકે છે, તે ભાગા ત્રણ યોગ ત્રણ કરણ અને ત્રણ કાળના સબધથી જૂદી જૂદી રીતે થાય છે તે આ પ્રમાણે—

ભગગણિતની રીતિ પ્રમાણે ત્રણ યોગના અયોગી ભાગા ૩, દ્વિયોગી ભાગા ૩ અને ત્રિયોગી ભાગો ૧ થાય છે, એ પ્રમાણે ત્રણ યોગના ૭ ભાગા થાય છે, તથા ત્રણ કરણના પણ અયોગી ભાગા ૩, દ્વિયોગી ૩ અને ત્રિયોગી ૧ ભાગો મળી ૭ ભાગા થાય છે તે સાત સપ્તકના ૪૯ ભાગા થાય અને તેને ત્રણ કાળ સાથે ગણતા (૪૯×૩=) ૧૪૭ ભાગા થાય છે, જેથી એક પચ્ચખ્ખાણ લેનાર ૪૯ જણ અથવા ૧૪૭ જણ હોય તો તે દરેકને જૂદી જૂદા રીતે આપી શકાય છે અહિ યોગના તથા કરણના ૭-૭ ભાગા આ પ્રમાણે—

ત્રણ યોગના ૭ ભાગા*		ત્રણ કરણના સાત ભાગા	
૧ મનથી	૩ અસંયોગી	૧ કરવુ	૩ અસંયોગી
૨ વચનથી		૨ કરાવવુ	
૩ કાયાથી		૩ અનુમોદવુ	
૪ મન-વચનથી	૩ દ્વિસંયોગી	૪ કરવુ-કરાવવુ	૩ દ્વિસંયોગી
૫ મન-કાયાથી		૫ કરવુ-અનુમો૦	
૬ વચન-કાયાથી		૬ કરાવવુ-અનુમો૦	
૭ મ૦ વ૦ કાયાથી		૭ કરવુ કરા૦ અનુમો૦	
(એ ત્રિસ યોગી ૧)		(એ ત્રિસ યોગી ૧)	

* આ સપ્તકને પરસ્પર ગણતાં જે ૪૯ ભાગા થાય તેનો ક્રમ આ પ્રમાણે—

(પહેલુ સપ્તક)	(બીજુ સપ્તક)
૧ મનથી કરૂ નહિ	૧ મનથી કરાવુ નહિ
૨ વચનથી કરૂ નહિ	૨ વચનથી કરાવુ નહિ
૩ કાયાથી કરૂં નહિ	૩ કાયાથી કરાવુ નહિ
૪ મ૦ વ૦ થી કરૂ નહિ	૪ મ૦ વ૦ થી કરાવુ નહિ
૫ મ૦ કા૦ થી કરૂ નહિ	૫ મ૦ કા૦ થી કરાવું નહિ
૬ વ૦ કા૦ થી કરૂ નહિ	૬ વ૦ કા૦ થી કરાવુ નહિ
૭ મ૦ વ૦ કા૦ થી કરૂ નહિ	૭ મ૦ વ૦ કા૦ થી કરાવુ નહિ

(ત્રીજુ સપ્તક)			(ચોથુ સપ્તક)		
૧ મનથી અનુમોદુ નહિ			૧ મનથી કરૂ નહિ કરાવુ નહિ		
૨ વચનથી	,,	,,	૨ વચનથી	,,	,,
૩ કાયાથી	,	,,	૩ કાયાથી	,	,,
૪ મ૦વ૦થી	,,	,,	૪ મ૦વ૦થી	,,	,,
૫ મ૦કા૦થી	,,	,,	૫ મ૦કા૦થી	,,	,,
૬ વ૦કા૦થી	,,	,	૬ વ૦કા૦થી	,,	,
૭ મ૦વ૦કા૦થી	,,	,,	૭ મ૦વ૦કા૦થી	,,	,,

(પાચમુ સપ્તક)		(છઠ્ઠુ સપ્તક)		
૧ મનથી કરૂ નહિ અનુમોદુ નહિ		૧ મનથી કરાવુ નહિ અનુમોદુ નહિ		
૨ વચનથી ,	,	૨ વચનથી	,,	,
૩ કાયથી	,	૩ કાયાથી	,,	,,
૪ મ૦વ૦થી ,	,	૪ મ૦ વ૦ થી	,	,,
૫ મ૦કા૦થી ,	,	૫ મ૦ કા૦ થી	,	,,
૬ વ૦કા૦થી	,	૬ વ૦ કા૦ થી	,,	,
૭ મ૦ વ૦કા૦થી	,	૭ મ૦વ૦કા૦થી	,,	,

(સાતમુ સપ્તક)

૧ મનથી કરૂ નહિ કર૦ નહિ અનુ૦ નહિ				
૨ વચનથી	,,	,,	,,	એ પ્રમાણે ૭ સપ્તકના
૩ કાયાથી	,	,	,,	ક્રમથી ૪૯ ભાંગા
૪ મ૦ વ૦ થી	,,	,,	,,	જાણવા, અને તેને ત્રણ

૫ મ૦ કા૦ થી ,, ,, ,,   કાળથી ગણતા ૧૪૭
૬ વ૦ કા૦ થી ,, ,, ,   ભાગા જાણવા
૭ મ૦ વ૦ કા૦ થી ,, ,, ,,

પ્રશ્ન—પ્રત્યાખ્યાન એ ભવિષ્યકાળ (માં કરવા યોગ્ય અનુચિત આચરણને ત્યાગ કરવા) ના વિષયવાળુ છે, તો તેને ત્રણે કાળના વિષયવાળુ ગણીને ૧૪૭ ભાગા ગણ્યા તે કેમ અને ? વળી ભૂતકાળમા થઇ ગયેલા અનુચિત આચરણનો ત્યાગ પ્રત્યા૦ કરતી વખતે કેવી રીતે હોય ?

ઉત્તર—ભૂતકાળમાં જે અનુચિત આચરણ થઇ ગયુ તેની નિંદા અને ગર્હા કરૂ છુ, વર્ત્તમાન કાળમા જે અનુચિત આચાર છુ સેવી રહ્યો છુ તેને સવરૂ છુ (રોકુ છુ) અને ભવિષ્ય કાળમા હવેથી તેવુ આચરણ નહિ કરૂ, એ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાનમા ભૂતકાળની નિંદા, વતમાનનો સવર, અને ભવિષ્યનુ પ્રત્યાખ્ય ન એ રીતે (ત્રણ કાળના) ત્રણ વિષયવાળુ પ્રત્યાખ્યાન છે કહ્યુ છે કે—अतीतस्य निंदया, सांप्रतिकस्य संवरणेन अनागतस्य प्रत्याख्यानेन (ઇતિ અવચૂરિ)

अवतरण—પૂર્વે દર્શાવેલ પ્રત્યાખ્યાનો કેવી રીતે પાલન કરવા? અને પ્રત્યાખ્યાન લેવાના બીજા ચાર પ્રકાર તે આ ગાથામા દર્શાવાય છે—

एय च उत्तकाले, सय च मण वय तणूहि पालणिय ।
जाणग जाणगपासत्ति भगचउगे तिसु अणुन्ना ॥४३॥

શબ્દાર્થ —

एय=એ (પોરસી આદિ પ્રત્યા૦)	पास=પાસે
उत्तकाले=કહેલા કાળે	त्ति=ઇતિ, એ પ્રમાણે
सय=પોતે	तिसु=ત્રણ ભાગામા
जाणग=પચ્ચ૦ નો જાણકાર	अणुन्ना=અનુજ્ઞા, આજ્ઞા
(अ)जाणग=પચ્ચ૦ નો અજાણ	

गाथार्थ —એ (પોરસી આદિ) પ્રત્યાખ્યાનોને તેના કહેલા (એક પ્રહર ઇત્યાદિ) કાળસુધી પોતે મન વચન અને કાયાવડ

પરિપાલન કરના (પરન્તુ ભાગના નહિ), તથા પ્રત્યા૦ ના જાણ અને અજાણ પાસે પ્રત્યા૦ લેના આપનાના ચાર ભાગામા ત્રણ ભાગાને વિષે પચ્ચ૦ કરનાની આજ્ઞા છે (અને ચોથો ભાગો અશુદ્ધ છે) ॥ ૪૩ ॥

ભાવાર્થ—પોરુષી આદિ પ્રત્યાખ્યાનોના જે જે કાળ કહ્યા છે, તેટલા કાળ સુધી તે પચ્ચ૦ નુ પરમ આદરપૂર્વક રક્ષણ કરવુ, પરન્તુ કોઇપણ જાતના સાસારિક સ્વાર્થ-લાભને ખાતર તેનો કાળ પૂર્ણ થયા પહેલા ભોજન ઇત્યાદિ કરવુ નહિ, કારણ કે સસાર વ્યવહારમા પણ લીધેલી પ્રતિજ્ઞા અનેક લાભ ગુમાવીને પણ પાળનાર હોય તેજ અતિ વ્યવહારકુશળ કહેવાય છે, અને પર્યન્તે તેને જ મહાન્ લાભ થાય છે તો મોક્ષમાર્ગ જેવા લાભને અર્થે કરેલી આત્મધર્મને પ્રગટ કરનારી પ્રતિજ્ઞાનો સામાન્ય તુચ્છ લાભોની ખાતર ભગ કેમ કરાય ?

વળી એ પ્રત્યાખ્યાનની જાણ અજાણ સબધી ચતુર્ભંગી આ પ્રમાણે છે—

૧ પચ્ચ૦ કરનાર જાણ, અને કરાવનાર જાણ		શુદ્ધ
૨ ,, ,, અને કરાવનાર અજાણ		શુદ્ધ
૩ પચ્ચ૦ કરનાર અજાણ, અને કરાવનાર જાણ		શુદ્ધ
૪ ,, , અને કરાવનાર અજાણ—અશુદ્ધ		

એ પ્રમાણે ચાર ભાગામા પહેલા ત્રણ ભાગા શુદ્ધ છે, કારણ કે પ્રત્યા૦ના આગાર-કાળ વિગેરે સ્વરૂપના જ્ઞાતા પચ્ચ૦ કરનાર અને કરાવનાર બન્ને જાણ હોય તો તે પરમ શુદ્ધ છે, પરન્તુ ગુરુ કદાચ અલ્પ ક્ષયોપશમવાળા અથવા વયમા લઘુ હોવાથી પચ્ચ૦ નું સ્વરૂપ ન જાણતા હોય તો પણ શ્રદ્ધાળુ શ્રાવક અથવા શિષ્ય ગુરુના બહુમાન માટે તેમજ ગુરુસાક્ષી એજ પચ્ચ૦ કરવુ જોઇએ એવો શાસ્ત્રવિધિ સાચવવાને અર્થે તે અજાણ ગુરુ પાસે પ્રત્યા૦ ઉચ્ચરે તો પણ પોતે જાણકાર હોવાથી લીધેલા પ્રત્યા૦નુ યથાર્થ પાલન કરી શકે છે માટે બીજો ભગ પણ શુદ્ધ છે, તેમજ પચ્ચ૦ કરનાર અજાણ હોય પરન્તુ કરાવનાર ગુરુ જો જાણ હોય તો તેને પચ્ચ૦નુસ્વરુપ સમજાવીને

પછી પચ્ચ૦ આપે, અને તેથી તે પચ્ચ૦નુ યથાર્થ પાલન થાય છે, માટે ત્રીજો ભગ પણ શુદ્ધ છે પરન્તુ ચોથા ભાગામા તો બન્ને જણ અજાણ હોનાથી પચ્ચ૦નુ સ્વરૂપ પણ સમજાય નહિ અને યથાર્થ પાલન પણ થાય નહિ માટે તે ચોથો ભગ તો સ્પષ્ટ રીતે અશુદ્ધજ છે એ પ્રમાણે આ ચતુર્ભગીનુ સ્વરુપ સમજીને પચ્ચ૦ કરનારે પોતે પચ્ચ૦નુ સ્વરૂપ સમજવુ, અથવા તો ગુરૂની પાસે સમજીને પચ્ચ૦ [1]કરવુ

अवतरण—કરેલુ પચ્ચખ્ખાણ જે છ રીતે વિશેપ શુદ્ધ થાય છે તે ૬ પ્રકારની શુદ્ધિનુ ૮ મુ દ્વાર આ ગાથામા કહેવાય છે —

फासिय पालिय सोहिय तीरिय किट्टिय अराहिय छ सुद्धं।
पच्चरकाण फासिय, विहिणोचियकालि ज पत्तं ॥४४ ॥

શબ્દાર્થ —

फासिय=સ્પર્શિત	किट्टिय=કીર્તિત
पालिय=પાલિત	अराहिय=આરાધિત
सोहिय=શોધિત	विहिणा=વિધિવડે
तीरिय=તીરિત	उचियकालि=ઉચિતકાળે
	पत्त=પ્રાપ્ત થયુ, લીધુ

गाथार्थ —સ્પર્શિત-પાલિત-શોધિત-તીરિત—કીર્તિત—અને આરાધિત એ છ પ્રકારની શુદ્ધિ છે ત્યા વિધિપૂર્વક ઉચિતકાળે (દિવસ ઉગ્યા પહેલા) જે પચ્ચ૦ પ્રાપ્ત કર્યું હોય (લીધુ હોય) તે स्पर्शित पच्च० કહેવાય. ॥ ૪૪ ॥

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે. વિશેપ એજ કે-પ્રત્યા૦ના સ્વરૂપને સમજનાર સાધુ અથવા શ્રાવક સૂર્ય ઉગ્યા પહેલાજ પોતે એકલો અથવા ચૈત્ય સમક્ષ અથવા સ્થાપનાચાર્ય

---

૧ એ અર્થ ઉપરથી "પચ્ચ૦નુ સ્વરુપ સપૂર્ણ સમજાય તોજ પચ્ચ૦ કરવું, નહિતર કરવુજ નહિ" એમ કહેનારા પ્રત્યા૦ ધર્મના નિષેધક અને વિરાધક જાણવા

પરિપાલન કરના (પરન્તુ ભાગવા નહિ), તથા પ્રત્યા૦ ના જાણ અને અજાણ પાસે પ્રત્યા૦ લેના આપવાના ચાર ભાગામા ત્રણ ભાગાને વિષે પચ્ચ૦ કરવાની આજ્ઞા છે (અને ચોથો ભાગો અશુદ્ધ છે) ॥ ૪૩ ॥

ભાવાર્થ—પોરુષી આદિ પ્રત્યાખ્યાનોના જે જે કાળ કહ્યા છે, તેટલા કાળ સુધી તે પચ્ચ૦ નુ પરમ આદરપૂર્વક રક્ષણ કરવુ, પરન્તુ કોઇપણ જાતના સાસારિક સ્વાર્થ–લાભને ખાતર તેનો કાળ પૂર્ણ થયા પહેલા ભોજન ઇત્યાદિ કરવુ નહિ, કારણ કે સસાર વ્યવહારમા પણ લીધેલી પ્રતિજ્ઞા અનેક લાભ ગુમાવીને પણ પાળનાર હોય તેજ અતિ વ્યવહારકુશળ કહેવાય છે, અને પર્યન્તે તેને જ મહાન્ લાભ થાય છે તો મોક્ષમાર્ગ જેવા લાભને અર્થે કરેલી આત્મધર્મને પ્રગટ કરનારી પ્રતિજ્ઞાનો સાસારિક તુચ્છ લાભોની ખાતર ભગ કેમ કરાય ?

વળી એ પ્રત્યાખ્યાનની જાણ અજાણ સબધી ચતુર્ભંગી આ પ્રમાણે છે—

૧ પચ્ચ૦ કરનાર જાણ, અને કરાવનાર જાણ		શુદ્ધ
૨ ,, ,, અને કરાવનાર અજાણ		શુદ્ધ
૩ પચ્ચ૦ કરનાર અજાણ, અને કરાવનાર જાણ		શુદ્ધ
૪ ,, ,, અને કરાવનાર અજાણ	—અશુદ્ધ	

એ પ્રમાણે ચાર ભાગામા પહેલા ત્રણ ભાગા શુદ્ધ છે, કારણ કે પ્રત્યા૦ ના આગાર–કાળ વિગેરે સ્વરૂપના જ્ઞાતા પચ્ચ૦ કરનાર અને કરાવનાર બન્ને જણ હોય તો તે પરમ શુદ્ધ છે પરન્તુ ગુરુ કદાચ અલ્પ ક્ષયોપશમવાળા અથવા વયમા લઘુ હોવાથી પચ્ચ૦ નુ સ્વરૂપ ન જાણતા હોય તો પણ શ્રદ્ધાળુ શ્રાવક અથવા શિષ્ય ગુરુના બહુમાન માટે તેમજ ગુરુસાક્ષીએજ પચ્ચ૦ કરવુ જોઇએ એવો શાસ્ત્રવિધિ સાચવવાને અર્થે તે અજાણ ગુરુ પાસે પ્રત્યા૦ ઉચ્ચરે તો પણ પોતે જાણકાર હોવાથી લીધેલા પ્રત્યાખ્યાનનુ યથાર્થ પાલન કરી શકે છે માટે બીજો ભાંગો પણ શુદ્ધ છે, તેમજ પચ્ચ૦ કરનાર અજાણ હોય પરન્તુ કરાવનાર ગુરુ જો જાણ હોય તો તેને પચ્ચ૦નુસ્વરૂપ સમજાવીને

પછી પચ્ચ૦ આપે, અને તેથી તે પચ્ચ૦નુ યથાર્થ પાલન થાય છે, માટે ત્રીજો ભગ પણ શુદ્ધ છે પરન્તુ ચોથા ભાગામા તો બન્ને જણ અજાણ હોવાથી પચ્ચ૦નુ સ્વરૂપ પણ સમજાય નહિ અને યથાર્થ પાલન પણ થાય નહિ માટે તે ચોથો ભગ તો સ્પષ્ટ રીતે અશુદ્ધજ છે એ પ્રમાણે આ ચતુર્ભગીનુ સ્વરુપ સમજીને પચ્ચ૦ કરનારે પોતે પચ્ચ૦નુ સ્વરૂપ સમજવુ, અથવા તો ગુરૂની પાસે સમજીને પચ્ચ૦ [1]કરવુ

अवतरण—કરેલુ પચ્ચખ્ખાણ જે છ રીતે વિશેષ શુદ્ધ થાય છે તે ૬ પ્રકારની શુદ્ધિનુ ૮ મુ द्वार આ ગાથામા કહે વાય છે —

फासिय पालिय सोहिय तीरिय किट्टिय अराहिय छ सुद्धं।
पच्चरकाण फासिय, विहिणोच्चियकालि ज पत्तं ॥४४ ॥

શબ્દાર્થ —

फासिय-સ્પર્શિત	किट्टिय=કીર્તિત
पालिय=પાલિત	अराहिय=આરાધિત
सोहिय=શોધિત	विहिणा=વિધિવડે
तीरिय=તીર્ગિત	उचियकालि=ઉચિતકાળે
	पत्त=પ્રાપ્ત થયુ, લીધુ

गाथार्थ—સ્પર્શિત-પાલિત-શોધિત-તીર્ગિત—કીર્તિત—અને આરાધિત એ છ પ્રકારની શુદ્ધિ છે ત્યા વિધિપૂર્વક ઉચિતકાળે (દિવસ ઉગ્યા પહેલા) જે પચ્ચ૦ પ્રાપ્ત કર્યું હોય (લીધુ હોય) તે स्पर्शित पच्च० કહેવાય ॥ ૪૪ ॥

भावार्थ.—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે. વિશેષ એજ કે-પ્રત્યા૦ ના સ્વરૂપને સમજનાર સાધુ અથવા શ્રાવક સૂર્ય ઉગ્યા પહેલાજ પોતે એકલો અથવા ચૈત્ય સમક્ષ અથવા સ્થાપનાચાર્ય

---

[1] એ અથ ઉપરથી "પચ્ચ૦નુ સ્વરુપ સપૂર્ણ સમજાય તોજ પચ્ચ૦ કરવું, નહિતર કરવુજ નહિ" એમ કહેનારા પ્રત્યા૦ ધર્મના નિષેધક અને વિરાધક જાણવા

કે ગુરુ સમક્ષ પચ્ચખ્ખાણ ઉચ્ચરીને ત્યારબાદ પ્રત્યા૦ નો કાળ પૂર્ણ થતા પહેલા ગુરુને વંદન કરી ગુરુ પાસે રાગ દ્વેષ અને નિયાણ રહિત પચ્ચ૦ ગ્રહણ કરે, તે વખતે ગુરુની સાથે પોતે પણ અતિમંદ સ્વરે પચ્ચ૦ ના આલાપકના અક્ષરો બોલે, એ રીતે લીધેલું પચ્ચ૦ સ્પર્શિત પચ્ચ૦ કહેવાય

अवतरण—પચ્ચ૦ ની ૬ શુદ્ધિમાની પહેલી શુદ્ધિનો અર્થ પૂર્વ ગાથામા કહીને હવે આ ગાથામા બીજી ત્રીજી ચોથી અને પાચમી શુદ્ધિનો અર્થ કહે છે—

पालिय पुणपुण सरियं, सोहिय गुरुदत्तसेसभोयणओ।
तीरिय समहिय काला, किट्टिय भोयणसमयसरणा ॥४५॥

શબ્દાર્થ —

पुण पुण=વાર વાર
सरिय=સભાર્યું હોય
समहिय=કંઇક અધિક
काला=(પચ્ચ૦ના) કાળથી
सरणा=સ્મરણથી, સભારનાથી

गाथार्थः—કરેલા પચ્ચખ્ખાણને વારવાર સભાર્યું હોય તો તે पालित (રક્ષિત) પચ્ચ૦ કહેવાય, તથા ગુરુને આપતા જે શેષ વધ્યુ હોય તે ભોજન કરનાથી પચ્ચ૦ शोधित અથવા शोभित (સોધ્યુ-શુદ્ધ કર્યું અથવા શોભાવ્યુ) કહેવાય, તથા (પચ્ચ૦ નો જે કાળ કહ્યો છે તે કાળથી પણ) અધિક કાળ કરનાથી[1] (=મોડું પચ્ચ૦ પારનાથી) तीरित (તીર્યું) પચ્ચ૦ કહેવાય, અને કરેલુ પચ્ચ૦ ભોજન સમયે પુન સભારવાથી[2] कीर्तित (કીર્ત્યું) પચ્ચ૦ કહેવાય

भावार्थ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે.

---

૧ પચ્ચ૦ નો કાળ પૂર્ણ થયો હોય તો પણ તે ઉપરાન્ત કંઇક અધિક કાળ વીત્યા બાદ ભોજન કરવું તે

૨ ભોજન કરવા બેસતી વખતે "મારે અમુક પચ્ચ૦ હતુ તે પૂર્ણ થયુ માટે હવે હું ભોજન કરીશ" એવા ઉચ્ચાર કરવાથી કીર્તિત કહેવાય (અવચૂરિ)

अवतरण—આ ગાથામા છઠ્ઠી શુદ્ધિનો અર્થ તેમજ બીજી રીતે પણ ૬ શુદ્ધિ છે તે દર્શાવે છે—

इय पडियरियं आरा-हियं तु अहवा छ सुद्धि सद्दहणा।
जाणण विणयऽणुभासण, अणुपालण भावसुद्धित्ति ॥४६॥

શબ્દાર્થ —

इय=એ રીતે	अहवा=અથવા, બીજી રીતે
पडियरिय=પ્રતિચરિત, આચરેલુ	

गाथार्थ—એ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત રીતિએ આચરેલુ–આદરેલુ (=સપૂર્ણ કરેલુ) પચ્ચખ્ખાણ તે आराधित (આરાધેલુ) પચ્ચ૦ કહેવાય અથવા બીજી રીતે પણ ૬ પ્રકારની શુદ્ધિ છે તે આ પ્રમાણે–શ્રદ્ધા શુદ્ધિ-જાણ શુદ્ધિ (=જ્ઞાન શુદ્ધિ)-વિનય શુદ્ધિ-અનુભાષણ શુદ્ધિ-અનુપાલન શુદ્ધિ-અને ભાવશુદ્ધિ એ ૬ શુદ્ધિ છે

भावार्थः—આ પ્રત્યા૦ ભાષ્યમા પ્રત્યા૦ ના જે સર્વ વિધિ કહ્યા તે વિધિ પ્રમાણે અથવા પૂર્વે કહેલી પાચ શુદ્ધિ પ્રમાણે જે પચ્ચખ્ખાણ આચર્યું હોય એટલે સપૂર્ણ કર્યું હોય તે आराधित પચ્ચ૦ કહેવાય. તથા બીજી રીતે પણ ૬ શુદ્ધિ કહી છે તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે—

૧ श्रद्धाशुद्धि—સિદ્ધાન્તમા સાધુ સબધિ અથવા શ્રાવક સબધિ જે પ્રત્યાખ્યાન જે રીતે[1] જે અવસ્થામા[2] અને જે

૧ અહિ "रीति" તે મુનિને પચમહાવ્રતરૂપ મૂળગુણ પચ્ચખ્ખાણ અને પિંડવિશુદ્ધિ આદિ ઉત્તરગુણ પચ્ચખ્ખાણ, અને શ્રાવકને પાંચ અણુવ્રતરૂપ મૂળગુણ પ્રત્યાખ્યાન અને દિગ્પરિમાણ આદિ ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાન અને તે સર્વનો ઉચ્ચારવિધિ જાણવો.

૨ "अवस्था" તે સાધુને અગે જિનકલ્પ–સ્થવિરકલ્પ–પરિહારકલ્પ યથાલદકલ્પ–બાર પ્રતિમાધારી ઇત્યાદિ, તેમજ ગ્લાનાદિ અવસ્થા, અને અને શ્રાવકને અગે ૧૧ પ્રતિમાધર પ્રતિમારહિત, નિયતવ્રતી (અમુક વખતે અમુક પચ્ચખ્ખાણ કરવાની નિત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા), અને અનિયતવ્રતી (છૂટા) ઇત્યાદિ

કાળમા[1] કરવાનુ કહ્યુ છે, તે રીતે તે અવસ્થામા અને તે કાળે જ તે પ્રત્યા૦ કરવુ યોગ્ય છે એવી જે શ્રદ્ધા રાખવી તે

૨ ज्ञानशुद्धि—અમુક પચ્ચ૦ અમુક અવસ્થામા અમુક કાળે અમુક રીતે કરવુ યોગ્ય છે, અને અમુક રીતે કરવુ અયોગ્ય છે એવા પ્રકારનુ જે જ્ઞાન તે

૩ विनयशुद्धि—ગુરૂને વદન કરવા પૂર્વક જે પચ્ચ૦ કરવુ તે

૪ अनुभाषणशुद्धि—ગુરુ પચ્ચ૦ ઉચ્ચરાવે તે વખતે મદ સ્વરે પોતે પણ પચ્ચ૦નો આલાપક ગુરુ સાથે બોલવો-ઉચ્ચરવો તે. (અથવા ગુરૂ પચ્ચખ્ખાઈ કહે ત્યારે પચ્ચખ્ખામિ અને વો૨ઇ કહે ત્યારે વોસિરામિ કહેવુ તે)

૫ अनुपालनशुद्धि—વિષમ સકટ પ્રાપ્ત થતા પણ પચ્ચ૦ ભાગવુ નહિ પરન્તુ સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરવુ તે.

૬ भावशुद्धि—આ લોકમા ચક્રવર્તિ આદિના સુખની ઈચ્છા તથા પરલોકમા ઇન્દ્રાદિકના સુખની અભિલાષા રહિત (=એટલે નિયાણા રહિત) તેમજ બીજા કોઈપણ પ્રકારના [2]રાગદ્વેષ રહિત થઈ પચ્ચ૦ પૂર્ણ કરવુ તે

---

૧ "કાળ' તે સુકાળ-દુષ્કાળ-વર્ષાકાળ-શેષકાળ ઇત્યાદિ, અથવા નમુક્કારસહિયનો ગ્રહણકાળ સૂર્યોદય પહેલાં અને પૂર્ણકાળ સૂર્યોદયથી ૧ મુહૂર્ત બાદ ઇત્યાદિ રીતે પણ પ્રત્યેક પચ્ચખ્ખાણનો યથાસભવ કાળ જાણવો

એ ત્રણ વિષયોને અવચૂરિમા સંક્ષેપથી કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—'अहवा' इति यत्साधुश्रावकाविषय मूलोत्तरगुणप्रत्याख्यान यत्र जिनकल्पादो यत्र सुभिक्षदुर्भिक्षादो काले च यथा श्री सर्वज्ञैरुक्तं तत्तत्र तथा श्रद्धत्ते इति श्रद्धानशुद्धि ॥

૨ ગુરૂને પોતાના તરફ રાગી બનાવવા માટે, લોકોને પોતાના ભક્તિભાવવાળા બનાવવા માટે કોઇ પ્રિય વસ્તુનો વિરહ થતાં તેને પુન પ્રાપ્ત કરવા માટે (બાધા આખડીના સ્વરૂપમાં એ પ્રત્યાખ્યાન લોક પ્રસિદ્ધ છે) ચમત્કારી શક્તિઓ ઉત્પન્ન કરવા મટે અને આ ભવ પરભવનુ સુખ

अवतरण—હવે આ ગાથામા પચ્ચ૦ કરનાથી આ લોકનુ ફળ અને પરલોકનુ ફળ એમ બે પ્રકારના ફળનુ ૯ મુ દ્વાર દ્રષ્ટાન્ત પૂર્વક કહે છે.

पच्चरकाणस्स फलं, इहपरलोए य होइ दुविहं तु ।
इहलोए धम्मिलाई, दामन्नगमाइ परलोए ॥४७॥

શબ્દાર્થ—સુગમ છે.

गाथार्थ—આ લોક ફળ અને પરલોક ફળ એમ પચ્ચ૦નુ ફળ બે પ્રકારે છે ત્યા આ લોકને વિષે ધમ્મિલકુમાર વિગેરેને શુભ ફળ પ્રાપ્ત થયુ, અને પરલોકમા દામન્નક વિગેરેને શુભ ફળ પ્રાપ્ત થયુ ॥૪૭॥

भावार्थ—સુગમ છે, પરતુ બે ફળ સબધિ બે દ્રષ્ટાન્ત સક્ષેપમા આ પ્રમાણે—

ધમ્મિલકુમારનુ દ્રષ્ટાન્ત (આ લોકના ફળ સબધિ)

જબૂદ્વીપના દક્ષિણ ભરતક્ષેત્રમા કુશાર્ત્ત નામના નગરમા સુરેન્દ્રદત્ત નામના શ્રેષ્ઠિને સુભદ્રા નામની સ્ત્રી હતી તેને સતતિ

મેળવવા માટે જે તપશ્ચર્યા કરવી તે સર્વ રાગસહિત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય, તથા આ વસ્તુ ભાવતી નથી અથવા ગમતી નથી તેથી તેનો ત્યાગ કરવો અથવા વિરોધીને સતાપ ઉપજાવવાને તેજોલેશ્યાદિ લબ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે, ઇત્યાદિ કારણથી દ્વેષસહિત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય

અથવા ચાલુ તપશ્ચર્યામાં તે તપશ્ચર્યા પ્રત્યે (આકરી લાગવાથી) ક્રોધ-ખેદ કરવો, અથવા બીજા કોઇ પ્રત્યે ક્રોધ કરવો, અથવા ગુરુ આદિકથી રીસાઇને આહારાદિકનો ત્યાગ કરવો, તથા તે તપ સબંધિ (હુ આવો મહાન્ તપસ્વી છુ એવુ) અભિમાન ધરવુ અથવા બીજા પદાર્થોના લાભથી પણ અભિમાની થવું, તે દ્વેષસહિત પ્રત્યાખ્યાન અને ચાલુ તપશ્ચર્યામાં (શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુના પૂર્વ ભવના જીવની પેઠે) તે તપ સબધિ માયા-પ્રપચ કરવો, અથવા બીજા કોઇ પ્રકારનો માયા-પ્રપચ કરવો, તથા (તપ સબધિ લોભ કરવા યોગ્ય હોવાથી તપ સિવાય અન્ય) ધનધાન્યાદિ સબધિ લોભ કરવો તે રાગસહિત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય માટે તેવા સર્વ પ્રકારના રાગદ્વેષ રહિત થઇ પ્રત્યાખ્યાન કરવું

ન હોવાથી બન્ને જણ અતિ ચિતાગ્રસ્ત રહે છે, પરન્તુ ધર્મના પ્રસાદથી પુત્રપ્રાપ્તિ થશે એમ જાણી અત્યત ધર્મારાધનમા કાળ વ્યતીત કરે છે, કેટલેક કાળે પુત્રનો જન્મ થયો તેનુ ધમ્મિલ એવુ નામ સ્થાપ્યુ તે અનુક્રમે મોટો થતા અનેક કળાઓમા નિપુણ થયો, સાથે ધર્મશાસ્ત્ર પણ શીખ્યો, અને ધર્મક્રિયામા અત્યત પ્રીતિવાળો થયો. માતપિતાએ એજ નગરના ધનવસુ શેઠની યશોમતિ નામની કન્યા પરણાવી, કે જે એકજ જનગુરુ પાસે ભણતા ધમ્મિલ પ્રત્યે અનુરાગવાળી થઈ હતી બન્ને જણ પોતાના સસારવ્યવહાર સુખપૂર્વક ચલાવે છે. પરન્તુ થોડે કાળે ધમ્મિલકુમાર ધર્મવૃત્તિમા અને અધ્યાત્મરસમા બહુ રસિક થવાથી સસાર વ્યવહારથી વિરક્ત જેવો થયો, નવપરિણીત સ્ત્રીને પણ માયાજાળ સરખી ગણવા લાગ્યો યશોમતિએ પોતાના પતિની વિમુખતા અને પોતાના દુખની વાત સખીઓને કહી, અને સખીઓ પાસેથી ધમ્મિલની માતાએ પણ તે વાત જાણી શેઠને કહી શેઠને પણ ચિતા થઈ કે પુત્ર વ્યવહારમાર્ગ જાણતો નથી, અને લોકમા પણ તે મૂર્ખ ગણાય છે ત્યારબાદ તેના ઉપાય માટે શેઠની ઘણી મના છતા શેઠાણીએ સસારકુશળ થવા માટે ધમ્મિલને જુગારીઓને સોપ્યો તેમાથી અનુક્રમે વેશ્યાગામી થયો માતા વેશ્યાને ત્યા દરરોજ ધમ્મિલના મગાવ્યા પ્રમાણે ધન મોકલે છે અન્તે ઘણે કાળે માતાએ પુત્રને તેડવા મોકલ્યા છતા ઘેર ન આવ્યો, માતાપિતા પુત્રના વિયોગમા ને વિયોગમાજ મરણ પામ્યા, અને યશોમતિને માથે સર્વ ઘરભાર આવી પડ્યો પોતાનો પતિ ધન મગાવે તે પ્રમાણે મોકલતા યશોમતિ પણ સર્વથા નિર્ધન થવાથી પીયર ચાલી ગઈ

હવે ધનપ્રાપ્તિ બધ થવાથી વસતતિનકા પુત્રીના અતિપ્રેમ છતા વસતસેના વેશ્યાએ (અક્કાએ) ધમ્મિલને દુર્દશા કરી ઘરમાથી કાઢી મૂકયો તેને ભમતા ભમતા શ્રી અગડદત્ત મહામુનિ મળ્યા તેમણે પોતાનુ સવિસ્તર ચરિત્ર કહીને તે દ્વારા ઉપદેશ આપ્યો તેથી પ્રતિબોધ પામ્યા છતા ધમ્મિલકુમારે ગુરૂ મહારાજને કહ્યુ કે—હે ગુરૂ મહારાજ! અને હજી સસારસુખની ઇચ્છા રહેલી છે, તે પૂર્ણ થાય તેવો ઉપાય બતાવો, પછી આપ કહેશો

તેમ કરીશ ગુરૂએ કહ્યુ—મુનિ સંસારિક સુખનો ઉપાય બતાવે નહિ, પણ આમા પરિણામે આશ્રવ તે સંવરરૂપ થનાર છે માટે ઉપાય બતાવુ છુ કે—તમારે છ માસ પર્યન્ત આયંબિલનો ચઉવિહાર તપ કરવો, પણ દ્રવ્યથી મુનિવેશ અંગીકાર કરવો, દોષ રહિત ગોચરી કરવી, મુનિપણુ જાળવવુ, અને નવકાર મંત્રના નવલાખ જાપ ઉપરાન્ત ષોડશાક્ષરી મંત્ર હું બતાવુ છુ તેનો પણ જાપ કરવો, આ પ્રમાણે છ માસ સુધી કરવાથી તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ થશે [અહિં શ્રી અગડદત્ત મુનિએ ધમ્મિલ કુમારને ઘણો વિશેષવિચાર વગેરે બતાવ્યો છે તે ધમ્મિલકુમારના ચરિત્રથી તથા રાસ વિગેરેથી જાણવો]

ધમ્મિલ કુમારે ગુરુ મહારાજના કહેવા પ્રમાણે યથાર્થ રીતે છ માસ પર્યન્ત તપ જપ વિગેરે કરી મુનિવેષ તજી દીધો ત્યાર બાદ દેવની પ્રસન્નતાથી તેમજ પૂર્વભવમા બાંધેલા અશુભ કર્મના ક્ષયથી રાજ્ય સ્ત્રી પુત્રાદિકના વૈભવરૂપ અનેક પ્રકારના સંસારિક સુખ પામ્યા.

પ્રાન્તે ધર્મરૂચિ નામના ગુરૂ મળ્યા, તેમણે ઉપદેશ આપ્યો, અને પૂર્વભવ કહ્યો, તેથી વૈરાગ્ય પામી રાજ્ય પુત્રને સોંપી પોતે સ્ત્રીઓ સહિત ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું, અને દીર્ઘકાળ પર્યન્ત ચારિત્રનુ પાલન કરી અન્તે ૧ માસનુ અણસણ કરી ધમ્મિલ મુનિ અને બે સાધ્વી કાળ કરી બારમા અચ્યુત નામના દેવલોકમા ઉત્પન્ન થયા, ત્યાંથી મહાવિદેહમા ઉત્પન્ન થઈ ચારિત્ર લઇ કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષ પદ પામશે

એ પ્રમાણે ધમ્મિલ કુમારે પચ્ચખ્ખાણના (=તપના) પ્રભાવથી આ ભવ સંબંધિ સુખ મેળવ્યુ, અને પ્રાન્તે મોક્ષ પદ પામ્યા ॥ इति धम्मिल्कुमार द्रष्टान्तम ॥

દામન્નકનુ દ્રષ્ટાન્ત. (પરલોકના ફળ સંબંધિ)

ગજપુર નગરમા રહેતા સુનંદ નામના કુલપુત્રે પોતાના મિત્ર જિનદાસ શ્રાવકના ઉપદેશથી સાધુ પાસે માંસનુ પચ્ચ૦ કર્યું, દેશમા દુષ્કાળ પડવાથી સર્વ લોક માંસાહારી થયા સુનંદનુ કુટુંબ ક્ષુધાથી પીડાય છે, છતા સુનંદ મત્સ્ય મારવા જતો નથી એકવાર સાળો આગ્રહ કરીને સુનંદને સરોવર પર લઈ

ગયો, અને જાળ આપી મચ્છ પકડવા કહ્યુ તો પણ જાળમાં જે મચ્છ આવે તેને છોડી મૂકે, એમ ત્રણ દિવસ સુધી કર્યું. અન્તે સુનદ અણુસણ કરી મરણ પામી માસ પચ્ચઠ ના પ્રભાવે રાજગૃહ નગરમા દામન્નક નામનો શ્રેષ્ઠિપુત્ર થયો. ત્યા આઠ વર્ષનો થતા સર્વ કુટુમ્બ મરકીના રોગથી મરણ પામ્યુ, ત્યારે સુનદ એજ નગરમા સાગરદત્ત નામના શેઠને ત્યા રહ્યો ત્યા ભિક્ષાર્થે આવેલા સાધુઓમા મોટા સાધુએ સામુદ્રિક શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી "આ દામન્નક શેઠના ઘરનો માલિક થશે" એમ બીજા સાધુને કહ્યુ તે શ્રેષ્ઠિએ સાભળવાથી તેને ચડાલો પાસે મારી નખાવા મોકલ્યો પરન્તુ ચડાલોએ ન્હાની આગળી છેદી તેને નસાડી મૂકયો, તે નાસીને એજ શેઠના ગોકુલવાળા ગામમાં ગયો, ત્યા ગોકુલના રક્ષક સ્વામીએ તેને પુત્રપણે રાખ્યો, કેટલેક વર્ષે ત્યા આવેલા સાગર શેઠે તેને ઓળખી ફરીથી મારી નખાવવા કાગળમા "વિષ આપજો" એમ લખી તે લેખ સાથે પોતાને ઘેર મોકલ્યો પરન્તુ થાક લાગવાથી તેજ નગરની બહાર દેવમદિરમા તે સુતો છે, તેટલામા ત્યા આવેલી તેજ શેઠની વિષા નામની કન્યાએ તે દામન્નક પર મોહ પામવાથી પાસે રહેલા પત્રમા "વિષ" ને બદલે 'વિષા' સુધાર્યું, જેથી ઘેર જતા તેને શેઠના કુટુબીઓએ શેઠની વિષા કન્યા પરણાવી. શેઠે ઘેર આવતા અનર્થ થયો જાણી પુન મારી નખાવવાનો ઉપાય રચ્યો, પરન્તુ વિધિના યોગે તેને બદલે શેઠનો પુત્ર જ હણાયો. એટલે સાધુનુ વચન અસત્ય નહિ થાય એમ માની શેઠે તેને ધનનો માલિક કર્યો. અનુક્રમે રાજાએ પણ નગરશેઠની પદવી આપી તે નગરમા ગુરૂ પધાર્યા જાણી વદના કરવા ગયો ત્યા ધર્મદેશના સાભળી પૂર્વભવનુ માસનુ પચ્ચઠ સ્મરણમાં આવ્યુ, તેથી સમ્યક્ત્વ પામી ધર્મારાધન કરી દેવલોકમા ગયો ત્યાથી મહાવિદેહમા ઉત્પન્ન થઈ મોક્ષપદ પામશે ॥ इति दामन्नक दृष्टान्त ॥

अवतरण—હવે આ પ્રત્યાખ્યાનભાષ્યની સમાપ્તિના પ્રસગે પચ્ચખ્ખાણ કરવાથી જે ઉત્તમોત્તમ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે દર્શાવે છે અને તે સાથે આ ભાષ્ય પણ સમાપ્ત થાય છે.

पच्चक्खाणमिणं से-विऊण भेविण जिणवरुद्दिट्ठं ।
पत्ता अणंत जीवा, सासयसुक्खं अणाबाहं ॥ ४८ ॥

શબ્દાર્થ —

इण=આ	सासयसुक्ख=શાશ્વત્ સુખને, મોક્ષને
उद्दिट्ठ=ઉદ્દિષ્ટ, કહેલ	अणाबाहं=અનાબાધ, બાધા (પીડા) રહિત,
पत्ता=પામ્યા	

ગાથાર્થઃ—શ્રી જિનેશ્વરે કહેલા આ પચ્ચખ્ખાણને ભાવથી સેવીને અનત જીવો બાધા (પીડા) રહિત એવા મોક્ષસુખને પામ્યા. ॥ ૪૮ ॥

ભાવાર્થ.—પૂર્વે કહેલો પચ્ચખ્ખાણનો સર્વ વિધિ અનન્ત જ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વરોએ જ કહ્યો છે, અને તેનુ સર્વોત્તમ ફળ જીવોને મોક્ષ સુખ પ્રાપ્ત થવુ તે જ છે. એ પચ્ચખ્ખાણવિધિ આચરીને ભૂતકાળમા અનન્ત જીવો મોક્ષ સુખ પામ્યા છે, વર્તમાન કાળમા અનેક જીવો (મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા) મોક્ષ સુખ પામે છે, અને ભવિષ્યમા પણ અનન્ત જીવો મોક્ષ સુખ પામશે

॥ પ્રત્યાખ્યાન ધર્મ આદરવાનો અને તે સબધિ લૌકિક કુપ્રવચનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ ॥

વળી અહિ વિશેષ સમજવા યોગ્ય એ છે કે-પ્રભુએ પ્રરૂપેલો પ્રત્યાખ્યાન ધર્મ પાલન કરવો એજ મનુષ્યભવ અને જૈન ધર્મ પામ્યાનુ સર્વોત્કૃષ્ટ ફળ છે, તે પાલન કરવાથીજ આત્મધર્મ સપૂર્ણ પ્રગટ થઈ પરમાનદની (મોક્ષની) પ્રાપ્તિ થાય છે, છતા તે પ્રભુ પ્રરૂપિત પ્રત્યાખ્યાન ધર્મને પાલન કરવા જેવી શક્તિ (વીર્યાન્તરાય કર્મની પ્રબલતા વડે) ન હોવાથી અથવા તેવો ભાવ પણ (અપ્રત્યાખ્યાનાદિ કષાય મોહનીય કર્મની પ્રબલતા વડે) ન થવાથી જો તે ગ્રહણ ન કરી શકીએ, તોપણ પ્રત્યાખ્યાન ધર્મ મોક્ષનુ પરમ અગ છે, અને કેવળ ભાવથી (અવ્યક્ત) અથવા તો દ્રવ્ય સહિત ભાવથી (વ્યક્ત) પણ પ્રત્યા-

ખ્યાન ધર્મ જ્યા સુધી પ્રાપ્ત નહિ થાય ત્યાસુધી આત્માની મુક્તિ પણ નહિ જ થાય એવી સમ્યગ્શ્રદ્ધા તો અવશ્ય રાખવી

॥ પ્રત્યાખ્યાન ધર્મ સબધિ લૌકિક કુપ્રવચનો ॥

વળી પ્રત્યાખ્યાન ધર્મની સન્મુખ થયેલા ધર્મી જીવોએ પ્રત્યા૦ધર્મથી અને તેની ભાવનાથી પણ પતિત કરનારા જે લૌકિક કુપ્રવચનો છે, તે જાણી સમજીને તેનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે, તે કુપ્રવચનો આ પ્રમાણે[1]—

૧—મનની ધારણા માત્રથી ધારી લેવુ તે પચ્ચખ્ખાણજ છે, હાથ જોડીને ઉચ્ચરવાથી શુ વિશેષ છે ?—એ કુપ્રવચન

૨—મરૂદેવા માતાએ કયા પચ્ચખ્ખાણ કર્યું હતુ ? છતા ભાવના માત્રથી મોક્ષે ગયા, માટે ભાવના ઉત્તમ છે—એ કુપ્રવચન

૩—ભરત ચક્રવર્તી છ ખડનુ રાજ્ય ભોગવતા પણ વ્રત નિયમ વિના ભાવના માત્રથી કેવળજ્ઞાન પામ્યા એ કુપ્રવચન

૪—શ્રેણિક*રાજાએ નવકારસી જેવુ પચ્ચખ્ખાણ ન કરવા છતા પણ પ્રભુ ઉપરના પ્રેમ માત્રથી તીર્થંકર ગોત્ર બાધ્યુ, માટે પચ્ચ૦ થી શુ વિશેષ છે ?—એ કુપ્રવચન

---

૧ આ કુપ્રવચનોમાં કેટલાક વચનો શાસ્ત્રોક્ત પણ છે, પરન્તુ શાસ્ત્રમાં તો તે વચનો જીવોને ધર્મ સ મુખ કરવાની અપેક્ષાએ કહ્યાં છે, છતાં એજ વચનો પ્રત્યા૦ ધર્મ ઢીલો પાડવા માટે બોલાતાં હોવાથી કુપ્રવચનો કહેવાય

* મરૂદેવા માતા ભરતચક્રી, અને શ્રેણિકરાજા ઇત્યાદિ જીવો જો કે વ્યક્ત (લોકદૃષ્ટિમાં આવે એવો) પ્રત્યા૦ ધર્મ પામ્યા નથી, તો પણ શાસ્ત્રદૃષ્ટિએ તો વ્રતનિયમાદિ અવ્યક્ત પણ પ્રત્યાખ્યાન ધર્મથીજ મોક્ષ ઇત્યાદિ ભાવ પામ્યા છે, તો પણ પાચ ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં પરાધીન બનેલા, અને તેથીજ વિષયો ત્યાજ્ય છે એવી માન્યતારૂપ શ્રદ્ધામાર્ગમાં નહિ આવેલા જીવો જ એવાં કુપ્રવચનો પ્રગટ કરી પ્રત્યાખ્યાન ધર્મને ઢીલો પાડે છે, પોતાની વિષયાધીનતાનો બચાવ કરે છે અને ભક્ષ્યાભક્ષ્ય જેવા વિવેકમાં ન આવ્યા છતા પણ આત્મધર્મીપણુ દર્શાવવા પ્રયત્ન કરે છે

૫—દાન શિયલ તપ અને ભાવના એ ચાર ધર્મમા પણ ભાવ ધર્મ પ્રધાન કહ્યા છે, પરન્તુ દાનાદિક નહિ—એ કુપ્રવચન

૬—વ્રત નિયમ પચ્ચખ્ખાણ એ તો ક્રિયા ધર્મ છે, અને ક્રિયા તો જ્ઞાનની દાસી છે, માટે જ્ઞાનાદિરૂપ ભાવના ઉત્તમ છે, પણ વ્રત નિયમાદિ ક્રિયા ઉત્તમ નથી-એ કુપ્રવચન

૭—વળી પચ્ચખ્ખાણ લઇને પાળી ન શકાય તો વ્રત ભગ કરવાથી મહાદોષ પ્રાપ્ત થાય છે, તે કરતા ભાવના માત્રથી પચ્ચખ્ખાણ લીધા વિનાજ વ્રત નિયમ પાળવા તે ઉત્તમ છે-એ કુપ્રવચન

૮—પચ્ચખ્ખાણ લઇને પણ મન કાબુમા રહેતુ નથી, નિત્ય નિયમ પ્રમાણે મન તો આહાર વિહારમા ભમતુ જ રહે છે ત્યારે પચ્ચખ્ખાણ લીધુ કામનુ શુ ?-એ કુપ્રવચન

૯—કોઈ જીવ અણભાવતી અથવા અલભ્ય (પ્રાય ન મળી શકે એવી) વસ્તુનુ પચ્ચખ્ખાણ કરે ત્યારે તેની હાંસી કરે કે—એમા તે શુ છોડ્યુ ? ના મલી નારી ત્યારે બાવો બ્રહ્મચારી—એ કુપ્રવચન

૧૦—લોક સમક્ષ ઉભા થઈ હાથ જોડી શાહમાહથી પ્રત્યાખ્યાન ઉચ્ચરવુ એ તો એ પચ્ચખ્ખાણમા કર્યુ એવો લોકદેખાવ -આડંબર છે, માટે જેમ ગુપ્તદાન ઘણા ફળવાળુ છે તેમ મન માત્રની ધારણાથી ધારેલુ અને પાળેલુ પચ્ચ૦ ઘણા ફળવાળુ છે, એ કુપ્રવચન. ઈત્યાદિ બીજા પણ અનેક કુપ્રવચનો છે, તો પણ એ ૧૦ મુખ્ય જાણી કહ્યા છે એ કુપ્રવચનો પ્રત્યાખ્યાન ધર્મના વિઘાતક અને ધર્મથી પતિત કરનારા હોવાથી પ્રત્યાખ્યાન ધર્મમા ઉજમાળ થયેલા જીવોએ આદરવા નહિ, બોલવા નહિ તેમ સાભળવા પણ નહિ ॥ इति प्रत्याख्यानधर्मे लौकिककुप्रवचनानि ॥

એ પ્રમાણે આ પચ્ચખ્ખાણ ભાષ્ય સમાપ્ત થયુ. અને તે સમાપ્ત થતા સાથે ચૈત્યવદન ભાષ્ય ગુરૂવદન ભાષ્ય અને

પચ્ચખ્ખાણ ભાષ્ય એ ત્રણે ભાષ્ય પણ સમાપ્ત થયા એ ત્રણે ભાષ્યના અર્થમા મતિદોષથી જે કોઈ ભૂલચૂક થઇ હોય તેનું મિથ્યાદુષ્કૃત હો અને સજ્જન વાચકવર્ગ તે ભૂલચૂક સુધારીને વાચો એવી અમારી નમ્ર વિજ્ઞપ્તિ છે

इति श्री महिसानारय-नगरनिवासि-सद्गतश्रेष्ठिवर्य-श्रीयुत वेणीचन्द्र-सुरचन्द्र-सस्थापित-श्री जैनश्रेयस्करमडला-ख्यसस्थाया सत्प्रेरणातः भृगुकच्छनिवासिश्रेष्ठिवर्य-श्री युताऽनुपचन्द्र मलुकचन्द्र-विद्यार्थी-चदुलाल-लिखित मत्यारयानभाष्य-भावार्थ

समास'

સૂચના

પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્યમા ૨૧૭-૨૧૯-૨૨૧ એ ત્રણ પાનને મથાળે ૭ વિગઈના ૩૦ નીવિયાતામા "દ્વાર ૫ મુ" છપાયુ છે, ત્યા "દ્વાર ૬ ઠું વાચવુ

॥ अथ चैत्यवंदनभाष्य मूळ ॥

वदित्तु वंदणिज्जे, सव्वे चिइवंदणाइ–सुवियारं ।
वहुवित्ति–भास–चुण्णी–सुयाणुसारेण वुच्छामि ॥१॥
दहतिग[1] अहिगमपणग[2], दुदिसि[3] तिहुग्गह[4] तिहा उ वंदणया[5]।
पणिवाय[6] नमुक्कारा[7], वन्ना[8] सोलसय सीयाला ॥ २ ॥
इगसीइसय तु पया[9], सगनउई सपया[10] उ पण दंडा[11]।
वार अहिगार[12] चउवं-दणिज्ज[13] सरणिज्ज[14] चउहजिणा[15]॥३॥
चउरो थुई[16] निमित्तट्ठ[17], वार हेऊ[18] अ सोल आगारा[19]।
गुणवीस दोस[20] उस्सग्गमाण[21] थुत्तं[22] च सग वेला[23] ॥४॥
दस आसायणचाओ[24], सव्वे चिइवंदणाइ ठाणाइं।
चउवीस दुवारेहिं, दुसहस्सा हुंति चउसयरा ॥ ५ ॥
तिन्नि निसीही तिन्नि उ, पयाहिणा तिन्नि चेव य पणामा।
तिविहा पूया य तहा, अवत्थतियभावणं चेव ॥६॥

अडसट्ठि अट्ठवीसा, नवनउयसय च दुसयसगनउआ।
दोगुणतीस दुसट्ठा, दुसोल अडनउअसय दुवन्नसय२६
इय नवकार–खमासमण-इरिय सक्कत्थयाइ दंडेसु।
पणिहाणेसु अ अदुरू-त्तवन्न सोलसयसीयाला ॥२७॥
नव वत्तीस तितीसा, तिचत्त अडवीस सोल वसि पया
मगल-इरिया सक्कत्थयाइसु एगसीइसय ॥ २८ ॥
अट्ठट्ठनवट्ठ य अट्ठवीस सोलस य वीस वीसामा।
कमसो मगल इरिया सक्कथयाईसु सगनउई ॥ २९ ॥
वन्नट्ठसट्ठि नवपय, नवकारे अट्ठ सपया तत्थ।
सगसपय पयतुल्ला, सतरक्खर अट्ठमी दुपया ॥३०॥
"नवक्खरट्ठमि दुपय छट्ठी ॥ इत्यन्ये ॥
पणिवाय अक्खराइ, अट्ठावीसं तहा य इरियाए।
नवनउयमक्खरसय, दुतीसपय सपया अट्ठ ॥ ३१ ॥
दुग दुग इग चउ इग पण इगार छग इरिय सपयाइपया।
इच्छा इरि गम पाणा, जे मे एगिदि अभि तस्स॥३२॥
अब्भुवगमो निमित्त, ओहे-यर हेउ सगहे पच।
जीव-विराहण-पडिकमण भेयओ तिन्नि चूलाए ॥३३॥
दु ति चउ पण पण पण दु चउ ति पय सक्कथयसपयाइपया
नमु आइग पुरिसो लोगु अभय धम्म प्प जिण सव्व॥३४॥
थोअव्वसपया ओह इयरहेउवओग तऊेऊ।'
सविसेसुवओग सरूवहेउ नियसमफलय मुक्के ॥३५॥

दोसगनउया वन्ना, नव संपय पय तितीस सक्कथए।
चेइयथयट्ठसंपय, तिचत्तपय वन्न दुसयगुणतीसा ॥३६॥
दु छ सग नव तिय छ चउ छप्पय चिइसंपया पया पढमा।
अरिहं वंदण सद्धा, अन्न सुहुम एव जा ताव ॥३७॥
अब्भुवगमो निमित्तं, हेऊ इग बहुवयत आगारा।
आगतुग आगारा, उस्सग्गावहि सरूवट्ठ ॥ ३८ ॥
नामथयाइसु सपय, पयसम अडवीस सोल वीस कमा।
अदुरुत्तवन्न दोसट्ठ–दुसयसोल-ट्ठनउअसयं ॥ ३९ ॥
पणिहाणि दुवन्नसय, कमेसु सग-ति-चउवीस-तित्तीसा।
गुणतीस अट्ठवीसा, चउतीसि-गतीस बार गुरुवन्ना॥४०॥
पण दडा सक्कथय, चेइय नाम सुअ सिद्धथय इत्थ।
दो इग दो दो पंच य, अहिगारा बारस कमेण ॥४१॥
नमु जेय अ अरिहं लोग सव्व पुक्खं तम सिद्ध जो देवा।
उज्जि चत्ता वेयावच्चग अहिगारपढमपया ॥४२॥
पढमहिगारे वंदे, भावजिणे वीयअमि दव्वजिणे।
इगचेइयठवणजिणे, तइय चउरथमि नामजिणे ॥४३॥
तिहुअणठवणजिणे पुण, पंचमए विहरमाणजिण छट्ठे।
सत्तमए सुअनाणं, अट्ठमए सव्वसिद्धथुई ॥ ४४ ॥
तित्थाहिव वीरथुई, नवमे दसमे य उज्जयंत थुई।
अट्ठावयाइ इगदसि, सुदिट्ठिसुरसमरणा चरिमे ॥४५॥

नव अहिगारा इह ललियवित्थरावित्तिमाइ अणुसारा।
तिन्नि सुअपरपरया, वीओ दसमो इगारसमो ॥४६॥
आवस्सयचुन्नीए, ज भणियं सेसया जहिच्छाए।
तेण उज्जिताइवि, अहिगारा सुअमया चेव ॥ ४७ ॥
वीओ सुअत्थयाई, (इ)अत्थओ वन्निओ तहि चेव।
सक्कथयते पढिओ, दव्वारिहवसरि पयडत्थो ॥ ४८ ॥
असढाइन्नणवज्ज, गीअत्थ अवारयति मज्झत्था।
आयरणावि हु आण -त्ति वयणओ सुवहु मन्नति ॥
॥४९॥
चउ वंदणिज्ज जिण-मुणि-सुय-सिद्धा इह सुरा य सरणिज्जा।
चउह जिणा नाम ठ(ठ)वण दव्व भावजिणभेएणं
॥५०॥
नामजिणा जिणनामा, ठवणजिणा पुण जिणिंदपडि-माओ।
दव्वजिणा जिणजीवा, भावजिणा समवसरणत्था॥५१॥
अहिगयजिण पढमथुई, वीया सव्वाण तइय नाणस्स।
वेयावच्चगराण, उवओगत्थं चउत्थथुई ॥ ५२ ॥
पावखवणत्थ इरियाइ वदणव्वत्तियाइ छ निमित्ता।
पवयणसुर सरणत्थ, उस्सग्गो इय निमित्तट्ठ ॥ ५३ ॥

चउ तस्स उत्तरीकरण पमुह सद्धाइया य पण हेऊ।
वेयावच्चगरत्ताइ तिन्नि इअ हेउ बारसगं ॥५४॥
अन्नत्थयाइ बारस, आगारा एवमाइया चउरो।
अगणी पणिदिछिंदण, बोहीखोभाइ डक्को अ ॥ ५५॥
घोडग लय खंभाई,मालु द्धी निअल सवरि खलिण वहू।
लंबुत्तर थण रूजइ, भमुहंगुलि वायस कविट्ठो ॥५६॥
सिरकंप मूअ वारुणि, पेहत्ति चइज्ज दोस उस्सग्गे।
लंबुत्तर थण सजइ, न दोस समणीण सवहु सड्ढीण५७
इरिउस्सग्गपमाणं, पणवीसुस्सास अट्ठ सेसेसु।
गंभीर महुरसद्द, महत्थजुत्तं हवइ थुत्त ॥ ५८ ॥
पडिकमणे चेइय जिमण, चरम पडिकमण सुअण पडिबोहे
चिइवंदण इय जइणो, सत्त उ वेला अहोरत्ते ॥५९॥
पडिकमओ गिहिणोवि हु, सगवेला पंचवेल इयरस्स।
पूआसु तिसंझासु अ होइ तिवेला जहन्नेणं ॥ ६० ॥
तंबोल पाण भोयणु-वाणह मेहुन्न सुअण निट्ठवणं।
मुत्तु-च्चारं जूअं, वज्जे जिणनाहजगईए ॥ ६१ ॥
इरि नमुकार नमुत्थुण-रिहंत थुइ लोग सव्व थुइ पुक्खव
थुइ सिद्धा वेया थुइ, नमुत्थु जावंति थय जयवी ॥६२॥
सव्वोवाहिविसुद्धं, एवं जो वंदए सया देवे।
देविदविंद महिअं, परमपयं पावइ लहुं सो ॥ ६३ ॥

—समाप्तम्—

॥ अथ गुरुवंदनभाष्य मूळ ॥

गुरुवदणमह तिविह, त फिट्टा छोभ वारसावत्तं।
सिरनमणाइसु पढम, पुन्नखमासमणदुगि बीअ ॥ १ ॥
जह दूओ रायाण, नमिउ कज्जं निवेइउं पच्छा ।
वीसज्जिओवि वदिय, गच्छइ एमेव इत्थ दुग ॥ २ ॥
आयारस्स उ मूल, विणओ सो गुणवओ य पडिवत्ती।
सा य विहिवदणाओ, विही इमो वारसावत्ते ॥ ३ ॥
तइय तु छदणदुगे, तत्थ मिहो आइम सयलसघे ।
वीय तु दसणीण य, पयट्ठियाण च तइयं तु ॥ ४ ॥
वंदण चिइ किइकम्म, पूयाकम्मं च विणयकम्म च ।
कायव्व कस्स[१] व केण[२] वावि काहे[३] व कइखुत्तो[४] ॥ ५ ॥
कइओणय[५] कइसिरं[६], कइहिं व आवस्सएहिं[७] परिसुद्ध
कइदोसविप्पमुक्क[८], किइकम्म कीस[९] कीरइ वा ॥ ६ ॥
पणनाम[१] पणाहरणा[२], अजुग्गपण[३] जुग्गपण[४] चउ अदाया[५]।
चउदाय[६] पण[७] निसेहा, चउ[८] अणिसेह-ट्ठकारणया[९] ॥७॥
आवस्सय[१०] मुहणतय[११], तणुपेहपणीस[१२] दोसवत्तीसा[१३] ।
छगुण[१४] गुरुठवण[१५] दुग्गह[१६], दुछवीसक्खर[१७] गुरुपणीसा[१८] ॥८॥

१९ २० २१ २२
पय अडवन्न छठाणा, छग्गुरुवयणा असायणातितीसं।
दुविही दुवीसदारेहि चउसयाबाणउड ठाणा ॥९॥
वंदणयं चिइकम्मं, किइकम्म पूअकम्म विणयकम्मं।
गुरुवंदणपणनामा, दव्वे भावे दुहोहेण (दुहाहरणा)॥१०॥
सीयलय खुड्डुए वीरकन्ह सेवगदु पालए संवे।
पचे ए दिट्ठंता, किइकम्मे दव्वभावेहि ॥ ११ ॥
पासत्थो ओसन्नो, कुसील ससत्तओ अहाच्छंदो।
दुग-दुग-ति-दु-णेगविहा, अवदणिज्जा जिणमयंमि॥१२॥
आयरिय उवज्झाए, पवत्ति थेरे तहेव रायणिए।
किइकम्म निज्जरट्ठा, कायव्वमिमेसि पंचण्ह ॥ १३ ॥
माय-पिय-जिट्ठभाया,-ओमावि तहेव सव्वरायणिए।
किइकम्म न कारिज्जा,चउ समणाई कुणंति पुणो॥१४॥
विक्खित्त पराहुत्ते, अ पमत्ते मा कयाइ वंदिज्जा।
आहार नीहारं, कुणमाणे काउकामे य ॥ १५ ॥
पसते आसणत्थे अ, उवसंते उवाट्ठिए।
अणुन्नवित्तु मेहावी, किइकम्मं पउजइ ॥ १६ ॥
पडिकमणे सज्झाए, काउस्सग्गा वराह-पाहुणए।
आलोयण संवरणे, उत्तम(अ)ट्ठे य वंदणय ॥ १७ ॥
दोऽवणयमहाजायं, आवत्ता बार चउसिर तिगुत्तं।
दुपवेसिगनिक्खमणं, पणवीसावसय किइकम्मे ॥१८॥

किइकम्मपि कुणतो, न होइ किइकम्मनिज्जराभागी।
पणवीसामन्नयरं, साहू ठाणं विराहतो ॥ १९ ॥

दिट्ठिपडिलेह एगा, छ उड्ढ पप्फोड तिगतिगतरिया।
अक्खोड पमज्जणया, नव नव मुहपत्ति पणवीसा २०

पायाहिणेण तिय तिय, वामेयरबाहु-सीस-मुह-हियए।
असुड्ढाहो पिट्ठे, चउ छप्पय देहपणवीसा ॥ २१ ॥

आवस्सएसु जह जह, कुणइ पयत्त अहीणमइरित्त।
तिविहकरणोवउत्तो तह तह से निज्जरा होइ ॥ २२ ॥

दोस [१]अणाढिय [२]थड्ढिय, [३]पविद्ध [४]परिपिंडिय च [५]टोलगइ।
[६]अकुस [७]कच्छभरिंगिय, [८]मच्छुव्वत्तं [९]मणपउट्ठं ॥ २३ ॥
[१०]वेइयवद्ध [११]भयत, [१२]भय [१३]गारव [१४]मित्त [१५]कारणा [१६]तिन्नं।
[१७]पडणीय [१८]रुट्ठ [१९]तज्जिय, [२०]सढ [२१]हीलिय [२२]विपलिउचियय॥२४॥
[२३]दिट्ठमदिट्ठ [२४]सिंग, [२५]कर तम्मोअण [२६]अलिद्धणा[२७]लिद्ध।
[२८]ऊण [२९]उत्तरचूलिअ, [३०]मूअ [३१]ढड्ढर [३२]चुडलिय च ॥ २५ ॥

वत्तीसदोसपरिसुद्ध, किइकम्मं जो पउजइ गुरुण।
सो पावइ निव्वाण, अचिरेण विमाणवास वा ॥ २६ ॥

इह छच्च गुणा विणओ-वयार माणाइभग गुरुपूआ।
तित्थयराण य आणा, सुयधम्माराहणाऽकिरिया॥२७॥

गुरुगुणजुत्तं तु गुरुं, ठाविज्जा अहव तत्थ अक्खाई ।
अहवा नाणाइ तिय, ठविज्ज सक्खं गुरुअभावे ॥२८॥
अक्खे वराडए वा, कट्ठे पुत्थे अ चित्तकम्मे अ ।
सब्भावमसब्भावं, गुरुठवणा इत्तरावकहा ॥ २९ ॥
गुरुविरहंमी ठवणा, गुरूवएसोवदसणत्थ च ।
जिणविरहंमि जिणविंव-सेवणामतणं सहलं ॥३०॥
चउदिसि गुरुग्गहो इह, अहुट्ठ तेरस करे सपरपक्खे ।
अणणुन्नायस्स सया, न कप्पए तत्थ पविसेउं ॥३१॥
पण तिग बारस दुग तिग, चउरोछट्ठाण पय इगुणतीसं
गुणतीस सेस आवस्सयाइ सव्वपय अडवन्ना ॥३२॥
इच्छा य अणुन्नवणा, अव्वाबाहं च जत्त जवणा य ।
अवराहखामणावि अ, वंदणदायस्स छट्ठाणा ॥३३॥
छदेण-णुजाणामि, तहत्ति तुब्भपि वट्टए एव ।
अहमवि खामेमि तुम, वयणाइं वंदणरिहस्स ॥ ३४ ॥
[१] पुरओ, [२] पक्खासन्ने [३] गता [६] चिट्ठण [९] निसीअणा-[१०] यमणे
[११] आलोअणऽ[१२] पडिसुणणे [१३] पुव्वालवणे य [१४] आलोए ॥३५॥
तह [१५] उवदस [१६] निमतण, [१७] खद्धा-[१८] ययणे तहा [१९] अपडिसुणणे ।
[२०] खद्धत्ति य [२१] तत्थगए, [२२] किं [१३] तुम [२४] तज्जाय [२५] नोसुमणे ॥३६॥
नो [२६] सरसि [२७] कहंछित्ता, [२८] परिसभित्ता अणुट्ठियाइ [२९] कहे ।
[३०] संथारपायघट्टण, [३१] चिट्ठुच्च [३२] समासणे [३३] आवि ॥ ३७ ॥

इरिया कुसुमिणुसग्गो, चिइवदण पुत्ति वदणा-लोय।
वंदण खामण वदण, सवर चउछोभ दुसज्झाओ ३८
इरिया-चिइवदण-पुत्ति-वंदण-चरिम-वदणा-लोयं
वंदण खामण चउछोभ, दिवसुस्सग्गो दुसज्झाओ ३९
एय किइकम्मविहिं, जुजता चरणकरणमाउत्ता।
साहू खवंति कम्म, अणेगभवसंचिअमणत ॥ ४० ॥
अप्पमइभव्ववोह- त्थ भासिय विवरिय च जमिह मए।
त सोहतु गियत्था, अणभिनिवेसी अमच्छरिणो ॥४१॥

—समाप्तम्—

॥ अथ पच्चक्खाणभाष्य मूळ ॥

दस पच्चखाण चउविहि, आहार दुवीसगार अदुरुत्ता ।
दसविगइ तीस विगई-गय दुहभगा छसुद्धि फल ॥१॥
अणागय-मइक्कंत, कोडीसहियं नियटि अणगार ।
सागार निरवसेस, परिमाणकड सके अद्धा ॥ २ ॥
नवकारसहिय पोरिसि, पुरिमड्ढे गासणे-गठाणे य ।
आयंबिल अभतट्ठे, चरिमे अ अभिग्गहे विगई ॥३॥
उग्गए सूरे अ नमो, पोरिसि पच्चक्ख उग्गए सूरे ।
सूरे उग्गए पुरिम, अभतट्ठं पच्चखाइ त्ति ॥ ४ ॥
भणइ गुरू सीसो पुण, पच्चरकामि त्ति एव वोसिरइ ।
उवओगित्थ पमाण न पमाणं वंजणच्छलणा ॥ ५ ॥
पढमे ठाणे तेरस, वीए तिन्नि उ तिगाइ (य) तइयंमि
पाणस्स चउत्थंमी, देसवगासाइ पंचमए ॥ ६ ॥
नमु पोरिसि सड्ढा पुरि-मवड्ढ अगुट्ठमाइ अड तेर ।
निवि विगइंबिल तिय तिय, दु इगासण एगठाणाई ॥७॥
पढमंमि चउत्थाई, तेरस वीयंमि तइय पाणस्स ।
देसवगासं तुरिए, चरिमे जहसंभवं नेयं ॥ ८ ॥

तह मज्झपच्चखाणेसु न पिहु सूरुग्गयाइ वोसिरइ ।
करणविहि उ न भन्नइ, जहावसीआइ बियछंदे ॥९॥
तह तिविह पच्चखाणे, भन्नति य पाणगस्स आगारा।
दुविहाहारे अच्चित्त-भोइणो तह य फासुजले ॥ १० ॥
इत्तुच्चिय खवणंबिल निविआइसु फासुय चिय जल तु।
सड्ढा वि पियति तहा, पच्चक्खति य तिहाहारं ॥११॥
चउहाहारं तु नमो, रत्तिपि मुणीण सेस तिह चउहा।
निसि पोरिसि पुरिमेगा सणाइ सड्ढाण दुतिचउहा॥१२॥
खुहपसम खमेगागी, आहारि व एइ देइ वा सायं ।
खुहिओ व खिवइ कुट्ठे, ज पकुवमं तमाहारो ॥१३॥
असणे मुग्गो-अण सत्तु मंड पय-खज-रब्ब-कंदाई ।
पाणे कजिय-जव कयर-कक्कडोदग-सुराइ जल ॥ १४ ॥
खाइमि भत्तोस फला-इ साइमे सुठि जीर अजमाई ।
महु गुल तबोलाई, अणहारे मोअ निवाई ॥ १५ ॥
दो नवकारि छ पोरिसि, सग पुरिमड्ढे इगासणे अट्ठ ।
सत्तेगठाणि अबिलि, अट्ठ पण चउत्थि छ प्पाणे ॥१६॥
चउ चरिमे चउभिग्गहि, पण पावरणे नवट्ठ निव्वीए।
आगारुक्खित्तविवे गमुत्तु दवविगइ नियमिट्ठा॥१७॥
अन्न सह दु नमुकारे, अन्न सह प्पच्छ दिस य साहु सव्व
पोरिसि छ सड्ढपोरिसि, पुरिमड्ढे सत्त समहतरा ॥१८॥

अन्न सहस्सागारि अ,आउंटण गुरुअ पारि मह सव्व-।
एग-वियासणि अट्ठ उ,सग इगठाणे अउंट विणा॥१९॥
अन्न स्सह लेवा गिह, उक्खित्त पडुच्च पारि मह सव्व।
विगई निव्विगए नव, पडुच्चविणु अंबिले अट्ठ ॥२०॥
अन्न सह पारि मह स-व्व पंच खम(व)णे छ पाणि लेवाई।
चउ चरिमगुट्ठाई-भिग्गहि अन्न सह मह सव्व ॥२१॥
दुद्ध-महु-मज्ज-तिल्लं, चउरो दवविगइ चउर पिंडदवा।
घय-गुल दहिय-पिसियं, मक्खण-पक्कन्न दो पिंडा॥२२॥
पोरिसि-सड्ढ-अवड्ढं, दुभत्त-निव्विगइ पोरिसाइ समा।
अगुट्ठ-मुट्ठि-गंठी-सचित्तदव्वाइभिग्गहिय ॥ २३ ॥
विस्सरण मणाभोगो, सहसागारो सयं मुहपवेसो।
पच्छन्नकाल मेहाई, दिसिविवज्जासु दिसिमोहो ॥२४॥
साहुवयण उग्घाडा-पोरिसि तणुसुत्थया समाहित्ति।
संघाइकज्ज महतर, गिहत्थवन्दाइ सागारी ॥ २५ ॥
आउंटणमंगाण, गुरुपाहुणसाहु गुरुअभुट्ठाणं।
परिठावण विहिगहिए, जईण पावरणि कडिपट्टो॥२६॥
खरडिय लूहिय डोवा–इ लेव संसट्ठ डुच्च मंडाई।
उक्खित्त पिंडविगईण मक्खिय अंगुलीहि मणा॥२७॥
लेवाडं आयामाइ इयर सोवीरमच्छमुसिणजलं।
धोयण वहुल ससित्थं उस्सेइम इयर सित्थविणा॥२८॥

पण चउ चउ चउ दु दुविह,छ भक्ख दुद्धाइ विगइ इगवीसं।
ति दु ति चउविह अभक्खा,चउ महुमाई विगइ बार॥२९॥
खीर घय दहिय तिल्ल, गुल पक्कन्न छ भक्खविगईओ।
गो-महिसि उट्टि-अय-एलगाण पण दुद्ध अह चउरो॥३०॥
घय दहिया उट्टिविणा,तिल सरिसव अयसि लट्ट तिल्ल चऊ
दवगुड पिंडगुडा दो, पक्कन्न तिल्ल घयतलियं ॥३१॥
पयसाडि खीर-पेया-ऽवलेहि दुद्धट्टि दुद्धविगइगया ।
दक्ख बहु अप्पतंदुल, तच्चुन्नविलसहियदुध्धे ॥३२॥
निब्भंजण-वीसंदण-पक्कोसहितरिय-किट्टि-पक्कघय ।
दहिए करब-सिहरिणि-सलवणदहि घोल-घोलवडा॥३३॥
तिलकुट्टी निब्भंजण,पकतिल पक्कुसहितरिय तिल्लमली।
सक्कर गुलवाणय पाय खंड अद्धकढि इक्खुरसो ॥३४॥
पूरिय तवपूआ बी–अपूअ तन्नेह तुरियघाणाई ।
गुलहाणी जललप्पसि, अ पचमो पुत्तिकयपूओ ॥३५॥
दुध्ध दही चउरंगुल, दवगुल घयतिल्ल एग भत्तुवरि ।
पिंडगुडमक्खणाणं, अद्दामलयं च संसट्ठं ॥ ३६ ॥
दव्वहया विगई विगइ–गयं पुणो तेण तं हयं दव्वं ।
उध्धरिए तत्तमि य, उक्किट्ठदव्व इमं चन्ने ॥ ३७ ॥
तिलसक्कुलि वरसोला–ऽऽ रायणंबाइ दक्खवाणाई ।
डोली तिल्लाई इय, सरसुत्तमदव्व लेवकडा ॥ ३८ ॥

विगइगया संसट्ठा, उत्तमदव्वा य निव्विगइयंमि ।
कारणजायं मुत्तुं, कप्पंति न भुत्तुं जं वुत्तं ॥३९॥
विगइ विगईभीओ, विगइगयं जो उ भुंजए साहू ।
विगई विगइसहावा, विगई विगइ बला नेइ ॥ ४० ॥

कुत्तिय–मच्छिय–भामर, महु तिहा कट्ठ पिट्ठ मज्ज दुहा।
जल थल-खगमंस तिहा,घयव्व मक्खण चउ अभक्खा४१
मणं-वयणं-कायं-मणवंय-मणतंणु-वयतंणु-तिजोगि
सग सत्त ।
करं कार णुमइं दुं तिजुइ,तिकालि सीयालभंगसयं ॥४२॥
एय च उत्तकाले, सयं च मण वय तणूहिं पालणियं ।
जाणग जाणगपासत्ति भंगचउगे तिसु अणुन्ना ॥४३॥
फासिय पालिय सोहिय, तीरिय किट्टिय अराहिय छ सुद्धं।
पच्चक्खाणं फासिय विहिणोचियकालि जं पत्त ॥४४॥
पालिय पुणपुण सरियं, सोहिय गुरुदत्तसेसभोयणओ ।
तीरिय समहियकाला, किट्टिय भोयणसमयसरणा ॥४५॥
इय पडियरियं आरा-हिय तु अहवा छ सुद्धि सद्दहणा।
जाणण विणयऽणुभासण, अणुपालण भावसुद्धित्ति ॥४६॥
पच्चक्खाणस्स फलं, इह परलोए य होइ दुविह तु ।
इहलोए धम्मिलाई, दामन्नगमाइ परलोए ॥ ४७ ॥

पच्चक्खाणमिणं से-विऊण भावेण जिणवरुद्दिट्ठं ।
पत्ता अणत जीवा, सासयसुक्ख अणाबाह ॥ ४८ ॥

॥ त्रण भाष्यनी मूळगाथाओ समाप्त ॥

